

GRIPLA

Ráðgjafar

FRANÇOIS-XAVIER DILLMANN, MATTHEW JAMES DRISCOLL,
JÜRIG GLAUSER, STEFANIE GROPPER, TATJANA N. JACKSON,
KARL G. JOHANSSON, MARIANNE E. KALINKE,
STEPHEN A. MITCHELL, JUDY QUINN,
ANDREW WAWN

Gripla er alþjóðlegur vettvangur fyrir rannsóknir á sviði íslenskra og norrænna fræða. Birtar eru útgáfur á stuttum textum, greinar og ritgerðir og stuttar fræðilegar athugasemdir. Greinar skulu að jafnadi skrifaðar á íslensku en einnig eru birtar greinar á öðrum norrænum málum, ensku, þýsku og frönsku. Leiðbeiningar um frágang handrita er að finna á heimasíðu Árnastofnunar: http://www.arnastofnun.is/page/gripla_leidbeiningar. Allt efni sem birtast á er lesið yfir af sérfræðingum. Greinum og útgáfum (öðrum en stuttum athugasemdum o. þ. h.) skal fylgja útdráttur á ensku. Greinum á öðrum málum en íslensku skal fylgja útdráttur á öðru tungumáli. Hverju bindi *Griplu* fylgir handritaskrá.

GRIPLA

RITSTJÓRAR

EMILY LETHBRIDGE

JÓHANNA KATRÍN FRÍÐRIKSDÓTTIR

VIÐAR PÁLSSON

XXVI

REYKJAVÍK

STOFNUN ÁRNA MAGNÚSSONAR Í ÍSLENSKUM FRÆÐUM

2015

STOFNUN ÁRNA MAGNÚSSONAR Í ÍSLENSKUM FRÆÐUM
RIT 92

Prófarkalestur

HÖFUNDAR OG RITSTJÓRAR

© Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum
Öll réttindi áskilin

Umbrot

SVERRIR SVEINSSON

Prentun og bókband

LITLAPRENT EHF.

Prentþjónusta og dreifing

HÁSKÓLAÚTGÁFAN

Handritaskrá

JÓHANNA KATRÍN FRÍÐRIKSDÓTTIR

Ljósmynd

EGILL BENEDIKT HREINSSON

Meginmál þessarar bókar er sett með 10,5 punkta Andron Mega Corpus lettri
á 13,4 punkta fæti og bókin er prentuð á 115 gr. Munken Pure 13 pappír

PRINTED IN ICELAND

ISSN 1018-5011
ISBN 978 9979 654 34 6

EFNI

Ármann Jakobsson: Hvað á að gera við <i>Landnámu</i> ? – Um hefð, höfunda og raunveruleikablekkingu íslenskra miðaldasagnarita	7
Patricia Pires Boulhosa: Scribal Practices and Three Lines in <i>Völuspá</i> in <i>Codex Regius</i>	29
Peter Jorgensen: The <i>Life of St. Basil</i> in Iceland	57
Jóhanna Katrín Friðriksdóttir og Haukur Þorgeirsson: <i>Hrólfs rímur Gautrekssonar</i>	81
Kirsten Wolf: Low German Legends of the Apostles in Icelandic Translation	139
Einar G. Pétursson: Tvö skrif um <i>Kötludraum</i>	185
Philip Lavender: <i>Oedipus Industrius Aenigmatum Islandicorum</i> . – Björn Jónsson á Skarðsá's Riddle Commentary	229

SAMTÍNINGUR

Helgi Skúli Kjartansson: Vísan um Fönix. – Örlítil viðbót við forníslenskan kveðskap	275
Vésteinn Ólason: Jónas Kristjánsson	287
Andrea de Leeuw van Weenen: Correction to the <i>Lemmatized Index to the Icelandic Homily Book</i>	295
Handrit	297

ÁRMANN JAKOBSSON

HVAÐ Á AÐ GERA VIÐ LANDNÁMU?

*Um hefð, höfundu og raunveruleikablekkingu
íslenskra miðaldasagnarita*

1. Villandi hugtök um landnámsöld og textaheimildir

Þegar fram liðu stundir þótti ekki lengur tilhlýðilegt að trúa á seið, en um leið og menn gáfust upp á því var meginstoðinni kippt undan skilningi á flani Egils til útlanda. [...] Það er hæpið að trúa því að ef galdur er tekinn úr galdrasögu, verði afgangurinn sönn saga.¹

ÞAÐ ER KUNNARA en frá þurfi að segja að elsta skeið Íslandssögunnar (870–1030) fyrirfinnst hvergi í áreiðanlegum samtímatextaheimildum en er þeim mun fyrirferðarmeira í vel skrifuðum síðmiðaldaheimildum fullum af áhugaverðum staðreyndum.² Við þá stöðu hafa fræðimenn glímt seinustu aldir en það var ekki fyrir en á 20. öld að það fór að móta fyrir strangri heimildarýni og enn er varla hægt að segja að hið almenna viðhorf til hinna íslensku síðmiðaldaheimilda taki tillit til þess hversu fjarlægjar þær eru þeim viðburðum sem þær lýsa. Það er raunar ekki langt síðan fræðimenn þóttu býsna róttækir fyrir að vekja athygli á þessu.³

Hvort sem veldur nú meiru hversu áhrifamiklar og magnaðar 13., 14. og 15. aldar heimildir okkar um upphaf Íslandsbyggðar eru, eða hitt að

- 1 Jón Helgason, „Höfuðlausnarhjal,“ í *Einarsbók: Afmæliskefja til Einars Ól. Sveinssonar 12. desember 1969*, ritstj. Bjarni Guðnason, Halldór Halldórsson og Jónas Kristjánsson (Reykjavík: Nokkrir vinir, 1969), 156.
- 2 Mér þykir óhætt að kalla Íslendingasögur og varðveittar gerðir *Landnámu* síðmiðaldaheimildir, þ.e. texta frá því eftir 1250 enda bendir varðveisla þeirra í þá átt (sjá nmgr. 21). *Íslendingabók* Ara fróða er vissulega eldri (frá um 1130) en er sem kunnugt er stutt og ágripskennt rit.
- 3 Þar má nefna viðbrögð við rannsóknnum Sveinbjarnar Rafnssonar á *Landnámabók* á 8. áratugnum (sjá nmgr. 7) en þá þótti mikil dirfska að „afneita með öllu heimildargildi *Landnámabókar* um persónusögu“, eins og Jakob Benediktsson orðaði það („Markmið *Landnámabókar*: Nýjar rannsóknir,“ *Skírnir* 148 (1974): 213), þó að Jakob geri sér vitaskuld grein fyrir göllum ritsins sem heimildar.

Gripla XXVI (2015): 7–27

maðurinn hefur í senn eðlilegan áhuga á persónusögu og er í þekkingarleit sinni fælinn við eyður og tóm, þá hefur freistingin reynst ærin að láta hinar býsna nákvæmu og skemmtilegu en óáreiðanlegu síðmiðaldaheimildir fylla í eyður sögunnar.⁴ Sagan af viðtökum *Landnámabókar* og Íslendingasagna á 20. öld snýst kannski ekki síst um þetta *horror vacui* andspænis skorti á samtímaheimildum um landnámsöld og söguöld.⁵ Um þennan tíma höfum við aðeins óáreiðanlegar heimildir sem þó væri villandi að kalla skáldskap eða uppspuna.

Nú er öld liðin síðan sænsku sagnfræðingarnir Lauritz Weibull (1873–1960) og Curt Weibull (1886–1991) réðust til atlögu við íslenskar síðmiðaldaheimildir um norska sögu sama tímaskeiðs, vógu þær og fundu léttvægar þegar kom að atburðum 10. og 11. aldar.⁶ Hin rökrétta afleiðing

- 4 Aðrar heimildir en textaheimildir (t.d. fornleifar) eru vitaskuld til frá þessum tíma en þær svara á hinn bóginn ekki áhuganum á persónusögu þar sem fornleifar eru sjaldan persónugreinanlegar og engum dytti í hug að nafngreina 9. eða 10. aldar bein sem myndast í jörðu (nema í gamni) ef ekki væri fyrir textaheimildir síðmiðalda.
- 5 Sjálfsgagt hefur enginn tjáð þennan ótta við eyðuna betur en Kristín Geirsdóttir sem um tveggja áratuga skeið var iðin að andmæla ýmsum fræðilegum nýjungum um sögurnar, ekki síst rannsóknnum Sveinbjarnar Rafnssonar: „Ég hef aldrei getað sætt mig við þá stefnu, að vilja treysta sem minnst vitneskjunni, sem fornritin okkar geyma, jafnvel hafa þau að engu sem heimildir – þetta er þó það upprunalegasta, sem nú er til á þessu sviði, samofið og umlykjandi íslenskt mannlíf allt frá elstu tíð. Og þrátt fyrir allt fela þessir textar í sér meiri „nánd“ við hina löngu liðnu atburði en annað sem fundið verður hér í heimi“ (Kristín Geirsdóttir, „Hvað er sannleikur?“ *Skírnir* 169 (1995): 421). Hún orðar það sjónarmið skýrt að vond heimild sé betri en eyðan, að verst af öllu sé að búa við fullkomna óvissu um menn og málefni 10. aldar. Þó að fáir hafi tjáð sig jafn skýrt um þetta og Kristín má samt víða rekast á það sjónarmið að óáreiðanleg þekking sé betri en engin (sjá nmgr. 9).
- 6 Sjá einkum Lauritz Weibull, *Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1000* (Lund: Gleerup, 1911) sem dró fram hið takmarkaða gildi síðmiðaldaheimildanna. Hann svaraði svo gagnrýnendum sínum í *Historisk-kritisk metod och nordisk medeltidsforskning* (Lund: Gleerup, 1913). Sérstaklega áhugaverð er deila hans við Finn Jónsson sem tefldi dróttkvæðum fram sem sjálfstæðum 9., 10. og 11. aldar heimildum. Weibull var ekki trúður á sjálfstætt heimildargildi þeirra og undir það hafa margir tekið síðan, seinast Shami Ghosh (*Kings' Sagas and Norwegian History: Problems and Perspectives*. The Northern World, 54. b. (Leiden: Brill, 2011), einkum bls. 25–100). Dróttkvæði eru því miður ekki varðveitt sjálfstæð heldur fyrst og fremst í sagnaritum 13. og 14. aldar og þó að þau kunni mörg að vera eldri eru þau í varðveittri mynd sinni síðmiðaldaheimildir en þar fyrir utan koma takmarkaðar og óáreiðanlegar upplýsingar fram í þeim, eins og Weibull benti á strax árið 1913 (*Historisk-kritisk metod*, 92–93). Gagnrýni Weibull-bræðra hafa haft áhrif á ýmsa gagnrýna fræðimenn í norrænum fræðum, þar á meðal Lars Lönnroth (sjá nánar Ármann Jakobsson, „Enginn tími fyrir umræðu: Norræn fræði á 20. öld í spegli litríkrar fræðimannsævi Lars Lönnroth,“ *Skírnir* 187 (2013), einkum bls. 384). Það er ekki fyrr en með rannsóknnum Sveinbjarnar Rafnssonar á 8. áratugnum (en hann skrifaði doktorsritgerð sína einmitt í

af heimildarýni á borð við þá sem þeir beittu á þessa texta væri síðan að slá því föstu að íslenskar heimildir um landnám, söguöld og kristnitöku séu arfsagnir eða mýtur, hefðbundinn en óáreiðanlegur fróðleikur. Ýmsir fræðimenn hafa sannarlega tekið þeirri áskorun og má þar nefna grundvallarrit Sveinbjarnar Rafnssonar, *Studier í Landnámabók* (1974), en hann rannsakar *Landnámabók* fyrst og fremst sem sagnfræðirit síns tíma, texta sem þurfi ekki sist að rannsaka í ljósi ritunartímans fremur en að að nýta það sem sjónauka til að skoða með 9. og 10. öld.⁷ Í framhaldinu þyrfti þá enn frekari rannsóknir á fróðleik síðmiðaldaheimilda um söguöld út frá hugmyndinni um goðsögur og arfsagnir.⁸ Enn má þó finna dæmi þess í fræðiritum af ýmsu tagi að þekkingin úr síðmiðaldaheimildunum sé kynnt sem sannindi enda ekki öðrum betri sannleika til að dreifa.⁹ Meginþunginn

Lundi þar sem Weibull-bræður lifðu og störfuðu) að jafn gagnrýnin sagnfræði kemur fram á Íslandi (og Sveinbjörn notar reyndar orðið „kritísk“ í titli ritgerðar sinnar, eins og þeir).

- 7 Sveinbjörn Rafnsson, *Studier í Landnámabók: Kritiska bidrag till den isländska fristatstidens historia* (Lund: Gleerup, 1974). Sjá einnig Sveinbjörn Rafnsson, „Aðferðir og viðhorf í Landnámurannsóknnum,“ *Skírnir* 150 (1976), þar sem hann telur *Landnámabók* hafa sögulegt heimildargildi en þó ekki fyrir landnám Íslands: „Það þarf að athuga eðli hennar, ritunartíma, próveniens, tilhneigingu (tendens) og afstöðu til annarra heimilda. Gagnrýnin rannsókn á heimild hefst á spurningum um þessi atriði,“ (bls. 232). Í kjölfar þessarar gagnrýni Sveinbjarnar hafa margar áhugaverðar rannsóknir beinst að *Landnámu* í ljósi ritunartímans (m.a. Einar Gunnar Pétursson, „Efling kirkjuvaldsins og ritun Landnámu,“ *Skírnir* 160 (1986); Guðrún Ása Grímsdóttir, „Hvað segja heimildir um uppruna Íslendinga?“ í *Um landnám á Íslandi: Fjórtnán erindi*, ritstj. Guðrún Ása Grímsdóttir (Reykjavík: Vísindafélag Íslendinga, 1996)) en of langt mál yrði að geta um þær allar hér. Á öðrum stað segir Sveinbjörn: „Landnámstíminn, sem þannig var afmarkaður frá um 870 til 930, er skrifborðstillbúningur sem gerður var að söguskoðun og sú söguskoðun var tekin upp í sagnaritunarhátt miðalda“ („Frá landnámstíma til nútíma,“ *Skírnir* 162 (1988): 319). Hann rekur þessa söguskoðun til upphafs 12. aldar.
- 8 Nokkur vottur hefur þó verið að slíku. Fyrir utan rannsóknir Sveinbjarnar má nefna sérstaklega athuganir Prebens Meulengrachts Sørensens („Sagan um Ingólf og Hjörleif: Athugasemdir um söguskoðun íslendinga á seinni hluta þjóðveldisaldar,“ *Skírnir* 148 (1974)), Sverris Jakobssonar („Erindringen om en mægtig personlighed: den norsk-islandske historiske tradisjon om Harald Hårfagre i et kildekristisk perspektiv,“ *Historisk tidsskrift* 81 (2002)); Pernille Hermann („Founding Narratives and the Representation of Memory in Saga Literature,“ *Arv* 77 (2010)); Jonas Wellendorf („The Interplay of Pagan and Christian Traditions in Icelandic Settlement Myths,“ *Journal of English and Germanic Philology* 109 (2010)) og Bruce Lincoln (*Between History and Myth: Stories of Harald Fairhair and the Founding of the State* (Chicago: University of Chicago Press, 2014)) sem allar ræða frásagnir úr síðmiðaldaheimildum um síðari hluta 9. aldar sem arfsögur eða goðsagnir.
- 9 Þetta má til að mynda sjá í annars rækilegum og vönduðum byggðasagnaritum, t.d. Friðrik G. Olgeirsson, *Langnesingasaga*, 1. b., *Saga byggðar á Langanesi til 1918* (Reykjavík: Þórshafnarhreppur 1998), 29–31; Hjalti Pálsson, Egill Bjarnason og Kári Gunnarsson,

í gagnrýni Weibull-bræðra og Sveinbjarnar fólst í að það gætu varla talist vísindaleg vinnubrögð hjá fræðimönnum að trúa því sem þeim sýnist úr heimildum sem eru óáreiðanlegar samkvæmt viðmiðum fræðigreinarinnar – það væru trúarbrögð en ekki vísindi.

Sagnfræðingar hafa vitaskuld brugðist við gagnrýni Weibull-bræðra og einkum með því að beina sjónum frekar að þessum gögnum sem fulltrúa síns tíma og ræða tilgang þeirra og hneigð.¹⁰ Nýja spurningin er þá ekki *hvort* textaheimildirnar séu heimildir heldur *um hvað* – þá hefst leiðangurinn ekki á ímynduðum sannleika sem síðan hefur brennast eða afbakast heldur á sjálfri heimildinni og hennar frásögn og er það mun eðlilegra ferðalag í ljósi aðstæðna. Við það þyrfti aftur á móti líka að bæta *hvernig* sögurnar verka sem heimildir, þ.e. sjálfri raunveruleikablekkingunni, og hér á eftir verður sjónum einkum beint að henni.

Það er rétt að ítreka það að ef við viljum taka afleiðingunum af eðlilegri heimildarýni þarf að taka almenna hugtakanotkun um siðmiðaldaheimildir á borð við *Landnámabók* og Íslendingasögur til róttækrar endurskoðunar og hafna ýmsum lífseigum hugtökum sem enn ber nokkuð á í umfjöllun

Byggðasaga Skagafjarðar, 6. b., *Hólahreppur* (Sauðárkrókur: Sögufélag Skagfirðinga, 2011), 15 og 124. Eins og Helgi Þorláksson hefur bent á („Sagnfræðin í heimi menningararfs og minninga,“ í *Þriðja íslenska söguþingið 18–21. maí 2006*, ritstj. Benedikt Eypórssón og Hrafnkell Lárússon (Reykjavík: Sagnfræðingafélag Íslands, 2007), 316–26) má sjá sams konar gagnrýnisleysi á heimildagildi 13. og 14. aldar rita um landnáms- og söguöld víða um land á söfnum og sýningum. Má velja því fyrir sér hvort þar sé óttinn við óvissuna helsti áhrifvaldurinn.

Sveinbjörn Rafnsson hefur rætt um „trúvarnarhreyfingu“ í greiningu sinni á umræðu um *Landnáma* seinustu áratuga: „Talið er að áður fyrr hafi fólk haft langtum betri forsendur en síðar varð til að muna og flytja frásagnir um hið liðna. Því sé áreiðanleiki frásagnargeymdar mikill og þess vegna sé unnt að treysta flestu í frásögnunum. Stundum er jafnvel svo langt gengið að telja að sönnunarbyrðin sé hjá lesendum frásagnanna en ekki hjá hinum sögulegu heimildum, þar sem frásagnirnar virðast geta verið í samræmi við sögulegan veruleika“ („Frá landnámstíma til nútíma,“ 325). Þetta kallar vitaskuld á að rannsakandinn geti valið að trúta sumu úr ritinu en öðru ekki miðað við eigin tilfinningu og rökvisi og hafnað þannig tröllum, göldrum og þjóðsögum en trúað t.d. ættartölum og örnefnum.

- 10 Þar má nefna grein Halvdan Koht, „Sagaenes opfatning af vor gamle historie,“ *Historisk tidsskrift* 5 (1914). Í kjölfar Kohts fylgdu ýmsar rannsóknir þar sem fræðimenn gerðu sér skýrari grein fyrir því að sagnaritarar miðalda hefðu haft skoðanir og tekið afstöðu en oft einfölduðu þeir raunar sagnaritunina og lýstu sagnaritunum sem hálfgerðum áróðursritum. Það vildi gleymast að þó að í sagnfræðiritun geti falist áróður eða afstaða er aldrei hægt að fanga miðaldasagnarit í einni setningu (á borð við: X er áróður fyrir kirkjuvaldsstefnu, Y er ádeila á konungsvald, Z er samið til að standa vörð um hagsmunum tiltekinnar ættar); þá er verið að láta sem flóknir textar séu einfaldir eða jafnvel einfaldingslegir.

um þessi rit. Þar á ég við hugtök á borð við ‘sannleikur’ og ‘sögulegt’ en einnig ‘uppspuni’, ‘skáldskapur’ og ‘bókmenntir’ (í merkingunni skáldskapur).¹¹ Að síðastnefnda hugtakinu verður nánar vikið hér á eftir. Uppspuni og skáldskapur eru slæm orð um sagnaritun Íslendinga á 13. öld og áfram, einfaldlega vegna þess að þau snúast um að andstæður sem alls óvíst er að hafi skipt nokkru máli í íslenskri sagnaritun síðmiðalda,¹² en raunar einnig vegna þess að það er engin lifandi leið að úrskurða um hvað af t.d. fróðleik *Landnámabókar* um landnámið sé nákvæmlega og óvefengjanlega satt þó að okkur gæti þótt frásagnir hennar missennilegar. Raunar er vert að hafa í huga að jafnvel þegar nægar heimildir eru til um atburð er samt sem áður ekki auðvelt að úrskurða um sannleikann; svo að tekið sé einfalt dæmi sem flestir nútímamenn þekkja skortir ekki heimildir um morðið á Kennedy Bandaríkjaforseta 22. nóvember 1963 en þar með er ekki

- 11 Ein leið til að komast hjá þessum gömlu andstæðupörum eru menningarminnisrannsóknir sem grundvallast á hugtakaramma Jan Assmann (sjá m.a. Pernille Hermann og Stephen Mitchell, „Constructing the Past: Introductory Remarks,“ í *Memory and Remembering: Past Awareness in the Medieval North*, sérhefti *Scandinavian Studies* 85, ritstj. Pernille Hermann og Stephen Mitchell (Champaign: University of Illinois Press, 2013), 261–66) en í staðinn er lítið á sögurnar sem „hybrid and ambiguous textual corpus“ (bls. 263). Þetta er í raun sams konar viðleitni og í þessari rannsókn en með öðrum hugtakaförða; annar útgangspunktur sem leiðir þó til svipaðrar niðurstöðu.
- 12 Þegar Sigurður Nordal endurskilgreindi *Hrafnkels sögu* sem frábæra skáldsögu hóf hann fyrst leikinn með því að sýna fram á að heimildargildi hennar væri lítið og ýmis fróðleikur í henni væri óáreiðanlegur; þannig vinnur hann markvisst út frá 20. aldar hugmyndum um sagnfræði (sannleik) og skáldskap (tilbúning sem jafnframt er list). Snilld Sigurðar fólst í því að hann sneri við hefðbundnu stígveldi þar sem trúverðugar sögur voru betri en lygisögur og hóf Íslendingasögurnar þannig til vegs og virðingar sem skáldskap, sjá Sigurður Nordal, *Hrafnkatla*, Studia Islandica, 7. b. (Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðja, 1940). Í kjölfarið varð vinsælt að skoða Íslendingasögurnar undir þeim formerkjum. Sveinbjörn Rafnsson kallar þessa stefnu „uppgjöf og undanhald“ („Frá landnámstíma til nútíma,“ s. 324) og bendir réttilega á að hún geti leitt til þess að mikilvægar spurningar um heimildargildi síðmiðaldasagna séu einfaldlega óræddar. Það er óhætt að taka undir það að skáldsagnastimpillinn er ekkert sérstaklega viðeigandi á íslenskar miðaldasögur almennt og það er mikilvægt fyrir skilning á textunum að átta sig á að þeim er ætlað að lýsa sögulegum veruleika eins og sagnaritarinn sá hann fyrir sér. Eins og Sverrir Tómasson hefur bent á gerðu sagnaritarar á miðöldum sannarlega greinarmun á sagnfræði og skáldskap (*Formálar íslenskra sagnaritara á miðöldum: Rannsókn bókmenntabefðar*, Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit, 33. b. (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 1988), 189–94) þó að þeir tækju raunar aldrei fram í hvorn flokkinn ætti að setja t.d. Íslendingasögur og nánari athuganir á sannleiks- og trúverðugleikamræðu í miðaldasögum benda eindregið til þess að þann greinarmun verði að nálgast út frá öðrum forsendum en flokkunarkerfi 19. og 20. aldar (sjá m.a. Ralph J. O’Connor, „History or Fiction? Truth-claims and Defensive Narrators in Icelandic Romance-Sagas,“ *Mediaeval Scandinavia* 15 (2005)).

sagt að við vitum nákvæmlega hvað gerðist þann dag.¹³ Enn vandasamara er þá að úrskurða hvort íslenskar miðaldaheimildir séu í samræmi eða ósamræmi við sannleikann þó að það hafi ekki truflað fræðimenn á borð við útgefendur *Íslenzkra fornrita* í að reyna að úrskurða um satt og logið í sögunum og velja þá og hafna fróðleik úr sömu heimild miðað við eigin tilfinningu fyrir sannleikanum.¹⁴ Það er aðdúunarverð viðleitni en gagnslítill ef rökhugsun rannsakandans og trú hans á hvað er sennilegt eða líklegt á að ráða öllu um hvað sé úrskurðað satt – og gildurnar eru raunar enn fleiri eins og rætt verður nánar hér á eftir.

Hugtakið 'sögulegt' er til á miðöldum og er vitaskuld áhugavert en er oft notað ranglega sem samheiti við 'satt' og 'sagnfræðilegt' en andheiti við 'skáldskap' og 'bókmenntir'; það verður því ekki notað nema með fylgi róttækt endurmat á merkingu þess.¹⁵ Eins er sjálfsagt að nota orðið 'sagnfræði' um miðaldasögur en þá með fullri vitund um það að sagnfræði er frásagnar- eða bókmenntaform en ekki sjálfur veruleikinn,¹⁶ og af þeim

- 13 Gallupkönnun birt haustið 2013 leiddi í ljós að 61% Bandaríkjamanna telja að fleiri en einn tilræðismaður hafi tekið þátt í morðinu á Kennedy þó að rannsóknarnefnd hefði úrskurðað annað eftir marga fundi og umfangsmikla gagnaöflun („Majority in U.S. Still Believe JFK Killed in a Conspiracy: Mafia, federal government top list of potential conspirators,” Gallup Politics, November 15, 2014, <http://www.gallup.com/poll/165893/majority-believe-jfk-killed-conspiracy.aspx>). Vitaskuld er grundvallarmunur á sagnaritun og sannleikaframleiðslu á miðöldum og í nútímanum en samt getur verið lærdómsríkt að velta fyrir sér öllum þeim efa sem ríkir um rækilega kannaða nútímavíðburði andspænis fullvissu margra um að síðmiðaldalýsingar á landnámi Íslands hljóti að vera sannar og réttar.
- 14 Sjá m.a. Björn Sigfússon, formáli að *Ljósvefninga saga með þáttum. Reykdæla saga ok Viga-Skítu. Hreiðars þátr*, útg. Björn Sigfússon, Íslenzk fornrit, 10. b. (Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag, 1940), xxxvii–xli; Guðni Jónsson, formáli að *Grettis saga Ásmundarsonar. Bandamanna saga. Odds þátr Ófeigssonar*, útg. Guðni Jónsson, Íslenzk fornrit, 7. b. (Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag, 1936), xx; Bjarni Einarsson, formáli að *Ágrip af Nóreghkonunga sögum. Fagrskinna – Nóregh konunga tal*, útg. Bjarni Einarsson, Íslenzk fornrit, 29. b. (Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag, 1985), xix og xxxii.
- 15 Sbr. Jakob Benediktsson, „Markmið Landnámabókar,” 213: „Sveinbjörn leggur mikla áherzlu á að Frum-Landnáma hafi ekki verið sögulegt rit ... og aldrei verður úr því skorðið með fullri vissu hvað satt er í frásögnum Landnámabókar ... á því er vitaskuld enginn vafi að margt er tilbúningur einn“. Hér eru satt og sögulegt greinilega samheiti og andstæðan tilbúningur. Um andstæðurnar 'raunveruleika', 'sannleik' og 'skáldskap' í miðaldasagnarannsóknunum, sjá nánar Davíð Erlingsson, *Um ánaud raunveruleikans á rannsóknum fornsagna* (Reykjavík: [s.n.], 1997).
- 16 Eins og Hayden White hefur bent á (sjá m.a. *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation* (Baltimore: John Hopkins University Press, 1987), einkum 1–25). Lítið hefur verið gert af því eftir daga íslenska skólans að draga fram hvernig t.d. Íslendingasögur voru skrifaðar sem sagnfræðirit; Ármann Jakobsson hefur þó bent á að

sökum er mikilvægt að hafa í huga að andstæðuparið sagnfræði og bókmenntir á engan veginn við í umfjöllun um íslenskar síðmiðaldaheimildir.¹⁷ Nákvæm hugtakanotkun krefst þannig skýrs skilnings rannsakandans á eðli textanna sem eru nýttir sem heimildir.

2. Hvað vitum við?

Áður en fengist er við íslenskar frásagnarheimildir síðmiðalda er mikilvægt að gera sér grein fyrir þremur stigum í mótun þeirra:

Í fyrstu lagi eru raunverulegir atburðir fyrstu alda Íslandssögunnar (870–1030) að sjálfsögðu upphaf eða kveikja að frásagnarhefðinni sem síðmiðaldaheimildir eru sprottnar upp úr. Að atburðinum veita þær hins vegar takmarkaðan aðgang vegna þess að þær eru ekki úr samtímanum heldur afurð langrar frásagnarhefðar sem hlýtur að hafa þróast og mótast og breyst. Fræðimenn sem fjalla um miðaldir mega einmitt aldrei gleyma hversu takmarkaður sá aðgangur er að söguöld sem yngri heimildir veita, en eldri frásagnarheimildum er ekki til að dreifa.

Í öðru lagi, milli atburðanna og hinna varðveittu heimilda er hin langa frásagnarhefð (að mestu leyti munnleg en þar mætti einnig fella undir glataða ritaða texta) sem er að verulegu leyti glötuð, en um hana má þó finna spor í hinum varðveittu textum eins og rannsakendur munnmennta hafa sýnt fram á.¹⁸ Frásagnarhefðinni má á hinn bóginn ekki rugla saman

Bárðar saga hafi öll formeinkenni slíkra rita þó að hún hafi verið álitin ótrúverðug á 19. og 20. öld („History of the Trolls? Bárðar saga as an Historical Narrative,” *Saga-Book of the Viking Society for Northern Research* 25 (1998)).

- 17 Úlfar Bragason hefur bent á vafasama hneigð í rannsóknum á 20. öld að flokka Íslendingasögur sem skáldsögur en *Sturlungu* sem sagnfræðirit eða heimild um íslenska sögu á 12. og 13. öld (*Ætt og saga: Um frásagnarfræði Sturlungu eða Íslendinga sögu hinnar miklu* (Reykjavík: Háskólaútgáfan, 2010), 28–39) og gagnrýnir jafnframt þá hugmynd að þeim mun lélegri listaverk sem sögurnar séu, þeim mun betri heimild séu þær. Hann telur að rannsókn á frásagnarlist sögunnar hljóti að fara á undan öllu mati á heimildargildi hennar. Við það má bæta að vitaskuld hafa Íslendingasögurnar ekki sama heimildargildi og *Sturlunga* þegar kemur að mönnum og málefnum en á hinn bóginn er það rétt að sagnfræðirit og listaverk eru ekki andstæður.
- 18 Gísli Sigurðsson hefur þannig fundið ýmis spor um munnlega hefð 12. og 13. aldar í varðveittum ritheimildum, sjá m.a. *Túlkun Íslendingasagna í ljósi munnlegrar hefðar: Tilgáta um aðferð*, Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit, 56. b. (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 2002), 57–247.

við hina raunverulegu atburði og leggja innlenda frásagnarhefð og sannleik að jöfnu.¹⁹ Þó að það sé hægt að benda á efni í sögunum sem sé líklega hefðbundið verður það ekki sjálfkrafa sannara en nýmælin af hálfu höfundanna.²⁰

Í þriðju lagi höfum við í höndunum mikinn og góðan skerf síðmiðaldaheimilda sem eru í senn sagnfræðirit og bókmenntaverk, enda eru sagnfræðirit bókmenntir. Enn er mikið starf óunnið við að rannsaka þær. Í þeim rannsóknum er mikilvægt að gera sér grein fyrir hlutverki þeirra og þar á meðal því hvernig þær eiga að verka sem sagnfræðirit. Á hinn bóginn skiptir þar takmörkuðu máli hvort þær séu grundvallaðar á „raunverulegum atburðum“ svo fremi sem þær séu grundvallaðar á eldri frásagnarhefð. Fyrir höfunda síðmiðalda hefur hún verið fulltrúi atburðanna sjálfra.

Ekkert af þessu eru óvænt tíðindi en nokkuð ber á því að þetta gleymist „á vellinum“, þegar unnið er með heimildirnar. En ef þessu þrennu er grautað saman er hætt við að óljóst verði um hvað er verið að tala. Hér á eftir verður fengist við heimildirnar sjálfar en um leið frásagnarhefðina að því marki sem hægt er því að hefðin skiptir öllu máli þegar fengist er við *Landnámabók*. Beint verður sjónum að henni sem bókmenntaverki og sagnfræðiriti enda er hún hvorttveggja. Um leið liggur beint við að bera hana saman við önnur en mjög ólík sagnfræðirit frá sama tíma sem þó fjalla um sömu atburði og persónur, þ.e. Íslendingasögurnar.

3. Hvernig er raunveruleikinn skapaður í frásögn?

Landnámabók í sinni núverandi mynd er frá svipuðum tíma og elstu Íslendingasögur, síðari hluta 13. aldar, þó að upphafs hennar sé að leita

19 Þetta ræðir Jonas Wellendorf í nýlegri grein („The Interplay of Christian and Pagan Traditions“, 1–2) þar sem hann á í viðræðu við Hermann Pálsson, „A Foundation Myth in Landnámabók“, *Mediaeval Scandinavia* 12 (1988): 24–28.

20 Það er engan veginn ólíklegt að við sköpun *Landnámu* hafi verið „fyllt í eyður“ frásagnarhefðarinnar (sbr. Adolf Friðriksson og Orri Vésteinsson, „Creating a Past: A Historiography of the Settlement of Iceland“, í *Contact, Continuity and Collapse: The Norse Colonization of the North Atlantic*, ritstj. James H. Barrett, Studies in the Early Middle Ages, 5. b. (Turnhout: Brepols, 2003), 139–61) en við höfum vitaskuld takmarkaðan aðgang að því ferli og sögn sem var orðin hefðbundin um 1100 þarf ekki að vera „sannari“ en það sem þá var skapað.

á 12. öld.²¹ Í *Landnámabók* og Íslendingasögum er auk heldur fengist við sama efni: upphaf Íslandsbyggðar og fyrstu áratugi Íslandssögunnar. Aðferðirnar við að flytja þessa sögu eru á hinn bóginn afar mismunandi og því varpar samanburður á þessum tveimur formum nokkru ljósi á bæði. Því virðist líklegt að menn hafi gert greinarmun á þessum tveimur tegundum frásagnar á síðmiðöldum en engin íslensk miðaldahugtök hafa þó varðveist sem varpa skýru ljósi á það.²² Andstæðuparið sagnfræði og skáldskapur, áberandi í umræðunni fyrir nokkrum áratugum,²³ gerir þar takmarkað gagn. Það gildir þó hið sama að rétt eins og munurinn á sagnfræðiriti og skáldskap í nútímanum er ekki síst formlegur munur á tveimur

21 Núverandi gerðir *Landnámu* eru *Sturlubók* sem Sturla Þórðarson (1214–1284) setti saman á 13. og *Hauksbók* sem Haukur Erlendsson (d. 1334) hefur sett saman um 1300, auk *Melabókar* sem er talin frá svipuðum tíma. Þá er reiknað með *Landnámu* Styrmis fróða (d. 1245) sem hefur glatast og fræðimenn gera almennt ráð fyrir að *Landnámu* hafi verið ritaðar á 12. öld, e.t.v. af Ara fróða og Kolskeggi fróða, og því er edlilegt að lita á *Landnámu* sem verk frá 12. og 13. öld. Sveinbjörn Rafnsson (*Sögugerð Landnámabókar: Um íslenska sagnaritun á 12. og 13. öld* (Reykjavík: Sagnfræðistofnun Háskóla Íslands, 2001), 9–16) hefur fært fyrir því rök að á 12. öld hafi *Landnámabók* verið fremur skrá en sagnarit en þróunina í átt að sagnariti megi rekja til 13. aldar (sjá einnig Ole Bruhn, *Tekstualisering: Bidrag til en litterær antropologi* (Árósúm: Aarhus Universitetsforlag, 1999), 181–90). *Sturlubók Landnámu* er nú aðeins til í uppskrift Jóns Erlendssonar (AM 107 fol.) en skinnhandrit af bókinni var til á 17. öld (brann 1728). *Hauksbókargerðin* er til í skinnhandriti (AM 371 4to) sem er óheilt en til er í uppskrift Jóns Erlendssonar (AM 105 fol.). *Melabók* var einnig til á 17. öld en nú eru aðeins tvö blöð varðveitt (AM 445 b 4to). Á 17. öld urðu til tvær samsteypugerðir, *Skarðsárabók* (AM 104 fol. er aðalhandritið) og *Þórðarabók* (AM 112 fol. og AM 106 fol.). Hér verður ekkert fjallað nánar um uppruna *Landnámabókar* en nýjar kenningar koma reglulega fram þar um (sjá m.a. Auður Ingvarsdóttir, „Sagnarit eða skrá? Staða *Melabókar* sem upprunalegustu gerðar *Landnámu*,“ *Saga* 42 (2004); Helgi Skúli Kjartansson, „Af Resensbók, Kristnisögum og *Landnámuvíðaukum*,“ *Gripla* 22 (2011)).

Sárafá Íslendingasagnahandrit eru varðveitt frá 13. öld en þeim mun fleiri frá 14. og 15. öld (sjá m.a. Örnólfur Thorsson, „Leitin að landinu fagra: Hugleiðing um rannsóknir á íslenskum fornbókmenntum,“ *Skáldskaparmál* 1 (1990): 35). Elsta Íslendingasagnahandrit er sem kunnugt er θ-brot *Egils sögu* frá miðri 13. öld. Almennt er reiknað með upphafi Íslendingasagna á 13. öld en deila má um hvort leita beri upphafsins á fyrri eða seinni hluta aldarinnar.

22 Fræðimenn á seinni tímum hafa gert mikið úr orðinu „lygisaga“ sem er notað í einni gerð *Jómsvíkinga sögu* (í AM 291 4to) og *Reykjarfjarðarbók Sturlungu* (AM 122 b fol.) Þetta orð er alltof sjaldgæft til að gera megi úr því kenningu um að íslenskir miðaldahöfundar hafi flokkað bókmenntir á svipaðan hátt og nú er gert (sbr. niðurstöður Þórdísar Eddu Jóhannesdóttur úr væntanlegri doktorsritgerð hennar), og það virðist afar langsótt að það hafi verið notað sem eins konar *terminus technicus*. Hér er því á ferð enn eitt dæmið um að miklar kenningar séu reistar á örfáum og varasömum dæmum.

23 Sbr. nmgr. 12.

mismunandi bókmenntategundum snýst munurinn á Íslendingasögum og *Landnámabók* fyrst og fremst um form.

Þetta sést gjörla ef litið er á tiltölulega langa frásögn úr *Landnámabók* þar sem greint er frá atburðum sem einnig er greint frá í Íslendingasögu frá svipuðum tíma. Frásögn *Landnámu* af Skalla-Grími og landnámi hans er ansi rækileg (nær yfir tvo kafla í *Sturlubók*, 29. og 30.) og því góð til samanburðar,²⁴ enda samsvarar hún *Egils sögu* (1. kap., 22. kap. og 25.–28. kap.) nokkurn veginn.²⁵ Formleg einkenni hennar mætti draga saman á eftirfarandi hátt:

1. Í *Landnámabók* er mikið magn staðreynda miðað við orðafjölda. Ef litið er á frásögn hennar af landnámi Skalla-Gríms birtast þannig nýjar staðreyndir í hverri einustu setningu. Fyrri hlutinn (S 29) greinir stuttlega frá ætt Skalla-Gríms, frá átökum Kveld-Úlfs og Skalla-Gríms við Harald konung, vígi hirðmanna og frænda konungs í hefnd eftir Þórólf Kveld-Úlfsson og ferðinni til Íslands. Langrækilegasta lýsingin er á andláti Kveld-Úlfs og fyrirmælum hans um að kista hans verði nýtt sem eins konar vegvísir. Í seinni hlutanum (S 30) er hin eiginlega landnámslýsing, þar sem örnefni á svæðinu eru skýrð með vísun til þessarar sögu þar sem Skalla-Grímur ýmist nefnir landsvæði miðað við fyrstu reynslu sína af þeim (hann lendir knerri sínum á Knarrarnesi og á Álptanesi sér hann álftrir) eða gefur mönnum sínum land sem síðan er nefnt eftir þeim.²⁶ Er þessi frásögn heldur rækilegri en ýmsar aðrar landnámslýsingar í *Landnámabók* en þó í svipuðum anda.

24 Sveinbjörn Rafnsson („Studier i Landnámabók,“ 166–72) hefur rætt uppruna þessarar frásagnar og telur frásagnir af víðfeðmum landnámsvæðum í 13. aldar *Landnámu* til marks um upphaf lénskerfishugsunar á Íslandi. Hann telur að landnám Skalla-Gríms hafi verið stækkað mikið í frásagnarheimildum 13. aldar miðað við eldri gerðir *Landnámu*.

25 *Íslendingabók. Landnámabók*, útg. Jakob Benediktsson. Íslenzk fornrit, 1. b. (Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1968), 68–71. Þessa frásögn vantar í *Hauksbók* (AM 371 4to og AM 105 fol, uppskrift Jóns Erlendssonar) og mun skinnblaðið hafa verið horfið á 17. öld.

Landnámsfrásagnir *Egils sögu* og *Sturlubókar* eru ekki eins í smáatriðum en hér verður ekki rætt um þann greinarmun nema hann skipti máli fyrir frásagnarhátt ritanna.

26 Enn rækilegra er það í *Egils sögu* (25. kap.) þar sem tólf fylgdarmenn Skalla-Gríms eru kynntir til sögu og nöfn eða víðurnefni þeirra allra reynast svo ganga aftur í landnámi Skalla-Gríms (28. kap.). Samkvæmt Eleanor Rosamund Barraclough („Naming the Landscape in the Landnám Narratives of the Íslendingasögur and Landnámabók,“ *Saga-Book of the Viking Society for Northern Research* 36 (2012)) eru landnámsfrásagnir *Landnámu* og Íslendingasagna hliðstæðar hvað varðar áherslu á nafngiftir landnámsmanna.

2. Frásögnin er mjög gagnorð. Þannig er vígi Þórólfs Kveld-Úlfssonar lýst svona: „Haraldr konungr hárfagri lét drepa Þórólf norðr í Áløst á Sandnesi af rógi Hildiríðarsona; þat vildi Haraldr konungr eigi böta“.²⁷ Orsakasamhengið er alveg skýrt og hér er ekki leitað samfélagslegra eða sálfræðilegra skýringa; Þórólfur var einfaldlega rægður og það skýrir víg hans. Ekkert kemur fram um flókin fjölskyldutengsl Þórólfs og Hildiríðarsona, hvernig þeir rægðu hann og hvers vegna konungur trúði þeim. Margt annað efni úr *Egils sögu* er einnig fjarri; til að mynda vantrú Kveld-Úlfs á konungum eða hversu heimakærir þeir Grímur séu. Raunar kemur ekki einu sinni fram hvers vegna Skalla-Grímur ber það viðurnefni.²⁸ Samt er frásögnin ekki með öllu laus við smáatriði – þannig er tekið sérstaklega fram að þeir feðgar hafi drepíð alla skipshöfn sona Guttorms nema tvo menn sem þeir létu lifa til að færa konungi tíðindin. Þetta er atriði sem fæstir nútímalesendur munu skilja sem grundvallaratriði í sögunni en hefur greinilega skipt höfund *Landnámu* máli. Þá skipta örlög Kveld-Úlfs allmiklu máli og eina orðræðan í lýsingunni (í óbeinni ræðu) er annars vegar orð Kveld-Úlfs á banabeði og hins vegar frásögn Gríms háleyska þegar þeir Skalla-Grímur hittast á Íslandi. Þar með er vitaskuld undirstrikað að staðarvalið er hátindur frásagnarinnar og það er í raun Kveld-Úlfur í kistu sinni sem beinir Mýramönnum að Borg.

3. Í frásögn *Landnámabókar* af landnámi Skalla-Gríms er engin bein ræða. Þar eru engar vísur. Atburðirnir eru meira og minna ekki sviðsettir og ekki er þar að finna neinn vísi að sálfræðilegum skýringum á atburðunum. Raunar er varla hægt að tala um neina persónusköpun í þessari frásögn. Aðalpersónurnar Skalla-Grímur og Kveld-Úlfur eru varla nema nöfnin einber. Þó að líta megi á Skalla-Grímsþátt í *Landnámabók* sem frásögn er hún ágripskennd og laus við þá dramatik sem einkennir flestar Íslendingasögur.

Áherslan á nöfn og staðreyndir gerði það ekki síst að verkum að fræðimenn 19. og 20. aldar voru margir fullir trausts á *Landnámabók*. Það má enda telja heldur líklega að nöfn á mönnum hafi getað varðveist óbrengruð í

27 *Íslendingabók. Landnámabók*, 68.

28 *Egils saga Skalla-Grímssonar*, útg. Sigurður Nordal, Íslensk fornrit, 2. b. (Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1933), 3–79.

tæpar fjórar aldir en vísur eða bein ræða,²⁹ þó að það sé ef til vil ekki heldur neitt sérstaklega sennilegt.³⁰ Á hinn bóginn hefur einnig verið algengt að 20. aldar lesendur „fylli í eyður“ *Landnámu* með *Egils sögu*, enda ber sögunum saman um það fáa sem þær eru báðar til vitnis um. Á hinn bóginn er þar ákveðin rökvilla á ferð. Ef tveimur heimildum ber ekki saman um atburð er óhætt að álykta að önnur sé ósönn en þar með er ekki sagt að þegar tveimur 13. aldar heimildum ber saman um atburði 9. aldar sé sannleikurinn fundinn. Það eina sem hægt er að fullyrða er að í sagnahefðinni um landnám Skalla-Gríms var á 13. öld, og eflaust löngu fyrr, gengið út frá ákveðnum staðreyndum (s.s. nöfnum feðganna og hvar þeir námu land) en við vitum á hinn bóginn ekkert um þróun sagnahefðar frá landnámsöld og næstu þrjár aldirnar. Þó að það sé sannarlega hefðbundin skoðun á 13. öld að Skalla-Grímur Kveld-Úlfsson hafi numið land á Borg í Mýrum er ekki hægt að gera þá hefð að fulltrúa ‘veruleikans’. Frásögn *Landnámabókar* er því ekkert áreiðanlegri heimild um landnámið en *Egils saga*; þær eru álika fjarlægjar atburðunum sem þær lýsa. Í *Landnámabók* og *Egils sögu* eru hins vegar á ferð tvær ólíkar tegundir veruleikablekkingar sem standa í ólíku sambandi við hefðina. Hvorttveggja er listræn frásögn og hvorttveggja ritin eru dæmi um endursköpun fortíðar úr hefðbundnu efni.

Í bókmenntarannsóknnum 19. og 20. aldar var mikið gert úr textavenslum ólíkra frásagnarheimilda 13. aldar. Líkindi *Egils sögu* og *Landnámabókar* gætu vitaskuld bent til textavensla,³¹ en á hinn bóginn er engin leið að segja

- 29 Sbr. Björn Sigfússon, formáli að *Ljósvetninga saga með þáttum*, xxx: „Ættfræðin í rýmstu merkingu, mannfræðin, sem kölluð var, hlýtur þó að vera sá stofn sögunnar, sem helzt má treysta sagnfræðilega.“
- 30 Það þarf þó ekki að breyta neinu um heimildargildi ritsins. Sveinbjörn Rafnsson benti á það á 8. áratugnum að *Landnámabók* hefði „ekki heimildargildi fyrir fyrstu bygging Íslands“ („Aðferðir og viðhorf í Landnámurannsóknnum“, s. 232) og var þar á öndverðum meiði við Jakob Benediktsson (formáli að *Íslendingabók Landnámabók*) sem taldi sumt efni *Landnámabókar* ótrúverðugt (t.d. þjóðsagnaminni og allar sagnir um tröll, galdra og marmennil, s. cxxxiv) en að hún geymdi einnig sagnir sem væru réttar í meginatriðum um örnefni, landamerki og ættartölur (cxxix). Meginágreiningur þeirra virðist liggja í því hvort hægt sé að greina milli réttar þekkingar og yngri arfsagna. Hér er tekið undir þá skoðun Sveinbjarnar að það sé ekki hægt.
- 31 Gísli Sigurðsson hefur bent á að báðar þessar frásagnir leggi áherslu á landnám andstæðinga Haralds hárfagra og telur að þessi áhersla sé ný í *Sturlubók Landnámu* miðað við eldri *Landnámu* („Constructing a Past to Suit the Present: Sturla Þórðarson on Conflicts and Alliances With King Haraldr hárfagri“, í *Minni and Muninn: Memory in Medieval Nordic Culture*, ritsjtj. Pernille Hermann, Stephen A. Mitchell og Agnes S. Arnórsdóttir (Turnhout: Brepols, 2014), 175–96).

til um hvor sagan sé veitandi og hvor þiggjandi eða hvort líkindin stafi af sameiginlegri heimild.³² Þrátt fyrir alla viðleitni fræðimanna á 20. öld hafa engar óyggjandi vísbendingar fundist sem geta sýnt hvor 13. aldar heimildin vísar í hina. Það eina sem við getum sagt er að þessar heimildir eru ekki í andstöðu við hvor aðra. Á hinn bóginn er form þeirra mjög ólíkt og til marks um að sömu frásagnarhefð var hægt að nýta í margar mismunandi tegundir sagnfræði.

Egils saga og *Sturlubók Landnámu*, sem eru frá svipuðum tíma, flytja okkur ekki verulega ólíka mynd af landnámi Skalla-Gríms þó að nokkru muni. Það er þó ekki sá munur á þessum tveimur sagnfræðiritum sem öllu máli skiptir.³³ Meginmunur ritanna tveggja liggur í aðferðinni. Eins og flestar Íslendingasögur er *Egils saga* dramatísk frásögn. Eins og margar þeirra er hún líka tilbrigði við „prosimetrum“-formið þar sem bundið mál er óaðskiljanlegur hluti frásagnarinnar. Hún er rækileg og nær því talsverðri dýpt, ekki síst þegar kemur að persónusköpun aðalpersónanna og fjölskyldumálum þeirra, enda er þar fjallað um ýmis persónuleg mál (s.s. tilfinningabönd feðra og sona, afbrýðissemi og bræðrabönd) sem eru utan áhugasviðs *Landnámabókar*. Í *Sturlubók Landnámu* er líka sögð saga en þar er takmarkað rými fyrir sviðsetningar, vísur og persónusköpun. Meginþunginn liggur í örnefnunum og ættartölunum og sjálfum meginatburðunum. Frásögnin er berstrípuð, svipað og ævintýrin þar sem atburðarás og saga eru nánast jafngild – sagan verður að þiggja allan kraft sinn úr

- 32 Hluti af forsendum „íslenska skólans“ var að hægt væri að úrskurða um þessa hluti og þá miðað við rökvisi rannsakandans, staðreyndavillur, mótsagnir, stílgalla og fleiri fremur huglæg atriði sem voru meðhöndluð eins og villur skrifara, og þá var hugmyndin sá að höfundar væri yfirleitt skipulegir í framsetningu en afriturum hætti við misskilningi og ruglingi. Í þessum anda fjallaði Jón Jóhannesson (*Gerðir Landnámabókar* (Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1941), 75–86) um tengsl *Egils sögu* og *Sturlubókar Landnámu*. Þessi rittengslfræði hafa látið undan síga seinni ár vegna þess að fræðimenn eru ekki lengur jafn öruggir um að upphaflegt og rökrétt fari alltaf saman á þann hátt sem þessi hugmyndafræði gerði ráð fyrir.
- 33 Landnám Skalla-Gríms er þannig mun stærra í *Egils sögu* en í *Landnámu* eins og Björn M. Ólsen dró fram í rækilegum samanburði sagnanna („Landnáma og *Egils saga*,” *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* (1904)). Baldur Hafstað hefur sett fram forvitnilega kenningu um að landnám Skalla-Gríms í *Egils sögu* dragi fram líkindi Ingólfs Arnarsonar og Skalla-Gríms og þannig séu Mýramenn tendir fyrsta landnámsmanninum („*Egils saga*, *Njáls saga*, and the Shadow of Landnáma: The work methods of the saga writers,” *Sagnheimur: Studies in Honour of Hermann Pálsson on his 80th birthday, 26th May 2001*, ritstj. Ásdís Egilsdóttir og Rudolf Simek, *Studia Mediaevalia Septentrionalia*, 6. b. (Vín: Fassbaender, 2001), 21–37).

atburðarásinni því að öðru er ekki til að dreifa. Í þessu tilviki er það kista Kveld-Úlfs fljótandi í land á Mýrunum sem fangar ímyndunarafli viðtakendanna.³⁴ Úr þessum eina atburði verða þeir að skapa hugmyndir sínar um Mýramenn og söguna.

4. Tvenns konar *historia*

Þegar kemur að einstökum þáttum *Landnámabókar* er ekki alltaf auðvelt að sjá í hverju sköpunarstarf höfundarins hefur falist. Þá er einnig freistandi að álykta að þegar kemur að frásögnum af landnámi Skalla-Gríms sé verið að miðla hefðbundnum fróðleik þó að engin leið sé að vita hversu gamall eða áreiðanlegur hann sé.³⁵ Eins og fræðimenn hafa sýnt fram á er *Egils saga* á hinn bóginn haganleg smíð höfundar sem er ófeiminn við að setja fram samfélagslegar, sálfræðilegar og yfirnáttúrulegar skýringar á atburðunum.³⁶ Þannig hefur verið sýnt fram á það á sannfærandi hátt að *Egils saga* sé miklu einstaklingsbundnara verk en *Landnámabók* þar sem þáttur höfundarins felst ef til vill ekki síst í sköpun heildarinnar en hinir einstöku þættir kunni að vera hefðbundnar frásögur sóttar í munnlega hefð síns tíma á þeim tíma sem form *Landnámu* mótaðist.³⁷ Sem fulltrúi 'sannleikans' er hin hefðbundna saga þó ekki hótí betri en höfundarverkið. Hér eru aðeins á ferð tvær ólíkar tegundir til að setja fram einhvern söguleikan sannleika að sið síns tíma sem er ekki það sama og sá 'raunveruleiki' sem við verðum

34 Að þessu leyti rímar þessi þáttur vel við áherslur *Landnámabókar* yfirleitt, sbr. Jonas Wellendorf, „The Interplay of Pagan and Christian Traditions“; Matthias Egeler, „Reading Sacred Places: Geocriticism, the Icelandic Book of Settlements, and the History of Religions,“ *Philology* 1 (2015).

35 Sbr. Ole Bruhn, *Tekstualisering, 155–205*. Bruhn skoðar íslenska sagnfræði hámiðalda út frá hugtökunum hefð og nýmæli og sýnir að jafnvel rit sem virðast hefðbundin (eins og *Landnámabók*) eru líka eins konar viðræða sagnaritara síns tíma við hefðina sem þau grundvallast á. Það kann að verka þversagnakennt að nafngreindir höfundar *Landnámu* 12., 13. og 14. aldar (Kolskeggur, Ari, Styrmir, Sturla og Haukur) eru fleiri en varðveittir textar *Landnámu* frá þeim tíma. Á hinn bóginn er hvergi í miðaldaheimild getið um höfund Íslendingasögu. Þversögnin er þá sú að því meira sem framlag höfundarins hefur verið að mati okkar rökvisi, þeim mun ólíklegra er að höfundar sé getið.

36 Sjá t.d. Torfi H. Tulinius, *Skáldið í skriftinni: Snorri Sturluson og Egils saga* (Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, ReykjavíkurAkademían, 2004). Þó að deila megi um einstakar niðurstöður Torfa (til að mynda þá að Snorri sé höfundur *Eglu*) sýnir hann með nokkuð óyggjandi hætti fram á að *Egils saga* er flókinn texti skapandi höfundar.

37 Ekki er ótrúleg sú hugmynd Sveinbjarnar Rafnssonar (*Sögugerð Landnámabókar*) að verkið hafi verið í mótn frá upphafi 12. aldar í þá „sögugerðu Landnámu“ sem við þekkjum nú frá síðari hluta 13. aldar.

að gera ráð fyrir á 10. öld. Þegar kemur að *Landnámu* er engan slíkan ‘raunveruleika’ að finna í textaheimildum, engar sögulegar staðreyndir sem við getum greint á bak við arfsagnirnar. Við höfum aðeins arfsagnir og úrvinnslu þeirra. Eins og Guy Halsall benti á í tilviki Artúrs konungs (sem eins og landnámsöldin fyrirfinnst aðeins í ungum heimildum), þá er engan Artúr konung að finna á bak við arfsagnirnar, aðeins sjálfar arfsagnirnar.³⁸ Nákvæmlega sama á við um *Landnámabók*.

Trúin á að það gæti víst verið að marka frásagnarheimildir miðalda leiddi til þess að *Landnámabók* var talin áreiðanlegri og traustari en Íslendingasögur. Hún var fulltrúi hefðarinnar sem hefur iðulega verið tekið sem fulltrúa sannleikans – svo rækilega að fróðleikur úr Íslendingasögunum hefur iðulega verið „sannreyndur“ með samanburði við *Landnámu*.³⁹ Á 13. öld kann hins vegar að vera að litrík og leiftrandi frásögn *Egils sögu* hafi þótt fullt eins sannfærandi og staðreyndaglásin úr *Landnámabók*. Hvorttveggja var *historia* að þeirra tíma sið, bókmenntategund sem gat verið með eða án trölla eftir smekk hvers og eins.⁴⁰ Það má sjá á hinu þekktu riti *Historia Regum Britanniae* eftir Geoffrey frá Monmouth (d. 1154) sem nútímafræðimenn eru almennt sammála um að sé safn arfsagna en er þó greinilega talið til sagnfræði og eins á *Gesta Danorum* Saxa hins málsþaka þar sem saman fara arfsögur og áreiðanlegri frásögn af nýliðnum atburðum.⁴¹

38 Guy Halsall, *Worlds of Arthur: Facts and Fictions of the Dark Ages* (Oxford: Oxford University Press, 2013). Hann segir réttilega á einum stað: „sources must be taken as a whole. You cannot cherry-pick some bits and ignore others according to what you want to believe. You cannot winnow out fact from fiction solely on the basis of modern ideas“ (52–53). Þetta er vitaskuld það sama og Sveinbjörn Rafnsson hefur boðað áratugum saman fyrir daufum eyrum margra Íslendinga. Sagnfræðingar hafa bent á ýmsar hliðstæður við Artúr konung úr norrænum heimildum, „sagnfræðilegar persónur“ á borð við Harald hárfagra og Eirík blóðöx sem við þekkjum fyrst og fremst úr síðari tíma arfsögnum (Sverrir Jakobsson, „Erindringen om en mægtig Personlighed“; Clare Downham, „Eric Bloodaxe – Axed? The Mystery of the Last Scandinavian King of York,“ *Mediaeval Scandinavia* 14 (2004)).

39 Um þetta eru fjölmörg dæmi í formálum Íslenzkra fornrita, sjá m.a. Einar Ólafur Sveinsson, formáli að *Brennu-Njáls saga*, útg. Einar Ólafur Sveinsson, Íslenzk fornrit, 12. b. (Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag 1954), xiv.

40 Sjá Ármann Jakobsson, „History of the Trolls?“

41 Um eðli þessara sagnfræðirita, sjá m.a. Kurt Johannesson, *Saxo Grammaticus: Komposition och världsbild i Gesta Danorum* (Stokkhólmi: Almqvist og Wiksell, 1978); R. William Leckie, *The Passage of Dominion: Geoffrey of Monmouth and the Periodization of Insular History in the Twelfth Century* (Toronto: University of Toronto Press, 1981).

Sagnfræði miðalda gat þannig rúmað ýmis form þar sem þáttur höfundarins var mismikill en eftir sem áður ber hann jafnan ábyrgð á forminu; hann getur kosið að setja fram litlar eða miklar skýringar eftir atvikum, að sviðsetja eða ekki, nota beina ræðu eða vísur. Í *Landnámabók* er frásögnin ágrípskennd og staðreyndir í öndvegi. Flest önnur form sagnaritunar leyfa meiri sviðsetningu og það virðist ekki endilega hafa gert þau ótrúverðugri í augum samtímans.

Draga má saman niðurstöður þessarar stuttu athugunar á eftirfarandi hátt:

Fyrst og fremst er það mikilvægt að gera sér grein fyrir því að textaheimildir okkar um söguöld eru frá síðmiðöldum. Í sumum er þáttur hefðarinnar mikill en í öðrum má sjá meiri nýsköpun höfunda. Hvorug tegundin telst þó vera áreiðanleg heimild um fjarlæga fortíð.

Síðan verða fræðimenn að forðast gamlar ímyndaðar andstæður á borð við ‘uppspuna’ og ‘sannleik’ eða ‘sagnfræði’ eða ‘skáldskap’. Hér eru á ferð bókmenntatextar sem jafnframt eru sagnfræðirit síns tíma. *Sannleikann* er ekki að finna í þessum ritum, aðeins ‘sannleik’ hvers og eins sagnaritara.

Að lokum er það mikilvægt að beina frekari sjónum að bæði hugmyndafræði og formi sagnanna til þess að skilja eðli þeirra sem sagnfræðirita, þ.e. hvernig þau skapa trúverðuga mynd af fortíðinni á fjölbreyttan hátt.

Ef tekið er tillit til alls þessa þrenns þá gætu rannsóknir framtíðarinnar á *Landnámu* og jafnframt á Íslendingasögunum fjarlægst úreltar deilur 19. og 20. aldar. En þá er mikilvægt að rannsakendur geri sér skýra grein fyrir þeim heimildum sem þeir hafa í höndum og taki að rannsaka þessa texta sem *texta* í stað þess að einblína á uppsprettu þeirra í glataðri fortíð.

HEIMILDIR

HANDRIT

Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, Reykjavík

AM 104 fol.

AM 105 fol.

AM 106 fol.

AM 107 fol.

AM 112 fol.

AM 122 b fol. (*Reykjarfjarðarbók*)

AM 371 4to (*Hauksbók*)

AM 445 b 4to

Den Arnemagnæanske samling, København

AM 291 4to

FRUMHEIMILDIR

Egils saga Skalla-Grimssonar. Útg. Sigurður Nordal. Íslenzk fornrit. 2. b. Reykjavík:

Hið íslenzka fornritafélag, 1933.

Íslendingabók. Landnámabók. Útg. Jakob Benediktsson. Íslenzk fornrit. 1. b. Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag, 1968.

FRÆÐIRIT

Adolf Friðriksson og Orri Vésteinsson. „Creating a Past: A Historiography of the Settlement of Iceland.“ Í *Contact, Continuity and Collapse: The Norse Colonization of the North Atlantic*, ritstj. James H. Barrett, 139–61. *Studies in the Early Middle Ages*. 5. b. Turnhout: Brepols, 2003.

Auður Ingvarsdóttir. „Sagnarit eða skrá? Staða Melabókar sem upprunalegustu gerðar Landnámu.“ *Saga* 42 (2004): 91–119.

Ármann Jakobsson. „History of the Trolls? *Bárðar saga* as an Historical Narrative.“ *Saga-Book of the Viking Society for Northern Research* 25 (1998): 53–71.

———. „Enginn tími fyrir umræðu: Norræn fræði á 20. öld í spegli litríkrar fræðimannsævi Lars Lönnroth.“ *Skirnir* 187 (2013): 381–93.

Baldur Hafstað. „Egils saga, Njáls saga, and the Shadow of Landnáma: The Work Methods of the Saga writers.“ Í *Sagnaheimur: Studies in Honour of Hermann Pálsson on his 80th birthday, 26th May 2001*, ritstj. Ásdís Egilsdóttir og Rudolf Simek, 21–37. *Studia Mediaevalia Septentrionalia*. 6. b. Vín: Fassbaender, 2001.

- Barraclough, Eleanor Rosamund. „Naming the Landscape in the Landnám Narratives of the Íslendingasögur and Landnámabók.“ *Saga-Book of the Viking Society for Northern Research* 36 (2012): 79–101.
- Bjarni Einarsson. Formáli hans að *Ágrip af Nóregskonunga sögum. Fagrskinna – Nóregskonunga tal*. Útg. Bjarni Einarsson, v–cxxxí. Íslensk fornrit 29. b. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1985.
- Björn M. Ólsen. „Landnáma og Egils saga.“ *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* (1904): 167–247.
- Björn Sigfússon. Formáli hans að *Ljósvefninga saga með þáttum. Reykdæla saga ok Víga-Skútu. Hreiðars þátr*. Útg. Björn Sigfússon, v–xcv. Íslensk fornrit 10. b. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1940.
- Bruhn, Ole. *Tekstualisering: Bidrag til en litterær antropologi*. Árósum: Aarhus Universitetsforlag, 1999.
- Davíð Erlingsson. *Um ánaud raunveruleikans á rannsóknum fornsagna*. Reykjavík: [s.n.], 1997.
- Downham, Clare. „Eric Bloodaxe – Axed? The Mystery of the Last Scandinavian King of York.“ *Mediaeval Scandinavia* 14 (2004): 51–77.
- Egeler, Matthias. „Reading Sacred Places: Geocriticism, the Icelandic Book of Settlements, and the History of Religions.“ *Philology* 1 (2015): 67–90.
- Einar Gunnar Pétursson. „Efling kirkjuvaldsins og ritun Landnámu.“ *Skírnir* 160 (1986): 193–222.
- Einar Ólafur Sveinsson. Formáli hans að *Brennu-Njáls saga*, útg. Einar Ólafur Sveinsson, v–clxii. Íslensk fornrit 12. b. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1954.
- Friðrik G. Olgeirsson. *Langnesingasaga*, 1. b., *Saga byggðar á Langanesi til 1918*. Reykjavík: Þórshafnarhreppur, 1998.
- Ghosh, Shami. *Kings' Sagas and Norwegian History: Problems and Perspectives*. The Northern World. 54. b. Leiden: Brill, 2011.
- Gísli Sigurðsson. *Túlkun Íslendingasagna í ljósi munnlegrar hefðar: Tilgáta um aðferð*. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit. 56. b. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 2002.
- . „Constructing a Past to Suit the Present: Sturla Þórðarson on Conflicts and Alliances With King Haraldr hárfagri.“ Í *Minni and Muninn: Memory in Medieval Nordic Culture*, ritstj. Pernille Hermann, Stephen A. Mitchell og Agnes S. Arnórsdóttir, 175–96 Turnhout: Brepols, 2014.
- Guðni Jónsson. Formáli hans að *Grettis saga Ásmundarsonar. Bandamanna saga. Odds þátr Ófeigssonar*. Útg. Guðni Jónsson, v–cvii. Íslensk fornrit 7. b. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1936.
- Guðrún Ása Grímsdóttir. „Hvað segja heimildir um uppruna Íslendinga?“ Í *Um landnám á Íslandi: Fjórtaán erindi*, ritstj. Guðrún Ása Grímsdóttir, 33–48. Reykjavík: Vísindafélag Íslendinga, 1996.
- Halsall, Guy. *Worlds of Arthur: Facts and Fictions of the Dark Ages*. Oxford: Oxford University Press, 2013.

- Helgi Skúli Kjartansson. „Af Resensbók, Kristnisögum og Landnámuviðaukum.“ *Gripla* 22 (2011): 161–79.
- Helgi Þorláksson. „Sagnfræðin í heimi menningararfs og minninga.“ Í *Þriðja íslenska sögubíngið 18–21. maí 2006*, ritstj. Benedikt Eypórssón og Hrafnkell Lárusson, 316–26. Reykjavík: Sagnfræðingafélag Íslands, 2007.
- Hermann Pálsson. „A Foundation Myth in Landnámabók.“ *Mediaeval Scandinavia* 12 (1988): 24–28.
- Hermann, Pernille. „Founding Narratives and the Representation of Memory in Saga Literature.“ *Arv* 77 (2010): 69–87.
- Hermann, Pernille og Stephen A. Mitchell. „Constructing the Past: Introductory Remarks.“ Í *Memory and Remembering: Past Awareness in the Medieval North*, sérhefti *Scandinavian Studies* 85, ritstj. Pernille Hermann og Stephen Mitchell, 261–66. Campaign: University of Illinois Press, 2013.
- Hjalti Pálsson, Egill Bjarnason og Kári Gunnarsson, ritstj. *Byggðasaga Skagafjarðar*, 6. b., *Hólahreppur*. Sauðárkrókur: Sögufélag Skagfirðinga, 2011.
- Johannesson, Kurt. *Saxo Grammaticus: Komposition och världsbild i Gesta Danorum*. Stokkhólmi: Almqvist og Wiksell, 1978.
- Jakob Benediktsson. Formáli hans að *Íslendingabók*. *Landnámabók*. Útg. Jakob Benediktsson, v–cliv. Íslenzk fornrit. 1. b. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1968.
- . „Markmið Landnámabókar: Nýjar rannsóknir.“ *Skírnir* 148 (1974): 207–15.
- Jón Helgason. „Höfuðlausnarhjal.“ Í *Einarsbók: Afmælskveðja til Einars Ól. Sveinssonar 12. desember 1969*, ritstj. Bjarni Guðnason, Halldór Halldórsson og Jónas Kristjánsson, 156–76. Reykjavík: Nokkrir vinir, 1969.
- Jón Jóhannesson. *Gerðir Landnámabókar*. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1941.
- Koht, Halvdan. „Sagaenes opfatning af vor gamle historie.“ *Historisk tidsskrift* 5 (1914): 379–96.
- Kristín Geirsdóttir. „Hvað er sannleikur?“ *Skírnir* 169 (1995): 399–422.
- Leckie, R. William. *The Passage of Dominion: Geoffrey of Monmouth and the Periodization of Insular History in the Twelfth Century*. Toronto: University of Toronto Press, 1981.
- Lincoln, Bruce. *Between History and Myth: Stories of Harald Fairhair and the Founding of the State*. Chicago: University of Chicago Press, 2014.
- „Majority in U.S. Still Believe JFK Killed in a Conspiracy: Mafia, federal government top list of potential conspirators,“ Gallup Politics, November 15, 2014. <http://www.gallup.com/poll/165893/majority-believe-jfk-killed-conspiracy.aspx>
- O'Connor, Ralph J. „History or fiction? Truth-claims and Defensive Narrators in Icelandic Romance-Sagas.“ *Mediaeval Scandinavia* 15 (2005): 101–169.
- Sigurður Nordal. *Hrafnkatla*. Studia Islandica. 7. b. Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðja, 1940.

- Sveinbjörn Rafnsson. *Studier i Landnámabók: Kritiska bidrag till den isländska fristatstidens historia*. Lund: Gleerup, 1974.
- . „Aðferðir og viðhorf í Landnámurannsóknum.“ *Skírnir* 150 (1976): 213–38.
- . Sveinbjörn Rafnsson. „Frá landnámstíma til nútíma.“ *Skírnir* 162 (1988): 317–29.
- . *Sögugerð Landnámabókar: Um íslenska sagnaritun á 12. og 13. öld*. Reykjavík: Sagnfræðistofnun Háskóla Íslands, 2001.
- Sverrir Jakobsson. „Erindringen om en mægtig personlighed: den norsk-islandske historiske tradisjon om Harald Hårfagre i et kildekristisk perspektiv.“ *Historisk tidsskrift* 81 (2002): 213–30.
- Sverrir Tómasson. *Formálar íslenskra sagnaritara á miðöldum: Rammsókn bókmenntahefðar*. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit. 33. b. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 1988.
- Sørensen, Preben Meulengracht. „Sagan um Ingólf og Hjörleif: Athugasemdir um söguskoðun íslendinga á seinni hluta þjóðveldisaldar.“ *Skírnir* 148 (1974): 20–40.
- Torfi H. Tulinius. *Skáldið í skriftinni: Snorri Sturluson og Egils saga*. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, ReykjavíkurAkademían, 2004.
- Úlfar Bragason. *Ætt og saga: Um frásagnarfræði Sturlungu eða Íslendinga sögu hinna miklu*. Reykjavík: Háskólaútgáfan, 2010.
- Weibull, Lauritz. *Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1000*. Lund: Gleerup. 1911.
- . *Historisk-kritisk metod och nordisk medeltidsforskning*. Lund: Gleerup, 1913.
- Wellendorf, Jonas. „The Interplay of Pagan and Christian Traditions in Icelandic Settlement Myths.“ *Journal of English and Germanic Philology* 109 (2010): 1–21.
- White, Hayden. *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1987.
- Örnólfur Thorsson. „Leitin að landinu fagra: Hugleiðing um rannsóknir á íslenskum fornþókmennnum.“ *Skáldskaparmál* 1 (1990): 28–53.

SUMMARY

What is to be done with *Landnámabók*? Tradition, Authorship and the Illusion of Reality in Icelandic Medieval Historiography.

Keywords: *Landnámabók*, source value, history, fiction, illusion of reality, *horror vacui*.

This study concerns the twentieth-century scholarly reception of *Landnámabók* [*The Book of Settlements*] and how this reception has been characterised by an interest in *Landnámabók*'s reliability as a source about the distant past which is

nevertheless hard to believe in. The debate has been stuck in outdated imaginary opposites such as truth and fabrication or history and fiction. The author emphasises that *Landnámabók* is both literature and the history of its time and yet more traditional than many other contemporary historical texts which does not mean that the narrative is closer to 'truth'. It is suggested that to better understand the nature of the text as history, its ideology and form must receive closer attention to better see how the narrative attempts to create a believable image of the past in a very different way than in the *Íslendingasögur*, as exemplified by a comparison of the settlement of Skalla-Grímur in *Landnámabók* and in *Egils saga*.

Ármann Jakobsson
Prófessor við Háskóla Íslands
Árnagarði við Suðurgötu
IS-101 Reykjavík
armannja@hi.is

PATRICIA PIRES BOULHOSA

SCRIBAL PRACTICES
AND THREE LINES IN *VÖLUSPÁ*
IN *CODEX REGIUS*¹

VÖLUSPÁ is extant as a whole poem in two medieval manuscripts, *Codex Regius* (GKS 2365 4to, ca. 1275–1300) and *Hauksbók* (AM 544 4to, ca. 1300–25) and some of its stanzas are quoted in full or in prose paraphrases in three extant medieval versions of the *Prose Edda*.² Most scholarly editions of the poem offer a reconstructed text built from these manuscripts: the base text comes from *Codex Regius* (hereafter R) with borrowings from *Hauksbók* (hereafter H) and footnotes with textual variants from H and the *Prose Edda*. Reconstructions of *Völuspá* may be aimed at recovering lost older versions of the poem – be it a tenth-century oral composition, a first recording in parchment in the thirteenth century or a common (and older) text from the extant versions.³ Although some degree of subjectiv-

- 1 This article is based on my research for a Brazilian edition and translation of *Völuspá*, for which I received the Snorri Sturluson Icelandic Fellowship from the Stofnun Sigurðar Nordals, Reykjavík. I was also kindly welcomed by the Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum where I worked from June to August 2007. I am indebted to all scholars and staff of both institutes, but especially to Haraldur Bernharðsson, Marteinn Helgi Sigurðsson, and Guðvarður Már Gunnlaugsson, who patiently helped me with questions raised directly in this article. I am also grateful to Paul Bibire for his patience with my questions. A version of this article was submitted and accepted for publication in *Mediaeval Scandinavia* in 2007.
- 2 These manuscripts are *Codex Regius* (GKS 2367 4to, ca. 1300–50), *Codex Upsaliensis* (DG 11 4to, ca. 1300–25), and *Codex Wormianus* (AM 242 fol., ca. 1350). For editions, see fn 18 below. Unless otherwise stated, the datings of all manuscripts mentioned in this article are taken from *Ordbog over det norrøne prosasprog: Registre* (Copenhagen: Den arnamagnæanske kommission, 1989).
- 3 For example, Lars Lönnroth, ‘The Founding of Miðgarðr (*Völuspá* 1–8)’, in *The Poetic Edda: Essays on Old Norse Mythology*, ed. Paul Acker and Carolyne Larrington (New York: Routledge, 2002), 5: ‘The Icelandic text which is given on the preceding pages, and which provides the basis for my translation [Neckel and Kuhn’s edition], is to be seen as a reconstruction. It may be supposed that the reconstruction gives a fairly good picture of the poem as it generally was performed on the farms of Icelandic chieftains some two hundred

Gripla XXVI (2015): 29–55

ity is involved in the reconstruction of the text according to ideas of an older poem, there is not much variance among the scholarly editions used today. This stability may be explained by the fact that the few extant texts do not greatly differ from one another, but it may also be the result of the long-lasting influence of Sophus Bugge's 1867 edition, as well as Sigurður Nordal's edition and commentary, first published in 1923.⁴ The most used edition for academic purposes, Hans Kuhn's revision (1962–68) of Gustav Neckel's edition (1914–27), is indebted to them and accordingly also presents a reconstructed text.⁵ The work involved in producing a reconstructed text of *Völuspá* from the extant texts requires scientific and imaginative effort on the part of the editor, who cannot help but assume a relation of some kind among the extant texts and make judgements of value about them.⁶ The process by which a reconstructed verse is created becomes part of the modern scholarly transmission of *Völuspá* and, as long as it is visible to the reader, the reconstructed text can be of great value for academic research. The risk of relatively stable texts such as *Völuspá* is

years after the introduction of Christianity [the year 1000]. On the other hand, one can make only vague speculations as to what the poem was like during earlier periods'. See also, *Völuspá*, ed. Nordal, 23–25 and Judy Quinn, 'Editing the *Edda*: The Case of *Völuspá*', *Scripta Islandica* 51 (2000): 72–73. There is scholarly consensus that all poems written in R are copies from older manuscripts; see Else Mundal, 'Oral or Scribal Variations in *Völuspá*: A Case Study in Old Norse Poetry', in *Oral Art Forms and their Passage into Writing*, ed. Else Mundal and Jonas Wellendorf (Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 2008), 209–27; Gustav Lindblad, *Studier i Codex Regius av äldre Eddan* (Lund: Gleerup, 1954), 247–53; Frands Herschend, 'Codex Regius 2365 4to: Purposeful Collection and Conscious Composition', *Arkiv för nordisk filologi* 17 (2002): 121–43 and references given there.

- 4 *Norræn fornkvæði: Islandsk samling af folkelige oldtidsdigte om nordens guder og heroer, almindelig kaldet Sæmundar Edda hins fróða*, ed. Sophus Bugge (Oslo: Mallings, 1867). *Völuspá: Gefin út með skýringum*, ed. Sigurður Nordal (Reykjavík: Helgafell, 1923), 111. Nordal's edition was reprinted and revised in 1952; all quotes in the present article are taken from the latter.
- 5 *Edda: Die Lieder des Codex Regius nebst verwandten Denkmälern*, ed. Gustav Neckel, and rev. Hans Kuhn, 2 vols. (Heidelberg: Winter & Universitätsverlag, 1962–68). Neckel's first edition was published in 1914–27.
- 6 See Judy Quinn, 'The Principles of Textual Criticism and the Interpretation of Old Norse Texts Derived from Oral Tradition', in *The Hyperborean Muse: Studies in the Transmission and Reception of Old Norse Literature*, ed. Judy Quinn and Maria Adele Cipolla (Turnhout: Brepols, forthcoming 2015). Quinn reviews and discusses the principles of textual criticism and editorial practices concerning Old Norse texts, especially the viability of stemmatics to explain the variability of texts derived from oral traditions, such as *Völuspá*.

that the editing process becomes less visible, or even lost.⁷ In an analogy with the learning of mathematics, Matthew Driscoll has argued that editors should be required to ‘show their workings’, that is, show the process by which they arrive at a certain result.⁸ This article will discuss some of these ‘workings’ in connection to three lines in *Völuspá* in R, and especially the editorial decisions which have been influential in the modern transmission of the poem. As my examples will show, scribal orthography, corrections and abbreviations force even the least interventionist editor to choose between possible readings, which may in turn also be considered to be variants.

In discussing how certain scribal practices force editorial intervention upon the text, this article will also consider editorial practices which might allow the reader to engage both with the text and the editorial decisions that bring it about. As will be seen, the textual ambiguity that arises from scribal practices of orthography or abbreviation makes it difficult to present a ‘scribal version’ in A. G. Rigg’s sense, that is, ‘a text that was ‘real’ for at least one person, its scribe’.⁹ Confronting a text on the manuscript page that requires interpretation before it can become a text on the printed page, all editors (except perhaps those of diplomatic editions) have to choose the text; their choice might not correspond to that which was real for the scribe. Despite their shortcomings, scribal versions can allow the reader to take the editor’s choices into account. Bugge’s edition, for example, presents a reconstructed text followed by the scribal texts in R

- 7 Judy Quinn has reviewed practices that had hitherto influenced the editing of the *Poetic Edda*, especially *Völuspá*. She discusses how editors, aiming at the reconstruction of an archetype, were engaged in a process of ‘poetic recreation’. This process, however, remains hidden to the reader as the final text is presented on the page with ‘little or no indication of the extent of editorial reconstruction and the suppression of variation that has taken place’. Quinn, ‘Editing the Edda’, 74. See also Judy Quinn, ‘*Völuspá* and the Composition of Eddic Verse’, in *Atti del 120 Congresso internazionale di studi sull’alto Medioevo*, ed. Teresa Pàroli et al. (Spoleto: Presso la Sede del Centro Studi, 1990), 303–20.
- 8 Matthew Driscoll, ‘The Words on the Page: Thoughts on Philology, Old and New’, in *Creating the Medieval Saga: Versions, Variability and Editorial Interpretations of Old Norse Saga Literature*, ed. Judy Quinn and Emily Lethbridge (Copenhagen: University Press of Southern Denmark, 2010), 103.
- 9 A. G. Rigg, introduction to *Editing Medieval Texts: English, French and Latin Written in England. Papers given at the Twelfth Annual Conference on Editorial Problems, University of Toronto 5–6 November 1976*, ed. A. G. Rigg (New York: Garland, 1977), 6.

and H, as well as variant readings in the *Prose Edda*.¹⁰ Bugge's notes and commentary concentrate on the reconstructed text and give much less attention to the scribal texts that follow it – an ideal edition would also have to engage with the texts individually.¹¹

The study of variant readings and versions, and of the editorial decisions about such variants and versions, may allow us to understand the history of the medieval transmission of *Völuspá* and to reflect upon the context and nature of variation. Daniel Wakelin, for instance, discusses the difficulty of distinguishing variance from correction; he argues that 'in their correcting ... we can hear people thinking'.¹² To bring scribal corrections to light allows us to engage with the culture, literature, and language of the scribes, revisers and readers. By analysing the uncertainties generated by scribal orthography, corrections and abbreviations, we are also reminded of the instability of medieval texts and the elusiveness of editorial decisions.

Himinnjódyr – himinjódyrr

Due to orthographical ambiguity regarding the indication of long and short vowels in the manuscript, the line *um himinjódyr* or *um himinjódyrr* in stanza 5 of *Völuspá* (f. 1r, l. 10) can be read either way. In the manuscript, the *y* has

- 10 *Norræn fornkvæði*, ed. Bugge, 1–11 (reconstructed text), 12–18 (R), 19–26 (H), 26–33 (*Prose Edda*). The most recent edition of *Völuspá* in *Eddukvæði*, ed. Jónas Kristjánsson and Vésteinn Ólason, 2 vols. (Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 2014), 1:292 presents the texts in R followed by that in H, although the text in R actually incorporates readings from H.
- 11 In R and H, *Völuspá* stands as a whole poem but the stanzas of *Völuspá* quoted in the *Prose Edda* are themselves the result of an editing process which consisted of harvesting the poem in order to create a coherent narrative, namely *Gylfaginning*. Each of these versions has their individual integrity and substance; editions wishing to convey each of them fully and integrally would need to integrate commentary considering their immediate literary context and also the scribal practices which influence our reading of them. See, for instance, Herschend, 'Codex Regius 2365 4to'.
- 12 Daniel Wakelin, *Scribal Correction and Literary Craft: English Manuscripts 1375–1510* (Cambridge: Cambridge University Press, 2014), 307. See also Maja Bäckvall, 'Skriva fel och läsa rätt? Eddiska dikter i Uppsalaeddan ur ett avsändaroch mottagarperspektiv'. Unpublished doctoral dissertation, Uppsala University, 2013. Bäckvall shows that the study of so-called 'scribal errors' more often than not illuminates, rather than obfuscates, the text.

a superscript dot: *himin ióðýr*. This superscript dot does not designate the quantity of the vowel; the scribe uses it inconsistently in GKS 2365 4to, for example, in f. 1r: *Nýi* (l. 22), *nyraþr* (l. 26) and *ýngvi* (l. 32).¹³ The first and second elements of *himinjóðýr* and *himinjóðýrr*, *himinn* [sky, heaven] and *jór* [horse], do not present a problem. The third element can be understood as *dyrr* [doors] or *dýr* [beast]. The compound *jóðýr* [horse-beast], which can be read in the line both as singular or plural, has parallels in prose in *bjarn-dýr* [bear-beast, for a bear] and perhaps *flugdýr* [flying-beast, for a bird].¹⁴ A literal translation of the two versions of the word would be, respectively, ‘heaven-horse-doors’ and ‘heaven-horse-beasts’, and may be interpreted as ‘doors of the celestial horses’ and ‘celestial horses’.

The first part of the stanza reads ‘Sol varp svNan // siNi mana // hendi iNi hogri // vm himin iodyr.’,¹⁵ and can be interpreted in at least the following ways:

Sól varp sunnan
sinni mána
hendi inni hægri
um himinjóðýr.

[The sun, companion of the moon, threw from the south its right arm around the celestial horses.]

or

Sól varp sunnan
sinni mána
hendi inni hægri
um himinjóðýr.

- 13 See Hreinn Benediktsson, *Early Icelandic Script: As Illustrated in Vernacular Texts from the Twelfth and Thirteenth Centuries* (Reykjavík: Manuscript Institute of Iceland, 1965), 50–51, 60–61 and *Håndskriftet nr. 2365 4to gl. kgl. samling på det store Kgl. bibliotek i København: Codex Regius af den ældre Edda i fototypisk og diplomatisk gengivelse*, ed. Ludvig F. A. Wimmer and Finnur Jónsson (Copenhagen: Møller, 1891), xxxi.
- 14 Johan Fritzner, *Ordbog over det gamle norske sprog*, 3 vols. (Oslo: Norske forlagsforening 1883–96), with additional vol. 4: Finn Hødnebo, *Rettelser og tilleg* (Oslo: Universitetsforlaget, 1972), s.v. *bjarn-dýr* and *flugdýr*.
- 15 The line breaks are not indicated in the manuscript. All transcriptions of *Völuspá* from R are my own but I have adopted the stanza numbers given in Neckel and Kuhn’s edition. All other eddic poems are quoted from Neckel and Kuhn’s edition.

[The sun threw¹⁶ the moon from the south with its right arm across the doors of the celestial horses.]

In medieval Icelandic literature, namely in all medieval versions of *Gylfaginning*, celestial horses appear in cosmological traditions about the establishment of days and nights and the reckoning of time, with echoes from eddic poems such as *Vafþrúðnismál* (stanzas 22–25) and *Grímnismál* (stanzas 37–39).¹⁷

It is said in *Gylfaginning* that Óðinn gave two horses and carriages to Nótt (the personification of the night) and her son, Dagr (the personification of the day), and put them in the sky to go around the earth. Nótt rides the horse Hrímfaxi and Dagr rides Skinfaxi. There then follows in *Gylfaginning* the myth of Máni (moon) and Sól (sun) who were set in the sky by the gods: Sól is to ride the horses which draw the chariot of the sun and Máni guides the course of the moon and controls its phases.¹⁸ That the myths as narrated in *Gylfaginning* overlap and perhaps are even irreconcilable at some points shows that a variety of cosmological traditions existed and were transmitted in thirteenth- and fourteenth-century Iceland. Some of the traditions about celestial horses or horses of the sun and the moon may have been ancient, as the famous horse-drawn Bronze Age sun-chariot of Trundholm suggests.¹⁹ One might assume that the possibility that *himinjódyr/himinjódyrr* preserved ancient traditions would encourage scholars to give special attention to these enigmatic celestial horses, but that has not been the case.

16 The verb 'throw' in the first translation may be understood as the motion of the sun's rays, whereas in the second translation, 'throw' may denote a hurling, urging motion. All translations are my own, except when stated otherwise.

17 *Edda*, ed. Neckel and Kuhn, 47–48, 63.

18 For the text of *Gylfaginning* in *Codex Regius*, see *Gylfaginning: Texte, Übersetzung, Kommentar*, ed. Gottfried Lorenz (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1984), 181, 186 and *Edda: Gylfaginning*, ed. Anthony Faulkes (London: University College London, 1988), 13–14. In *Codex Upsaliensis*, see *Snorre Sturlasons Edda: Uppsalahandskriften DG 11*, ed. Anders Grape et al., 2 vols. (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1962–77), 2:7. In *Codex Wormianus*, see *Edda Snorra Sturlusonar: Codex Wormianus AM 242 fol.*, ed. Finnur Jónsson et al. (Copenhagen: Gyldendal, 1924), 14–15.

19 *Die Lieder der Edda*, ed. Hugo Gering and Barend Sijmons, 3 vols. (Halle: Buchhandlung des Waisenhauses, 1888–31), 3.1 (*Kommentar zu den Liedern der Edda*):xvii. The artefact was found in Trundholm, Denmark, in 1902; it is a bronze wheeled statue of a horse pulling a disk which is commonly interpreted as the sun.

During its modern scholarly transmission, *himinjóðýr* or *himinjóðýrr* was emended to *himinjóðurr* [edge of the sky];²⁰ the manuscript text was relegated to the footnotes of variant readings and has not received much attention. Except for Gísli Sigurðsson's edition with Modern Icelandic spelling, all academic editions of the poem adopt the emendation.²¹ The history of this scholarly transmission shows us that the emended reading has thrown into obscurity a variety of intriguing possibilities raised by the reading in R, possibilities which add to the study of medieval mythological traditions, as well as reminding us of the inherent instability of the text.

The first printed edition of the entire *Völuspá*, edited by Peder Hansen Resen and printed together with his *Edda Islandorum* and *Hávamál* in 1665,²² was mainly based on R, but Resen's *Völuspá* was also based on the works of Stefán Ólafsson and Guðmundur Andrússon.²³ The Old Icelandic text contained the line *um Himen Jóðyr*,²⁴ and in the Latin translation, provided by Stefán Ólafsson, the first part of stanza 5 is thus rendered:

- 20 As will be seen in what follows, the emendation seems to have been inspired by the text in H.
- 21 *Eddukvæði*, ed. Gísli Sigurðsson (Reykjavík: Mál og menning, 1998), 4; the adopted text is *himinjóðýr*: 'himinjóðýr: Nótt og Dagur eru dregin frá austri til vesturs um himinn af tveimur hestum, Hrímfaxa og Skinfaxa. Sólin skín í suðri og snýr því hægri hlið að jörðinni. Þannig varpar hún geislum sínum með hægri hendi yfir hestana' [himinjóðýr: Nótt and Dagur are drawn from east to west across the sky by two horses, Hrímfaxi and Skinfaxi. The sun shines in the south and thus turns its right side to the earth. From there, it casts its rays with the right hand over the horses]. The recent Íslenzk fornrit edition of *Völuspá* adopts the reading 'himinjóðr' as a *leiðrétting* (emendation) of 'himiniodyr'; *Völuspá in Eddukvæði*, ed. Jónas Kristjánsson and Vésteinn Ólason, 1:292.
- 22 Peder Hansen Resen's *Völuspá* was printed together with his *Edda Islandorum* (the *Prose Edda* preceded by a preface) and *Hávamál*. Although bound together, these editions are separately foliated (and, in some copies, have separate title pages and dedications), and in different copies of Resen's book they are assembled in different orders. I will quote from the version available online from Early European Books, eeb.chadwyck.com, which can also be downloaded as a searchable pdf, and will refer to the individual works (including the preface) so that the quoted passages can be found in any copy of the book. A facsimile edition of Resen's edition, with an introduction by Anthony Faulkes, is found in *Two Versions of Snorra Edda From the 17th Century*, 2 vols. (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 1977–79), vol. 2.
- 23 Faulkes, *Two Versions*, 2:79–84. Resen's introduction to the *Prose Edda* also mentions his sources for his edition of *Völuspá*; see *Præfatío ad Lectorem benevolum & candidum de Eddæ editione*, in *Edda Islandorum*, ed. Peder Hansen Resen (Copenhagen: typis. Henrici. Gödiani, 1665), sig. h3r–v.
- 24 *Völuspá epter Sæmundar Eddu*, in *Edda Islandorum*, ed. Peder Hansen Resen (Copenhagen: typis. Henrici. Gödiani, 1665), sig. Ar.

Sol conjiciebat ex meridie suâ, lunam
Dexterâ, trans coelestis equi fores.²⁵

[From the south the sun drove forth the moon with its right hand through the gates of the heavenly horse.]

In Stefán Ólafsson's note to the translation, it can be inferred that the myths in *Gylfaginning* underlay his interpretation of the verses, as Hrímfaxi is described as Night's horse. He also observes that 'alii pro Himin Jódýr legant Himin Jaðar quod cæli marginem denotat' [in place of *Himin Jódýr* some read *Himin Jaðar* which has the sense of 'boundary of the sky'], and adds that this reading cannot be preferred over the text of the *codex vetustissimus* (which must therefore be R, as he derives most of his text from it). Although he does not ascribe the choice of *himinjaðar* to anybody in particular, he may have seen it in Guðmundur Andrússon's notes (AM 165 8vo), which were used elsewhere in Resen's edition or, as Anthony Faulkes suggests, in a copy of R sent to S. J. Stephanius.²⁶ Except for H, there is no other medieval manuscript that seems to have been known and in circulation among the antiquarians, from which the reading *himinjaðarr* could have been derived. H has the reading *of jöður* [across/around the edge] and Guðmundur Andrússon used H for his transcriptions and notes. *Himinjaðarr* is written in a margin of AM 165 8vo and it is possible that it is a derivation from the verses in R and H, very much in the same fashion that Sophus Bugge derived *himinjöðurr* [edge of the sky] two hundred years later.

Rask's edition from 1818 had *á himin jódýr*²⁷ while the 1828 edition of Guðmundur Magnússon and others adopted *um himin–iodýr* with a comment on the other possible reading:

Cum nempe lectionem *Iódýr* in casu dubio præferas. Si legas *Iódyr*, sensus verbi penitus mutabitur, tunc enim sermo foret de coeli

²⁵ *Völuspá*, in *Edda Islandorum*, ed. Resen, sig. A3v. Faulkes, *Two Versions*, 2:79–84 explains the relations between the transcription of *Völuspá*, its Latin translation and the textual notes. As will be seen in the following argument, the Latin translation did not always follow the transcribed text.

²⁶ Faulkes, *Two Versions*, 2:77–78, 83.

²⁷ *Edda Sæmundar hins Fróða: Collectio carminum veterum scaldorum Saemundiana dicta*, ed. Rasmus Rask (Stockholm: typis. Elmenianis, 1818), 1.

portis a Sole apprehensis, alias autem de eqvis solarem currum trahentibus. Boreales alias videntur *cæli* vel *solis portas* posuisse in hujus domicilio *Gladshheim*, vel signo Zodiaci quod arietum ap- pelamus.²⁸

[In case of doubt, the reading *iódýr* is certainly preferred. If one reads *iódyr*, the meaning of the word changes deeply; then, in fact, the expression would be ‘the doors of the sky grasped by the sun’, instead of ‘the horses pull the sun carriage’. The Northern people once perceived that *the sky* or *the sun’s doors* had its domicile in *Glaðsheimr*, or what we call Aries in the Zodiac.]

In his influential 1867 edition, Bugge adopted the form *himinjódyr* in both the transcription of the R text and in the ‘Normert tekst’ [Normalised text]. Crucially, however, he observed in a footnote:

himinjódyr (Himmelhestedøren), saa synes Ordet at have været forstaat af de gamle Afskrivere, og saaledes læser Br. Snorrason *him- injódyr* (Himmelhestedyrene) ... Jeg formoder *himinjöður* af *jöður* d. S. S. *Jaðarr* = oldeng. *Eodor* (som *jöfurr* = oldeng. Eofor, fjöturr = oldeng. *Feotor*).²⁹

[*himinjódyr* (sky–horse–doors) so the word seems to have been understood by the old scribes, and Br. Snorrason reads thus: *him- injódyr* (sky–horse–beasts) ... I expect *himinjöður* from *jöður*, the same as *jaðarr* = Old English *eodor* (as *jöfurr* = Old English *eofor*, *fjöturr* = Old English *feotor*).]

Bugge added that paper manuscripts had, by guesswork (*efter Gjetning*), *himinjaðar*.³⁰ He cites the seventeenth-century transcriptions by Guðmundur Andrésón (AM 165 8vo mentioned above) and Björn Jónsson of Skarðsá (Stockholm Papp. fol. 38), both of whom used H for their text

28 *Edda Sæmundar hinns fróða: Edda rhythmica seu antiquior vulgo Sæmundina dicta*, ed. Guðmundur Magnússon et al., 3 vols. (Copenhagen: sumtibus Legati Magnæani et Gyldendalii, 1787–1828), 3:25.

29 *Norræn fornkvæði*, ed. Bugge, 1–2.

30 *Ibid.*, 388.

of *Völuspá*.³¹ The implication is that *himinjadarr* was not a manuscript witness, but something which was created (possibly inspired by the text in H) there and then, as there is no strong evidence that other medieval manuscripts were extant at the time. This also recalls the editorial decisions to which the poem has been subjected, from the seventeenth century to the present.

Johan Fritzner's dictionary adopted Bugge's emendation and did not provide entries for the two possible manuscript readings.³² Richard Cleasby and Guðbrandur Vigfússon's *An Icelandic-English Dictionary* adopted Bugge's *himinjöðurr* and dismissed the manuscript's texts:

himin-jöðurr, m. the corner, brim (*jadarr*, *jöðurr*) of heaven, = *himin-skaut*, *Vsp.* 5 (ἀπ- λεγ.) This, no doubt, is the correct form, not *himin-jó-dýr* (heaven-horse-beasts) or *himin-jó-dur* (heaven-horse-doors).³³

The manuscript text went from being rejected to being denounced. Gering and Sijmons's *Kommentar* rejected *himen-jó-dýr* and *himen-jó-dyrr* for being 'unmöglich' [impossible], although Gering's *Wörterbuch*, published earlier, provided entries for both 'himen-jó-dyrr (f. pl.) tür der himmelsrosse' [doors of the horses of the sky] and 'himen-jöþorr (m.) himmelskante, himmelsrand' [edge of the sky, border of the sky].³⁴

31 Ibid., lix/lxiii. Faulkes, *Two Versions*, 2:78. See also *Lieder der Edda*, ed. Gering and Sijmons, 3:1:8.

32 Fritzner, *Ordbog over det gamle norske sprog*, s.v. *himinjöðurr*: '*himinjöðurr*, m. Himmelrand = *himinjadarr*' [*himinjöðurr*, m. edge of the sky = *himinjadarr*].

33 Richard Cleasby and Guðbrand Vigfússon, *An Icelandic-English Dictionary supplemented by William Craigie* (Oxford: Clarendon, 1957), s.v. *himin-jöðurr*.

34 *Die Lieder der Edda*, ed. Gering and Sijmons, 3:1:8; Hugo Gering, *Vollständiges Wörterbuch zu den Liedern der Edda* (Halle: Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses, 1903), s.v. *himen-jó-dyrr* and *himen-jöþorr*. R.C. Boer, Ferdinand Detter and Richard Heinzel adopted Bugge's emendation, while Karl Müllenhoff considered the whole stanza an interpolation and did not include it in his edition of the poem. See *Die Edda*, ed. R. C. Boer, 2 vols. (Haarlem: Willink & Zoon, 1922), 2:5; *Sæmundar Edda*, ed. Ferdinand Detter and Richard Heinzel (Leipzig: Wigand, 1903), 13; *Deutsche Altertumskunde V.I Ueber die Völuspá*, ed. Karl Müllenhoff, 5 vols. (Berlin: Weidmann, 1883–91), 5:1:92–93. Anne Holtsmark remarks that most scholars adopt *himinjöður*, which she also adopts, but she analyses neither this emendation nor the discarded manuscript text, see *Forelesninger over Völuspá hösten 1949* ([Oslo]: Universitets studentkontor, 1949), 8.

In his influential edition, Sigurður Nordal explains how the manuscript text came to be in R:

Á aldur 5. v. bendi orðmyndin *jöður*, sem ritari K hafi ekki skilið og gert úr vitleysuna *jódýr*.³⁵

[The word form *jöður* indicates the age of stanza 5 as the scribe of K [that is, R] did not understand it and made out of it the nonsensical *jódýr*.]

In the same vein, *Lexicon Poeticum* rejected the ‘meaningless’ manuscript readings and only provided an entry for the emended text:

himinjöðurr, m, himmelrand, horisont, Vsp 5; således er ordet ganske sikkert at opfatte (*ioður* H, *iodyr* R, hvilken skrivemåde rimeligvis beror på, at i skriverens tid var formen *jöðurr* gået af brug; jaðarr var den alm. form.; hvis ikke *u* her rent tilfældig er erstattet af *y*; *jódýr* eller *jódyrr* er meningsløst).³⁶

[*himinjöðurr*, m., sky-edge, horizon, Vsp 5.; the word is quite certainly to be understood thus (*ioður* H, *iodyr* R, which is the most likely spelling due to the fact that, at the time the scribe was writing, the form *jöðurr* had gone out of use; *jaðarr* was the usual form; unless *u* here is purely accidental in place of *y*; *jódýr* or *jódyrr* are meaningless).]

Once widely accepted, the emended text was made canonical by textual practice. Editions which are more likely to be used in academic research – Neckel and Kuhn’s and Jón Helgason’s editions – have the line *um himiniöður* with textual notes which inform the reader that *himin-* is ‘omitted’ in H and thus imply that the element *himin-* was originally in the H version of the poem (as stated previously, the line in H reads of *jöður*).³⁷ While Ursula Dronke does not follow the formula ‘omitted in H’, it is

35 *Völuspá*, ed. Nordal, 56.

36 Sveinbjörn Egilsson and Finnur Jónsson, *Lexicon poeticum antiquæ linguæ septentrionalis: Ordbog over det norsk-islandske skjaldesprog*, 2nd edn. (Copenhagen: Lyngé & Søn, 1931).

37 Quinn, ‘Editing the *Edda*’, 79; *Edda*, ed. Neckel and Kuhn, 2; *Eddadigte*, vol. 1, *Völuspá. Hávamál*, ed. Jón Helgason, 2nd edn. (Copenhagen: Ejnar Munksgaard, 1955), 2.

remarkable that she does not discuss the possible meanings of *himinjóðýr* and *himinjóðýrr*, even though she presents a complex set of ‘scribal slips’ and ‘less certain scribal slips’ in R and even ‘scribal errors’ in the archetypical *R II.³⁸

Despite this general acceptance, the meaning of *himinjóðurr* in the line remains elusive.³⁹ The ‘edge of the sky’ is believed to be the horizon; the most commonly cited interpretation was put forward by Julius Hoffory in 1889. Hoffory suggested that the lines describe the midnight sun, evoking the path of the sun during the celestial disorder which is being described at this point in the poem.⁴⁰ Dronke interprets the lines in the light of *Vafþrúðnismál* 23 and the name Mundilfæri, who is named in this stanza as father of Sun and Moon. The form *Mundilföri*, she argues, is similar to *möndull* [handle for turning a handmill]; as *möndull* seems to be related to the Sanskrit *manthati* [to stir, turn round] and *manthá* [stirring spoon], she suggests that the lines are connected ‘to the archaic concept of the cosmic mill, by which the heavens turn on the world pillar, regulating seasons and time’.⁴¹

It is not the objective of this article to discuss the literary interpretations of these lines in *Völuspá*. Even if they may plausibly or ingeniously explain the emended lines, they are only indirectly related to the text in R. The brief history analysed here shows that the scholarly transmission of the verses has driven us away from the scribal recording of the text. One may adopt *himinjóðýr* and read the lines in the light of the myth of Nótt and Dagr, Hrímfaxi and Skinfaxi as narrated in *Gylfaginning*, as did the seventeenth-century editors and Gísli Sigurðsson. On the other hand, the meaning of *himinjóðýrr*, if such a reading is adopted, may be a reference to a diverse aspect of the myth, as there is no mention elsewhere of the doors of the celestial horses. Crucially, these lines are the most unambiguous mention of celestial horses in eddic poetry, as *Vafþrúðnismál* 22–25 and *Grímnismál* 37–39, on which parts of the myths of the celestial horses in

38 *The Poetic Edda*, ed. and trans. Ursula Dronke, 2 vols. (Oxford: Clarendon, 1997), 2:65–88.

39 Finnur Jónsson admits that the word is obscure; he explains it as ‘om himlens rand (o: horisonten)’ [around the edge of the sky, the horizon], see *De gamle Eddadigte*, ed. Finnur Jónsson (Copenhagen: Gad, 1932), 3.

40 Julius Hoffory, *Eddastudien* (Berlin: Georg Reimer, 1889), 83–5.

41 *Poetic Edda*, ed. and trans. Dronke, 2:116.

Gylfaginning were based, do not explicitly mention them. Could *Völuspá* 5 be the source for the celestial horses cited in *Gylfaginning*? As noted above, the myths in *Gylfaginning* overlap and are irreconcilable at some points; these contradictions, however, are not in *Vafþrúðnismál*, which was presumably the source for parts of the narratives in *Gylfaginning*. Accordingly, the unaltered lines throw a different light not only on the mythological traditions recorded in R, but also on the composition of *Gylfaginning*.

Er mæR sýdyz – er mér sýndiz

In modern editions based on R, stanza 32 of *Völuspá* (f. 2r, ll. 4–6), which deals with the killing of Baldr by the mistletoe hurled by Höðr, appears in this way:

Uarð af þeim meiði
er mæR syndiz
harmflæg hettlig
hæþr nam sciota.
baldrs broðir uar
of boriN snemma
sa nam oþins sonr
ein nettr uega.

[From that plant, which seemed delicate, came a sorrowful shaft: Höðr did fling (it). The brother of Baldr was born early. He, Óðinn's son, one night old, did slay.]

In the second line, the word *mæR* is interpreted as an uncommon form of the adjective *mjór* 'thin, slender, delicate'.⁴² However, as the word is written in R with the letter *m* and the abbreviation sign for *er*, a superscript open loop,⁴³ it can therefore be interpreted as *mér*, the first-person sin-

42 Adolf Noreen, *Altisländische und altnorwegische Grammatik* (Halle: Niemeyer, 1923), §§ 430, 437, 295, 298–89. Noreen does not give examples but they can be found in Sophus Bugge, 'Sjældne ord i norrøn skaldskab', *Tidskrift for philologi og pædagogik* 6 (1865): 94–97.

43 See, for example, the diplomatic edition in *Konungsbók Eddukvaða: Codex Regius*, ed. Guðvarður Már Gunnlaugsson et al. (Reykjavík: Lögberg, 2001), 96.

gular personal pronoun, dative case. In this case, the line could read: ‘as it seemed to me’, ‘which appeared to me’, or ‘when it appeared to me’, the first person being the *völva* who is narrating the events in the poem.

The reading is particularly tricky because the reflexive verb *sýndiz* (which has been corrected from the present tense form, *sýniz*, through a superscript *d* over the *i*) allows both readings: ‘seemed/appeared to me’ and ‘seemed delicate’. The orthographical evidence of the manuscript is also not unambiguous. Most probably, the scribe would have written the adjective *mær* with a hooked *e*. By comparison, the word *mær* ‘maid’ is only once written with a hooked-and-slashed *o* (*Hávamál* 96), but on the whole, the scribe’s use of hooked *e* to represent *æ* is fairly consistent.⁴⁴ On the other hand, the adjective *mjór*, spelt *míor*, was used to describe the mistletoe just some lines before in stanza 31, and is also used in *Skírnismál* 23 and 25, spelt *mjófan* (normalised spelling: *mjóvan*). The uncommon form *mær* was not used at the time of the writing of R and is not found anywhere in the manuscript.

Resen’s edition had *mønnum* [to men] in place of *mér* [to me] in the main text (*mier* appears in the textual apparatus), but the Latin translation had *mihi* [to me].⁴⁵ Rask’s edition from 1818 adopted *mjór* (noting that R had *mier*) and the edition of Guðmundur Magnússon and others from 1828 had *mér*.⁴⁶ Bugge’s reconstructed poem from his 1867 edition also had *mér*, a reading that he had previously defended in an article on the basis of the manuscript’s orthography, although acknowledging his preference for the reading *mjór*.⁴⁷ Later, Bugge changed his mind because of the following

44 See Lindblad, *Studier i Codex Regius av Äldre Eddan*, 107–11, 141–42; *Håndskriftet nr. 2365 4to*, ed. Jónsson and Wimmer, xxviii. It may also be noted that the abbreviation for *mær* ‘maid’ was used on only four occasions when its contextual meaning could not be confusing. In *Skírnismál* 25 the abbreviated form of *mær* appears in a refrain in which all words are abbreviated; in *Helgakviða Hundingsbana II* 9 in direct reference to Sigrún, ‘nú er sagt, mær’ [Now it is said, girl]; in *Helgakviða Hundingsbana II* 17 in ‘Högnæ mær’ [Högni’s girl], an expression which also appears unabbreviated in stanza 13; and in *Gripisspá* 28 in direct reference to Brynhildr in the previous stanza, ‘þótt mær síe fögr aliti’ [although the girl be of beautiful appearance].

45 *Völuspá*, in *Edda Islandorum*, ed. Resen, sig. A2r, B2r. For a detailed explanation of the disparities between the Old Icelandic transcription of the poem and its Latin translation, see Faulkes, *Two Versions*, 2:77, 90.

46 *Edda Sæmundar*, ed. Rask, 6. *Edda Sæmundar*, ed. Guðmundur Magnússon et al., 3:39.

47 *Norran fornkvæði*, ed. Bugge, 6; Bugge, ‘Sjældne Ord’, 96–7.

prose passages in Saxo Grammaticus's *Gesta Danorum* and in *Gautreks saga*:⁴⁸

Gesta Danorum

Ita digestis in cuneum catervis, ipse post bellatorum terga consistens ac folliculo, quem cervici impensum habebat, ballistam extrahens, **quae primum exilis visa**, mox cornu tensiore prominuit, denos nervo calamos adaptavit, qui vegetiore iactu pariter in hostem detorti totidem numero vulnera confixerunt.⁴⁹

[After he [an old man, most probably Óðinn] had distributed his companies into this wedge formation, he took up his stance behind the warriors' back and, drawing out from a small bag hung round his neck a crossbow, **which appeared thin at one end** but then projected in an extensive arc, he fitted ten shafts to its cord and, briskly shooting them all at once, gave the enemy as many wounds.]

Gautreks saga

Þá fèkk Hrosshársgrani geir í hönd honum, ok segir at þat **mundi sýnast reirsproti**.⁵⁰

[Then Hrosshárs-Grani put the spear into his [Starkarðr's] hand and says **that it would seem to be a reed** [i.e., it looked as if it were a reed].]

Since then, all editors of *Völuspá* have adopted the reading *er mār sýndiz* and editorial practice has transferred the uncertainty of this reading to the textual notes.⁵¹ Neckel and Kuhn give variant readings from other

48 Sophus Bugge, *Studier over de nordiske gude- og heltesagns oprindelse*, 2 vols. (Oslo: Cammermeyer, 1881–89), 1:47.

49 *Saxonis gesta danorum*, ed. Jørgen Olrik et al., 2 vols. (Copenhagen: Levin & Munksgaard, 1931–57), 1:31; translation from *Saxo Grammaticus: The History of the Danes Books I–IX*, ed. Hilda Ellis Davidson, trans. Peter Fisher (Bury St Edmunds: St Edmundsbury Press, 1998), 31.

50 *Gautreks saga*, in *Fornaldarsögur Norðrlanda*, ed. Carl Christian Rafn, 3 vols. (Copenhagen: n.p., 1829–30), 3:33. The earliest fragment of the saga is a single leaf from ca. 1400, and the earliest manuscript containing complete saga, AM 152 fol., is dated to ca. 1500–25.

51 Bugge's arguments were later reproduced by many commentators on the poem; for instance, *Sæmundar Edda*, ed. Detter and Heinzel, 2:44–45; *Die Lieder der Edda*, ed. Gering and Sijmons, 3.1:45.

modern editions but include the reading *mer* in R.⁵² Both Jón Helgason and Dronke note that the reading *mér* is also possible on the grounds of the manuscript's evidence, but Dronke only refers to the 'parallel forms *mær/miór*' in her commentary. Jón Helgason states that elsewhere in R the scribe abbreviated *mær* with the *er* abbreviation sign, but fails to clarify that the *mær* in question is the noun 'maid' and not the uncommon form of the adjective *mjór*.⁵³

Sigurður Nordal argues that *er mær sýndiz* refers to the story of Loki's treachery as narrated in *Gylfaginning*.⁵⁴ He explains that the passage in *Gautreks saga*, quoted by Bugge, is related to tales of Óðinn putting a reed into a man's hand which turns out to be a spear; a similar story is found in *Styrbjarnar þáttur* in *Flateyjarbók* (GKS 1005 fol.).⁵⁵ The implication is that Höðr was also misled into believing that the mistletoe, which seemed slender and flexible, would not harm Baldr. However, in the light of *Gylfaginning* at least, Nordal's suggestion is unfortunate. In *Gylfaginning*, Baldr is said not to be hurt by anything in the world, and it is written that, far from choosing harmless objects to throw at Baldr, the gods took their fun in hurling all sorts of harmful objects at him.⁵⁶ It could hardly have been the apparent fragility of the object which fooled Höðr, since the gods did not choose their projectiles for their innocuousness.

The reading *er mér sýndiz* [seemed/appeared to me] in stanza 32 is very fitting here. The story of Baldr starts in stanza 31, in which the *völva* says in direct speech: *Ek sá Baldri // blöðgum tivur* 'I saw Baldr, the bloody god'.⁵⁷ Then again, the *mér/mær* conundrum has no clear-cut solution and

52 *Edda*, ed. Neckel and Kuhn, 8.

53 *Eddadigte*, ed. Helgason, 8; *Poetic Edda*, ed. and trans. Dronke, 1:14, 139.

54 *Völuspá*, ed. Nordal, 101. *Gylfaginning*, ed. Lorenz, 548–9; *Edda: Gylfaginning*, ed. Faulkes, 45–46; *Snorre Sturlassons Edda*, ed. Grape et al., II, 30–2; *Edda Snorra Sturlusonar*, ed. Finnur Jónsson et al., 42–43.

55 *Völuspá*, ed. Nordal, 101–02; *Flateyjarbók*, ed. Sigurður Nordal et al., 4 vols. (Akranes: Flateyjarútgefán, 1944–45), 2:148–49. *Flateyjarbók* is dated to ca. 1387–94 and ca. 1475–1500. Nordal does not analyse the verse's ambiguity, but only comments that Bugge had wanted to write *mér*. The English translation of Nordal's book mistakenly implies that Nordal considered *mér* to be an emendation to the text: 'Bugge wanted at first to emend to *mér* ... but later abandoned this', see *Völuspá*, ed. Sigurður Nordal, trans. by B. S. Benedikz and John McKinnell (Durham: Durham and St. Andrews Medieval Texts, 1980), 67.

56 See references to *Gylfaginning* and the *Prose Edda* in fn. 55.

57 *Tivurr* (m.) 'god' can also be interpreted as 'sacrifice'.

it is inevitable that in paper editions only the editor's choice can make it into the main text; but there should be space in such editions to highlight the ambiguities of the text, especially when the edition is accompanied by a commentary. Bugge's explanation for his choice of the reading *er mǫr sýndiz* was tendentious and even if it can be preferred on metrical or stylistic grounds,⁵⁸ the text written by the scribe of R is our only witness of a medieval version of *Völuspá* – for this reason alone it is worth concentrating our efforts on analysing all the possibilities that the orthographic and linguistic evidence support.

Vörðr – váða – vá

In R, the seventh line of stanza 33 (f. 2r, l. 7) has undergone a series of corrections by one or more scribes, but the text without the scribal corrections reads as follows:

Þo hann ęva hendr
 ne hafuþ kembþi
 aþr a bal vm bar
 baldrs andscota.
 en friG um gret
 ifensalom
 uorþr val hallar
 vituð er enn eða hvat.

[He did not wash his hands, nor comb his head, before he bore Baldr's enemy to the pyre. But Frigg cried in Fensalir. Guardian of Valhöll. Do you know yet or what?]

The seventh line, *vörðr Valhallar* [guardian of Valhöll], may refer to him who bears Baldr's enemy to the funeral pyre, the same 'he' who in stanza 32 is called Óðinn's son, Baldr's brother, and who was born to avenge

58 For instance, Paul Bibire (pers. comm.) says that the pronoun *mér* would probably not have the necessary full stress to carry the alliteration; on the grounds of the voice of the passage, Anatoly Liberman, 'Some Controversial Aspects of the Myth of Baldr', *alvissmál* 11 (2004): 29, says about the reading *mér*: 'This reading is arguably the worst and the least reliable: who would expect a polite disclaimer in such a passage?.'

Baldr when one night old. This brother of Baldr is not named in *Völuspá* or in *Baldrs draumar*, although scholars frequently connect him to Váli on the basis of *Gylfaginning* and, accordingly, emend *Baldrs draumar* 11 by supplying his name in the first line – *Rindr berr Vála / í vestrslóm* [Rindr bears Váli in the west hall].⁵⁹ *Vörðr Valhallar* may also refer to the goddess Frigg, and although neither Frigg nor Baldr's avenger appear in the sources as guardian of, or in connection with, Valhöll, that alone should not be a reason to discard the readings.⁶⁰

Vörðr Valhallar may also refer to Óðinn, to whom the refrain *Vituð ér enn eða hvat* may be directed.⁶¹ Valhöll [Hall of the Slain] is the hall of Óðinn, who is Valföðr [Father of the Slain] in *Völuspá*. In this case, one would need to read the last line of the stanza together with the refrain and have the *völva* addressing Óðinn directly: 'O guardian of Valhöll, do you know yet or what?'. It must be noted, however, that in other instances where this refrain appears, it is syntactically independent from the rest of the stanza; other refrains of *Völuspá* are also syntactically separated.

It seems that the line *vörðr Valhallar* also perplexed the scribe who revised the text in R and seemed to correct it to *vá Valhallar* [for Valhöll's woe]. This correction seems to have been made by the original scribe, but could also have been made by another contemporary reviser. I shall consider it, at least for the time being, as the work of the original scribe in deference to the analysis made by other scholars of the scribal practice in the whole manuscript.⁶²

59 *Edda*, ed. Neckel and Kuhn, 275. For a discussion of the emendation, see Klaus von See et al., *Kommentar zu den Liedern der Edda*, 5 vols. (Heidelberg: Buchhandlung des Waisenhauses, 1997–2010), 3:244–47. In all three medieval versions of *Gylfaginning*, there appear two characters named Váli. One is the son of Óðinn and Rindr; the other is the son of Loki. *Gylfaginning*, ed. Lorenz, 383, 447, 581; *Edda: Gylfaginning*, ed. Faulkes, 26, 30, 49; *Snorre Sturlasons Edda*, ed. Grape et al., II, 15, 32, 34, 35; *Edda Snorra Sturlusonar*, ed. Finnur Jónsson et al., 24, 28, 46. Váli is also named in *Völuspá* 30 in H and is connected to the punishment of Loki.

60 The prose passage which precedes *Grimmismál* reads 'Óðinn ok Frigg sátu í Hliðskjálfu ok sá um heima alla' [Óðinn and Frigg sat in Hliðskjálf and looked into all worlds]. *Edda*, eds. Neckel and Kuhn, 54. However, one would need to assume that Hliðskjálf is in Valhöll to justify the connection between Frigg and Valhöll on the basis of this prose passage.

61 The refrain, taken as second person plural, may be directed to the audience.

62 Several scholars have studied the scribal practices in R and my work is indebted to them, particularly to the following works: *Håndskriftet nr. 2365 4to*, ed. Jónsson and Wimmer; *Konungsbók Eddukvæða*: ed. Guðvarður Már Gunnlaugsson et al.; Stefán Karlsson,

Many corrections were made to the text of *Völuspá* in R by the original scribe. When these corrections involved the deletion and substitution of characters, he wrote a dot under the character to be deleted and the new character above the old.⁶³ Other sets of corrections were made at a later stage and involved the scraping (with a knife or similar object) of the characters which had previously been marked for deletion, and of obvious instances of dittography – they could have been made by the original scribe or a close reviser. Another set of corrections, also made by scraping, deleted characters and letters that were not previously marked for deletion. According to Jónsson and Wimmer, these indiscriminate deletions were made at a comparatively later time by an *ukyndig læser* [ignorant reader].⁶⁴ Katrín Axelsdóttir reviews this type of correction and concludes that many of them were made by a thoughtful scholar.⁶⁵

Scholars conclude that the correction of *vörðr Valhallar* to *vá Valhallar* was made by the original scribe, but, as will be seen, they did not see all the corrections made to the line.⁶⁶ The first edition of *Völuspá* did not notice or consider the scribal correction *vörðr/vá*, and adopted the original reading *vörðr Valhallar*.⁶⁷ The edition of Guðmundur Magnússon and others noted the correction and accepted it: *vá Valhallar* [for Valhöll's woe].⁶⁸ Bugge's edition also accepted it and since then stanza 33 has been edited as follows:

'Samtíningur: Íviðjur', *Gripla* 3 (1979): 227–8; Katrín Axelsdóttir, 'Brottskafnir stafir í Konungsbók Eddukvæða', *Gripla* 14 (2003): 129–43.

- 63 When deletion only was involved, the scribe would use the subscript dot for the first letter of the word. That is the case in f. 3r, l. 2 for the word *nepp*, where the subscript dot is under the character *n* only. For a thorough analysis of the scribe's method of corrections and deletions is carried out, see *Håndskriftet nr. 2365 4to*, ed. Jónsson and Wimmer, liv–lxxii.
- 64 *Håndskriftet nr. 2365 4to*, ed. Jónsson and Wimmer, lxix.
- 65 Katrín Axelsdóttir, 'Brottskafnir', 129–43. She suggests that the scribe could have been the Abbot of the Benedictine monastery of Þingeyrar (1350–57 and 1358–61).
- 66 For instance, *Håndskriftet nr. 2365 4to*, ed. Jónsson and Wimmer, 3; *Konungsbók Eddukvæða*, ed. Guðvarður Már Gunnlaugsson et al., 96–97; *Poetic Edda*, ed. and trans. Dronke, 1:89.
- 67 *Völuspá*, in *Edda Islandorum*, ed. Resen, sig. A2r; *Edda Sæmundar*, ed. Rask, 6. The Latin translation in Resen's edition shows that *vörðr Valhallar* was understood as a reference to Óðinn.
- 68 *Edda Sæmundar*, ed. Guðmundur Magnússon et al., 40, has the following note for the word *vá*: 'Sic jam mbr; quam tamen aliquis emendare tentans, mutavit vocem *vaurdr* in *vá* [Thus now reads the MS: someone attempting to emend it, however, transformed the word *vaurdr* into the *vá* you see here].

Þó hann æva hendir
né höfuð kembði
áðr á bál um bar
baldrs andskota.
en frigg um grét
í fensölum
vá valhallar
vituð ér enn eða hvat.

[He did not wash his hands, nor comb his head, before he bore Baldr's enemy to the pyre. But Frigg cried in Fensalir for Valhöll's woe. Do you know yet or what?]

Bugge also noted that the scribe had marked for deletion only the characters *o*, *r* and *r* of the word *vörðr*, which is written in R in this way: *vorþr*. The scribe had signalled the deletions by subscript dots under each of these characters, and he did not mark *þ* for deletion.⁶⁹ If he had wanted to do so, he would probably have, according to his custom, written a dot below the bow of the *þ* and not below its descender.⁷⁰ However, *vap Valhallar*, that is, *váð Valhallar* [the cloths of Valhöll], does not make sense: *váð* [a piece of stuff, cloth] is used in *kennings* for 'coat of mail', with masculine personal names as basewords, as in *Högna váðir* [the cloths of Högni].⁷¹ The solution was to interpret that the scribe intended the *þ* to be deleted and thus read the word as *vá* [woe, harm, misfortune, danger].

What has not been noticed before is that a second superscript *a* had been written above the bow of *þ* and was later scraped. This character is very faint but it is still visible in the manuscript photographs.⁷² This

69 Both *Hándskriftet nr. 2365 4to*, ed. Jónsson and Wimmer, lxv, 3 and *Poetic Edda*, ed. and trans. Dronke, 1:89 have mistakenly noted that *orþr* was marked for deletion by subscript dots. Perhaps they took the descender of the character *þ* as a dot, although the descender of *þ* has usually a tail which extends to the left.

70 By comparison, see the correction to the word *Niðafiöllum* in f. 2r, l. 11 and the deletion of *þitt* in f. 1v, l. 27.

71 Cleasby and Vigfússon, *An Icelandic-English Dictionary*, s.v. *váð*. *Högna váðir* appears in the poem *Hákonardrápa* by Hallfreðr vandræðaskáld. *Den norsk-islandske skjaldedigtning*, ed. Finnur Jónsson, 4 vols. (Copenhagen: Gyldendal, 1912–15), 1:156 and 3:148.

72 I first used low-resolution photographs, which can be downloaded from the website of the Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum www.arnastofnun.is and Handrit.is; the subscript *a* (over the character *þ*) can even be seen on this 182KB picture of f. 2r, albeit very faintly. I then used high-resolution photographs (35.5 MB) stored on CD-ROM by

explains why the scribe did not mark *þ* for deletion by a subscript dot; he corrected the word *vorþr* (*vörðr*) to *vaþa*, that is, *váða* (genitive singular; nominative singular *váði*). A possible explanation for this correction is that after the original scribe had corrected *vörðr* to *váða*, somebody did not understand, or did not like, the reading *váði* and then scraped the second subscript *a*.⁷³ This occurrence can be compared to the scraping of the ending *-ur* in the word *íviðjur* in f. 1r, l. 5, of the accusative ending *-o* in the personal noun *Gullveigo* in f. 1v, l. 11 and of the character *-z* in *þannz* in f. 2r, l. 16.⁷⁴ Katrín Axelsdóttir argues that the latter two corrections are not necessarily mistakes made by an ignorant person; indeed, in the case of the accusative of *Gullveig*, the deletion of the ending *-o* may be understood as an attempt to adjust the text to fourteenth-century orthography.⁷⁵ Accordingly, *vá* [damage, woe, danger] may have been thought to be a better reading than *váði* [damage, woe, accident] even though both words have at first sight very similar meanings.

On the other hand, *váði* may be of special significance in the context of Baldr's death as narrated in stanzas 31–33 of *Völuspá*. The *völva* sees that Höðr hurls the mistletoe and kills Baldr, Baldr's death is the *váða Valhallar* for which Frigg cries, an accident, an unintentional killing.⁷⁶ In

the Stofnun. I thank Guðvarður Már Gunnlaugsson for his generosity in letting me see an even higher resolution photograph of the leaf, and confirming that there is a subscript *a*. It is almost impossible to see the subscript *a* in both Heusler and Jónsson's facsimile editions (but once it is known to be there, one can recognise its contour).

- 73 It may also be conjectured that the original scribe corrected the word for *váða* first and then changed his mind and scraped the second *a* himself. However, the fact that he did not mark the character *þ* for deletion is strong evidence against this. The scraping of characters was not the scribe's most common method for deletion; when he used it, he made superficial scrapings which left the original text still seen on the page. See *Håndskriftet nr. 2365 4to*, ed. Jónsson and Wimmer, lxvi.
- 74 The superscript *ur* cannot be seen in the manuscript now but Stefán Karlsson saw it with the help of ultraviolet light. Stefán Karlsson, 'Samtíningur', 227. *Þannz* is a contraction of *þann er* 'the one that' – the *z* is the enclitic form of the relative particle *er*.
- 75 Katrín Axelsdóttir, 'Brottskafnir', 136–37.
- 76 In Icelandic and Norwegian laws preserved in thirteenth-century manuscripts, *váði* is used for accidental deeds, thus *váða verk*, a deed which causes unintentional harm. The choice of *váði* may have caused the audience to make a mental association between Höðr's act and his lack of bad faith. See *Grágás: Islændernes lovbog i fristatens tid udgivet efter der kongelige biblioteks haandskrift*, ed. Vilhjálmur Finsen, 4 vols. (Copenhagen: Levin & Munksgaard, 1850–52) 1:166; *Norges gamle love indtil 1387*, ed. Rudolf Keyser et al., 5 vols. (Oslo: Grøndahl, 1846–95), 1:266 (*Járnsíða*), 2:59 (*Magnus Lagabøtes landslov*); *Jónsbók: The Laws of Later Iceland*, ed. and trans. Jana K. Schulman (Saarbrücken: A–Q Verlag, 2010), 54.

the narrative of *Gylfaginning*, Baldr's death is caused by the unintentional deed of the blind Höðr who by instigation of Loki hurls the mistletoe at Baldr believing that it will not harm him.⁷⁷ This version of the events is not confirmed elsewhere in the eddic poems; *Baldrs draumar* does not mention Loki in connection to Baldr's death, but in *Völuspá* the imprisonment of Loki immediately follows stanzas 31–33 and it can be read as a part of the gods' vengeance for Baldr's death.⁷⁸ In this case, the portrayal of Höðr's killing as unintentional and the subsequent punishment of Loki in stanzas 32–33 in *Völuspá* aligns its narrative with the narrative in *Gylfaginning*.

Final remarks

The history of the emendation *himinjöðurr*, the editorial choice of the reading *mær*, and the successive scribal corrections *vörðr* – *váða* – *vá* encourage us to question whether the scholarly transmission of the poem through modern editorial practices obscures, rather than illuminates, complex questions by sweeping them to the foot of the page. The difficulty of the reading *vörðr* should not prevent editors from considering it – at the point of accepting or rejecting a correction, the editor is contrasting two readings, weighing up their possibilities and coherence within the stanza and the poem as a whole. It is in the interest of scholarship that neither these editorial decisions, nor the full textual evidence upon which they are based, are hidden from the reader. The choice between *mær* (*mjór*) and *mér* does not need to lie in a footnote encrypted by editorial convention, and even if *himinjódyrr*/*himinjódyr* sounds strange or ridiculous to our ears, it cannot obscure the fact that the scribe wrote it down, ambiguity and all, and did not change it after revising the text. Corrections made to the text by the scribe(s) need to be disclosed and, ideally, discussed. We should revise our

77 See previous discussion about *mær*. This aspect of the myth of Baldr has attracted a great deal of scholarly attention; see, e.g., Inger M. Boberg, 'Baldr og misteltenen', *Årbogen for nordisk oldkyndighed og historie* (1943): 103–6; John Lindow, 'The Tears of the Gods: A Note on the Death of Baldr in Scandinavian Mythology', *Journal of English and Germanic Philology* 101 (2002): 155–69; John Lindow, *Murder and Vengeance among the Gods: Baldr in Scandinavian Mythology*, Folklore Fellows' Communications, vol. 272 (Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia, 1997); see also Liberman, 'Some Controversial Aspects'.

78 *Völuspá*, ed. Nordal, 101–02 considers the two different kinds of understanding of Baldr's murder.

editorial practices in such a way that would make these scribal processes more clear and transparent to the readers of our editions, and not reject readings for reasons of taste, or try to bury or conceal the readings that we have rejected.

BIBLIOGRAPHY

MANUSCRIPTS

Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, Reykjavík:

GKS 2365 4to (*Codex Regius*)

GKS 2367 4to (*Codex Regius*)

Den Arnamagnæanske samling, Nordisk forskningsinstitut, Københavns Universitet, Copenhagen:

AM 242 fol. (*Codex Wormianus*)

AM 544 4to (*Hauksbók*)

AM 165 8vo

Uppsala universitetsbibliotek, Uppsala:

DG 11 4to (*Codex Upsaliensis*)

PRIMARY SOURCES

Die Edda. Edited by R. C. Boer. 2 vols. Haarlem: Willink & Zoon, 1922.

De gamle Eddadigte. Edited by Finnur Jónsson. Copenhagen: Gad, 1932.

Den norsk-islandske skjaldedigtning. Edited by Finnur Jónsson. 4 vols. Copenhagen: Gyldendal, 1912–1915.

Die Lieder der Edda. Edited by Hugo Gering and Barend Sijmons. 3 vols. Halle: Buchhandlung des Waisenhauses, 1888–1931.

Edda: Die Lieder des Codex Regius nebst verwandten Denkmälern. Edited by Gustav Neckel, revised by Hans Kuhn. 2 vols. Heidelberg: Winter & Universitätsverlag, 1962–68.

Eddadigte, vol. 1, Völuspá. Hávamál. Edited by Jón Helgason. 2nd edn. Copenhagen: Ejnar Munksgaard, 1955.

Edda: Gylfaginning. Edited by Anthony Faulkes. London: University College London, 1988.

Edda Islandorum. Edited by Peder Hansen Resen. Copenhagen: typis. Henrici. Gōdiani, 1665.

Edda Snorra Sturlusonar: Codex Wormianus AM 242 fol. Edited by Finnur Jónsson et al. Copenhagen: Gyldendal, 1924.

- Edda Sæmundar hinns fróða: Edda rhythmica seu antiquior vulgo Sæmundina dicta.* Edited by Guðmundur Magnússon et al. 3 vols. Copenhagen: sumtibus Legati Magnæani et Gyldendalii, 1787–1828.
- Edda Sæmundar hinns Fróða: Collectio carminum veterum scaldorum Saemundiana dicta.* Edited by Rasmus Rask. Stockholm: typis Elmenianis, 1818.
- Eddukvæði.* Edited by Jónas Kristjánsson and Vésteinn Ólason. 2 vols. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 2014.
- Eddukvæði.* Edited by Gisli Sigurðsson. Reykjavík: Mál og Menning, 1998.
- Flateyjarbók.* Edited by Sigurður Nordal et al. 4 vols. Akranes: Flateyjarútgefán, 1944–1945.
- Gautreks saga.* In *Fornaldarsögur Norðrlanda.* Edited by Carl Christian Rafn. 3 vols. Copenhagen: n.p., 1829–30.
- Grágás: Islændernes lovbog i fristatens tid udgivet efter der kongelige biblioteks haandskrift.* Edited by Vilhjálmur Finsen. 4 vols. Copenhagen: Levin & Munksgaard, 1850–52.
- Gylfaginning: Texte, Übersetzung, Kommentar.* Edited by Gottfried Lorenz. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1984.
- Håndskriftet nr. 2365 4to gl. kgl. Samling på det store kgl. bibliotek i København (Codex Regius af den ældre Edda) i fototypisk og diplomatisk gengivelse.* Edited by Finnur Jónsson and L. F. A. Wimmer. Copenhagen: Møller, 1891.
- Jónsbók: The Laws of Later Iceland.* Edited and translated by Jana K. Schulman. Saarbrücken: A–Q Verlag, 2010.
- Konungsbók Eddukvæða: Codex Regius.* Edited by Guðvarður Már Gunnlaugsson et al. Reykjavík: Lögberg, 2001.
- Norges gamle love indtil 1387.* Edited by Rudolph Keyser et al. 5 vols. Oslo: Grøndahl, 1846–95.
- Norræn fornkvæði: Islandsk samling af folkelige oldtidsdigte om nordens guder og heroer, almindelig kaldet Sæmundar Edda hins fróða.* Edited by Sophus Bugge. Oslo: Malling, 1867.
- The Poetic Edda.* Edited by Ursula Dronke, 2 vols. Oxford: Clarendon, 1997.
- Saxo Grammaticus: The History of the Danes. Books I–IX.* Edited by Hilda Ellis Davidson and translated by Peter Fisher. Bury St Edmunds: St Edmundsbury Press., 1998.
- Saxonis gesta danorum.* Edited by Jørgen Olrik et al. 2 vols. Copenhagen: Levin & Munksgaard, 1931–57.
- Snorre Sturlassons Edda: Uppsalahandskriften DG 11.* Edited by Anders Grape et al. 2 vols. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1962–1977.
- Sæmundar Edda.* Edited by Ferdinand Detter and Richard Heinzel. Leipzig: Wigand, 1903.
- Völuspá: Gefin út með skýringum.* Edited by Sigurður Nordal. Reykjavík: Helgafell 1953.
- Völuspá.* Edited by Sigurður Nordal. Translated by B. S. Benedikz and John McKinnell. Durham: Durham and St. Andrews Medieval Texts, 1980.

SECONDARY SOURCES

- Bäckvall, Maja. 'Skriva fel och läsa rätt? Eddiska dikter i Uppsalaeddan ur ett avsändaroch mottagarperspektiv'. Unpublished doctoral dissertation, Uppsala University, 2013.
- Boberg, Inger M. 'Baldr og misteltenen'. *Årbogen for nordisk oldkyndighed og historie* (1943): 103–6.
- Bugge, Sophus. *Studier over de nordiske gude- og heltesagns oprindelse*. 2 vols. Oslo: Cammermeyer, 1881–89.
- Bugge, Sophus. 'Sjældne ord i norrön skaldskab'. *Tidskrift for philologi og pædagogik* 6 (1865): 87–103.
- Cleasby, Richard and Gudbrand Vigfússon. *An Icelandic-English Dictionary supplemented by William Craigie*. Oxford: Clarendon, 1957.
- Driscoll, Matthew. 'The Words on the Page: Thoughts on Philology, Old and New'. In *Creating the Medieval Saga: Versions, Variability and Editorial Interpretations of Old Norse Saga Literature*, 87–104. Edited by Judy Quinn and Emily Lethbridge. Copenhagen: University Press of Southern Denmark, 2010.
- Faulkes, Anthony. Introduction to *Two Versions of Snorra Edda From the 17th Century*, 2 vols. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 1977–79, vol. 2.
- Fritzner, Johan. *Ordbog over det gamle norske sprog*. 3 vols. Oslo: Norske forlagsforening, 1883–96, with additional vol. 4: Finn Hødnebo. *Rettelser og Tilleg*. Oslo: Möller for Universitetsforlaget, 1972.
- Gering, Hugo. *Vollständiges Wörterbuch zu den Liedern der Edda*. Halle: Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses, 1903.
- Hoffory, Julius. *Eddastudien*. Berlin: Georg Reimer, 1889.
- Herschend, Frands. 'Codex Regius 2365 4to: Purposeful Collection and Conscious Composition'. *Arkiv för nordisk filologi* 17 (2002): 121–43.
- Hreinn Benediktsson. *Early Icelandic Script: As Illustrated in Vernacular Texts from the Twelfth and Thirteenth Centuries*. Reykjavík: Manuscript Institute of Iceland, 1965.
- Holtmark, Anne. *Foreslesninger over Völuspá høsten 1949*. [Oslo]: Universitets studentkontor, 1949.
- Katrín Axelsdóttir. 'Brottskafnir stafir í Konungsbók Eddukvæða'. *Gripla* 14 (2003): 129–43.
- Lieberman, Anatoly. 'Some Controversial Aspects of the Myth of Baldr.' *alvissmál* 11 (2004): 17–54.
- Lindblad, Gustav. *Studier i Codex Regius av äldre Eddan*. Lund: Gleerup 1954.
- Lindow, John. 'The Tears of the Gods: A Note on the Death of Baldr in Scandinavian Mythology'. *Journal of English and Germanic Philology* 101 (2002): 155–69.

- Lindow, John. *Murder and Vengeance among the Gods: Baldr in Scandinavian Mythology*. Folklore Fellows' Communications. Vol. 272. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia, 1997.
- Lönnroth, Lars. 'The founding of Miðgarðr *Völuspá* 1–8.' *The Poetic Edda. Essays on Old Norse Mythology*, ed. by Paul Acker and Carolyne Larrington, 5–25. New York: Routledge, 2002.
- Müllenhoff, Karl. *Deutsche Altertumskunde*. 5 vols. Berlin: Weidmann, 1883–91.
- Mundal, Else. 'Oral or Scribal Variations in *Völuspá*: A Case Study in Old Norse Poetry'. In *Oral Art Forms and their Passage into Writing*. Edited by Else Mundal and Jonas Wellendorf. Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 2008, 209–27.
- Noreen, Adolf. *Altisländische und altnorwegische Grammatik*. Halle: Niemeyer, 1923.
- Ordbog over det norrøne prosasprog: Register*. Copenhagen: Den arnamagnæanske kommission, 1989.
- Rigg, A. G. Introduction to *Editing Medieval Texts: English, French and Latin Written in England. Papers given at the Twelfth Annual Conference on Editorial Problems, University of Toronto 5–6 November 1976*, edited by A. G. Rigg. New York, Garland, 1977.
- Sveinbjörn Egilsson and Finnur Jónsson. *Lexicon poeticum antiquæ linguæ septentrionalis: Ordbog over det norsk-islandske skjaldesprog*. 2nd edn. Copenhagen: Lyngé & Søn, 1931.
- Quinn, Judy. 'The Principles of Textual Criticism and the Interpretation of Old Norse Texts Derived from Oral Tradition'. In *The Hyperborean Muse: Studies in the Transmission and Reception of Old Norse Literature*. Edited by Judy Quinn and Maria Adele Cipolla. Turnhout: Brepols, forthcoming 2015.
- Quinn, Judy. 'Editing the *Edda*: The Case of *Völuspá*.' *Scripta Islandica* 51 (2000): 69–92.
- Quinn, Judy. '*Völuspá* and the Composition of Eddic Verse.' In *Atti del 120 Congresso internazionale di studi sull'alto Medioevo*. Edited by Teresa Pàroli et al. Spoleto: Presso la Sede del Centro Studi: 1990, 303–20.
- Stefán Karlsson. 'Samtíningur: Íviðjur'. *Gripla* 3 (1979): 227–8.
- von See, Klaus et al. *Kommentar zu den Liedern der Edda*. 5 vols. Heidelberg: Buchhandlung des Waisenhauses, 1997–2010.
- Wakelin, Daniel. *Scribal Correction and Literary Craft. English Manuscripts 1375–1510*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

EFNISÁGRIP

Aðferðir skrifara og þrjár línur í *Völuspá Konungsbókar eddukvæða*.

Lykilorð: *Völuspá*, útgáfur, skrift, skrifarar, styttingar, *Konungsbók eddukvæða*.

Í greininni er fjallað um ákvarðanir útgefenda varðandi þrjár línur í *Völuspá*, eins og þær koma fyrir í *Konungsbók eddukvæða* (GKS 2365 4to, ca. 1275–1300). Það eru (1) vísuorðið ,um himinjódyr' eða ,um himinjódyr' í 5. erindi (f. 1r, l. 10), sem hægt er að lesa á hvorn veginn sem er; (2) styttingin í annarri línu í 32. erindi (f. 2r, l. 4), sem hægt er að lesa sem ,mér' eða ,mær' (sem er óvenjuleg orðmynd af lýsingarorðinu ,mjór'); og (3) leiðréttingin sem skrifari gerði sjálfur í versinu ,vörður Valhallar' í sjöundu línu 33. erindis (f. 2r, l. 7). Þessi dæmi sýna að stafsetning, lagfæringar og styttingar neyða jafnvel þann útgefanda sem leitast við að breyta sem minnstu til þess að velja á milli ólíkra leshátta sem til greina koma. Í greininni er lagt mat á ákvarðanir útgefenda sem hafa ráðið miklu um skilning fræðimanna á *Völuspá* síðustu áratugi. Færð eru rök fyrir því að fræðimenn og lesendur hafi hag af því að í útgáfum sé öllu haldið til haga sem skiptir máli fyrir textann, ákvörðunum útgefenda ekki síður en þeim gögnum sem þau byggja á.

Dr Patricia Pires Boulhosa
Department of Anglo–Saxon, Norse, and Celtic
University of Cambridge
9 West Road
Cambridge, CB3 9DP
United Kingdom
ppb21@cam.ac.uk

PETER JORGENSEN

THE *LIFE OF ST. BASIL* IN ICELAND

BASIL OF CAESAREA or St. Basil the Great (329 or 330–379 A.D.) is considered a saint in both Eastern and Western Christianity and recognized as an influential ecclesiastical figure in both churches. Hence it is not surprising that his *vita* should have reached Iceland, although the current state of its transmission in that country is highly problematic. This article will discuss some of these problems, contextualize the Icelandic *vita* with Continental versions, and present an edition of a previously unknown Icelandic manuscript text of the *Life of St. Basil*.

To begin with, the Icelandic text, *Basilius saga*, is far from complete. Extant in two very fragmentary vellum manuscripts, the text that remains is severely damaged. The longer of the two manuscripts, AM 238 II fol., contains three leaves, of which f. 3v is almost entirely illegible and has been left unedited, while AM 655 VI 4to contains two leaves, of which f. 1r and f. 2v are so badly damaged that they could not be edited.¹ The former manuscript is dated to the first half of the fourteenth century and the latter to the first quarter of the thirteenth century.²

- 1 Edition by Gustav Morgenstern, *Arnarnagnæanische Fragmente*. (Cod. AM. 655 4to III–VIII, 238 fol. II, 921 4to IV 1.2). *Ein supplement zu den Heilagra manna sögur nach den handschriften* (Leipzig and Copenhagen: Emil Gräfes and Skandinavisk antiquariat, 1893; repr. Whitefish, MT: Kessinger, 2010), 24–35. A facsimile and text edition of f. 2r of AM 655 VI 4to is found in Hreinn Benediktsson, *Early Icelandic Script: As Illustrated in Vernacular Texts from the Twelfth and Thirteenth Centuries*, Íslenzk handrit. Icelandic Manuscripts, Series in folio, vol. 2 (Reykjavik: Manuscript Institute of Iceland, 1965), plate 21 and xvi.
- 2 *Ordbog over det norrøne prosasprog: Registre* (Copenhagen: Den Arnarnagnæanske kommission, 1989), 459, 436. Cf. also Kirsten Wolf, *The Legends of the Saints in Old Norse-Icelandic Prose* (Toronto: University of Toronto Press, 2013), 56–57; Kristian Kålund, *Katalog over den Arnarnagnæanske håndskriftsamling*, 2 vols. (Copenhagen: Gyldendal, 1889–94), 1:199; 2:50; Gustav Morgenstern, “Notizen,” *Arkiv för nordisk filologi* 11, ny följd 7 (1895): 97. The manuscripts are abbreviated here as 238 and 655.

Gripla XXVI (2015): 57–79

The poor state of the texts is such that assigning them to a known Latin source has proved unsuccessful. Gustav Morgenstern attempted to connect the Icelandic translation to the Amphilochian version of the *Vita Basilii*,³ but the Icelandic differs greatly from the Latin, and, in addition, Morgenstern was forced to assume that the Icelandic translator rearranged sections of the Latin original. Fortunately, a single, unedited Latin leaf of the *vita* exists in Iceland on the second leaf of a thirteenth-century bifolium, Lbs fragm 74,⁴ which owes its preservation to its having once been used as a book cover. Seven rows of small holes indicate that it was once sewn to something, e.g. the spine of a book, and several larger holes have destroyed text at 1r-v2-6, 1r-v9-10, and 1r5 (1v4). Folds parallel to each of the four sides of the bifolium also indicate that it was used to cover papers or a book at one time. The worn pages f. 1v and especially 2r not only support this view, but demonstrate that they must have been on the outside of the object covered, meaning that the leaves are currently folded the wrong way and that the *Vita Basilii* preceded the *passio* in the original manuscript. Estimates of the amount of missing text support this assertion, and in the discussion below, the *Basilii* text begins on 1r. The other half of the bifolium contains the *passio* of Julian and Basilissa, though a strip of vellum 3.7 cm wide has been cut off the outer margin, destroying 1.3 cm of text on each side of the leaf.⁵

Lbs fragm 74 is written in a small, regular hand and is doubtless the work of a careful, practiced scribe. The use of *e* instead of the ligature *æ* indicates the manuscript's provenance as Icelandic as opposed to Norwegian. A dating to the thirteenth century is supported by the rounded character of the script in general, the form of *y* with a right-hand stroke as the descender, the use of Caroline, unclosed *a*, long *s* not extending appreciably

- 3 Amphilochius, *Vita et miracula Basilii Magni*, in *S.S. Patrum Amphilochii Iconiensis, Methodii Patarensis, et Andreæ Crewtensis Opera omnia, quae reperiri potuerunt*, ed. Franciscus Combebis (Paris: Simon Piget, 1644), 155–225; Morgenstern, “Notizen,” 97.
- 4 Jakob Benediktsson, “Skrá um skinnblöð í Landsbókasafni Íslands,” in Páll Eggert Ólason and Lárus Blöndal, *Skrá um handritasöfn Landsbókasafnsins*, Supplement 2, Viðauki (Reykjavík: Landsbókasafn Íslands, 1959), 16. The manuscript is dated there to the fourteenth century.
- 5 Cf. Peter Jorgensen, “St. Julian and Basilissa in Medieval Iceland,” in *Sjöttu ritgerðir helgaðar Jakobi Benediktssyni 20. júlí 1977*, eds. Einar G. Pétursson and Jónas Kristjánsson, vol. 2 (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 1977), 473–480.

below the line, the use of *u* for *v* (except as a capital), the extended crossbar of *e*, and the near total absence of “*e*-caudata.”⁶

Since the text of Lbs fragm 74 falls in one of the six lacunae in *Basiliius saga*, it is impossible to determine whether it served as the source for the Icelandic text, and, if so, whether the Icelandic was a loose or close translation of it. Initial attempts to find a comparable Latin text in any of the printed versions of the life of Basil were unsuccessful. In the 1980s, the search for pre-thirteenth-century manuscripts known to contain both the *Vita Basilii* and the *Passio sanctorum martyrum Juliani et Basilissae* turned up a number of texts all related to Euphemius’ ninth-century translation of the pseudo-Amphilochian Greek text. Subsequent manuscripts whose texts agree with Lbs fragm 74 proved so easy to find that it must be assumed that a large number of them exist. Although the Euphemian translation is listed in the *Bibliotheca Hagiographica Latina* (BHL) as no. 1023,⁷ the editions cited there do not contain a passage close to the Latin fragment in Iceland. In addition, these editions are missing a number of chapters found in those manuscripts that do have a text corresponding to that of Lbs fragm 74, prompting the use here of the term “17-chapter version” to refer to the texts of the ten manuscripts listed below.⁸

Angers, Bibliothèque municipale d’Angers, 804 [12th c.] = A
 Brussels, Bibliothèque royale de Belgique, cod. sign. 12461 [12th
 c.] = B₁
 Paris, Bibliothèque nationale de France, lat. 13761 [10th c.] = P₃
 Paris, Bibliothèque nationale de France, lat. 16736 [12th c.] = P₆
 St. Gall, Stiftsbibliothek St. Gallen, 566 [late 9th, early 10th c.] = G

- 6 Hreinn Benediktsson, *Early Icelandic Script*, 44–45, 49–51, 57–58; Didrik Arup Seip, *Norge og Island*, vol. B, *Palaeografi*, Nordisk Kultur, vol. 28 (Stockholm: Bonnier, 1954), 77–78, 90, 92, 94, 138, 140–41; Harald Spehr, *Der Ursprung der isländischen Schrift und ihre Weiterbildung bis zur Mitte des 13. Jahrhunderts* (Halle/Saale: Karras, Kröber & Nietschmann, 1929), 102.
- 7 *Bibliotheca hagiographica latina antiquae et mediae aetatis*, ed. Société des Bollandistes, vol. 1, *Subsidia Hagiographica*, vol. 6 (Brussels: Société des bollandistes, 1898–1901), 153–54.
- 8 Using these ten manuscripts, plus the fragmentary Vatican 4854 (12th c.), John Nicholson prepared an edition with English translation of this version; see Nicholson, “The *Vita Sancti Basilii* of Pseudo-Amphilochius: A Critical Edition with Commentary and English Translation” (M.A. thesis, University of Georgia, 1986).

- Vatican City, Bibliotheca Apostolica Vaticana, lat. 8565 [11th or 12th c.]=**V**₈
 Vatican City, Bibliotheca Apostolica Vaticana, Ottobonianus, lat. 120 [11th c.]=**O**
 Vatican City, Bibliotheca Apostolica Vaticana, Palatinus, lat. 582 [9th or 10th c.]=**P**₅
 Vatican City, Bibliotheca Apostolica Vaticana, Regina Sueciae, lat. 528 [9th or 10th c.]=**R**
 Vienna, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. Series Nova 4635 Han [early 9th c.]=**W**

With the appearance of Gabriella Corona's edition of Ælfric's *Life of Saint Basil the Great* in 2006, another two complete manuscripts could be added to this list.⁹

- London, British Library, Cotton Nero E. i, part 1 [3rd qtr., 11th c.]=**N**
 Salisbury, Cathedral Library, 221 [end, 11th c.]=**S**

In the edited text below of Lbs fragm 74, the numerous abbreviations have been silently expanded.

|^{1r2} uir eius accurrit ad eam. contendens non haberi ita ueritatem. Illa autem |³ in consolationem ueniente suadibilibus eius sermonibus dixit ad eum. Si uis |⁴ mihi satis facere et misere anime mee. crastina ego et tu unani⁵ miter eamus ad ecclesiam. [et cora]m me participa. incontaminatorum misteriorum |⁶ et sic satisfacta ero. tunc coactus dixit ei sententiam capituli. Continuo |⁷ ergo deponens illa muliebre in firmitatem. et consilium bonum consilians illi. |⁸ currit ad pastorem et discipulum: xristi basilium aduersum impietatem clamans |¹ Miserere mihi miserere sancte dei. miserere mihi discipule domini. que cum demonibus causam egi. |⁹ Miserere mihi misere. proprium patrem non obaudientem. Et docet eum rerum gesta |¹⁰rum ordinem: Sanctus autem dei uocans puerum sciscitatus ab eo est. si ista in

9 *Vita Basilii*, in *Ælfric's Life of Saint Basil the Great: Background and Context*, ed. Gabriella Corona (Woodbridge: D. S. Brewer, 2006), 223–47, along with the very fragmentary Exeter, Cathedral Library, FMS/3 (1st qtr., 10th c.). In the discussion below, manuscript citations are taken from the oldest manuscript, W. Because it is easier to gain access to the Corona text than to the original manuscripts, citations based on her edition are also supplied =N.

hunc ¹¹modum se habent. Qui ad sanctum cum lacrimis ait. Etiam. sancte dei si ego ¹²siluero opera mea clamabunt: Et enarrat ei etiam ipse a principio ¹³ usque ad finem consequentem diaboli malam operationem, Tunc dicit ei sanctus. Vis re¹⁴uerti ad dominum deum nostrum. Ad quem puer: Vtique uolo. sed non ualeo. Dicit ¹⁵ ei: Quare? Respondit puer. Scripto abnegauit xristum. et professus ¹⁶ sum diabolo. Dicit ei. Non sit tibi cure. Benignus est deus noster. et recipiet te ¹⁷ penitentem. Compatitur enim maleficiis nostris. Et iactans se puella ad ¹⁸ pedes eius. euangelice deprecata est eum dicens. Discipule xristi dei nostri. quan¹⁹tum potes adiuua nos. Dicit ad puerum sanctus. Credis saluari? Qui ait. ²⁰ Credo domine. adiuua incredulitatem meam. Et continuo adprehendens manum ²¹ eius. faciensque xristi signaculum in ipso. et orans reclusit eum in uno loco in²²terioris sacri periboli. et dans ei regulam collaborabat ei per tres dies. ²³ Post quos uisitauit eum. et dicit ei. Quomodo habes fili? Dicit ad eum. In mag²⁴na sum domine. defectione. Sancte dei non fero clamores eorum et terrores et ia²⁵culaciones. seu lapidationes eorum. tenentes manuscriptam meam. cau²⁶santur me dicentes. [T]u uenisti ad nos. non nos at te. Et dicit ei sanctus. Noli ²⁷ timere fili. tantum crede. Et dans ei modicam escam. faciensque super eum ²⁸ xristi iterum signaculum ac orans reclusit eum. Et post paucos dies uisitauit ²⁹ eum et dixit ei. Quomodo habes fili? Dicit ei. Pater sancte alonge clamores eorum ³⁰ audio. et minas. sed non uideo eos. Et iterum dans ei escam. et orans claudensque ³¹ ostium. abiit. Et quadragesimo die rediit et dicit ei. Quomodo habes frater? ³² Respondens dicit ad eum. Bene habeo sancte dei. Vidi enim te hodie in uisu ³³ pugnantem pro me. et uincens diabolum. Mox ergo sanctus secundum consuetudinem ³⁴ faciens orationem eduxit eum. et adduxit in dormitorium suum. Mane autem ³⁵ facto. uocauit sacrum clerum et monasteria. et omnem xristo amabilem populum. ³⁶ et dixit eis filioli mei dilectissimi omnes gratias agite domino. Ecce enim ouem per³⁷ditam debet bonus pastor in humeris reportare. et offerre ecclesie. Quapropter³⁸ debitum est et nos uigiliam facere nocte. ac postulare eius benignitatem. ³⁹ ut non uincat corruptor animarum etiam in hoc facto. Et alacriter populo ⁴⁰ populo coaggerato per omnem noctem postulauerunt deum cum bono pastore cum ² lacrimis clamantes pro eo. kirieleison. Et mature cum omni multitudine³ne populi accepit sanctus puerum. et tenens dexteram manum eius. ducebat illum ad ⁴ sanctam dei ecclesiam cum psalmis et ymnis. Et ecce. [di]abolus. om-

nium fascinans |⁵ in tristem uitam cum omni pernitiosa uirtute aduenit. et inuisibiliter apprehen|⁶dens puerum conabatur rape eum de manu sancti. Et cepit clamare puer. |⁷ Sancte dei adiuua me. Et tanta improbus instantia aggressus est. [ut etiam] mem|⁸[o]rabilem uirum compelleret trahens puerum. Con[u]ersus ergo sanctus ad d[i]abolum dixit |⁹ Improbissime et animarum corruptor. pater tenebrarum et perditionis. non |¹⁰ sufficit tibi tua perditio. qua te et eos qui sub te sunt affecisti. nisi etiam et dei mei |¹¹ temptes plasma? Diabolus autem dixit ad eum. Preiudicas me basili. ita ut |¹² plurimi ex nobis audirent uoces demonum hec dicentium. clamante |¹³ populo kirieleison. Sanctus autem dei ait ad eum. Increpat dominus diabole. Qui respon|¹⁴dens ait ad eum Basili preiudicas me Non abii ego ad eum. sed ipse uenit |¹⁵ ad me. Abnegauit xristum. et professus est mihi. Et ecce manuscriptum habeo: |¹⁶ et in die iudicii ad communem iudicem eum duco. Sanctus dei dixit. Benedictus |¹⁷ dominus deus meus. non deflectet populus iste manus de altitudine celi donec red|¹⁸das manuscriptum. Et conuertens se dixit populo. Erigite manus uestras in celum. |¹⁹ clamantes cum lacrimis. kirieleison. Et stante populo in horam multam exten|²⁰sas habentes manus in celum; ecce manuscripta pueri per aerem delata. et |²¹ ab omnibus uisa uenit. et imposita est manibus memorabilis nostri patris |²² et pastoris. Suscipiens autem eam et gratias agens deo. gauisus factus est ualde. |²³ et coram omni populo dixit ad puerum. Cognoscis litterulas has frater? Qui ait ad eum. |²⁴ Etiam sancte dei. manuscripta mea est. Et dirumpens manuscriptam sanctus basilius |²⁵ perduxit eum ad ecclesiam. et dignum fecit sancto ministerio et communioni misteriorum |²⁶ et munerum xristi. Et faciens susceptionem magnam refrigerauit omnem populum. |²⁷ Et ducens puerum ac instruens seu dans ei regulam decentem; reddidit eum |²⁸ mulieri eius intacibili ore glorificantem et laudantem deum amen.

Chapter 13

|²⁹ Enarrauit mihi predictus beatus uir elladius. |³⁰ quia in una dierum splendore diuino illustratus sanctus pater |³¹ basilius exiuit de nostra ciuitate nemini dicens quo deberet pergere. Et egrediens: |³² coram omnibus dixit nobis. Filii mei sequimini me. ut uideatis una mecum |³³ gloriam dei. et ammiremur de discipulis magistrum. postquam ergo exiuit de nostra ciui|³⁴tate communis [noster] pater cognouit et hoc uirtute spiritus sancti p[resbite]r anastasio. |³⁵ et dicit nomine tenus mulieri. sorori autem sue

usu. Ego uado agricolari |³⁶ domina soror. tu surge et orna domum tuam. Et circa horam nonam accipi|³⁷ens thuribulum et cereos obuia sancto basilio archiepiscopo. Venit enim diuer|³⁸ti in domum nostram peccatorum. Illa autem contremiscens in admirabili dictu.

1r1 Miserre...egi] Text omitted between lines 8 and 9, added at top of page by scribe. *Miserre* an error for *miserere*.

1v23 has] added above the line.

1v29 Enarrat] with large, red E. The space at the end of the line contains a faded, red chapter title: *De ana[stasio spirit]al[i] p[re]s[b]i[t]ero*.

1v30 pater] following empty space has sufficient room for *noster et magnus* as per W, G, etc.

A comparison of the twelve Latin manuscripts listed above, as well as the unedited manuscript Brussels, Bibliothèque royale de Belgique, cod. sign. 9636–7 [11th c.] = B₂, reveals that there are no major textual deviations, especially considering their geographical and chronological distribution. The Latin leaf from Iceland agrees with now one, now the other. Rarely does Lbs fragm 74 stand alone in omitting a word: *te* (1v13), *noster et magnus* (1v30) (although space has been left for it), or changing a word or its position: *signaculum* for *signum* (1r21) (all mss. use *signaculum* some seven sentences later), *bonus pastor* (1r37) (rev. all other mss.), *ad* for *in* (1v3) (with B₂), *habentes* for *habente* (1v20). Although no single manuscript stands out as being closest to Lbs fragm 74, several vie for that position. Among the few salient examples:

Lbs fragm 74]

1r4 mihi satis] G, V₈, P₅, P₆, N, S

rev. P₃, R, O, B₁, B₂, A, W

1r12 enarrat] W, G, V₈, P₅, R, O, N, S, P₃, B₂

narrat B₁; enarrat A, P₆

1r34 et adduxit] W, G, V₈, P₅, P₆, P₃,

÷ N, S

R, O, B₁, B₂, A

1v1 coaggerato] W, G, V₈, P₅, P₆, N, S,

coadunato P₃, O

R, B₁, B₂, A

1v12 plurimi] W, G, V₈, P₆, R, O, B₁, B₂, A, P₃

multi N, S, P₅

1v19 kirieleison] W, P₆, O, A

christe Kyrie eleison

P₃, N, S, G, V₈, P₅, R, B₁, B₂

1v20 habente(s) manus in celum] W,G,V ₈ ,P ₆ , R,O,B ₁ ,B ₂ ,A,P ₃	in caelum manus et N,S,P ₅
1v27 ducens] W,G,R,O,B ₁ ,B ₂ ,P ₃	docens N,S,V ₈ ,P ₅ ,A,P ₆
1v28 intacibili ore] W,G,V ₈ ,P ₅ ,R,B ₁ , B ₂ ,N,S	indesinenter P ₃ ,O,A,P ₆

It should be noted that both N and S conflate chapters 1 and 2 to a single chapter, and that chapter headings in S do not appear consistently. Lbs fragm 74 seems closer to the oldest manuscripts and to those preserved in the South: Vienna, St. Gall, and the Vatican (V₈), though B₂ could perhaps be added to the latter group as well.

A comparison of the *Basiliius saga* fragments and the 17-chapter Latin versions not only strengthens the view that the 17-chapter text was indeed used by the Icelandic translator, but also shows that the translator, while following the text, did not adhere slavishly to his source. Entire sentences are often omitted, presumably to move the narrative along. Direct speech is usually kept, which contributes to a lively narrative style, as does the avoidance of Latinisms. The translator often adds explanations that the reader might need, e.g.:

in partes caesariensium civitates=cesaream borg. I þeiri borg var þa
biskvps stoll heilags basilii (238, 2r17)
stipatores=manna er hesta hans gættv (238, 2r20)
ducebatur invictus=ok settiz i myrkvastofv ok fiotra (238, 2r10)
quae habebant unus quisque eorum in manibus=ok safnaðv af
gersimvm sinvm ok oðrvm fiarhlvtvm (238, 2v1)

Latin present participles are, of course, reformulated, usually as a simple past: “ostendens=syndi” (238, 2r29), but occasionally as a past perfect: “haec dicens=hafði þetta mællt” (238, 4r28) or as a historical present: “Resurgens=spretr han up” (655, 1v18). At other times the translation can be inexact: “ad consuetas orationes=a bænvm” (238, 4r20); “nusquam comparuit subito=Siðan reið hann i brott sva at vær vissvm ecki hvat af honvm varð” (238, 3r11). Below are four illustrative examples of the translator’s art taken from longer passages that do not contain appreciable omissions.¹⁰

10 Except for minor graphic variants, the text of *Basiliius saga* cited below follows Morgenstern’s edition.

655, 1v14 Enn er basilius com allt fram a iordanar bacca. þa varp han ser niþr á iorþ. oc baþ meþ tarom oc callaþi til guþs. at i þessom atburþ scyldi necqvert tacn vitrasc af himni i hans tru. Siþan spretr han up meþ scialpta oc flęsc or cleþom sinom. oc meþ siqlfom san-nliga þeim cleþom þar meþ fer han or en forna manni.

238, 2r16 [A] þeiri tið er ivlianus gvðniðingr for af velldi sins rikis með lið mikit ok ætlaði til serklands herfor þa kom hann skipastoli sinvm við cesaream borg. I þeiri borg var þa biskvps stoll heilags. basilii. En er ivlianus la þar við land þa for Basilius til motz við hann ok villdi honvm bravð færa. En er ivlianus sa basiliium þa mællti hann Ec em þer spakari. Basilius svaraði. Vel væri þa ef þu værir mer spakari. Siðan færði hann ivliano þria bygg hleifa blezaða. En er keisarinn sa hleifanna þa mællti hann til þeira manna er hesta hans gættv. Taki þer hey ok gefit basilio þviat hvartveggia er eykia foðr bygg ok bravð ok hey en ecki konga krafir. Basilius tok við heyinv ok mællti sva

238, 4r20 Ok þa er hvn varð þess vis. at hann var a bænvm þa rann hvn a lavn til kirkio ok kastaði

W10r2 (N,227,7) Basilius autem iuxta ripam factus, proiecit se in humum. et cum lacrimis ac clamore forti, postulat signum reuelari eius fidei. Resurgensque cum tremore, dispoliat se uestimentis suis, et cum ipsis uere uetusto homine.

W15v9 (N,230,2) In illo tempore, iulianus impius imperator pergens aduersus persas. uenit in partes caesariensium civitates. Basilius autem simul cum coessentibus sibi obuiauit ei. Et uidens eum imperator dixit: Super philosophatus sum te, o basili. Qui respondit ei: Utinam philosophareris. Et optulit ei pro benedictione tres hordeacios panes. Imperator autem iussit stipatores suos accipere quidem panes, et reddere ei foenum dicens: Hordeum enim pabulum est iumentorum quod dedit nobis; recipiat et ipse foenum. Qui suscipiens dixit ei

W41v5 (N,243,17) Considerans autem tempus oportunum quando sanctus basilius ad consuetas ora-

ritinv firir fætr honvm. Siðan fell hvn til fota Basilio ok kallaði hatt ok mællti. Miskvna þv mer heilagrar faðir þviat ek em ollvm syndvgvm monnvm syndvgri. En sæll kristz þion stoð ok leit til hennar ok sprvði hver savk til veri er hvn var sva hrygg. hvn svaraði. se herna drottinn ek reit allar syndir minar a blaði þessv ok innsiglaða ek sialf. En ek bið þik. heilagrar. gvðs. maðr. at þv takir ecki blyit af ritinv

238, 3r14 þa mællti Basilius at taka skilldi fe þat er hann hafði við tekit af borgar monnvm ok skilldi þa hvern taka sitt fe. þa svaraðv allir sem einni roddv ok mællto. Ef vær villdvum davðligvm keisara gefa fe vart til þess at ecki eyddiz borg var. miklv helldr byriar oss at færa þetta fe ihv xpo odavðligvm kongi þviat hann leysti oss or sva miklvvm haska Þa lofaði Basilius agætliga trv lyðsins. Siðan skipti hann fenv i þria hlvti. þeim sialfvvm feck hann einn hlvt þo at þeir villdi varla við taka... pryddi hann alltari ok heilagar kirk...

tiones ibat in sanctam ecclesiam, cucurrit clam et proiecit cartam secus pedes eius, et super faciem iactans se ipsam clamabat dicens: Miserere mihi, sancte dei, super omnes peccatrici. Stans autem beatus christi famulus, sciscitabatur ab ea causam doloris. Quae ait: Ecce, domine, omnia peccata mea scripsi in ista carta et iniquitates meas, et sigillaui eam. Tu autem, sancte dei, sigillum amoveas ne

W20r4 (N,232,26) praecepit omnibus magnus basilius recipere pecuniam Qui una uoce dixerunt ad eum: Si mortali imperatori haec tribuere uoluimus ut non desolaretur nostram ciuitatem. multo magis christo inmortalis imperatori oportet offerre ea, qui tanto interitu nos redemit. [Ecce ergo in manibus tuis sunt omnia, sicut tibi deus iusserit, age.] Qui ammiratus fidelissimi populi magnanimitatem. tertiam partem etiam nolentibus tribuit eis. et de reliquo ornauit omne presbiterium cum ciburio. Altare..

Only a few words can be deciphered on the verso of the second leaf of AM 655 VI 4to: *heilagra manna standa* (2v15), which probably matches the Latin text at W13r14: *stantes...viroz gloriosos*. The last word on the next line of the Icelandic text might be *kallandi*, corresponding to *glorificantis* on W13r17. There appears to be a nineteenth, final line which is virtually

illegible, but the final words on the line preceding it appear to be *fyrir þeim oc* 'before them,' which could be a logical continuation of *Exeunte autem Basilio* (W13v3). In any event it is probable that the end of 2v19 would coincide approximately with W13v5.

The most problematic passage is found on the only legible portion of f. 2r in 655, which corresponds to chapter 5 of the *vita*. Both contain the information that Jesus and his apostles appear in church as Basil is making an offering of bread during the Liturgy of the Eucharist. The Latin text has Basil place a third of the offered bread into a dove of pure gold hanging above the altar, and he then commissions a smith to fashion a dove of pure gold which he hangs above the altar. The Icelandic text has the Lord note that Basil sings (a hymn?) to the dove (the Holy Spirit). That dove must then be swung above the altar three times in an east-to-west motion (*sólarsinnis*). Since all the Latin texts, including those not part of the 17-chapter version, note that the golden dove was present above the altar before Basil had a smith fashion a dove at the end of the chapter, it is possible that the Icelandic translator was trying to make sense of this portion of the text. That the dove above the altar is to be swung three times would have been known to the translator since it is mentioned at the beginning of chapter 9. The only verbal similarity on f. 2r identifiable in the Latin versions occurs when Basil eats a portion of the bread: *berghi han með micilli hrętzslo* (2r14), *communicauit timore multo* (W13r9).

Despite the fact that the first eight lines of the fourth leaf of 238 are quite legible, they present some difficulty. Chapter 16 obviously begins at 4r9 and ends at 4v12, again with the usual deletion from the Latin of whole sentences. The remainder of the leaf translates the beginning of chapter 17. However, the initial eight lines of f. 4r do not correspond to the end of chapter 15, where the Latin text describes the Emperor Valens allowing Basil to take over a church occupied by the Arians. Instead, the Icelandic text matches loosely that on W22v7–23r3, which is found at the end of chapter 11.

22v7–23r3 *Ista uidens protector [i.e. Anastasius]. post obitum ualentis, adnuntiauit imperatori ualentiano uirtutes uiri. Ille autem ammirans glorificauit deum. dans ei multam pecuniam per ipsum protectorem in opus egentium, et dimisit eum. Qui magnanimitatem*

imperatoris suscipiens. aedificauit domos bene actionales...uirorum et mulierum...Haec audiens imperator. oblationes multas dedit ad nutrimentum eorum (N,233,34–234,42)

4r1–7 þa tok valentinianus keisara velldi eptir valentem. þat er sagt at anastasius greifi sa er fyr var getit sagdi valentiniano fra morgvm dyrðar verkvm Basili. En er keisarinn heyrði krapta verk hans þa tok hann glaðliga gvð at lofa ok sendi anastasivm greifa með mikla fiarhlvti at gefa envm heilaga Basilio með allri vegsemd. Basilius tok við fenv...þa let hann vpp reisa agætliga spitala...karla ok kvenna... En þa er valentinianus fretti þessa til tekiv Basili þa gaf hann til þessa spitala mikil avðæfi

None of this Icelandic text, however, seems to match anything at the corresponding place on the admittedly damaged leaf 3v of 238. Since both chapters 11 and 15 concern Valens and Basil, and since both close with the death of the Emperor, it is possible that Icelandic antiquary interest prompted a repeated explanation of Valens' successor. This conjecture is supported by the Icelandic reference on 4r2 to *anastasius greifi sa er fyr var getit*.

Despite these problematic passages, the Icelandic texts are close enough to the Latin source that one can see where all the fragments fit in to the entire *Vita Basili*. On the badly damaged, unedited first page of 655 it is possible to make out the words *víþ yþr Herra* (1r8), [*h*]elldr hlæja (*blanda?*) (1r11), *þortconum* (1r12), *oc preter* (1r14), *ef necqverr af yþ[r]* (1r15), *oc veiter. biþi h[an]* (1r16). These snippets of text match portions of the Latin text in W, bolded below, between ca. 9r8 and 9v3:

ad sublimes *subditionem, ad aequales et minores caritatem non fictam; parua dicere, plurima autem intellegere; non temerarios uerbo; non superabundare sermonibus; non faciles esse ad risum; verecundia ornari, cum mulieribus inreuerentibus non disputare, deorsum uisum, sursum habere animam; fugere contradictiones; non magistralem usurpare dignitatem; nihil existimare omnes saeculi honores. Si autem quis ex uobis potest et aliis proficere, apud Deum mercedem expectet.*

Assuming that no appreciable Latin text has been omitted in the Icelandic manuscript, line 1r1 probably began around W9r2, the latter portion of chapter 2. The middle of the last line of 1v: *en forna Manni. þat er dauþa i*, matches well with W10r7: *vetusto homine* (middle of ch. 3).

In Morgenstern's edition of the Icelandic fragments, no attempt was made to edit f. 3v or the first five lines of f. 2r in 238. Line 6 and the following lines closely follow the text of chapter 7 in W15r3, just a few lines into the story of Basil's intercession on behalf of a debtor. The initial line of f. 2r begins as follows: *[e]r komin at bvrð...vik segia ma sia hvesv mikils verd voro ord ens heilaga basiliu*, and seems not only to introduce a story, but also indicates it to be about the importance of Basil's words. Since this short chapter does indeed illustrate the effect of Basil's pronouncements, which a local prince convincingly learns on two occasions, it is logical to assume that 238, 2r1 is introducing the tale that comprises chapter 7 (*De Scriptura quam Mulierculae Fecit*). At 3v20, the name *elladius* is legible and at the end of the next line the name *p[ro]terius* can be made out, which convincingly indicates that chapter 12 (W23r4) began on 3v20.

Given the numerous lacunae and illegible portions of text, the six extant leaves in Iceland have been matched in the chart below with their corresponding positions in the Vienna manuscript of the *Vita Basilii* (W).

A portion of the *Vita Basilii* in chapters 8 and 9, dealing with the death of Julian the Apostate, appears as an independent miracle in two versions of *Mariu saga*, as well as in *Basiliius saga*.¹¹ Although the first version (I) is only 25 lines long in C. R. Unger's edition and contains no information not found in the longer, 100-line version (II), the former ends with the following, tantalizing information about the miracle: *ok er þetta viðá sagt í ritningum ok [þó einkanliga, Version II] í sögu Basiliius byskups*. One could well assume that the "saga" reference would apply to *Basiliius saga*, while the *ritningar* might well refer either to the *Vita Basilii* or to the "Death of Julian" in a collection of Latin miracles. Such collections are, of course, widespread, and an excellent example of the story of Emperor Julian's death can be found in London, British Museum, Cotton Cleopatra C.x.¹²

11 *Mariu saga: Legender om jomfru Maria og hendes jertegn*, ed. C. R. Unger (Oslo: [n.p.], 1871), 72–73, 699–702; 238, 2r16–2v26.

12 *Die lateinischen Vorlagen zu den alt-französischen Adgar'schen Marienlegenden*, ed. Carl Neuhaus (Aschersleben: H.C. Bestehorn, 1886), 23–25.

Mss. in Iceland		Vienna, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. Ser. n. 4635 Han		
Ms. Sig.	Page & Line	Page & Line	Chapter Number	Chapter Heading
		1v1	prologus	Amfilochii Episcopi Iconii in Vita Miraculis Sancti Patris Nostri Basilii Archiepiscopi Cappadociae
		3r3	Cap. 1	De Tempore quo Doctrinae Vacavit et Conversione Magistri sui Euboli [Concerning the Period of his Education and the Conversion of his Teacher Eubolus]
	1r1	7v5 (9r2)	Cap. 2	De Adventu Eius Antiochiam [Concerning his Arrival in Antioch]
AM 655 VI 4to	1v20	9v7 10r7	Cap. 3	Quomodo Baptizatus est Jordane [How he was Baptized in the Jordan]
		10v14	Cap. 4	Quomodo Diaconii Gradum Antiochiae Suscepit et apud Caesarem Divina Revelatione Innotuit [How he Received the Rank of Deacon at Antioch, and Became Known Through a Divine Revelation at Caesarea]
AM 655 VI 4to	2r1 2v19	12r4 (12v7) (13v5)	Cap. 5	Quomodo Episcopus Factus Missam Composuit et Salvatorem Nostrum cum Apostolis Vidit [How, after Becoming a Bishop, he Composed a Liturgy and Saw our Savior with the Apostles]
		14r5	Cap. 6	De Hebreo qui Vidit Infantem Partiri in Manibus Basilii Tempore Sancti Sacrificii [Concerning a Jew who Saw an Infant Divided in the Hands of Basil at the Time of the Holy Sacrifice]
	2r1	14v11 14v14	Cap. 7	De Scriptura quam Mulierculae Fecit [Concerning the Letter that he Wrote for a Girl]
		15v6	Cap. 8	De Mistica Satis Revelatione et Morte Apostatae Juliani [Concerning a Highly Mystical Revelation and the Death of Julian the Apostate]

Mss. in Iceland		Vienna, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. Ser. n. 4635 Han		
Ms. Sig.	Page & Line	Page & Line	Chapter Number	Chapter Heading
AM 238 II fol.		18v13	Cap. 9.	Quomodo Sancti Spiritus Adventum Vidit et de Quodam Diacono et de Libanio Sofista [How he Saw the Arrival of the Holy Spirit, and Concerning a Certain Deacon and Libanius the Sophist]
		20v3	Cap. 10	De Quibusdam Gentilibus et Interpretatione Exameri [Concerning Certain Pagans, and his Sermon on the Six Days of Creation]
		21r1	Cap. 11	Quomodo Ductus est Antiochiam et de* Filio Valentis [How he was Led to Antioch and Concerning the Son of Valens]
	3v33 1r1	23r4 23v13 26v15	Cap. 12	De Negante Christum Scripto [Concerning a Document Denying Christ]
Lbs fragm 74	1v38	30v2 31r3	Cap. 13	De Anastasio Spiritali Presbitero [Concerning the Holy Priest Anastasius]
		33v14	Cap. 14	De Beato Patre Nostro Effrem [Concerning our Blessed Father Ephrem]
		37r4	Cap. 15	De Valente Deo Odibili [Concerning Valens, a Man Hateful to God]
AM 238 II fol.	4r9	40v9	Cap. 16	De Muliere cuius Peccata per Oracionem Delevit [Concerning a Woman whose Sins he Wiped Away through Prayer]
	4v32	44r12 45v13	Cap. 17	De Ioseph Hebreo [Concerning Joseph, a Jew]
		48r16- 20		Explicit Vita Beatissimi Basilii Archiepiscopi

* The addition of *Valente* here is an obvious error, but one that is also found in mss. B₁, B₂ and V8.

However, there are passages in the independent Icelandic miracle (the longer Version II listed below with page and line from Unger's edition) that could not have come from the *saga* (with ms. page and line).¹³ These are given below, followed by *Basilius saga* (p. and l.), the *vita* (Vienna ms. 4635 =W, + p. and l. ref. in Corona's *Ælfric*=N), and the independent miracle from Cotton Cleopatra C.x.=C (Neuhaus' edition p. and l.).

II,699,17 saga, 2r16 W15v10 (N230,2) C23,42–43	for til bardaga mot Persis ætlaði til serklands aduersus persas uenit aduersus Persas Caesaream Cappadociae deuenisset
II,700,26 saga, 2v8 W17r16 (N,231,33) C24,28	aa fiallinv --- in monte totum montem
II,701,2–3 saga, 2v15 W17v17–18r3 (N,231,44) C24,34–36	þuilika vitran vm dauda Juliani sa Libanius sophistoquestor ath tign, sem hann var i Perside las hann davða iuliani niðings Similem uero uisionem mortis iuliani uidit ipsa nocte et libanius sophista cum esset cum eo in perside. et quaestoris dignitatem perageret. Non imparem uero uisionem uidit et Libanius sophista dum esset cum tiranno in Persida. quaestoris officium exequens.

With regard to the relationship of the Icelandic miracle to the *Vita Basilii*, there are instances where the *vita* contains readings closer to Version II

13 Nor could it have derived from the better-known version in the *Legenda Aurea*. Aside from obvious textual differences, the arrival of the *Legenda Aurea* in Iceland doubtless postdates the oldest Icelandic manuscript 655. Jacobus a Voragine, *Legenda aurea vulgo Historia Lombardica dicta*, ed. Johann Graesse, 3rd edn. (1890; repr. Osnabrück: Zeller, 1965), 144–45.

than does the Latin miracle (C). Basil's disrespectful reply to Emperor Julian's boast about being a better philosopher than Basil (*Utinam philosophareris* W15v15; N230,5) is reflected in the Icelandic miracle (*Gud villdi, at þu kendizt vid sanna speki* II,699,24), but the Latin miracle offers no corresponding passage. C is likewise silent where Julian accuses Basil of urging the people to break the statue of the goddess worshipped by the emperor (W16r17–16v3; N230,5) and Version II has the emperor accuse Basil of breaking his command and of ridiculing the goddess Diana (II,700,3–5). When Julian's *quaestor*, Libanius, arrives in person to report on Mercurius' deadly attack (W19v4, N232,16; II,701,21), the miracle only notes: *Refertur autem in tripertita historia* C25,3). The miracle omits a paragraph found in chapter 9 of the *vita*, in which Basil attempts to restore to the people their donations, and the assassinated emperor is mocked by the populace of Antioch. The text in Version II at 702,6–17 corresponds closely to the text in chapter 9 of the *vita* (W20r,6; N232,28). Other examples showing the affinity of the *vita* and Version II vis-à-vis the independent miracle include the following:

II,700,8	sagdi þeim ord keisarans
W16v7 (N230,19)	narravit ei imperatoris uerba
C24,15	---
II,701,14	at aa þeiri sǫmu nott mundi hinn
W18v5 (N,231,56)	grimmi konungr Julianus vera drepinn
C24,45	quia ista nocte interfectus est tyrannus

Although it is clear that the detailed text of the independent miracle could not have been copied from the loosely narrated Icelandic miracle in *Mariú saga*, there do exist a few examples where the independent, Latin miracle is closer to Version II than is the *Vita Basili*. The somewhat surprising remark in the Icelandic miracle that Basil had gone to school with the emperor (*er fyrrum hafdi verit hans skolabrodir* II,699,20–21) is found in this context only in C24,2–4, *erant enim prius in iuuenili aetate conscolastici cum Libanio sophista sub praeeptore Graeciae Eubalo*.¹⁴ Other examples where

14 The fact that Basil and Julian, a Christian at the time, attended school together is, however, mentioned at the beginning of chapter 1.

the independent Latin miracle, rather than the *vita*, is closer to version II are:

W17r14 (N,231,33)	in uisu
II,700,26	in suefni
C24,27	in somnis
W19v15–16 (N,232,23)	cum blasphemia clamorem
II,701,31	Sigradir þu enn galuerski, sigradir þu
C25,11–12	Vicisti Nazarene. uicisti

None of the versions discussed here could have been the immediate source for the Icelandic miracle, although the version in the *vita* is very close.¹⁵ Given how relatively little the manuscripts of the Euphemian *Vita Basilii* differ from one another, it is unlikely that some manuscripts of the Euphemian translation served as the source for the Icelandic miracle. The statement in the Latin miracle: *Refertur autem in tripartita historia* (C25,3) would lead to the expectation that the *Historia Ecclesiastica Tripartita* by Epiphanius-Cassiodorus¹⁶ could be the source, but this turns out not to be the case. It is quite plausible, however, that an older, independent story of the *Death of Julian* was so much closer to the *vita* that it served as the source for the tale in the *Cleopatra* manuscript as well as for chapters 8 and 9 of the Euphemian *Vita Basilii* (and quite probably of the obviously related version in the *Legenda Aurea*).

It is also unlikely that any of the versions of the *Vita Basilii* discussed above is indebted to the *Vitae Patrum*, a chronicle of church fathers that was very popular in the Middle Ages.¹⁷ That collection reached Iceland and

15 Cf. Peter Jorgensen, “Julian the Apostate and Manuscript Relatedness in *Mariu saga*,” in *Across the Oceans: Studies from East to West in Honor of Richard K. Seymour*, ed. Irmengard Rauch and Cornelia Moore (Honolulu: College of Languages, Linguistics, and Literature, University of Hawaii, 1995), 113–23.

16 Cassiodorus-Epiphanius, *Historia Ecclesiastica Tripartita*, eds. Waltarius Jacob and Rudolphus Hanslik, *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, vol. 71 (Vindobonae: Holder-Pichler-Tempsky, 1952).

17 *Vitae Patrum*, ed. Heribert Rosweyde (1615/1628; repr. *Patrologiae cursus completus. Series latina*, ed. J. P. Migne, vols. 73, 74, Paris: Migne, 1844–65).

was translated into the vernacular,¹⁸ with the oldest Icelandic manuscript dating to around 1340.¹⁹ An inventory dated 1461 from the monastery at Möðruvellir lists both a Latin and a vernacular version.²⁰ The (admittedly fragmentary) Icelandic version of the *Vitae Patrum* does not contain a *Vita Basilii*, and the Latin recension of the *Vitae patrum* that might once have served as its source matches poorly with Lbs fragm 74. The definitive textual transmission of the *Vitae Patrum* remains to be written, but the Rosweyidian text, which serves as the basis for modern scholarship, relies for its *Vita Basilii* on a translation from the Greek by Ursus, *BHL* number 1022, whereas Lbs fragm 74 follows the translation by Euphemius, number 1023 in the *BHL*.²¹

It does not appear that St. Basil served as the patron saint for any of Iceland's churches or monasteries,²² which removes any obvious candidates for the site of the original translation of Basil's life into Icelandic. The only church inventories to list material related to St. Basil are those of the monastery at Möðruvellir and of the churches at Kolbeinsstaðir and Búrfell. The copious holdings of Möðruvellir list numerous books with Latin titles, but under the rubric *Þessar norræn vǫkur* is listed *basiliius saga*. The very modest inventory at Kolbeinsstaðir lists *eina Sögubok og er þar a Nichulas saga. Ambrosius saga oc Basiliius saga*, and the lives of the first two saints are known to exist in Icelandic.²³ The church at Búrfell lists *v. Mariuskript. Basiliiuskriptt*,²⁴ which, in this context, is probably a pictorial representation, since, though *skript* could mean a writ or scripture, *ritning* would be the more usual term.

18 *Heilagra manna sögur. Fortællinger og legender om hellige mand og kvinder efter gamle haandskrifter*, ed. C. R. Unger, 2 vols. (Oslo: [n.p.], 1877).

19 Wolf, *The Legends of the Saints*, 394.

20 *Diplomatarium Islandicum*, vol. 5 (Copenhagen and Reykjavik: Hið íslenska bókmenntafélag, 1899–1902), 288–90.

21 Nor does there appear to be a direct relationship between *Basiliius saga* and the Old Swedish *Sagan om S. Basiliius*, printed in *Ett forn-svenskt legendarium, innehållande medeltids kloster-sagor om helgon, påfvar och kejsare ifrån det I:sta till det xiii:de århundradet efter gamla handskrifter*, edited by George Stephens, vol. 1, *Samlingar utgivna af Svenska fornskriftsällskapet*, vol. 7 (Stockholm: Norstedt, 1847), 601–605.

22 Margaret Cormack, *The Saints in Iceland: Their Veneration from the Conversion to 1400*, *Subsidia Hagiographica*, vol. 78 (Brussels: Société des Bollandistes, 1994).

23 *Diplomatarium Islandicum*, vol. 4 (Copenhagen: Hið íslenska bókmenntafélag, 1895), 182.

24 *Diplomatarium Islandicum*, 4:90.

Had it not been for the use of vellum leaves taken from manuscripts to protect books and papers after the advent of the printing press, the only record of the life of St. Basil in Iceland would have been Basil's name listed in conjunction with unknown books in several church inventories, and the story of his interaction with Julian the Apostate from addenda to *Mariu saga*, though even that tale owes its presence in Iceland rather to the figure of Mary than to St. Basil. The five badly damaged leaves of *Basiliius saga*, of which fewer than seven pages could be edited, presented a tantalizing, but incomplete picture of Basil the Great in Icelandic literary history. With the editing of Lbs fragm 74, this article demonstrates that a common, but long overlooked, version of the *Vita Basilii* made its way to Iceland and served as the source for the vernacular version, probably around the beginning of the thirteenth century. A comparison of *Basiliius saga* with the Latin source shows us how much of the Icelandic text has been lost and gives us a glimpse of the Icelandic translator's *modus operandi*. Finally, as this article has shown, neither *Basiliius saga* nor the Latin manuscript of the *Vita Basilii* that made its way to Iceland could have served as the source for the Icelandic miracle about the death of Emperor Julian that is appended to *Mariu saga*.

BIBLIOGRAPHY

MANUSCRIPTS

Landsbókasafn Íslands – Háskólabókasafn, Reykjavík:

Lbs fragm 74

Den Arnamagnæanske samling, Nordisk forskningsinstitut, Københavns Universitet, Copenhagen:

AM 238 II fol.

AM 655 VI 4to

Bibliotheca Apostolica Vaticana, Vatican City:

Lat. 8565

Ottobonianus, lat. 120

Palatinus, lat. 582

Regina Sueciae, lat. 528

Bibliothèque municipale d'Angers, Angers:

804

Bibliothèque nationale de France, Paris:

Lat. 13761

Lat. 16736

Bibliothèque royale de Belgique, Brussels:

Cod. sign. 12461

Cod. sign. 9636–7

British Library, London:

Cotton Cleopatra C.x

Cotton Nero E.i, part 1

Cathedral Library, Exeter:

FMS/3

Cathedral Library, Salisbury, UK:

221

Stiftsbibliothek St. Gallen, St. Gall:

566

Österreichische Nationalbibliothek, Vienna:

Cod. Series Nova 4635 Han

PRIMARY SOURCES

Amphilochius. *Vita et miracula Basilii Magni*. In *S.S. Patrum Amphilochii Iconiensis, Methodii Patarensis, et Andreae Crewtensis Opera omnia, quae reperiri potuerunt*, edited by Franciscus Combefis. Paris: Simon Piget, 1644.

Arnamagnæanske Fragmente. (Cod. AM. 655 4to III–VIII, 238 fol. II, 921 4to IV 1.2). *Ein supplement zu den Heilagra manna sögur nach den handschriften*, edited by Gustav Morgenstern. Leipzig and Copenhagen: Emil Gräfes and Skandinavisk antiquariat, 1893. Reprinted facsimile edition, Whitefish, MT: Kessinger, 2010.

Bibliotheca hagiographica latina antiquae et mediae aetatis, edited by Société des Bollandistes. 2 vols. *Subsidia Hagiographica*. Vol. 6. Brussels: Société des bollandistes, 1898–1901.

Cassiodorus-Epiphanius. *Historia Ecclesiastica Tripartita*, edited by Waltarius Jacob and Rudolphus Hanslik. *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*. Vol. 71. Vindobonae: Holder-Pichler-Tempsky, 1952.

Die lateinischen Vorlagen zu den alt-französischen Adgar'schen Marienlegenden, edited by Carl Neuhaus. *Aschersleben*: H.C. Bestehorn, 1886.

Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt fornbréfasafn: sem hefir inni að halda bréf og gjörninga, dóma og máldaga og aðrar skrár, er snerta Ísland eða íslenzka menn. 16 vols. Copenhagen and Reykjavík: Hið íslenzka bókmenntafélag, 1857–1972.

Heilagra manna sögur: Fortællinger og legender om hellige mænd og kvinder efter gamle haandskrifter, edited by C. R. Unger. 2 vols. Oslo: [n.p.], 1877.

- Jacobus a Voragine. *Legenda aurea vulgo Historia Lombardica dicta*, edited by Johann Graesse. 3rd edn. 1890. Reprinted edition, Osnabrück: Zeller, 1965.
- Mariu saga: Legender om jomfru Maria og hendes jertegn*, edited by C. R. Unger. Oslo: [n.p.], 1871.
- Nicholson, John. "The *Vita Sancti Basilii* of Pseudo-Amphilochius: A Critical Edition with Commentary and English Translation." M.A. thesis, University of Georgia, 1986.
- Sagan om S. Basilius*. In *Ett forn-svenskt legendarium, innehållande medeltids klostersagor om helgon, påfvar och kejsare ifrån det I:sta till det xiii:de århundradet efter gamla handskrifter*, edited by George Stephens. 3 vols., 1:601–605. Samlingar utgivna af Svenska fornskriftsällskapet. Vol. 7. Stockholm: Norstedt, 1847.
- Vita Basilii*. In *Ælfric's Life of Saint Basil the Great: Background and Context*, edited by Gabriella Corona, 223–47. Woodbridge: D. S. Brewer, 2006.
- Vitae Patrum*, edited by Heribert Rosweyde. 1615/1628. Reprinted in *Patrologiae cursus completus. Series latina*, edited by J. P. Migne. 221 vols. Paris: Migne, 1841–65.

SECONDARY SOURCES

- Cormack, Margaret. *The Saints in Iceland: Their Veneration from the Conversion to 1400*. Subsidia Hagiographica. Vol. 78. Brussels: Société des Bollandistes, 1994.
- Hreinn Benediktsson. *Early Icelandic Script: As Illustrated in Vernacular Texts from the Twelfth and Thirteenth Centuries*. Íslenzk handrit. Icelandic Manuscripts, Series in folio. Vol. 2. Reykjavík: Manuscript Institute of Iceland, 1965.
- Jakob Benediktsson. "Skrá um skinnblöð í Landsbókasafni Íslands." In Páll Eggert Ólason et al., *Skrá um handritasöfn Landsbókasafnsins*. 3 vols., 4 supplements. Reykjavík: Landsbókasafn Íslands, 1959.
- Jorgensen, Peter A. "St. Julian and Basilissa in Medieval Iceland." In *Sjöttíu ritgerðir helgaðar Jakobi Benediktssyni 20. júlí 1977*, edited by Einar G. Pétursson and Jónas Kristjánsson. 2 vols., 2:473–480. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 1977.
- Jorgensen, Peter. "Julian the Apostate and Manuscript Relatedness in *Mariu saga*." In *Across the Oceans: Studies from East to West in Honor of Richard K. Seymour*, edited by Irmengard Rauch and Cornelia Moore, 113–23. Honolulu: College of Languages, Linguistics, and Literature, University of Hawaii, 1995.
- Kälund, Kristian. *Katalog over den Arnamagnæanske håndskriftsamling*. 2 vols. Copenhagen: Gyldendal, 1889–94.
- Morgenstern, Gustav. "Notizen." *Arkiv för nordisk filologi* 11, ny följd 7 (1895): 95–97.
- Ordbog over det norrøne prosasprog: Register*. Copenhagen: Den Arnamagnæanske kommission, 1989.
- Seip, Didrik Arup. *Palæografi*. 2 vols. Nordisk Kultur. Vol. 28. Stockholm: Bonnier, 1954.

Spehr, Harald. *Der Ursprung der isländischen Schrift und ihre Weiterbildung bis zur Mitte des 13. Jahrhunderts*. Halle/Saale: Karras, Kröber & Nietschmann, 1929.
 Wolf, Kirsten. *The Legends of the Saints in Old Norse-Icelandic Prose*. Toronto: University of Toronto Press, 2013.

EFNISÁGRIP

Heilagur Basilius á Íslandi.

Lykilorð: Heilagur Basilius, *Basilius saga*, *Vita Basili*, Júlían keisari, Eufemíus.

Í þessari grein er í fyrsta sinn gefinn út latneskur texti um heilagan Basilius eftir skinnbrotinu Lbs fragm 74, sem var áður ókannað. Samanburður brotsins við fjölmörg handrit sem varðveita lífssögu Basiliusar, *Vita Basili*, í heild sinni sýnir að textinn er náskyldur áður útbreiddri en lítt þekktri þýðingu Efemíusar frá níundu öld e.Kr. á grískri lífssögu Basiliusar, sem var eignuð Amfílókíos samtímamanni Basiliusar en er mun yngra verk. Þau fimm blöð sem enn eru til af hinni norrænu *Basilius sögu* – sem aðeins er varðveitt í slitrum – eru hér borin saman við *Vita Basili*. Greinin sýnir einnig fram á að frásögnin af dauða Júlíanusar keisara sem varðveitt er bæði í *Vita Basili* og *Basilius sögu* getur ekki verið fyrirmynd jarteina-sögu um dauða keisarans sem varðveitt er í tveimur gerðum meðal jarteina sem fylgja *Mariu sögu*. Líklegt er að sjálfstæð Mariujartein um dauða Júlíanusar keisara hafi verið til og að sú frásögn hafi verið heimild 8. og 9. kafla í *Vita Basili* og síðan *Basilius sögu*.

Peter A. Jorgensen
 Professor emeritus
 Department of Germanic & Slavic Studies
 Franklin College of Arts and Sciences
 University of Georgia
 201 Joe E. Brown Hall
 US-Athens, GA 30602
 jorgy@uga.edu

JÓHANNA KATRÍN FRIÐRIKSDÓTTIR
HAUKUR ÞORGEIRSSON

HRÓLFS RÍMUR GAUTREKSSONAR

HRÓLFS RÍMUR Gautrekssonar eru fimm talsins, alls 263 vísur, ortar út frá síðari hluta fornaldarsögunnar *Hrólfs sögu Gautrekssonar*. Segja þær frá ævintýrum söguhetjunnar, konungs í Svíþjóð, og manna hans, einkum Þóris járnskjaldar, á Englandi og Írlandi. Gera má því skóna að sagan hafi verið gríðarlega vinsæl í gegnum aldirnar enda hafa um 66 handrit og handritabrot hennar varðveist frá um 1300 og til upphafs 20. aldar, þegar handritamenning leið undir lok á Íslandi.¹ Af fornu rímunum er aðeins til eitt handrit, AM 146 a 8vo, þykkt en skaddað rímnahandrit frá fyrri hluta sautjándu aldar. Varðveittir eru fimm yngri rímnaflokkar af Hrólfi Gautrekssyni og má af þeim sjá að frásögnin hefur átt vinsældum að fagna bæði í bundnu máli og óbundnu.² Ekki er vitað um höfund elstu rímnanna en málsöguleg rök benda til þess að þær séu ortar um 1500 eins og rakið verður hér. Sagan er varðveitt í tveimur gerðum og þótt frásögnin sé ýmist stytt eða lengd eftir smekk skáldsins og áheyranda þess má telja líklegt að skáldið hafi ort rímurnar út frá styttri gerðinni.

Finnur Jónsson gaf út stóran hluta af varðveittum miðaldarímum í *Rímnasafni* sínu sem kom út á árunum 1905–22 en *Hrólfs rímur* voru ekki þar á meðal. Í bókmenntasögu sinni greinir Finnur frá því úr hvaða köflum sögunnar efni rímnanna er tekið og nefnir að frásögnin sé ýmist stytt eða

Við viljum þakka Sverri Tómassyni fyrir að deila þekkingu sinni á rímum með okkur. Þær rannsóknir sem niðurstöður Jóhönnu Katrínar snúa að og eru kynntar í þessari grein voru styrktar af People Programme (Marie Curie Actions) í sjöundu rammaáætlun ESB (FP7/2007–2013) sem hluti af samningi nr. 331947 við Evrópska rannsóknarsvæðið (REA).

- 1 *Ordbog over det norrøne prosasprog: Register* (Kaupmannahöfn: Den Arnamagnæanske kommission, 1989), 269–70; Sjá einnig undirsíðu fyrir *Hrólfs sögu Gautrekssonar* á vefnum *Stories for All Times: The Icelandic fornaldarsögur*, fasnl.ku.dk, sótt 31. mars 2015.
- 2 *Rímnatal*, útg. Finnur Sigmundsson (Reykjavík: Rímnafélagið, 1966), 258–61.

Gripla XXVI (2015): 81–137

lengd en hann fer ekki út í frekari samanburð.³ Björn Karel Þórólfsson rannsakaði rímurnar og birti um þær umfjöllun í riti sínu um rímur fyrir 1600 en að öðru leyti hafa fræðimenn lítið sem ekkert fjallað um þær enda voru þær óprentaðar.⁴ Áhugi á bókmenntum síðmiðalda hefur aukist umtalsvert síðustu ár og er þessi útgáfa ætluð til að gera *Hrólf's rímur* aðgengilegar fræðimönnum og öðrum auk þess að hvetja til rannsókna á rímnakveðskap. Fjallað er um handrit, aldur og bragarhætti rímnanna, stíl þeirra og skáldamál, og einnig stuttlega um efni rímnanna og samband þeirra við *Hrólf's sögu Gautrekssonar*. Að lokum eru rímurnar gefnar út eftir AM 146 a 8vo ásamt skýringum.

1. Handrit

Eina handrit rímnanna er handritið AM 146 a 8vo sem skrifað var af Jóni Finnssyni í Flatey á Breiðafirði á fyrri hluta sautjándu aldar; *Hrólf's rímur* eru á síðum 292 til 306. Handritið er þykkt pappírshandrit — rúmlega 400 síður — með fagurri hönd og geymir 23 aðrar rímur af ýmsum toga. Margar þeirra eru í sama dúr og segja frá persónum sem einnig eru þekktar úr fornaldar- og riddarasögum, aðrar fjalla um kristilegt efni en einnig finnast í því fábyljur á borð við *Skógar-Krists rímur*.⁵ Sumar rímnanna eru eftir nafngreind rímnaskáld en aðrar eru nafnlausar, *Hrólf's rímur* þar á meðal. Handritið er nokkuð skaddað og blöð vantar í það en *Hrólf's rímur* eru heilar. Á Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum er til stafrétt uppskrift rímnanna eftir 146 og er hún með hendi Gríms Helgasonar (1927–89). Aðrar uppskriftir eru ekki kunnar.

Samkvæmt seðli Árna Magnússonar fékk hann handritið í hendur í Flatey árið 1703 frá Lofti Jónssyni.⁶ Á síðmiðöldum bendir ýmislegt til þess, að rímnahefðin hafi verið sterk á Norðvesturlandi, þ.e. á Vestfjörðum

3 Finnur Jónsson, *Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie*, 3. b., 2. útg. (Kaupmannahöfn: Gad, 1924), 814; á bls. 137 minnst Finnur einnig á rímurnar í upptalningu.

4 Björn Karel Þórólfsson, *Rímur fyrir 1600*, Safn Fræðafélagsins, 9. b. (Kaupmannahöfn: Hið íslenska fræðafélag, 1934), sjá einkum 414–15. Jón Þorkelsson minnst á rímurnar í upptalningu á kvæðum frá 15. og 16. öld en megininntak skrifa hans er að þær séu e.t.v. eldri en frá 16. öld, sjá *Om digtningen på Island i det 15. og 16. århundrede* (Kaupmannahöfn: Høst, 1888), 153.

5 Sverrir Tómasson hefur skilgreint *Skógar-Krists rímur* sem fábylju, sjá „Rímur og aðrar vestfirskar bókmenntir á síðmiðöldum“, *Árbók Sögufélags Ísfirðinga* 43 (2003):164–69.

6 Sjá skráningu AM 146 a 8vo á *Handrit.is*, sótt 31. mars 2015.

og í kringum Breiðafjörð. Eins og Sverrir Tómasson hefur rakið eiga helstu rímnahandrit sextánda aldar uppruna sinn þar, einkum í Dalasýslu, og tengjast þau efnafólki í efstu þrepum virðingarstigans.⁷ Söguhetja *Skíðarímu* flakkar til að mynda á milli stórbýla í Dölunum og á Snæfellsnesi en Skarðverjar (og aðrir á þeirra áhrifasvæði) gætu hafa lagt rækt við rímnahefðina og fengið rímnaskáld til að yrkja fyrir sig.⁸ Ekki þarf því að koma á óvart að 146 eigi ættir sínar að rekja til Flateyjar enda voru oftan en ekki sterk tengsl þaðan til stórbýla við Breiðafjörð sem og til annálaðra bókagerðarmanna.⁹

Útgáfa Finns Jónssonar á miðaldarímum byggist að mestu á sex handritum, skinnbókum frá miðbiki sextánda aldar auk *Flateyjarbókar*, en pappírshandrit voru notuð þegar ekki voru önnur til staðar.¹⁰ Finnur notaðist lítið við AM 146 a 8vo enda geymir það handrit fáar af hinum elstu rímum. Ólafur Halldórsson notar handritið hins vegar í útgáfum sínum á *Vilmundar rímum viðutan* og *Bósa rímum* og fjallar í inngöngum þeirra um tengsl handritsins við *Staðarhólsbók* (AM 604 4to). Ólafur telur líklegt en þó ekki fullsannað að texti 146 (sem hann kallar F²) af *Vilmundar rímum* sé runninn frá *Staðarhólsbók*.¹¹ Björn Karel Þórólfsson var sama sinnis um

- 7 Sverrir Tómasson, „Hlutverk rímna í íslensku samfélagi á síðari hluta miðalda,“ *Ritið* 5 (2005):77–94; sjá einnig Sverrir Tómasson, „Rímur og aðrar vestfirskar bókmenntir,“ 162–69. Aðalheiður Guðmundsdóttir telur líklegt að *Vargstökur* séu ortar á Vestfjörðum og jafnvel fyrir áheyrendur í verbúð þótt hún slái vissulega alla varnagla við þeirri kenningu, sjá inngang að *Úlfhams sögu*, Rit, 53. b. (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 2001), xxiii–xxiv.
- 8 Björn Karel Þórólfsson, *Rímur fyrir 1600*, 386–88; Sverrir Tómasson, „Strákligr líz mér Skíði.‘ Skíðaríma – íslenskur föstuleikur?“ *Skírnir* 174 (2007):305–20, endurpr. í ritgerðasafni hans *Tækileg vitni: Greinar um bókmenntir í tilefni sjötugsafmælis hans* (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum og Hið íslenska bókmenntafélag, 2011), 381–96, sjá einkum 393. Í þessu sambandi má nefna að skáldamál rímna og eddufræði þeirra eiga mikið sameiginlegt með dróttkvæðahefðinni en á 13. öld lögðu helstu höfðingjar Norður- og Vesturlands sérstaka rækt við dróttkvæði, sjá Guðrún Nordal, *Tools of Literacy: The Role of Skaldic Verse in Icelandic Textual Culture of the Twelfth and Thirteenth Centuries* (Toronto: University of Toronto Press, 2001), 133–41.
- 9 Svanhildur Óskarsdóttir, „Flateyjarbækur: Af Guðrúnu Ögmundsdóttur og öðrum bókavinum Árna Magnússonar í Flatey,“ í Rósa Þorsteinsdóttir, ritstj., *Handritasyrpa: Rit til heiðurs Sigurgeiri Steingrímssyni sjötugum 2. október 2013*, Rit, 88. b. (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, 2014), 65–83.
- 10 Finnur Jónsson, inngangur að *Rímnasafni: Samling af de ældste islandske rimer*, 1. b. (Kaupmannahöfn: Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur, 1905–12), iii.
- 11 Ólafur Halldórsson, inngangur að *Vilmundar rímum viðutan*, Íslenskar miðaldarímur, 4. b., Rit, 6. b. (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 1975), 8–12.

Vilmundar rímur og taldi hann að það væri eini textinn í 146 sem runninn væri frá *Staðarhólsbók*. Hann taldi að *Skógar-Krists rímur* væru runnar frá *Selskinnu* (AM 605 4to), *Andra rímur* frá Sth. Perg. 23 4to, *Bærings rímur*, *Rollants rímur af Ferakutsþætti* og *Egils rímur einhenda* væru runnar frá *Krossnessbók* (Sth. Perg. 22 4to) og loks væru *Ormars rímur* og *Konráðs rímur* úr *Kollsbók* (Wolfenbüttel, Cod. Guelf. 42. 7. Aug. 4to). Aðrar gamlar rímur í 146 taldi Björn ekki runnar frá varðveittum handritum.¹² Líklegt má því virðast að Jón Finnsson hafi víða leitað fanga þegar hann setti saman bókina.

2. Aldur

Ef marka má fyrri rannsóknir á rímum skiptast þær sem eru í 146 þannig eftir aldri að sjö rímnaflokkar eru frá 17. öld, fjórtán frá 16. öld og fjórir frá því fyrir 1500. Finnur Jónsson taldi *Hrólfs rímur* frá tímabilinu 1450–1550.¹³ Björn Karel Þórólfsson raðaði öllum rímum fyrir 1600 í afstæða tímaröð en nefndi fá ártöl. Hann skipaði *Hrólfs rímum* á tímabilið milli *Vilmundar rímna* Orms og þeirra rímna sem hann taldi réttilega eignaðar Sigurði blind.¹⁴ *Vilmundar rímur* taldi Björn (ranglega) ortar fyrir 1464 en Sigurður blindur á að hafa verið á dögum á fyrri hluta 16. aldar. Í aldursröðun Hauks Þorgeirssonar er *Hrólfs rímum* skipað til sætis á tímabilinu 1500–1550.¹⁵ Í engu þessara verka er að finna neinn rökstuðning sem orð er á gerandi fyrir þessum tímasetningum.

Hrólfs rímur verða aðeins tímasettar eftir innri rökum og þá helst eftir málfræðilegum, bragfræðilegum og stílfræðilegum samanburði við aðrar rímur. Hér verða tínd saman nokkur málsöguleg einkenni sem gefa hugmynd um aldur rímnaflokksins.

Fyrst má nefna að í *Hrólfs rímum* er nokkrum sinnum rímað saman *é* og *e* og sýnir það að rímurnar eru ekki meðal þeirra allra elstu.

Rímorð í *Hrólfs rímum* fara eftir fornum reglum um hljóðdvöl og at-

12 Björn Karel Þórólfsson, *Rímur fyrir 1600*, 10. Haukur Þorgeirsson hefur seinna rökstutt að texti 146 af *Ormars rímum* sé ekki runninn frá *Kollsbók*. Haukur Þorgeirsson, *Hljóðkerfi og bragkerfi: Stodhljóð, tónkvæði og önnur úrlausnarefni í íslenskri bragsögu ásamt útgáfu á rímum af Ormari Fraðmarssyni* (doktorsritgerð, Háskóli Íslands, 2013), 271–75.

13 Finnur Jónsson, *Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie*, 3:137.

14 Björn Karel Þórólfsson, *Rímur fyrir 1600*, 408–40, sjá einkum 414–15.

15 Haukur Þorgeirsson, *Hljóðkerfi og bragkerfi*, 256.

kvæðagerð. Á þessu er þó ein undantekning, vísa I.57, en þar eru orðin *skaptur* og *aftur* notuð í kvenrími þótt þau hafi stoðhljóð. Þetta er sárasjaldgæft í rímum fyrir siðaskipti en önnur dæmi í ferskeyttum vísnum eru drengur – strengur í *Virgiless rímum* I.26, raftur – aftur í *Vilmundar rímum* XIII.36 og skaptur – aftur í *Lokrum* II.9.¹⁶ Það getur varla verið tilviljun að orðið *aftur* kemur fyrir í þremur af þessum fjórum dæmum, hvernig sem á því stendur.

Í *Hrólfs rímum* er tvisvar rímað saman kringt hljóð og ókringt: Frigg – hrygg (I.15) og týna – dvína (I.40). Þetta bendir til að rímurnar séu ortar eftir að þessi hljóð tóku að renna saman á seinni hluta 15. aldar. Hins vegar eru rímurnar varla ortar eftir að breytingin er um garð gengin því að þá mætti búast við miklu fleiri dæmum. Í *Rollants rímum af Ferakutsþetti*, sem taldar eru ortar skömmu eftir siðaskipti og eru álíka langar, eru til sam-
anburðar um 20 dæmi um slíkar samrímamir.

Um 1500 kemur upp málbreytingin ve > vö og sækir hún mjög í sig veðrið eftir því sem líður á 16. öldina. Elstu rímuðu dæmi um orðmyndir eins og *kvöld* og *hvör* eru í *Ektors rímum*, *Bósa rímum*, *Brönu rímum* og *Þóris rímum háleggs*. En í *Hrólfs rímum* eru eldri myndirnar þráfaldlega notaðar í rími (I.38, II.19, II.37, III.22, III.67, IV.24, V.22) og hinar yngri aldrei.

Í *Hrólfs rímum* er hið forna hljóðasamband *vá* rímað jöfnum höndum við *á* (I.49, II.35, II.54, III.3) og *ó* (I.20, II.35, III.51, IV.17, IV.29). Í rímum frá 16. öld er *ó* mun algengara. Rím við *á* kemur aldrei fyrir í *Króka-Refs rímum*, *Vilmundar rímum*, *Rímum af Þóri hálegg*, *Jarlmanns rímum*, *Þjófa rímum*, *Brönu rímum*, *Skógar-Krists rímum* og aðeins tvisvar í *Bósa rímum*. Samtals hafa þessar rímur tugi dæma um að *vá* rími við *ó* og *o*.

Á heildina litið virðast *Hrólfs rímur* eiga mest sameiginlegt með rímum sem tímasetja má við lok 15. aldar eða upphaf 16. aldar.

3. Bragarhættir

Rímurnar fimm eru ortar undir fjölbreyttum bragarháttum: ríma I er ferskeytt (óbreytt), ríma II samhend, ferskeytt framhent kemur fyrir í 1. og 3. vísuorði rímu III, ríma IV er úrkast (mest alstýft) og loks er ríma V braghend (alstýfð).¹⁷

16 Haukur Þorgeirsson, *Hljóðkerfi og bragkerfi*, 182–83.

17 Björn Karel Þórolfsson, *Rímur fyrir 1600*, 414.

Helstu einkenni þeirra eru endarím og stuðlar í mismunandi samsetningum en í rímu III (og í hluta rímu II) beitir rímnaskáldið fyrir sig inn-rími. Fyrir vikið verður kveðskapurinn nokkuð áreynslumikill og efni rímunnar verður torskildara en í þeim rímum sem bragarhátturnar er einfaldari. Vandséð er t.d. hvað *húrar* í „úrar húrar horn“ (III.31) þýðir en e.t.v. merkir það „að húrra“ eða einhverja sögn í þeim dúr. Að sama skapi er merking orðsins *ofra* í „dofra ofrar darra hljóðs“ (III.30) óljós þótt dæmi séu um að það þýði „að lyfta“. Fleiri dæmi mætti nefna en í skýringum við rímurnar er reynt að greiða úr mörgum þeirra.

Á hinn bóginn hefur endurtekið endarím í hverri línu annarrar rímu sterk áhrif og ljær bardagalýsingunni stígandi og drifkraft. Sem dæmi má nefna að í 28. vísu ríma orð um vopnabrák, *gjalla* og *smella*, við *svella* (hér notað um bardagaheift), orð sem gefur til kynna að eitthvað vaxi eða þrútni, og *falla*, þegar hermenn sem særast og látast í orrustunni falla til jarðar. Þessi fjögur orð eru tengd saman með rími og draga þau í sameiningu fram mynd af ógnvekjandi víkingum í bardagaham sem eykst kraftur eftir því sem „heift“ þeirra „svellur“. Þeir þyrma engum og fella andstæðinga sína með sverðum og örvum sem gefa frá sér snörp hljóð, allt að því eins og vopnin séu lifandi.

Brotnar hlíf en brandrinn gellr,
biturlig heipt með gumnum svellr,
hverr um annan firða fellr,
fleina þytur hjá görpum smellr. (II.28)

Í þessari vísu tengja vopnahljóðin fyrstu og síðastu línu hennar og þannig binda þær saman heildarhugsun hennar.

Í 30. vísu eru áhrifin af endaríminu önnur þar sem fyrstu þrjár línurnar tengjast, en í lok fjórðu línu snýst myndin skarpt við. Rímorðin í fyrstu þremur línunum vísunnar, *snart*, *mart* og *hart*, leggja áherslu á hversu hröð og kröpp orrustan er. Menn Hrólfs ganga fram af krafti, svo hart að vopn þeirra byrja að láta undan álaginu, og mikil spennan færir í leikinn. En síðasta orðið í erindinu, *vart*, stöðvar þessa stigmögnun og gefur til kynna að þrátt fyrir hetjulega baráttu sé á brattann að sækja:

Svíarnir gengu sýnu snart,
sverðið tók að brotna mart,
Óðins veður var undra hart,
ýtar fengu kónginn vart. (II.30)

Skáldinu tekst þannig að vekja upp vonir áheyrenda um sigur Hrólfs (því sjónarhornið er ætíð hans megin) en síðasta orðið kallar fram snögga vendingu, þ.e. efasemdir um að Svíum muni takast ætlunarverk sitt, að sigra Írakonung og her hans.

Í þessum dæmum á bragarhátturinn stóran þátt í að byggja upp áhrifamikla frásögn og brugðið er upp sterkum og skýrum myndum af þeim atburðum og persónum sem kveðið er um. Þótt bragarháttur hafi stundum njörvað skáld niður og leitt af sér klunnalegar samsetningar gátu rímnaskáld einnig látið hann undirstrika innihald kvæðisins á hugvitsamlegan hátt.

4. Stíll og skáldamál

Stíll *Hrólfs rímna* er nokkuð misjafn. Á köflum eru rímurnar skýrar og auðskildar og frásögnin flæðir áfram áreynslulaust. Annars staðar á skáldið það til að yrkja nokkuð dýrt á kostnað skýrleika. Mætti velta fyrir sér hvort áheyrendur munu hafa átt auðvelt með að skilja kenningar og skáldamál þar sem á köflum virðist nokkuð langt seilst til að láta bragarháttinn ganga upp. Þetta á sérstaklega við í þriðju rímu eins og tæpt var á hér að framan, og mörg orð hennar virðast vera eindæmaorð svo að kenningarnar og þar með vísurnar í heild verða torskildar. Ýmislegt kann þó að hafa afbakast í munnlegri geymd og/eða handritum.

Kenningar og heiti

Skáldamál rímna á uppruna sinn í dróttkvæðahefðinni og falla kenningar og heiti *Hrólfs rímna* í grundvallaratriðum að þeirri hefð sem skapaðist hjá rímnaskáldum á síðmiðöldum, en í þessari hefð þróaðist skáldamál að mestu leyti yfir í fastar samsetningar.¹⁸ Flestar kenningar eru einfaldar og formúlukennar og ákvarðast þau orð sem fyrir valinu verða líklega mest

18 Vésteinn Ólason, „Kveðskapur frá síðmiðöldum,“ í Vésteinn Ólason, ritstj., *Íslensk bókmenntasaga*, 2. b., 2. útg. (Reykjavík: Mál og menning, 2006), 331; fyrir yfirlit um helstu einkenni skáldamáls rímnanna, sjá víðar í kafla Vésteins og Björn Karel Þórólfsson, *Rímur fyrir 1600*, 86–204.

af stuðlasetningu, en einstaka sinnum birtast hugmyndaríkari kenningar. Hér verður tæpt á algengustu kenningum og heitum en listinn er ekki tæmandi.

Konungsheiti eru *visir, fylkir, rásir, öðlingr, lofðungr, döglingr, hilmir, sjóli, buðlungr, þengill, stillir, milldingr, siklingr, tiggji, gramr, bragningr og niðlungr*.

Menn eru *seggir, ýtar, höldar, kappar, lýðir, rekkar, gummar, fyrðar, virðar, bragnar* og *halir*. Mannkenningar eru m.a. *hjørva runnr, laufa Þundr, fleina* eða *seima lundr, lestir lægis báls, beygir fleins, rekka skýfir, randa bjóðr, hreytir spanga nöðru* og *fleygir Rínar glóða*.

Kona er *sprund, snót, drós, víf, fljóð, sprakki, Rindr, þella* og *svanni*. Kvenkenningar eru t.d. *gullas* (gullhlaðs) eða *gullhrings þöll, Rindr ægis branda, hringa frið, hringa grund, falda* eða *laufa* eða þorna Bil, *tvinna lind, veiga skorð, menja laut* eða *skorð, þorna* eða *seima Ná, hringa eik* og *bauga norm*.

Skip eru kölluð *fákur lægis, báru ess, hjörtr þelju, björn flæðar, skeiðar borð, löðursins skýfir, Ægis dýr* og *Ýmis borð* en hafið er *skeljungs frón*.

Heiti eru höfð um ýmis vopn: sverð eru kölluð *hrotti, fleinn, brandr, hjör* og *skjómi*, en spjót er *darri*. Alls kyns kenningar eru fyrir vopn, t.d. eru sverð *hrævar ís, benja síldr, Herjans hyrr, þynjar bál*, og *randa skóð* eða *sól*; spjót er *unda spík*, en skjöldur er *laufa lind, randa sól* og *Fjölnis völlr*. Orrusta er *branda þraut, hjörva morð, hjörva él, stála vindr, fleina dríf, branda göll* og *odda fundr* en blóð er *unda bylgja*.

Margar kenningar vísa í norræna goðafræði og fornar hetjur.¹⁹ Gyðjurnar Frigg (I.15), Bil (I.18, I.31), Rindr (III.9, III.26) og Ná (þ.e., Gná; III.18, III.61) koma fyrir í kenningum um konur, *Rínar glóð* (I.53), *Ægis brandr* (III.26) og *Grímnis auðr* (I.62) fyrir gull, *Fróða brík* (II.24) fyrir skjöld, *Óðins veðr* (II.30), *Fjölnis völlr* (II.40) og *fundr* (II.57), eða *Þundar þeyr* (IV.3) eru kenningar um orrustu; sverð er *Herjans hyrr* (II.36) eða *Þundar eldr* (II.37); skip er *Ægis dýr* (IV.18). Einnig eru nöfn jötnanna Þjassa (III.55), Aurnis (III.55) og Dofra (III.40) heiti fyrir Þóri járnskjöld. Skáldskapurinn sjálfur er *Þundar vín* (IV.1), *Fjölnis vín* (V.1) og *Miðjungs skeið* (II.1) í ávörpum

19 Um þekkingu rímnaskálda á goðsögnum *Eddu* og úrvinnslu á þeim, sjá Sverri Tómasson, „Nýsköpun eða endurtekning? Íslensk skáldmennt og Snorra Edda fram til 1609,“ í Sverrir Tómasson, ritstj., *Gudamjöldur og arnarleir: Safn ritgerða um eddulist* (Reykjavík: Háskólaútgáfan, 1996), 24–38.

rímnaskáldsins en Sverrir Tómasson kallar slíkar kenningar ritklíf.²⁰ Kveðskapurinn er einu sinni nefndur *Herjans ferja* (III.25) í miðri rímu.

Einhverjar kenningar bera út af hefðinni og nota orð í óvæntu samhengi. Kerling sú er Hrólfr og Ásmundur hitta á Englandi er kölluð *geymir hjalls* (I.24), sennilega í gamni, en *geymir* virðist aðallega notað um konunga eða karlmenn með her-, vopna- eða gullorðum, t.d. ‚geymir hers/dróttá‘ eða ‚geymir sverða/skjalda‘ og fleira í þeim dúr.²¹ Aðrar kenningar eru torskildar eða jafnvel spilltar og eru þær sérstaklega ræddar í skýringum.

Mansöngur

Enginn mansöngur er í upphafi rímnaflokksins heldur hefst frásögnin um Hrólfr strax í byrjun hans. Fyrir utan eitt tilvik í miðri rímu (III.26) þar sem skáldið virðist ávarpa konu (Gullhlaðs þöll) er lítið um að það ávarpi hlustendur, aðeins hálf til ein vísa í byrjun og lok hvernar rímu. Ávörp í þessum dúr eru ópersónuleg og segja aðeins að nú muni skáldið hefja eða ljúka rímunni og þannig ramma þau frásögnina lítillaga inn. Sem dæmi má taka lok annarrar rímu og upphaf þeirrar þriðju:

hér mun eg láta Fjölnis fund
falla niðr um eina stund. (II.57)

Hyggi dygg á hróðrar gjörð
hölda sveit með greinum
meðan vér gleðjum minnis jörð
af mildings verkum hreinum. (III.1)

Nokkur slík ávörp vísa í skáldskap á almennan hátt, t.d. er í upphafi fjórðu rímu vísað í skáldskapinn sem *vín Þundar* (þ.e., Óðins; IV.1). Í síðustu vísu fimmtu rímu vekur skáldið athygli á að sagan sé öll:

Síðan sest að sínu ríki seggja hver
dugga öls en dreggin sér
diktan sú til enda fer. (V.22)

Ekki er verið að orðlengja hlutina hér og má vera að sumum lesendum finnist rímurnar enda á heldur snubbóttan hátt, sérstaklega ef miðað er við

20 Sverrir Tómasson, „Nýsköpun eða endurtekning?“ 36–37.

21 Finnur Jónsson, *Ordbog til de af Samfund til udg. af gml. Nord. litteratur udgivne rimur samt til de af Dr. O. Jiriczek udgivne Bósarimur* (Kaupmannahöfn: Carlsbergfondet, 1926–28), 129.

langan eftirmála sögunnar, þar sem sögumaður vikur orðum að líkindum atburða þeirra sem sagt er frá.²²

Rímnaskáldið vikur frá þessum ópersónulega tón á aðeins einum stað, í upphafi fimmtu og síðustu rímu:

Týrs skal renna tappa Rín um tanna gljúfr²³
Fjölnis vín skal, fóstrinn ljúfr,
fara til þín og kvæðis stúfr. (V.1)

Hér ávarpar skáldið fóstra sinn á hlýlegan máta og segir að kvæðið sé ort fyrir hann. Í *Grænlandsannál* frá lokum 16. aldar er getið þess að Björn Jórsalafari hafi haft rímnaskáldið Einar fóstra með sér í för, „skáld hans og skemmtunarmaður, er skemmta skyldi hvörn sunnudag, þriðjudag og fimmtudag, nær þeim þóktu skemmtunartímar vera“.²⁴ Ef til vill var fóstranafnið notað á báða bóga og væri þá hér átt við þann sem hefur skáldið í föruneysi sínu og er þá einhvers konar vinnuveitandi þess en einnig er mögulegt að fóstrinn sé beinlínis fósturfaðir.

Margt er á huldu varðandi mansöngva í upphafi rímna. Björn Karel Þórólfsson heldur því fram að í upphafi rímnahefðarinnar hafi mansöngshefðin verið frumstæð en með tímanum hafi mansöngvar orðið ómissandi hluti rímna.²⁵ Vésteinn Ólason telur þó að ekki sé útilokað að þeir hafi fylgt rímum frá upphafi.²⁶ Aðalheiður Guðmundsdóttir telur ávörp skáldsins í *Vargstökum*, sem eru keimlík þeim í *Hrólfs rímum*, benda til þess að mansöngshefðin hafi verið í mótun á þeim tíma er rímurnar voru ortar, en hún tímasetur þær fyrirnefndu um eða fyrir 1400.²⁷ Gætu þau líkindi og skortur á eiginlegum mansöng á borð við þá sem síðar komust í tísku því e.t.v. bent til hás aldurs *Hrólfs rímna*. Á hinn bóginn er skáldamál þeirra flóknara og ýmis önnur atriði sem Aðalheiður telur vera forn einkenni bera á milli þeirra og *Vargstakna*. Verður því heldur fylgt þeim málsögulegum rökum sem rakin eru hér að framan við aldursgreiningu rímnanna.

22 *Hrólfs saga Gautrekssonar*, í *Zwei fornaldarsögur (Hrólfs saga Gautrekssonar und Ásmundarsaga kappabana) nach Cod. Holm. 7, 4to*, útg. Ferdinand Detter (Halle: Niemeyer, 1891), k. 46.

23 Merking línunnar er „skáldskapurinn skal renna um munninn“.

24 Ólafur Halldórsson, *Grænland í miðaldaritum* (Reykjavík: Sögufélag, 1978), 46.

25 Björn Karel Þórólfsson, *Rímur fyrir 1600*, 258–59.

26 Vésteinn Ólason, „Nýmæli í íslenskum bókmenntum á miðöld“, *Skirnir* 150 (1976):77–79.

27 Aðalheiður Guðmundsdóttir, inngangur að *Úlfhamssögu*, xvii–xviii, xxii.

5. Efni og samband við söguna

Hrólfs saga Gautrekssonar er löng saga af fornaldarsögu að vera og ferðast söguhetjur hennar vítt og breitt um heiminn, frá Svíþjóð og Noregi í fyrstu en síðan til Garðaríkis, Englands og Írlands með viðkomu í Skotlandi. Sagan er röð fjögurra biðilsfara þeirra Gautreks konungs af Gautlandi, sona hans Hrólfs og Ketils og loks Ásmundar, fóstbróður Hrólfs, en þess á milli berjast hetjurnar við illa víkinga og tröll. Konurnar sem þeir kvænast eru allar skörungar og fer eiginkona Hrólfs, meykonungurinn Þorbjörg, þar fremst í flokki en sagan fjallar öðrum þræði um visku, hollráð og skörungsskap kvenna.²⁸ Þeir Hrólfur og Ásmundur dvelja á Englandi hjá Ellu konungi í einn vetur og lendir Hrólfur í ýmsum ævintýrum sem sýna fram á visku og ágæti hans.²⁹ Skáldið virðist gera ráð fyrir að áheyrendur þekki efni sögunnar vel þar sem ekki er gerð nein grein fyrir helstu persónum og engu plássi er varið í að útskýra aðdraganda atburða rímnanna. Lesendum er því bent á að ráðfæra sig við söguna til að glöggva sig betur á helstu persónum og söguþræði.

Fyrsta ríman hefst á samtali milli Hrólfs og Ellu Englandskonungs, þar sem sá síðarnefndi ráðleggur Hrólfi að halda ekki til Írlands í biðilsför fyrir Ásmund fóstbróður sinn fyrr en að liðnum vetri (í lok k. 31 í styttri gerð sögunnar). Næst koma þrjár stuttar frásagnir af yfirburðum, visku og hjálpsemi Hrólfs, fyrst um samskipti hans og Ásmunds við kerlingu eina sem enda á því að Ásmundur heggur höfuðið af kerlingu, í öðru lagi róg hirðmanna Englandskonungs og tilraun þeirra til að koma sökinni á íkveikju í höllinni á Hrólfi, og að lokum hólmgöngu og sigur Hrólfs á berserk.³⁰ Önnur ríma segir frá komu Svía til Írlands, bónorði Ásmundar um hönd Íraprinsessu og æsilegri orrustu milli Íra og Svía. Hún endar með því að Svíar eru sigraðir og Hrólfur og vinir hans eru handteknir og færðir í jarðhýsi en dauðinn einn virðist bíða þeirra þar. Í þriðju rímu hjálpa kon-

28 Jóhanna Katrín Friðriksdóttir, „[H]yggin ok forsjál: Women’s Counsel in *Hrólfs saga Gautrekssonar*,“ í Martin Arnold og Alison Finlay, ritstj., *Making History: The Legendary Sagas* (London: Viking Society for Northern Research, 2010), 69–84. Persónan er kölluð Þorbjörg í lengri gerð sögunnar.

29 Marianne Kalinke, *Bridal-Quest Romance in Medieval Iceland*, *Islandica*, 46. b. (Ithaca: Cornell University Press, 1990), 57–63.

30 Í sögunni eru frásagnirnar af atburðum á Englandi fjórar en þeirri fyrstu, um bardaga Hrólfs og félaga við ljón, er sleppt í rímunni.

ungsdóttir og skemmumey hennar þeim félögum að komast út úr gryfjunni og prinsessan nær sverði Hrólfs úr valnum. Þar næst, í fjórðu rímu, vikur sögunni aftur til Svíþjóðar og til drottningar og Þóris járnskjaldar, en drottning færir Þóri talandi drykkjarhorn sem varar við þeirri hættu sem Hrólfur er kominn í. Þórir strengir þess heit að leggja sér hvorki mat né drykk til munns þar til hann hefur bjargað konungi og heldur til Írlands þar sem hann tekur sér tröllsgervi, skelfir landsmenn og lokar Írakonung inni í höll sinni. Drottningin tekur sér herklæði og vopn og fylgir í kjölfarið ásamt Katli mági sínum, bróður Hrólfs. Þegar til Írlands er komið reyna þau í upphafi fimmtu rímu að brenna niður hús þar sem Hrólfur dvelur, þeim að óvörum. En allt fer vel að lokum og enda rímurnar á því að Ásmundur giftist Íraprinsessu og aðrir menn Hrólfs fá einnig kvonfang við sitt hæfi.

Rímnaskáld stytta gjarnan þær sögur sem kveðið var eftir og höfundur *Hrólfs rímna* fer oft hratt yfir sögu, sleppir útskýringum á bakgrunni eða samhengi atburða og dregur efni samtala saman í óbeina frásögn í nokkrum orðum eða línunum.³¹ Til dæmis er aðeins einni vísu varið í að segja frá rógi hirðmanna Englandskonungs um Hrólf og tilraunum þeirra til að sá tortryggni í hans garð fyrir brunann í híbýlum Ellu konungs. Sagan, einkum lengri gerð hennar, segir í lengra máli frá viðbrögðum konungs við róginum og því, hvernig hann tekur að trúá hirðmönnum sínum og vantreysta Hrólfi.³² Í rímunum er því áhersla oft lögð á hraða framvindu söguþráðarins frekar en persónusköpun, siðferðisboðskap eða hvaða ástæður geta legið að baki gjörðum persónanna.

Á hinn bóginn eyðir skáldið á nokkrum stöðum hlutfallslega miklu plássi í einstaka atburði eða samskipti persóna miðað við söguna. Til dæmis eru heilar ellefu vísur um þann atburð þegar Ásmundur heggur höfuðið af kerlingu eftir að hún hefur beðið hann um að lyfja sér elli, og má vera að sá grófi húmor sem birtist í frásögninni hafi skemmt mörgum áheyrendum. Nokkuð mörg erindi fjalla um samskipti skemmumeyjar Írlandsprinsessu við ‚trölllið‘ Þóri, hirðmann Hrólfs, en eins og í sögunni er gamansamur tónn í þessum kafla.³³ Frásögn sögunnar af Þóri í tröllsgervi — hann hefur

31 Sjá Björn Karel Þórólfsson, *Rímur fyrir 1600*, 241, um styttingar sagna í rímunum.

32 Sjá rímu I.33 og k. 33 í útgáfu Detters eða k. 26 í útgáfu Rafns; sjá *Hrólfs saga Gautrekssonar*, í *Fornaldarsögur Norðurlanda eptir gömlum handritum*, útg. Carl Christian Rafn, 3. b. (Kaupmannahöfn: [án útg.], 1830). Hér eftir verða útgáfunar skammstafaðar D og R.

33 Skemmumey nefnist Sigríður í sögunni en hún hlýtur aldrei nafn í rímunum.

strengt þess heit að neyta ekki matar fyrr en hann hefur fundið Hrólfr — og hugleysi skemmumeyjar andspænis honum er svo ýkt að hún minnr e.t.v. á einhvers konar leik.³⁴ Rímnaskáldið eykur í miðað við söguna ef eitthvað er og gerir einnig góðlátlegt grín að hermanninum Þóri, sem byrgir Írakonung og menn hans inni í höllinni eftir að hafa farið um sveitir landsins rænandi og drepanði. Þegar skemmumey kemur til hans í eitt sinn sýnist henni „kind með sverðið breitt / svöng þar úti sitja“ (III.45), og hún lýsir honum fyrir konungsdóttur á þessa leið: „Sórangs [jötuns] vóru svartar brýn / svangr og magr að líta“ (III.51). Í þriðja sinn er hún kemur til Þóris er hann svo aðframkominn af hungri að „tiggi liggr og treystist hann / traudla upp að sitja“ (III.53). Þrátt fyrir að hafa drepið fjölda Íra og hrætt líftóruna úr þeim sem hann ekki drap er ósamræmið milli þeirrar hryggð-armyndar sultar og volæðis sem Þórir virðist vera þegar hér er komið sögu, og hins vegar hræðsluópa skemmumeyjar, slíkt að það hlýtur að hafa skemmt áheyrendum dátt.

Bardagalýsingar eru ítarlegar og oft spennandi eins og fjallað var um hér að framan. Þótt þær séu fyrirferðarmiklar í sögunni eru þær hlutfallslega enn ítarlegri í rímunum. Þetta kemur heim og saman við almenna þróun rímnakveðskapar, einkum hins eldri, þar sem bardagalýsingar, siglingar og veislur eru þau efnistöð sem helst hljóta meira pláss en í sögum.³⁵ Bardaga Íra og Svía er til dæmis lýst á nákvæman hátt og tekur hann yfir 21 vísu af 57 í annarri rímu. Sagan leggur einkum áherslu á þátt Hrólfs í orrustunni og vopnfimi hans en rímurnar beina athygli að herjunum tveimur og þætti Ásmundar og Gríms.³⁶ Einnig er sleppt samtali í sögunni milli Ásmundar og Hrólfs þar sem Hrólfr hvetur fóstbróður sinn (og sjálfan sig í leiðinni)

34 Um samsvarandi kafla í sögunni og leiki, sjá Torfa H. Tulinius, *The Matter of the North: The Rise of Literary Fiction in Thirteenth-Century Iceland*, þýð. Randi C. Eldevik (Óðinsvæ: Odense University Press, 2002), 177–78. Um tengsl milli rímna og einhvers konar leikja, sjá Sverri Tómasson, „Stráklegr list mér Skíði,“ 305–20; og Hauk Þorgeirsson, „Þóruhjód og Háu-Þóruleikur,“ *Gripla* 22 (2011):211–27.

35 Björn Karel Þórolfsson, *Rímur fyrir 1600*, 243; Ólafur Halldórsson, inngangur að *Bósa rímunum*, Íslenskar miðaldarímur, 3. b., Rit, 5. b (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 1974), 24–26.

36 Vésteinn Ólason fjallar um langa og vel orta bardagalýsingu í *Ólafs rímunum helga* og hvernig skáldið velur úr *Heimskringlu* það efni sem hentar, sjá „Kveðið um Ólaf helga: Samanburður þriggja íslenskra bókmenntageirna frá lokum miðalda,“ *Skírnir* 157 (1983):54–55; sjá einnig grein Massimiliano Bampi um mismunandi áherslur rímnaskáldsins, „The King in Rhyme: Some Observations on *Ólafs ríma Haraldssonar* as a Reworking of Snorri’s *Ólafs saga helga*,“ *Filologia Germanica* (2012):49–65.

til dáða í bardaganum. Á hinn bóginn er Hrólfi lýst sem óttaslegnum fyrir Írlandsferðina þótt hann feli óttann (II.6) og má það teljast óvenjulegt að áheyrendum sé gefin innsýn inn í tilfinningar hetja.

Rímnaskáldið hafði tiltölulega lítinn áhuga á Þorbjörgu, eiginkonu Hrólfs, og þeim hluta sögunnar er hún tekur vopn og herklæði og heldur ásamt Katli til Írlands að bjarga manni sínum. Áður en hún giftist Hrólfi var Þorbjörg meykóngur og réð yfir einum þriðja Svíþjóðar, tók sér nafnið Þórbergur (í lengri gerðinni) og gekk alfarið inn í hlutverk konungs. Hún er ein af helstu persónum sögunnar allt frá því að Hrólfur fer sem ungur og óreyndur maður mikla sneypuför að biðja hennar. Meðal annars er Þorbjörg látin veita Hrólfi margvísleg hollráð eftir að þau eru gift auk þess að leiða björgunarleiðangurinn til Írlands.³⁷ Í rímunum er hún hins vegar tiltölulega litlaus persóna og höfð til hliðar. Frásagnir af meykóngum voru afar vinsælar á síðmiðöldum og margar rímur voru kveðnar eftir sögum um þá.³⁸ Því er eftirtektarvert að kastljósinu er lítið beint að Þorbjörgu. Minna er einnig gert úr hlutverki hennar sem rödd visku og forsjálni: í sögunni (k. 43) letur hún Ketil mág sinn þegar hann hefur í hyggju að brenna niður skemmuna sem Hrólfur dvelst í en varnaðarorðum hennar er sleppt í rímunni. Hrólfi er reyndar sagt frá þeim í lok hennar (IV.47) en það er nokkuð í framhjálaupi miðað við söguna. Hér er því dregið úr þeim siðferðisboðskap sem konum er lagður í munn í sögunni varðandi varkárni, og sömuleiðis er athyglinni beint frá konum sem ganga inn í karlhlutverk og brjóta upp hefðbundna skiptingu valdsviða kynjanna.³⁹

Þótt rímnaskáldið minnki hlutverk Þorbjargar má ekki líta fram hjá persónu Íraprinsessu, sem sýnir frumkvæði og dirfsku og er ein af aðalpersónum rímnanna. Ásamt skemmumey sinni bjargar hún Hrólfi og félögum úr bráðri lífshættu og nær aftur sverðinu þar sem það liggur á vígvellinum meðal dauðra hermanna eftir orrustuna við Íra, en miklu þúðri er eytt í að lýsa því hversu mikil þrekaun sú för var fyrir stúlkurnar tvær. Þótt prinsessan gangi gegn hagsmunum föður síns með því að hjálpa and-

37 Jóhanna Katrín Friðriksdóttir, *Women in Old Norse Literature: Bodies, Words, and Power*, The New Middle Ages (New York: Palgrave, 2013), 36, 112–116.

38 Ítarlega hefur verið fjallað um meykönungaminnið og vinsældir þess. Sjá t.d. Kalinke, *Bridal-Quest Romance*; Sif Ríkhardsdóttir, „Meykóngahefðin í riddarasögum: Hugmyndafræðileg átök um kynhlutverk og þjóðfélagsstöðu“, *Skírnir* 184 (2010):410–33; Jóhanna Katrín Friðriksdóttir, *Women in Old Norse Literature*, k. 5.

39 Jóhanna Katrín Friðriksdóttir, „Hyggjin ok forsjál“.

stæðingum hans verður að hafa í huga að gjörðir hennar styðja við söguhetjuna og því virðist henni leyfilegt að fara út fyrir hefðbundið óvirkt kvenhlutverk.⁴⁰

Ekki verður hér fullyrt nokkuð um mögulegan áheyrindahóp rímnanna. Þar sem persónum af báðum kynjum er gert hátt undir höfði og bæði karlmaður og kona eru sennilega ávörpuð mætti geta sér þess til að hann hafi verið blandaður, með fólki af báðum kynjum og af ýmsum stéttum. Efni rímnanna virðist hafa höfðað bæði til stórbænda og höfðingja sem og þeirra af lægri stigum.⁴¹

6. Bein orðatengsl rímna og sögu

Sums staðar hefur orðalag milli sögunnar og rímnanna haldið sér. Þannig segir t.d. ensk kerling um dóttur sína að hún sé móður sinni „verri en enginn“ (I.8) og síðar að hún hafi látið karlmann „ginna“ (I.10) sig. Sömu orð koma fram í sögunni (k. D32/R25). Fyrra dæmið er í báðum gerðum sögunnar en *ginna* er aðeins notað í lengri gerðinni. Er kerling biður þá Hrólfr og Ásmund um að lyfja sér elli segir Ásmundur „þad hittest opt j huse kallz“ (I.24) og sama orðalag kemur fyrir í sögunni: „opt er þat í karls húsi, er eigi er í konungs“ (k. D32/R25). Björn Karel Þórólfsson bendir á dæmið „teygja hálsinn“ sem er aðeins í einu handrita styttri gerðarinnar en í lengri gerðinni stendur „lúta“.⁴² Þegar eldur er lagður að svefnstað Ellu konungs lætur Hrólfr „rifa upp setstockana“ (k. D33/R26) en í rímunni segir að hann láti „stocka vpp ad rijfa“ (I.35). Eftir hólmgöngu við berserkinn fer Hrólfr víða og segir í báðum textum að hann „skipaði ok setti málum“ (I.61, k. D34). Að lokum, þegar Hrólfr er fleygt í gröfina eftir að hafa verið handsamaður af Írum, kveður skáldið að „standande kom ræsir nidur“ (II.47) en í sögunni „kom [Hrólfr] niður standandi“ (k. D37/R29).

Erfitt er að færa rök fyrir því hvorri gerð sögunnar rímnaskáldið fylgir af þessum fáu dæmum. Orðið *ginna* getur talist svo eðlilegt orð um það athæfi Gríms að leggja í vana sinn að heimsækja ógifta stúlku að það þýði ekki að skáldið hafi þekkt lengri gerðina. Sennilega er orðamunurinn *teygja*

40 Jóhanna Katrín Friðriksdóttir, *Women in Old Norse Literature*, 28–29.

41 Sjá t.d. Jóhanna Katrín Friðriksdóttir, „Ideology and Identity in Late Medieval Northwest Iceland: A Study of AM 152 fol.“ *Gripla* 25 (2014):87–128.

42 Björn Karel Þórólfsson, *Rímur fyrir 1600*, 415, sbr. Detter, útg., *Hrólfs saga*, 55.

hálsinn/lúta sterkari vísbending og mun þá Björn hafa haft rétt fyrir sér. Ofan á þau rök bætist að rímurnar hafa sömu röð atburða og styttri gerðin en í lengri gerðinni flakkar sögumaður annars vegar á milli þess sem hendir Hrólfr og menn hans á Írlandi, og hins vegar Þóris og Þorbjargar. Einnig ber rímunum og styttri gerðinni saman í þeim tilfellum þar sem lengri gerðin hefur ítarlegri samtöl, t.d. þegar Írakonungur ávarpar Hrólfr, fanga sinn, eftir orrustuna (k. 35/29) og ávarpi Þóris járnskjaldar til manna sinna (k. D39/R28). Við teljum þ.a.l. að skáldið hafi haft styttri gerð sögunnar til fyrirmyndar þegar rímurnar voru ortar.

7. Um útgáfuna

Hrólfrs rímur Gautrekssonar eru hér gefnar út stafrétt eftir texta AM 146 a 4to ásamt skýringum. Leyst er upp úr böndum á hefðbundinn hátt og höfð nokkur hliðsjón af vinnubrögðum Ólafs Halldórssonar í útgáfu á *Vilmundar rímum viðutan*.⁴³ Hér er þó farin sú leið að lesa alltaf upp úr titli sem ⟨er⟩ fremur en ýmist ⟨ir⟩ og ⟨er⟩ eftir umhverfi. Gerður er greinarmunur á ⟨ij⟩, ⟨i⟩, ⟨y⟩ og ⟨ÿ⟩ þótt munurinn geti verið naumur.

Á örfáum stöðum er texti handritsins leiðréttur en yfirlétt er látið duga að birta leiðréttingartillögur í neðanmálgreinum. Við torlesna staði var höfð nokkur hliðsjón af uppskrift Gríms Helgasonar og á einum stað er þess getið þegar vikið er frá henni.

Hér að framan eru helstu einkenni skáldskaparmáls rímnanna rædd og vísum við í þann kafla fyrir yfirlit yfir algengar kenningar. Skýringar eru gefnar neðanmáls á torskildum orðum og óalgengari heitum og kenningum. Í skýringum er einnig sums staðar minnst á *Hrólfrs sögu* þegar rímurnar bregða út af henni eða eru torskildar. Eins og jafnan með skýringar á kveðskap má ætla að sumum þyki þær óþarflega ítarlegar en öðrum óþarflega knappar.

43 Ólafur Halldórsson, inngangur að *Vilmundar rímum viðutan*, 30.

Nockrar Hrölf's rijmur

I.

1. Þar hef eg lagt ä lioda fiörd
lægis fakinn¹ gilla
Hrolfur situr ad enskre jórd
arfe Gautrix millda.

1 Lægis fákur: skip.

2. Herra landz kom hitta hann
hreiter nodru spänga²
tigge þa vid traustan mann
talade stund mióg länga.

2 Hreytir nöðru spanga (gulls):
maður.

3. Ecke fær til Jrlandz er
eidir grænnra skiallda
kongurinn sit vmm kirtt hia mier
kann þui margt ad vallda.

4. Hauste er nærre hiórfa runnur
hófnum vant ad leggja
Hrolfur er ad kijnge kunnur
kongurin jrskra seggia.

5. Hrolfur þiggur hilmers rad
hafdu þock ad slijku
eg skal vitia ä Jra läd
annad sumar ad lijku.

6. Asmund bæde og odling fann
elsku giarn til greina
filker geingur og frægdar mann
fundu kerling eina.

7. Kerling heilsar kongin ä
krept j óllum beinum
lofdung ertu vmm lond og siä
leifdur j flestum greinum.

8. Ræsir þarf eg rada þijn
rauner hefeg feingid
mier er dógling dotter mijn
driugum verr enn einginn.

9. Hün var leinge hringa frijd
hugul ad mijnu starfe
nu vill eckj vijst vmm hrijd
verda mier ad huarfe.

10. Lättu j burtu laufa þund
lijtel er þad hætta
ginner hann suo gödligt sprund
giorer hun eckj vætta.

11. Asmund til af æsku leggur
vlfum giarn til brädar
lasta eg ei þo hinn leifde seggur
leike yckur einn veg bädar.

12. Hrölfur suarade hringa grund
huggun veitte fliode
fer eg ad hitta fleina lund
fare þad og ad hliode.

13. Siöle veik af sinne höll
þad³ var stundu sijdar
heima voru ad hüse öll
hioninn⁴ lauga fridar.

3 Hér vantar höfuðstaf.

4 Hjón: heimilisfólk.

14. Audling sest ä annan beck
og Äsmund honum hid næsta
leit ä palle prudann reck
og pella linde glæsta.

15. Audling kuadde audar frigg
odda lijka fleiger
kerling sat þar krept j hrigg
og kipta jafnann teiger.⁵

5 Hér er kerling látin teygja kjaftinn og minnir e.t.v. á völu sem geisp-uðu ótt og títt áður en þær fóru með spádóma.

16. Hilmer spir ad heite þegn
hann kuedst Grimur ad nafne
garpurin vill med gilldligt megn
gledia vlf ä tafne.

17. Kierling hefur það kiært fyrer mier
kappinn rackte minne
rifinn kuedst eckj rind fyrer þier
räda döttur sinne.

18. Fipla⁶ þu eckj filker tier
fallda bil suo snauda
þigg j mote þock af mier
þroka oss eigi til nauda.⁷

6 Fipla: fifla.

7 Merking vísuorðsins hlýtur að vera: „Ekki þvinga mig til óyndisúrræða“. En sögnin ‚þroka‘ hefur venjulega aðrar merkingar.

19. Vijsir legg minn vilia ä möt
eg vil þa þessu heita
þo er minn hugur ä þidre snöt
eg þarf þui eckj ad neita.

20. Budlung skal nu bidia þess
kuad baugavidurinn störe
vid bigium fagurligt bäru ess
bädir saman ad vore.

21. Þeingill seiger ad það skal giort
þiggur slijkt med blijda
þegar vier ytum þiliu hiórt⁸
þa vertu buinn ad strijda.

8 Þilju hjörtur: skip.

22. Mórgum vex eigi megtin síjdur
meín þó nockud suelle
kelling talade kongin vídur
kantu ad leifa⁹ elle.

23. Filker ansar furdu blýjdur
fást eigi til þess merke
enn þö hitte eg hálfu síjdur
hátt ä þessu verke.

24. Þad hittest opt j huse kallz
higg eg Äsmund greína
þui er mijn gäta geimer hiallz¹⁰
gioreg þier lækning eina.

25. Þu skallt tausinn¹¹ teigia halz
og treista ä adgiord mijna
þä mun lestir | lægis bals
leifa elle þijna.

26. Hoskur hio þa hilmers þegn
hófud af linde tuinna
þeingill ansar þegar j giegñ
þetta er smän ad vinna.

27. Stillir var þä storum reidur
strijdur j ordum sijnum
minkast atlar milldings heidur
mest af verkum þijnum.

28. Geingu þeir til hallar heim
helldur af skómmu bragde
meingid for ä mote þeim
millding sat og þagde.

9 ‚Lyfja elli‘ er eldra orðalag og kemur fyrir í sögunni en ‚leifa/leyfa elli‘ kemur fyrir þrisvar hér í rímunni og víðar í kveðskap frá 16. öld og síðar, t.d. *Pontus rímum* I.74 og *Amicus rímum* IV.36.

10 Geymir hjalls: húsráðandi kofans, þ.e. kerling.

11 Taus: kona.

29. Alldre sa eg j ymu¹² fyr
odling vera suo reidan
þar sem magnast meire stir
mier j ordum leidann.

12 Íma: orrusta.

30. Asmund sagde alla grein
ä efne þeirrar¹³ stigdar
konge mætte kerling ein
vid komum til hennar bigdar.

13 þeirrar: Þetta orð er jafnan
bundið og ekki gott að vita hvort
skrifarinn sá fyrir sér eitt r eða
tvö.

31. Lofdung beidde laufa bil
ad leifa elle stränga
óðling neitte enn eg for til
af hlaut hofud ad gänga.

32. Ecke skaltu óðling hót
Äsmund þessa kunna
var þad ein hin vesta snöt
er vælte hiorfa runna.

33. Ytar bäru ligd ä lopt
landz fyrer konginn fræga
hóldar villdu harla opt
Hrolf vid Ella rægia.

34. Siklings son med sinne drött
suaf j eirne skemmu
millding kiende vmm midia nött
mättkann elld og remmu.

35. Hrolfur bad þä holda enn
hardt til vopna þrifa
stora giora þa stillis menn
stocka vpp ad rijfa.

36. Hrolfur liet sem hefde fiór
holda xij ad ræda
spillte hljuf enn spente hior
spurde onguann rada.

37. Elle vaknar eckj ad helldur
allt tok hus ad brenna
sie eg nu eigi huad suefne velldur
sijst vid kongin þenna.

38. Kongin báru j klædum vt
kappar Hröls vr elde
lijdum vackte længa sut
loginn ä þessu kuellde.

39. Holdum fra eg heipter gallt
Hrolfur ad geira sennu
Elle talade einka sniallt
endid reik og brennu.

40. Þeir skulu rett er rægdu þig
recker lijfe tijna
gack nu sialfur j sætt vid mig
sæmd skal eckj duina.

41. Hrolfur seigir ad huor skal dreingur
hallda lijfe ad lijku
vere þeir eckj j lande leingur
sem liggia ä bragde slijku.

42. Leing¹⁴ eg eigi vmm lioda giord
lijdur stund af vetre
fridur hefur vmm filkirs jörd
feingist sialldann betre.

14 Leing: lengi (af so. lengja).

43. Eina nött að ódliug ríed
 vt af huijlu að gǫnga
 rǫsir gat þá ríjda síed
 rekk vmm braut suo lǫnga.

44. Frǫrre hestur og frǫkinn dreingur
 for af óllu megne
 hilmer eigi til hallar geingur
 hann vill mǫta þegne.

45. Þesse heilsar þeingil ä
 Þordur liest hann heita
 þung er naud enn það skal tia
 þui fer eg ydar að leita.

46. Berserkur hefur mier bodid ä holm
 bidur hann sistur minnar
 lóngum er hanz lundinn ölm
 leitaeg filgdar þinnar.

47. Vilier þu leisa vandann minn
 og verda mier að huarfe
 sannliga er það somen þinn
 sæmdar madurin diarfe.

48. Yfrid þike¹⁵ mier erinde þitt
 ansar madurin frægie
 fer eg að vekia filge mitt
 og fá mier vopn suo nægie.

15 Þike: Skrifað þi'e' og ekki gott að
 vita hvort skrifari sá fyrir sér eitt
 k eða tvö. Í vísu II.15 er orðið þó
 ritað með einu k.

49. Vísir síe eg til vænna rad
 vel meige þier þui hlijta
 tak minn hialm og hogna vod¹⁶
 hrotta og skiólldinn huijta.

16 Högna vod: brynja.

50. Kongurinn vann með kappeflest
klædest þar vid stræte
þegar hliop vppa þrifinn hest
enn Þordur rann ä fæte.

51. Þegnar hitta Þordar bigd
og þornabil suo rioda
dogling ried su drös med hrigd
dijrligt sæte ad bioda.

52. Kappinn var þa komen ä möt
kuadde Þord af reide
gack ä holm edur gipt mier snöt
og gior þa huad eg beide.

53. Feingen er sa sem frelsar mig
fleiger rijnar glöda
vertu fliotur og vopna þig
vid skulum fleina rioda.

54. Frett hef eg hitt ad filker var
frægur ä löndum vijda
millding ætleg þad miklu nær
munu vid Hrolfur strijda.

55. Firda sa sem frægd er vijs
filkirs vidur ad hoggua
þa mun hilmer hræfar js¹⁷
j heitu blode dóggua.

17 Hrævar ís: sverð.

56. Hóggid reid hans halse ad
haus nam sundur ad springa
bükinn klauf ad belltis stad
bæde skiolld og hringa.

57. Tigge lofast af trauste sijn
 trur var Þordur skaptur
 giptu eigi seggurin sistur þijn
 suinnur ädur eg kiem aptur.

58. Þad skal vijst j valde þijn
 veiter benia linna¹⁸
 sæmd og audur og sijster mijn
 slijkt er eg mä | þier vinna.

18 Benja linni: sverð.

59. Hilmer kom til hallar frödur
 hann hefur sijdla vaknad
 kur var eckj j koppum gödur
 kongsins var þa saknad.

60. Hilmer sagde virdum vjjs
 von ä Hareks¹⁹ dauda
 hoskum gafst med heidur og pris
 Hrolfe gullid rauda.

19 Skrifað ‚har’s‘.

61. Mälum skipade malmafneir
 mætur vmm landid vjida
 heptist rän og randa þeyr
 ried suo vintur ad lijda.

62. Hirdte garpur grimnis aud
 gladur og allann reida
 gester hielldu garpar braut
 Grimur er komen til skeida.

63. Fimtie lætur filkir þa
 flædar biórnu²⁰ büna
 Ella seiger ad eidast mä
 þeir vndu segl vid hüna.

20 Flæðar birnir: skip.

64. Gnaudar flöd vmm grund og sker
 gieteg ad aukist vande
 Hrolfur kom med holddnum her
 hratt ad Jra lande.

65. Skiotliga toku skatnar hófn
 skamt frá kongsins hóllu
 þar skal filkirs fræda drófn
 falla nidur med ollu.

Aunnur Hrölf's rijma

II.

1. Munda eg ætla ad midiungs skeid
 mætte renna af orda leid
 ädur enn feinge falka reid
 filkirs sonur af bauga meid.

2. Jrlanz kongurin alla veit
 ætlun Hrölf's og räda leit
 vill þa gramur med garpa sueit
 giallda þeim hinu bernsku heit.

3. Stefner ad sier þý og þræl
 þeingill sä sem bist vid væl²¹
 ódlings hird gieck ecke dæl
 alldre nær ad strida ä hæl.

21 Þ.e., vél.

4. Hefur þu Asmund ongua frett
 Jra kongs af brógdum rett
 varla tru eg ad veite sliett
 nie vijfa mälin gänge liett.

5. Vær skulum fara med fride og vægd
 fordast alla gumna slægd
 aflast mun þa audur og frægd
 ef vier hliotum kongsins mægd.

6. Hundrad lidz af hernum velur
hinn er onguar frægdir duelur
hreiste mál fyrer herrum telur
hilmers son er öttann felur.

7. Hier skulu bragnar beint vid siä
bijda medann vier gongum frä
enn þa heitum hólda ä
huor skal buinn sem fliotast mä.

8. Bragnar snüa til borgar heim
büner vel vid randa seim
naudinn öx med nófnum tueim
nu kom Hrolfur ä möte þeim.

9. Þar kom óll hin jrska þiod
eckj dæl vid randa biod
filker talar og fieckst þä hliod
fetla²² grams²³ vid randa riod.

10. Kienneg Asmund ættdrif þitt
Olafs son vmm Skotland vijdt
seinkast mun þier mægdid²⁴ mitt
mætte vera þier geinge lijtt.

11. Ollum oss er alkunnig
ætlun su er brugge þid
fæst þui eckj fliod af mier
furdu margur er dulinn ad sier.

12. Farid nu heim med fride og sætt
firdum skal vid onguo hætt
varla kaupist vijfid mætt
vijsliga hafi þier lijtid grædt.

22 Fetla: Sérhljóðið nokkuð óljóst;
Grímur Helgason les ‚fatla‘.

23 Hér hefur eitthvað afbakast, fylkir
fetla grams er lokleysa. Upphaflegt
gæti verið fleygir fetla garms; fetla
garmur er sverð og fleygir þess
hermaður.

24 Við þekkjum ekki önnur dæmi um
að orðið mægð sé haft í hvorugkyni
en kynið er hér rimbundið.

13. Hrolfur er bæde hraustur og mildur
harla sterkur og kappe gilldur
þier vileg biöda ad heptist hilldur
hellduren riodist benia sýlldur.²⁵

25 Síld benja: sverð.

14. Enn ef þu fíjsist fram ä leid
ferdinn mun eigi verda greid
þä munu virdar viga seid²⁶
veita ydur vmm eitthuort skeid.

26 Viga (spjóta) seiður: orrusta,
sjá *Ordbog over det norrøne prosa-
sprog* (Kaupmannahöfn: Den
Arnarnagnæanske kommission,
1989–), 312.

15. Gautrex son vard eckj odur
óðling suarade konge frödur
mijnkast vid það holda hrödur
huorgi þike mier kosturin gödur.

16. Sie eg það glogt ad siklings²⁷ skraut
skiptist vm vid branda þraut
ef vier missum menia laut²⁸
miklu er betra ad hallda j braut.

27 Hér vantar stuðul; þess mætti
geta til að ‚siklings‘ ætti að vera
‚skjöldungs‘.

28 Menja laut: kona.

17. Grär mun riodast gilfris²⁹ kiaptur
ef gorpum verður daudinn skaptur
þo þig stidie kijnge kraptur
kann eg varla ad huerfa aptur.

29 Gylfrir: úlfur.

18. Hrolfur suarade bistur og brädur
bragning þottist næsta smädur
sa skal meiddur og þikjast þiadur
þegnar kalla frægstann ädur.

19. Sä skal þijndur hinn svenske her
sikling mællte reidur og þuer
þö skal leika virða ver
vijst er kallast frægri huer.

20. Hofdu Jrar hundrud vj.
holda lidz er roman vex
gnögt er afl og grundinn þreks
giptann rædur ef allvel tekst.

21. Tófdu Suijar ad tækist grid
treista þeir sier kongin vid
vtan þeir hefde j leindum lid
og liete eckj ä soknum bid.

22. Villde Äsmund veiga skord
væna flitia ä skeidar bord
adur enn hädist hiorfa mord
hernum gerde kongurinn ord.

23. Huorge var þa sikling suifur³⁰
segge mædde randa gijfur³¹
stillirs her frä strondu drijfur
störann skiolld og spiotid þrifur.

30 Svífur: blíður, mildur.

31 Gífur er tröllkona; gífur randa er
öxi eða annað vopn.

24. Fagrar bresta fröda | brijkur³²
fundurinn hittest varla slijkur
ytar suæfa vnda spijkur³³
Jra her til borgar vijkur.

32 Fróða bríkur: skildir.

33 Unda spik: sverð.

25. Opnar stodu allar grindur
jtum var þad eckj hindur
þesse hinn sterke stála vindur
stillis her vm portenn hrindur.

26. Hiorua jel var hart og æst
Hrölfe kann ad granda fæst
þannen brä vid þessu næst
þeingils borg var vandliga læst.

27. Dreingium j möte drijfur mugur
dorinn sueigdist og var þá biugur
landsins vard þeim lijdurinn driugur
lofdung vacktist vnda sugur.

28. Brotnar hlijf enn brandurinn giellur
biturlig heipt med gumnum suellur
huor vmm annann firda fellur
fleina þitur hia gorpum smellur.

29. Jrlanz kongrinn jta hio
eckj giordist sokninn slio
órinna af huorium fingre flö
firda j gegnum briostid³⁴ smö.

34 briostid: Orðinu er bætt við úti á
spássíu með sömu hendi og vísað
inn.

30. Suiarner geingu sijnu snart
suerdid tok ad brotna mart
odins vedur var vndra hart
jtar feingu konginn vart.

31. Suenska dreinge suæfde fleinn
sannliga vard þeim fundurinn beinn
tjndust jta tueir fyrer einn
treiste eigi ad fljia neinn.

32. Odling minte Äsmund ä
oll var fallinn hridinn þá
seinkast ætlaeg snot ad fá
sijne nu huor þad orka mä.

33. Gat eg þui nær sem geck j dag
gumna vinur vmm kongsins hag
fäum þeim nockurn frægdar slag
fillum enn ä blode nag.³⁵

35 Nagr: hrafn, sbr. Björn Karel
Þórólfsson, *Rímur fyrir 1600*, 120.

34. Latum sia þad listug vijf
leika kunnum j fleina drijf
kliufum hiälm enn kóstum hlijf
kieppunst meir a frægd enn lijf.

35. Asmund þeckvist ódlings rad
oll var þockt af bükum läd
hann klauf hialm og hógna vod
hniginn var óll hin suenska þiod.

36. Grijmur ried sä gätum fir
ad gänga framm þar magnast stir
kappinn hiö so herians hir
ad holdum süt vmm briostid lijf.

37. Þrenner spenna þundar elld
þegnar giegner frama kuellid
drott var ött j daudan sellid
digdar bigd var sutum hrellid.

38. Jra suijrum egginn blä
ærid nær geck morgum þä
bukum striuka hofudinn hia³⁶
herdist suerd j benia lä.

36 Skrifað hof^diⁿ h^a. Hugsunin er væntanlega að menn séu háls-
höggfir og að höfuðin strjúkist við
búkana þegar þau falla af.

39. Bada fä þeir sýdla sokt
segger eggiasl huor ä þrott
holda glód var huorge drott
hárla var þä dimt af nött.

40. Recka skjifer ramma troll
randa sol³⁷ rauf fiolnis vóll³⁸
bragnar mest j branda goll
bärust vpp ad eirne hóll.

37 Randa sól: sverð.

38 Fjölfnis vóllur: skjöldur. Hér er
Fjölfnir notað sem jötunshéiti og
vísar í Þjassa og frásögn *Snorra-
Eddu* af því er hann stóð á skildi
sínnum.

41. Þustu Suijar j stad med stigd
stillir þröfar þeirra digd
það var eigi ljðum ligd
leinge magnast gorpum hrigd.

42. Jrar syndu onguann frid
eidast tok þä gumna lid
eigi komu vopnum vid
vasker menn er eidust grid.

43. Mäna skipte menia landz³⁹
mättug egginn skiallda grandz
beininn hio medan brandurin vanst
budlung vt til niunda manz.

39 Mäni menja lands: skjöldur, sbr.
Björn Karel Þórólfsson, *Rímur fyrir*
1600, 96, 126. Land menja er hönd.

44. Jralid gieck ad suo margt
eyddist vid það folkid biart
brandinum kastar burt suo hartt
budlung vtj myrkrid suart.

45. Hóggum mætte hialmsins bard
heljar sueit for Jra gard
filkir ädur enn fangin vard
firdum veitte æfe skard.

46. Soktu dreinger sijdann hauf
sijna pijnu ad flærðar auf⁴⁰
firda skildu ad filkirs krauf
færa ofan j diupa gróf.

40 auf: Erfitt er að lesa þetta öðruvísi
en óvenjulangt bil er á undan orðinu
eins og staðið hafi til að skrifa meira
eða eitthvað hafi verið skafið út.
Merkingin í fyrri helming þessarar
vísu virðist ekki ljós.

47. Suo var giórt sem sikling bidur
sýndur var meir þa daude enn fridur
stodar nu eckj ad stalldra vidur
standande kom ræsir nidur.

48. Frietta eg huorge fyr j heim
frægra kong ad hiorua seim
gripur j möte gorpum tueim
gietur hann þann veg borgid þeim.

49. Hellu færde med afle ä
ytum leist hun stör ad siä
grofina hugdu ad geyma þä
geingu siydann burtu fra.

50. Audling talar vid Asmund frægur
Jrlandz vard oss kongurin slægur
brudar er sia bingurin⁴¹ hægur
brätt mun hann endast nockur dægur.

51. Sannast mun það sógdu vær
snarligur virdtist Hrolfur j giær
eckj lijst mier ódlings mær
Äsmund huijla ydur suo nær.

52. Suarade hinn er snotar bad
sanliga talade kongur vmm það
helldur kiore eg hillde ad
hnijga daudur enn þennan stad.

53. Recka skifer⁴² refla þiel
raugnis hallar⁴³ vndu vel
hier munu segger suellta j hel
sannliga fer þä eckj vel.

54. Laudursins skjifer vigra vagur⁴⁴
vordinn er sa fundurinn bægur
eigi skilde milldings mægur
meyar giarn og vijsku lägur.

41 Brúðar bingur: hjónarúm, sbr. þessi orð í sögunni: „þat ætla ek, fóstbróðir! at Hrólfr, nafni minn, ætli þér þessa sængina fyrr en hjá Ingibjörgu, dóttur sinni“, sjá *Hrólfs saga Gautrekssonar*, útg. Detter, 62.

42 Skýfir: heggur.

43 Rögnis [Óðins] höll: Valhöll; reflar Valhallar: skildir; þél skjalda: sverð, sbr. Björn Karel Þórólfsson, *Rímur fyrir 1600*, 142. Hugsunin er þá væntanlega að þeir menn sem voru höggvnr í bardaganum undu því vel – en þeim Hrólfi er ætlaður smánarlegur dauðdagi.

44 Þetta vísuorð er illskiljanlegt.

55. Skifdann leistu skialldar spord⁴⁵
 skioldungs þar vid randa mord
 eigi skilde ædru ord
 ägiæt spiria menia skord.

45 Skjaldarsporðurinn er neðri
 endinn á skildinum.

56. Asmund er það eigi suo vant
 ódling setur oss hardann skamt
 varla kom eg j verra pant
 væri mier vr grófinne ant.

57. Herrann ansar hilmers kund⁴⁶
 hefur þu ræsir barna lund
 hier mun eg läta fiolnis fund
 falla nidur vmm eina stund.

46 Kundur: sonur.

Þridia

III.

1. Higge digg ä hróðrar giord⁴⁷
 hólða sueit med greinum
 medan vier gledium minnis jórd⁴⁸
 af mildings verkum hreinum.

47 Hróðrar gjörð: kvæði.

48 Minnis jörð: hugurinn.

2. Styr var fyr med styrkuum endur
 styre | fróða hiupa⁴⁹
 nauda traudur⁵⁰ var niflung⁵¹ sendur
 nidur j jórd suo diupa.

49 Fróða hjúpur: brynja; stýrir
 brynja > hermaður.

50 Traudur: tregur, óviljugur.

51 Niflung(ur): konungur.

3. Garpar snarper gordu tueir
 Gautrex syne ad filgia
 sarer voru segger þeir
 siatnar vnda bilgia.⁵²

52 Unda bylgja: blóð.

4. Dottur þotte dóglings nu
 dreinger jlla setter
 jta sijter ägiæt fru
 eru þeir klædum fletter.

5. Endils sende eikar⁵³ skord
eina meý til recka
berdu skerde blijdlig ord
baugs⁵⁴ hann fyrest⁵⁵ ecka.

53 Eik endils: gull; endill: dreki,
ormur, sbr. Björn Karel Þórólfs-
son, *Rímur fyrir* 1600, 117.

54 Skerðir baugs: maður.

55 fyrest: sem sagt ‚firrist‘.

6. Käter sätu kappar þä
kuellid tok fram ad lijda
gullas þóllen grófinne hiä
gieck hin öska frida.

7. Virda spurde vegligt sprund
huort væri þar menn ä ljufe
snöt j möte seima lund
sende biortu vijfe.

8. Bæde klæde bior og vist
braud og vijnit skiæra
meidir⁵⁶ beidir mens vid rist⁵⁷
mildings dottur færa.

56 Meidir: maður (hálfkenning).

57 Rist mens: kona.

9. Spracka⁵⁸ þackar spenner horns⁵⁹
spioll og bod med tiggia
ryrer skyrer rinde þorns
reckx⁶⁰ huad hann vill þiggia.

58 Sprakki: kona.

59 Spennir horns: Hrólfur er hér
kenndur við horn sitt, sbr. Björn
Karel Þórólfs-son, *Rímur fyrir*
1600, 181.

60 Rýrir rekks á væntanlega að vera
mannkenning.

10. Brand til handa beide eg mier
budlungs dottur færa
suerd mun verda seigeg þier
snötum þungt ad hræra.

11. Laut j braut til lindar geingur
loks ad hitta rinde⁶¹
biargar sagde baugs⁶² huad dreingur
beidde menia linde.

61 Hér virðist helst sem svo að laut,
lind og rindur séu allt hálfkenn-
ingar fyrir konu.

62 Ekki er hlaupið að því að fá
merkingu í orðin ‚bjargar baugs‘.
Visuorðið skortir innrím og hlýtur
að vera afbakað.

12. Walla kalla eg visku hanz
vera sem adrer läta
brosad er opt ad male manz
mens⁶³ og suarar hin kätä.

13. Hitt er⁶⁴ kuyttad Hrolfur sie
hellður vitur j radum
merkur sterkur og milldur af fie
mentur snilldar dädam.

14. J giær var eg nær er Gautrex kundur
gafst sem adrir færri
laufa klauf hann *lund⁶⁵ j sundur
lijkt sem birke væri.

15. Flíodid ríoda finn þu skiott
fenrix garda skerra⁶⁶
gillding⁶⁷ villda eg glod j nött
gófugum færa herra.

16. Wndann skundar eisu fríð⁶⁸
einkar talade leinge
vt med sut þo eigi sie blijd
audskord fra eg ad geinge.

17. Geitir leitar glæse mals⁶⁹
grund ad hljfar spille
þellan fellur þyniar bals⁷⁰
þegna daudra j mille.

18. *Dynu⁷¹ synest dreinger þa
daudir gänga sagu⁷²
þægja⁷³ og bægia þornana⁷⁴
þeir er nidre lägu.

63 Skrifað m̄s. Erfitt er að koma þessu heim og saman og þriðja visuorð skortir innrím. Leiðréttá mætti ‚mens og‘ í ‚mengrund‘ eða ‚menþöll‘ en vandséð er hvers vegna þau orð hefðu afbakast svona.

64 Hitt er: hdr. Hittè. Grímur Helgason les ‚Hitter‘ en þá hefði mátt búast við titli yfir t en ekki e. Hann les áfram: ‚kuytt ad‘.

65 *lund: hdr. lind; laufa lundur = maður.

66 Hér hlýtur að vera sverðskenning en erfitt er að koma henni heim og saman. Björn Karel leiðréttir Fenrix í Fjölnis og hugsar sér að Fjölnis garðar sé skjaldarkenning (Björn Karel Þórólfsson, *Rímur fyrir 1600, 142*) en eins og hann bendir sjálfur á eru engin önnur dæmi þekkt um slíka kenningu í rímum. Ekki er heldur árennilegt að fá merkingu í ‚skerra‘, sem virðist eindæmaorð. Vænlegra gæti verið að leiðréttá í ‚Fenrix góma sparra‘ og breyta þá ‚herra‘ í ‚harra‘ í fjórða visuorði. Hliðstæða við hvort tveggja er í *Ektors rimum XII.70*.

67 Gilldingur: sverð, sbr. Björn Karel Þórólfsson, *Rímur fyrir 1600, 130*.

68 Eisu fríð er ófullkomin kvenkenning.

69 Geitir er jötunsheiti; glæsímál Geitis er gull; grund gulls er kona.

70 Þyn er árheiti; Þynjar bál: gull; þella gulls: kona.

71 *Dynu: hdr. Dynest.

72 Sága dýnu hlýtur að vera kvenkenning og er það óvenjulega að orði komist en raunar ekki illa til fundið um skemmumey. Annar möguleiki er að hér hafi upphaflega verið gullkenning, t.d. hafi ‚drengir‘ verið ‚drákons‘.

73 Þægja: ýta.

74 Þornaná er kvenkenning.

19. Hrædd og mædd kom hringa eik
heim að fruinnar garde
riod og möd af runnu leik
ristil⁷⁵ þessa varde.

75 Ristill: kona. Ekki er auðséð hvað
,runnu leik' á að vera.

20. Sætan mæt er sæmdar giorn
siklings mæj j hliode
suannenn fann hinn⁷⁶ sara biörn⁷⁷
seiger | það vænu fliode.

76 Hinn: Þessu orði er ofaukið og
það gengur ekki upp að sverðið
finnist hér og svo aftur í vísu 22.
Geta mætti þess til að hér ætti að
vera neitun.

77 Sára björn: sverð.

21. Bæde hræða bauga vor
blod og firdar daudir
baru sarer bragnar suór
budust mier af þui nauder.

22. Badar rädast beint vmm kuellid
brandsins enn að leita
fundu að stundu fenrix elld⁷⁸
og færdu gram hinum teita.

78 Fenrix eldur: sverð. Hér virðist
Fenrix notað sem Óðinsheiti.

23. Frette af lietta filkir ött
fliod huad þiggia villde
kióre með hiorue kongurinn fliott
klæde og lios hinn millde.

24. Kiærann færer kappu þeim
klædinn biórt af veflum⁷⁹
skundar sprund til skemmu heim
en skioldung geymer hellu.

79 Veflum: Þetta virðist vera
eindæmaorð og rímið er
ónákvæmt. Óvenjulegur bogi er
yfir u. Til greina mundi koma að
leiðrétta í ,vellum' og skilja þannig
að átt sé við gullbjört klæði.

25. Sijd mun blijd við segge fru
syna ferd ried enda
herians feriu hliotum nu
heim j Suiþiod venda.

26. Giæter mætur gullhrings þóll⁸⁰
garpurinn Þorer landa
reckurinn þeckist radin óll
rindar ægis branda.⁸¹
27. Versar⁸² þessa virðum mætum⁸³
virt var birt að fretta
halurinn falde⁸⁴ hellst vm nætur
holda kind af lietta.⁸⁵
28. Hrolfur huolfer hornid traust
hraustur Gautrex arfe
gaf það af sier gillda raust
greitt fyrer vopna starfe.
29. Blijdust þijdust bauga norn
birlar vijnid skiæra
stærer og færir stiriar horn
stillis *vininum⁸⁶ kiæra.
30. Hraum vid þraum ad haufde hun ä⁸⁷
hornid tok ad gialla
vijkur af slijkku vorunum fra
veiter ofnis palla.⁸⁸
31. Þorir stöð vid þesse vndur
þegar varp af hende
vrar⁸⁹ hurar⁹⁰ horn j sundur
hilmer spiotid bendir.
32. Ræsir blæs af reide harpur⁹¹
rijkur og suarade vijfe
j daudans naud er dreingurinsnarpur
drotter þröngua lijfe.
- 80 Gullhrings þóll: kona. Þetta virðist vera ávarpsliður og eiga við konuna sem hlýðir á rímurnar.
- 81 Rindur ægis branda (gulls): kona. Hér, Þorbjörg drottning.
- 82 Versar: Merking óljós.
- 83 Mætum: Væntanlega villa fyrir „mætr“.
- 84 Faldi: Freistandi væri að leiðrétta í „talaði“.
- 85 Þetta erindi er torskilið og erfitt að sjá til hvers það vísar í sögunni.
- 86 *vininum: hdr: vinnum.
- 87 Þetta vísuorð virðist óskiljanlegt
- 88 Veitir ofnis palla (gulls): maður. Ofnir er ormsheiti.
- 89 Orðið „úrarnhorn“ kemur ekki fyrir í *Hrólf's sögu Gautrekssonar* en er hins vegar notað um horn sem gegnir mikilvægu hlutverki í *Sturlaugs sögu starfsama*.
- 90 Húrar: Virðist vera eindæmaorð. Merkingin gæti verið svipuð og í sögnunum hurra og húrra sem þekktar eru í nýrri tíð.
- 91 Harpur: Virðist vera eindæmaorð. Gæti átt að merkja „herptur“.

33. Streingde dreingur sterklígt heit
 stöð hann óðrum fæte
 hann skal kanna hilmers leit
 helldur en birdar sæte.⁹²

92 Byrðar sæti: Óljóst.

34. Þorer suor að þarnast skal
 þegninn dríck og fædu
 fyr enn spir með fiorue hal
 fra eg so lukast rædu.

35. Heimann sueimar harla reidur
 hristir mækis eggja
 veit eigi sueit huort vijga meidur
 veg mun síjdann leggja.

36. Adur enn hädist odda fundur
 ä þeim xiiij. nättum
 frett hef eg þetta að yrde vndur
 Jra brä það hättum.

37. Tróll fra hollu tiggja löngt
 tóludu menn að væri
 vijda bijda virdar krankt
 vid fra eg horfa fære.

38. Bendir sendir beiger fleins
 braut hann þorp og hallir
 fíjsir hnijsir fram að eins
 flagdid hrædast allir.

39. Flijdu lijdir fleina vind
 fölk sä dautt j hrónnum
 eijdir deijdir vrins kind⁹³
 eirn veg fie sem monnum.

93 Úrins kind: hugsanlega er átt við
 nautgripi, sbr. orðið úrarhorn.

40. Fitjar vitjar fenris jödz⁹⁴
filkers hallar snimma
dofri⁹⁵ ofrar⁹⁶ darra hlíodz
dægri fyr var rimma.

41. Sprettings sette spialld⁹⁷ j skiólld
og spiot vnd sier j gätter
hóldum völdust heiptar giólld
helldur enn mijkar satter.

42. Steiper hleiper stiórnu hramms⁹⁸
stals med heiptar lionum⁹⁹
vijger hnijga virdar grams
vals fyrer leiptar siönum.

43. Hundrud vndra holda fimm
halurinn lidz ad mætte
rädinn nädu ad reina grimm
Hrolfs¹⁰⁰ firer þessum vætte.

44. Eingin dreingia jnne dreckur
oll tok brógd af stille
kall er valla kóppum þeckur
knosar¹⁰¹ hann þeirra ä mille.

45. Annan dag kom flíodid eitt¹⁰²
til filkers hallar vitia
sijndist kind med suerdid breitt
suóng þar vte sitia.

46. Mær kom nær þa mellu dreingur
mílding jnne birgde
skiott og flíott til skemmu geingur
skyckiu folld¹⁰³ og sirgde.

- 94 Fenris jóð: úlfur. Fit (land) úlfs gæti verið vígvöllur.
95 Dofri er jötunsheiti, hér Þórir. Einnig kæmi til greina að Dofri darra hljóðs (orrustu) ætti að vera mannkennning.
96 Ofra getur merkt að lyfta en samhengið hér er óljóst.
97 Sprettingur er jötunsheiti en hvað spjald Sprettings á að vera er ekki ljóst.
98 Stjarna hramms: gull; steypir gulls: maður.
99 Þetta vísuorð er torskilið; ljónar eru menn og ef til vill á að taka saman „ljónar heiptar stáls“ og skilja sem hermenn.

100 Hér virðist gert ráð fyrir framburðinum Rólfs. Slíkar norskuslettur finnast sums staðar í rímum.

101 Knosa: lemja.

102 Í þetta vísuorð vantar bæði stuðul og innrím. Ef til vill ætti „annan“ að vera „fagran“.

103 Skikkju fold: kona.

47. Brigdinn¹⁰⁴ hugde eg báru landz
brima þóllinn¹⁰⁵ sagde
beite leit eg biarga ranns¹⁰⁶
birgd var hóll ad flagde.
48. Joded rioda ódlings bad
jñna flíod af mætte
huersu þessu hugdir ad
hafra tigge¹⁰⁷ þætte.
49. Buss var þussa¹⁰⁸ briniu vardur
búkurinn järne víjda
ennid spennir hialmurinn hardur
hrotte¹⁰⁹ girdur vid síjda.
50. Drosinn líos kuad draugnum þeim
digrann hring ä arme
buinn og snüenn vid branda seim
brudurinn talar med harme.
51. Sorangs¹¹⁰ voru suartar brijn
suangur og magur ad líjta
higg eg biggia¹¹¹ hellis síjn
harmur kunne ad bíjta.
52. Annan suanna ódlings mær
enn vill kuinnan senda
mistar¹¹² vist sem mælum vær
med skal fædu venda.
53. Ferdar er það flíode bann
fram til hallar vítia
tigge liggur og treístist hann
traudla vpp ad sítia.
- 104 Brigðin: afbrigðin, hin óvæntu umskipti.
- 105 Báru land: sjór; brími (eldur) sjávar: gull; þóll gulls: kona.
- 106 Beítir bjarga ranns: jötunn, hér Þórir, sbr. Björn Karel Þórólfsson, *Rímur fyrir 1600*, 172.
- 107 Hafra tiggi (konungur) er tor-skilið. Til forna eru slíkar kenningar hafðar um guðinn Þór.
- 108 Þussa buss (þursa burs): jötna sonar, þ.e. Þóris. Taka á saman svo: Búkurinn þursaburs var víða brynjuvarður.
- 109 Hrotti: sverð.
- 110 Sórangur (stafað Svórangr í *Ordbog*) er jötunn.
- 111 Biggja hellis: hellisbúi, þ.e. Þórir. Hygg eg byggja hellis sýn: [þannig] tel ég útlit jötunsins.
- 112 Mistar vist ætti að vera kvenkenning en erfitt er að sjá hvernig það á að ganga upp.

54. Vella þella¹¹³ vondsligt kuein
veittu eigi kuad suanne
þig mun leida ljútid mein
lox af þessum manni.

55. Víf nam þrifa vist og drick
vænt ä vrne¹¹⁴ kallar
þennann kienner þiasse¹¹⁵ hrigg¹¹⁶
þegar hann kom til hallar.

56. Renner spennir randa sködz¹¹⁷
reiger ad fliode augu
ristar¹¹⁸ nistar halu stodz¹¹⁹
höfudid fyrer baugu.¹²⁰

57. Meyan fleiger horne hart
hrunde diskur af lofa
suannann fann og sagde margt
snötina villde hann profa.

58. Kind er blind enn kongsins nu
katt ried mæd ad jnna¹²¹
veill man heilla vife fru
vist¹²² er horfinn sinna.¹²³

59. Skallaz fallaz gefne¹²⁴ og gied
greiner þegar hün heyrde
sijdann frijdar sagner med
snöt til hallar keyrde.

60. Seigdu ad bregde þussinn þrä
þorna eikinn | rioda
läte kätann ljífe ä
lofdung suenskra þioda.

113 Vella þella: kona.

114 Úrnir: Aurnir, jötunsheiti, þ.e. Þórir.

115 Þjassi er jötunsheiti, þ.e. Þórir.

116 Hrygg: Vandséð er hvernig skilja á samhengið hér og rímið er ófullkomið.

117 Randa sköð: sverð.

118 Ristar: Hér mætti leiðréttá í Hristar til að fá fram stuðul.

119 Hála er skessuheiti; hálu stöð: úlfar.

120 Visuhelmingurinn virðist óskiljanlegur.

121 Inna: segja

122 Vist þýðir hér veitingar.

123 Sinni: félagi?

124 Skarlats Gefn: kona.

61. Suinn j minne seimanä¹²⁵
 slijka rædu lagde
 huijt nam lijta hrimenn ä
 hringa þóll og sagde.

125 Ná (Gná) er gyðjuheiti; seima Ná er kona.

62. Fædu snæde ferligt troll
 framur er Hrolfur ä lijfe
 gretter leit vid gullhrings þóll
 glotte þuss ad vijfe.

63. Skijre hin dýra skorda gullz
 skioma¹²⁶ talade beiter
 grimma rimma gieck til fullz
 Gautrex syne huad veiter.

126 Skjómi: sverð; skjóma beitr: maður.

64. Lifer hinn þrifne sikling siä
 settur j grof suo myrkua
 hellu fella hóldar ä
 harla þunga og styrkua.

65. Brædur fædir budlungs mæ
 benia skins¹²⁷ og dæder
 henne kienna holdar nær
 heidurinn sinn og näder.

127 Benja skins: óljóst, e.t.v. sverðs-kenning.

66. Suinna finna seimagrund
 sagdist Þorer vilia
 sotte ött ä suannans fund
 seima æske þilia.¹²⁸

128 Seima æskipilja: kona.

67. Kuellid var helldur er kurteist vijf
 kom til Þorirs fundar
 beggia seggia birtast lijf
 brudur ad grofinne skundar.

68. Óðrum *naudru¹²⁹ eidir bings
arme skaut vid steine¹³⁰
*leigjar¹³¹ fleiger landa hrings
lestir¹³² folldar beine.¹³³

69. Onguer slongua óflger xij.
ytar þessare hellu
leisir þeisir lijdir Hrölf
lox af bauga þellu.¹³⁴

70. Agnars fagnar óllum þeim
alma þorn med bljdu
beidir leidir bragna heim
baugs enn liette strijdu.

71. Mætum bætist mein og pijn
milldings kóppum sniollum
heptist aptur hrosta vijn
härs¹³⁵ j visku póllum.

Fiorda Hrölf's rijma

IV.

1. Þrisuar framda eg þundar vijn
vmm þegna hag
frialsast mun þui fræda smijd
vmm fiorda brag.

2. Jrlanz kongur er jnn j holl
og allmióg suelltur
skatnar hrædast skrämlig tróll
og skiolldurinn smelltur.

3. Þorer spurde þeingils meý
ä þennan hätt
frete hann af þundar þey¹³⁶
er þeir hafa ätt.

- 129 *naudru: hdr. naudum.
130 Eyðir *nøðru bings (gulls) skaut
öðrum armi við steini.
131 *leigjar: hdr. leiger.
132 Lestir *leygjar (elds) landa
hrings (sævar) = maður. Eldur
sævar er gull. Lestir gulls er
maður.
133 Foldar bein: steinn. Lestir
*leygjar landa hrings fleygir
foldar beini = maðurinn fleygir
steininum.
134 Bauga þella: kona. Þriðja vísuorð
er myrkt.

135 Hrosta vín Hárs: skáldskapur.

136 Þundar þeyr: orrusta.

4. Wijfid sagdi vaskare menn
kann varla fá

þeirra vorninn ríður og renn¹³⁷
sem reinast mä.

137 Ríður og renn: Þetta orðasamband er einnig að finna í *Geðraunum*, *Sturlaugs rímum* og *Ektors rímum*. Í hinum rímum er það ‚frægðin‘ sem ríður og renn.

5. Kongur vor gíorer koppum grand
med kíjnge filldur

þu hefur verid vmm þetta land
af þegnum trilldur.

6. Kappinn suarade kuendid lösa

kienne eg mig

hier munu eckj allir kíösa

ord ä sig.

7. Nu ertu enn kuad niflungs vijfid

næsta skiædur

hue skal endast hilmes *lijfid¹³⁸

ef halurinn rædur.

138 *lijfid: hdr. vijfid.

8. Þorer ansar þornagrund

þa suo fellt

þann fæ eg vijst hinn harda hund

til heliar suellt.

9. Wijfid suarade vielum suipt

er virda gledur

madur hefur sä mikla skript

ä mijnum fedur.

10. Vægid honum fyrer vora bæn

og vertu eigi stiggur

mun þä eignast meire | sæmd

þinn madurinn diggur.

11. Vilier þu Ásmund elska heitt
sem eigin mann
þier skal allt af vilia veitt
sem verda kann.

12. So er kominn ä seggia valld
ad sagde frü
oss mun verda giptu gialld
ef gleymum nu.

13. Fleyri talar hun frigdar ord
en faum það greint
virdum birlar veigaskordin¹³⁹
vijnid hreint.

139 Veigaskorð: kona.

14. Holda giorer fra harme spenna
huorskins glaumur
annan veg skal rógnis renna
rösar straumur.¹⁴⁰

140 Rógnis rósar straumur: skáld-
skapur. Rós getur merkt bikar,
sbr. *Ordbog*.

15. Þorbiorg sat nu þeige kþr
er Þorer huarf
vijfid biost þä vijst sem fyr
j vopna starf.

16. Gófuga menn j garda sende
gullas vór¹⁴¹
Kietil ad hitta enn hiartad kiende
harma fór.

141 Gullas (gullhlaðs) Vör: kona.

17. Skeidum hratt ä skeliungs frön¹⁴²
sä skjirdar dreingur
farna seiger hann firda von
ef frestast leingur.

142 Skeljungs frón (land hvalsins):
hafid.

18. Jngialldur kom austanad
ä æis dijr¹⁴³ 143 Ægis dýr: skip.
dige nu huor sem drottning bad
kuad dreingurinn skjir.
19. Dóglíng sotte daga sem nætur a
drösar fund
síklíng fra eg ad síglir mætur
j samre stund.
20. Fundust þesser frægðar menn
og fromdu tal
báðir líetust buner senn
ef beríast skal.
21. Hílmers segl fra hünúm níður
ad huorge síjgur
buíst nu huer sä bragna víður
er best er víjgur.
22. Þorbíorg gaf þa þackar ord
ä þeirra snílld
háfer nu kuad hringa skord
ad hefnd síe gílld.
23. Sannlíga var þa seggíum tueím
síjnt til mídz
früínn var síalf j ferd með þeim
og fíolde lídz.
24. Reína þeir fyrrer ræsíe ord
reípíd huert
ólldur geíngu a jmíe bord
og allt vm þuert.

25. Fluga þotte flaustur vm hver¹⁴⁴
þar fridurin brestur
ytar komu med allann her
til Jrlandz vestur.
26. Kappar lógdu ä kongsins hófn
og kiendu skeidur
Kietill bad vackta virða biorn¹⁴⁵
og var þo reidur.
27. Kietill var ei til orða seinn
vid ódlings jöd
eg vil rada atferd einn
og allre þiod.
28. Brennum land og britium þiod
og berium allt
fillum suo af fenris jöd¹⁴⁶
og folkid sniallt.
29. Þessa látte þegna gielldur
þeingils kuon
þä mun verða hernum helldur
harma trön.¹⁴⁷
30. Geingu þeir med grimma lund
j glæsta borg
bukar þocktu breida grund
bæi¹⁴⁸ og torg.
31. Vijst ma bæde vine og frændur
vegna siä
hinn verður opt ad hreiste kiendur
er hefna mä. |
- 144 Hver: sær, sbr. Björn Karel Þórólfsson, *Rímur fyrir 1600*, 106–107.
- 145 Virða björn hlýtur að eiga að vera skip en í því er varla heil brú. Björn Karel leggur til að leiðrétta í ‚vimra björn‘ (*Rímur fyrir 1600*, 153) en ekki verður séð að ‚vimra‘ komi fyrir í rímum. Vænlegra væri að leiðrétta í ‚voða björn‘; þannig er skip kennt í *Mágus rímum* II.72.
- 146 Fenris jöd: úlfur.
- 147 Harma trön: harmur (nafnorðs- aukning, blómað mál). Trön merkir háseti.
- 148 bæi: skrifað bæ¹

32. Fallinn sie hier fiolda hersins
fir og nær
sie eg ei líjkt til lofdungs þess
sem leitum vær.

33. Herinn allur grimdar geistur
gapte j mot
verdur eigi vr heliu leistur
higginn snot.¹⁴⁹

149 Hér vantar stuðul.

34. Kappar lijta kongsins gard
og kiendu hóll
fríjdlig skiemma fyrer þeim vard
ä fógrum vóll.

35. Brennum þesse bæde hus
og berum ad tundur
vinda herinn vijga füs
og vegge j sundur.

36. Ofeigum kiemur ei ólld j hel
og er það mællt
segger skilldu siäst vm vel
og sijna eigi fælt.¹⁵⁰

150 Að sýna eigi fælt hlýtur að merkja
að sýna ekki hræðslu.

37. Bragnar kinda bäl suo hätt
og birta glædur
míllding spir vmm midia nätt
huor manna rædur.

38. Nu er það birt kuad budlungs jöd
er bar fyrer mig
sä er nu kominn med fræga þiod
ad frelsa þig.¹⁵¹

151 Hér vantar stuðul.

39. Stiller ried ad stockua vt
og sterkleik herdur
feinginn mun þeim flestum sut
er fyrer honum verdur.

40. Vjsir ljitur vaskann mann
og vegur suo tijdt
hóndum greip hann holdinn þann
og helldur strijdt.

41. Hneiger¹⁵² hialm enn kurteis sprundid 152 Hér vantar stuðul. Ef til vill hefur
klappar mót skáldið talið að *kneigir væri forn
vopnum fleiger ä vjda grund mynd.
su vænlig snöt.

42. Giæsku fann er giort var bäl
og grimligt strijd
þetta er eckj ä þann veg mäl
kuad þorna hlijd.¹⁵³ 153 Þorna hlið: kona.

43. Hugda eg ad hefnna þijn
og hepta suig¹⁵⁴ 154 Svig: ósigur.
alldre var þad ætlan mijn
ad angra þig.

44. Sæker þetta suinna dreinge
sagde hann
raunar þarf eigi reina leinge
róskuann mann.

45. Oss mun þetta orda gialfur
ónguo tia
dijran seigdu dógling sialfur
dominn ä.

46. Filkir varð þá feigin og gláður
er fann þau öll
huor kuedzt buinn budlungs maður
að brenna holl.

47. Budlungs dottur bljúdu næfur¹⁵⁵
bannar það
Kietell var möte ödur og æfur
j annann stad.

155 Blíðu næfur: blíða, sbr. Björn
Karel Þórólfsson, *Rímur fyrir*
1600, 206.

48. Ecka var þar efnis feingur
vmm alla nätt
þeigia mun eg og þilia eigi leingur
þennan hätt.

Fimta Hrolfs

V.

1. Týrs skal renna tappa rijn vmm
tanna gliufur¹⁵⁶
fiolnis vijn skal föstrenn liufur¹⁵⁷
fara til þijn og kuædis stufur.

156 Skáldskapurinn skal renna um
munninn.

157 Föstrinn ljúfur: Þetta hlýtur að
vera einn af áheyrendum eða við-
takendum rímunnar.

2. Wirdar slögu vidris grand¹⁵⁸
vmm vjirs rann
huer fra eg nær er höllinn brann
hræddann giorde margan mann.

158 Viðris grand hlýtur að vera eldur
en heldur gengur það illa upp. Má
vera að upphaflegt sé 'viðarins
grand'.

3. Gumna bidur hann gönga vt þá
giordist stir
briota vpp hinu breidu dýr
burt er tróll sem þar var fir.

4. Skotnum hefur sä skelk j bringu
skioldurinn sett
launa eg stundum lægre prett
listum er óllum af mier flett.

5. Oss mun varla verða vr | minne
villann su
fyre skal eg enn fljia nu
falla daður ä mijna tru.

6. Budlung leit þa broður sinn með
blodgar hendur
einka fätt vid stiller stendur
stadurinn giorest nu all miog
brendur.

7. Suannenn bad fyrer sijnum fedur
sinnu giæddur
hann er ordinn ærid hræddur
jnne birgdur af hüngre mæddur.

8. Fyrre leista eg filkirs naud enn
fóður mijns hrigd
beri nu eigi ä brudi bligd
bragna vin fyrer sijna digd.

9. Hrolfur seiger ad hennar ord
skule hialpa þeim
gioreg þad ei fyrer gull nie seim
geijse vijdt þad spirst vmm heim.

10. Kaup er þesse kuenna mäl er
klandra oss
mektum eigi suo menia hnoss¹⁵⁹
ad minkist ytum stäla foss.¹⁶⁰

159 Menja Hnoss: kona.

160 Stäla foss: orrusta.

11. Bragning var sa bundinn leiddur
er brógdinn vann
hóldar bädu ad heingia hann
huor veit slijkann galldra mann.

12. Kietell suarar og kallar hátt þar
kinlig vndur
lofdung skilde lima j sundur
licktast þannen stála fundur.

13. Hrolfur bad þá blýðann verða
barma¹⁶¹ sinn
næsta er suo nafne minn
nockud hægst vmm kostinn þinn.

161 Barmi: bróðir (hér: fóstbróðir).

14. Asmund suarar og ódling stod
þa einkar nær
rettast skal þegar rümid fær
rijkann herran kügum vær.

15. Lofdung muntu litlu kaupa lijfid
þitt
villtu leggja ä valldid mitt
vegligt sprund og rikid fridt.

16. Ljrtid mun eg kuad lofdungs
brödurin leggja vidur
kongsins nafne kaste hann nidur
kaupist ella huorge fridur.

17. Jrlanz kongurinn ongu giorde
ansa ä möt
fastnar Asmund frida snöt
fruinnar gladdist blijdu röt.

18. Ytar feingu fulla sæmd er fruenn
var gipt
gripanna fiolda og gullen skipt
giórla var med óllu suipt.

19. Eingin þackar jrskum monnum aud
nie vijn
þeirra kongur er þrunginn pijn
þottist hractur af eigu sijn.

20. Wirdar kuadu valla kongin verre
fäst
alldre bad hann þa optar siäst
eckj skal til þessa liast.

21. Skjrer hielldu skatnar heim til
Skotlandz nu
veglig munde veislann su
voru jnne brudkaup þriu.

22. Sijdann sest ad sijnri riki seggia
huer
dugga óls enn dreggin sier
dicktan su til enda fer.

HEIMILDASKRÁ

HANDRIT

Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, Reykjavík

AM 605 4to (*Selskinna*)

AM 604 4to (*Staðarhólsbók*)

AM 146 a 8vo

Uppskrift Gríms Helgasonar af texta Hrólfs rímna í AM 146 a 8vo

Stokkhólmur, Konunglega bókhlaðan

Perg. 22 4to (*Krossnessbók*)

Perg. 23 4to

Herzog August Bibliothek, Wolfenbüttel

Codex Guelferbytanus 42. 7. Augusteus 4to (*Kollsbók*)

FRUMHEIMILDIR

Hrólfs saga Gautrekssonar. Í Zwei fornaldarsögur (Hrólfs saga Gautrekssonar und Ásmundarsaga kappabana) nach Cod. Holm. 7, 4to. Útg. Ferdinand Detter. Halle: Niemeyer, 1891.

Rímnasafn: Samling af de öldste íslandske rimer. Útg. Finnur Jónsson. 2 bindi. Kaupmannahöfn: S. L. Møller, 1905–12.

Rímnatal. Útg. Finnur Sigmundsson. Reykjavík: Rímnafélagið, 1966.

Hrólfs saga Gautrekssonar. Í Fornaldarsögur Nordrlanda eptir gömlum handritum. Útg. Carl Christian Rafn. 3. b. Kaupmannahöfn: [án útg.], 1830.

FRÆÐIRIT

Aðalheiður Guðmundsdóttir. Inngangur að *Úlfhams sögu*. Rit. 53. b. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 2001.

Bampi, Massimiliano. „The King in Rhyme: Some Observations on *Ólafs ríma Haraldssonar* as a Reworking of Snorri's *Óláfs saga helga*.“ *Filologia Germanica* (2012):49–65.

Björn Karel Þórólfsson. *Rímur fyrir 1600*. Safn Fræðafjelagsins. 9. b. Kaupmannahöfn: Hið íslenska fræðafélag, 1934.

Finnur Jónsson. *Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie*. 3. b. 2. útg. Kaupmannahöfn: Gad, 1924.

———. *Ordbog til de af Samfund til udg. af gml. Nord. litteratur udgivne rímur samt til de af Dr. O. Jiriczek udgivne Bósarímur*. Kaupmannahöfn: Carlsbergfondet, 1926–28.

- Guðrún Nordal. *Tools of Literacy: The Role of Skaldic Verse in Icelandic Textual Culture of the Twelfth and Thirteenth Centuries*. Toronto: University of Toronto Press, 2001.
- Haukur Þorgeirsson. *Hljóðkerfi og bragfræði: Stoðhljóð, tónkvæði og önnur úrlausnarefni í íslenskri bragsögu ásamt útgáfu á rímum af Ormari Fraðmarssyni*. Doktorsritgerð, Háskóli Íslands, 2013. Ritgerðin er aðgengileg á http://notendur.hi.is/~haukurth/Hljodkerfi_og_bragkerfi.pdf. Sótt 1. apríl 2015.
- . „Þóruhljóð og Háu-Þóruleikur.“ *Gripla* 22 (2011):211–227.
- Hughes, Shaun. „Late Secular Poetry.“ Í Rory McTurk, ritstj. *A Companion to Old Norse-Icelandic Literature and Culture*, 205–222. Oxford: Blackwell, 2005.
- Jóhanna Katrín Friðriksdóttir. „[H]ygginn ok forsjal’: Women’s Counsel in *Hrólf’s saga Gautrekssonar*.“ Í Martin Arnold og Alison Finlay, ritstj. *Making History: The Legendary Sagas*, 69–84. London: Viking Society for Northern Research, 2010.
- . *Women in Old Norse Literature: Bodies, Words, and Power*. The New Middle Ages. New York: Palgrave, 2013.
- . „Ideology and Identity in Late Medieval Northwest Iceland: A Study of AM 152 fol.“ *Gripla* 25 (2014):87–128.
- Jón Þorkelsson. *Om digtningen på Island i det 15. og 16. århundrede*. Kaupmannahöfn: Høst, 1888.
- Kalinke, Marianne E. *Bridal-Quest Romance in Medieval Iceland*. *Islandica*. 46. b. Ithaca: Cornell University Press, 1990.
- Ordbog over det norrøne prosasprog: Registre*. Kaupmannahöfn: Den Arnamagnæanske kommission, 1989.
- Ordbog over det norrøne prosasprog*. Kaupmannahöfn: Den Arnamagnæanske kommission, 1989—.
- Ólafur Halldórsson. *Inngangur að Vilmundar rímum viðutan*. Íslenzkar miðaldarímur. 4. b. Rit. 6. b. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 1975.
- . *Inngangur að Bósa rímum*. Íslenzkar miðaldarímur. 3. b. Rit. 5. b. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 1974.
- . *Grænland í miðaldaritum*. Reykjavík: Sögufélag, 1978.
- Sif Ríkhardsdóttir. „Meykóngahæfðin í riddarasögnum: Hugmyndafræðileg átök um kynhlutverk og þjóðfélagsstöðu.“ *Skírnir* 184 (2010):410–433.
- Svanhildur Óskarsdóttir. „Flateyjarbækur: Af Guðrúnu Ögmundsdóttur og öðrum bókavinum Árna Magnússonar í Flatey.“ Í Rósa Þorsteinsdóttir, ritstj. *Handritasýrpa: Rit til heiðurs Sigurgeiri Steingrímssyni sjötugum 2. október 2013*, 65–83. Rit. 88. b. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, 2014.
- Sverrir Tómasson. „Hlutverk rímna í íslensku samfélagi á síðari hluta miðalda.“ *Ritið* 5 (2005):77–94. Birtist á ensku sem „The Function of Rímur in Iceland during the Late Middle Ages.“ Í Jürg Glauser, ritstj. *Balladen-Stimmen: Vokalität als theoretisches und historisches Phänomen*, 59–74. Beiträge zur Nordischen Philologie. 40. b. Tübingen og Basel: Francke, 2012.

- . „Rímur og aðrar vestfirskar bókmenntir á síðmiðöldum.“ *Árbók Sögufélags Ísfirðinga* 43 (2003):164–169.
- . „Stráklegur list mér Skíði.‘ Skíðaríma, íslenskur föstuleikur?“ *Skírnir* 174 (2000):305–320.
- . „Nýsköpun eða endurtekning? Íslensk skáldmennt og Snorra Edda fram til 1609.“ Í Sverrir Tómasson, ritstj. *Guðamjóður og arnarleir: Safn ritgerða um eddulist*, 1–64. Reykjavík: Háskólaútgáfan, 1996.
- Torfi H. Tulinius. *The Matter of the North: The Rise of Literary Fiction in Thirteenth-Century Iceland*. Þýð. Randi C. Eldevik. Óðinsvé: Odense University Press, 2002. Fyrsta útg. *La Matière du Nord: sagas légendaires et fiction dans la littérature islandaise en prose du XIIIe siècle*. Paris: Presses de l'Université de Paris-Sorbonne, 1995.
- Vésteinn Ólason. „Kveðskapur frá síðmiðöldum.“ Í Vésteinn Ólason, ritstj. *Íslensk bókmenntasaga*, 2:285–378. 2. útg. Reykjavík: Mál og menning, 2006.
- . „Kveðið um Ólaf helga. Samanburður þriggja íslenskra bókmenntageirna frá lokum miðalda.“ *Skírnir* 157 (1983):48–63.
- . „Nýmæli í íslenskum bókmenntum á miðöld.“ *Skírnir* 150 (1976):68–87.

SUMMARY

The *Rímur* of Hrólfr Gautreksson.

Keywords: *Hrólfs rímur Gautrekssonar*, *Hrólfs saga Gautrekssonar*, ballads, late medieval literature, legendary sagas, bridal quests.

Hrólfs rímur Gautrekssonar are *rímur* (a metrical romance) in five fits, 263 stanzas in total, based on the second half of the legendary saga *Hrólfs saga Gautrekssonar*. These late medieval *rímur* are set in England and Ireland and relate the adventures of Hrólfr Gautreksson, king of Sweden, and his companions, especially Þórir ‘Iron-shield’. The *rímur*, a versification of the saga, are only preserved in one manuscript, AM 146 a 8vo, a slightly defective paper codex written in Flatey in Breiðafjörður in the first half of the seventeenth century. Five post-medieval ballads of the same story are extant, which suggests that the story of Hrólfr and his friends and foes was extremely popular in Iceland both in verse and prose form throughout the ages.

This anonymous metrical romance, which probably follows *Hrólfs saga*’s shorter redaction, is here dated to ca. 1500 on linguistic grounds. This article discusses its manuscript preservation, metre, style, language, and content, and situates it within the wider literary and socio-historical context in Northwest Iceland in the late medieval period. Finally, the article presents a diplomatic edition of the *rímur*.

Jóhanna Katrín Friðriksdóttir
Marie Curie fræðimaður við Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum og
Harvardháskóla
Árnagarði við Suðurgötu
IS-101 Reykjavík
jkf@hi.is

Haukur Þorgeirsson
Rannsóknarlektor við Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum
Árnagarði við Suðurgötu
IS-101 Reykjavík
haukurth@hi.is

KIRSTEN WOLF

LOW GERMAN LEGENDS
OF THE APOSTLES
IN ICELANDIC TRANSLATION

1. Introduction

Björn Þorleifsson (d. between 1548 and 1554) has left behind a remarkably extensive oeuvre. *Reykjahólabók*, the largest legendary preserved from medieval Iceland, is Björn's main claim to fame.¹ In addition, twenty-six charters dating from 1501 to 1539,² a fragment of the *Revelations of Saint John* (AM 667 X 4to),³ and two fragments containing legends of the apostles and a section of the *Origo Crucis* (AM 667 V 4to and AM 667 XI 4to) are in his hand.⁴ This article is concerned with the legends of the apostles in AM 667 V and XI 4to, the only writings by Björn Þorleifsson that have not hitherto been edited.⁵ Whether or not Björn is also the translator of the legends in *Reykjahólabók* and AM 667 V and XI 4to is a matter for speculation. Mariane Overgaard mentions that Björn Þorleifsson travelled to Denmark and Norway, where he had "opportunity to learn foreign languages and to come into contact with the most recent literature."⁶ Agnete

- 1 Edited in *Reykjahólabók: Íslandske helgenlegender*, ed. Agnete Loth, Editiones Arnarnagnæanæ, ser. A, vols. 15–16 (Copenhagen: Munksgaard, 1969–70). For a study of *Reykjahólabók*, see Marianne E. Kalinke, *The Book of Reykjabólar: The Last of the Great Medieval Legendaries* (Toronto: University of Toronto Press, 1996).
- 2 For a list of the charters, see Loth's introduction to *Reykjahólabók: Íslandske helgenlegender*, xxii–xxviii.
- 3 Edited in Agnete Loth, "Et islandsk fragment fra reformationstiden. AM 667, X, 4°," *Opuscula* 4 (1970):26–28.
- 4 The *Origo Crucis* fragment is edited in *The History of the Cross-Tree Down to Christ's Passion: Icelandic Legend Versions*, ed. Mariane Overgaard, Editiones Arnarnagnæanæ, ser. B, vol. 26 (Copenhagen: Munksgaard, 1968), 53–58.
- 5 It appears that Loth planned to edit the fragments. In her introduction to *Reykjahólabók*, she writes that "Da apostelsagafragmenterne slutter sig nær til helgensagaerne i Stockholm 3... vil det være naturligt at optage dem som et appendix til nærv. udgaves 2. bind," 1:xxii.
- 6 *The History of the Cross-Tree*, cx.

Gripla XXVI (2015): 139–183

Loth points out that he probably received a good education, and that since he was not destined for a career as a cleric he was likely taught (Low) German rather than Latin. She also comments that Björn, a wealthy farmer, probably preferred to translate and write his own works rather than copy someone else's.⁷ Marianne Kalinke accepts Overgaard's and Loth's arguments and considers Björn a "scribe, translator, editor, and compiler."⁸ Guðrún Ása Grímsdóttir, however, points out that there is no evidence that Björn Þorleifsson visited Germany or studied German, though she acknowledges that he may have become acquainted with Germans and German culture while in Norway. Furthermore, she draws attention to the fact that there was a church at Reykhólar and believes that one of the two clerics associated with the church is the translator of the legends, arguing that "[h]eldur er með ólíkindum að ólærður bóndinn Björn á Reykhólum hafi setið við að banga saman svo ólíðlegum þýðingum þýskra helgisagnatexta. Trúlegra er að klerkur í hans þjónustu hafi skrifað fyrir hann skjöl og bækur og kynni sá að hafa fylgt Reykhólabóndanum úr Noregi."⁹

AM 667 V 4to, measuring 22 x 16 cm, consists of six vellum leaves and two small strips. It contains fragments of the legend of Saint Andrew (fol. 1), the legend of Saint James the Greater (fols. 2–3), the legend of Saint Philip (fol. 4), the legend of Saint Mark (fol. 5 and the two small strips), and the last part of a version of the *Origo Crucis* (fol. 6). The fragment is wrongly bound: 1r and 4r are in reality 1v and 4v, respectively. AM 667 XI 4to, measuring 16.3 x 14.7 cm, consists of a single leaf and contains yet another fragment of the legend of Saint James the Greater.¹⁰ The text in AM 667 V and XI 4to, which has been dated to around 1525, is in two columns. Both fragments are housed in the Stofnun Árna Magnússonar in Iceland.

All the leaves are badly damaged. The damage is described by Mariane Overgaard as follows: "Ff. V 1 and XI have been used as book-wrappers and trimmed at top and bottom. Both their verso sides are worn. Ff. 2–5 are very tattered and the top lines of the text have crumbled away. F. 6 has

7 *Reykjahlólabók*, 1:xxxix.

8 Kalinke, *The Book of Reykjavólar*, 30.

9 Guðrún Ása Grímsdóttir, *Vatnsfjörður í Ísafirði: Þættir úr sögu höfuðbóls og kirkjustaðar* (Brekka í Dýrafirði: Vestfirski forlagið, 2012), 206.

10 Cf. *Reykjahlólabók*, xxi: "Dette sistnævnte blad viser sig at høre til umiddelbart efter bl. 3 i nuværende fragm. V, således at der altså af sagaen om apostlen Jacob er bevaret tre successive blade. Sagens begyndelse og slutning mangler."

been trimmed at the top so that several lines have been lost and on the inner edge so that a part of each line is missing. The outer edge has also been trimmed but for the most part this trimming has not caused a loss of text, although the last letters are lacking from a few lines. The leaf has been cut across withways and now consists of four strips. These strips may have been used as padding, perhaps in the binding of a book. They are not worn but would seem to have been exposed to damp.”¹¹ By comparing the legends in AM 667 V and XI 4to with their source, the legends in the Low German *Passionael*, it is possible to get an idea of the number of lines lost. Using fols. 2 and 3 of AM 667 V 4to, Overgaard estimates that columns 3ra and 3rv originally had about 48 lines, and that these lines must have taken up about 21–22 cm. She believes that in its original form the codex was in folio size, measuring approximately 20 x 30 cm. As for the contents of the parts of the codex that have been lost, she is of the opinion that “the fragmentary MS contained further legends of apostles and evangelists than the four mentioned ones and that these legends were also based on the *Passionael*.”¹² She suggests that it may have served as a companion to *Reykjahólabók*, which is likewise based on Low German sources, but which consists primarily of legends of the saints.¹³

2. Edition of AM 667 V and XI 4to

The legends of the apostles in AM 667 V and XI 4to are edited below and are followed by editions of legible letters in the two small strips from AM

11 *The History of the Cross-Tree*, c–ci.

12 *The History of the Cross-Tree*, ciii.

13 Cf. *Reykjahólabók*, xxxviii–xxxix: “I det håndskrift, hvoraf fragmenterne V og XI i AM 667, 4° er en lille rest, kunde man formode, at også de øvrige apostellegender i Der Heiligen Leben har været; det drejer sig om flg.: Petrus vnde Paulus 1 ra–liii va, Jacob de hillighe apostel de grote lxxix ra–lxxxv va, Bartholomeus cxxvi ra–cxxxviii ra, Matheus apostel vnde ewangelista clv vb–clvi vb, Lucas ccxxvii vb–ccxxviii rb, Symon vnde Judas cxxxx ra–cxxxxi vb, Johannes apostel vnde ewangelista cccviii ra–ccc rb, Mathias apostel ccclxviii rb–ccclxix vb. (Det skal tilføjes, at Johannes vnde Paulus, som findes bl. xlvii vb–xlxi ra, ikke handler om de to apostle af dette navn, men om de to hellige mænd i kejser Constantins datters, Constantias, tjeneste.) Evt. kunde man til apostellegenderne også henføre: Johannes baptisten boert xliiii va–xlxi va, Johannes baptisten enthouige cxxxii va–cxxxiiiira. Der er imidlertid intet bevis for at der har været en fuldstændig konsekvant adskillelse af de to håndskrifers indhold, således at *Reykjahólabók* udelukkende har været et helgensagahåndskrift og den fragmentarisk overleverede bog udelukkende et apostelsagahåndskrift.”

667 V 4to. Abbreviations are expanded in accordance with the normal spelling of the scribe. Expansions by means of a supralinear symbol or letter are marked in italics. Words or letters now illegible but assumed to have originally been in the manuscripts are printed in square brackets. Matter never present but presumed to have been inadvertently omitted is added in diagonal brackets. Characters to be inserted are placed within insertion marks (‘...’ for interlinear insertions, ‘...’ for marginal insertions). oooo indicate illegible or now missing letters; the number of zeroes corresponds approximately to the number of illegible letters, but not possible abbreviations. The punctuation and the capitalization of letters follow that of the manuscript. For a discussion of the paleographical, orthographical, and linguistic features characteristic of AM 667 V and XI 4to (and also Stock. Perg. fol. no. 3), see Overgaard’s *The History of the Cross-Tree*, ciii–cx, and Loth’s *Reykjahólabók*, liv.¹⁴

The edition is followed by a transcription of the Low German legends of Saints Andrew, James the Greater, Mark, and Philip in the 1492 edition of the *Passionael* with indications of the sections covered by AM 667 V and XI 4to in order to give an idea of the content of the legends and the areas covered by the two fragments.¹⁵ It should be noted, however, that the Icelandic text is much expanded in comparison with the 1492 edition of the *Passionael*, and it is quite possible that the *Passionael* should be dismissed as a source, especially in light of Marianne Kalinke’s analysis of the legends in *Reykjahólabók*. She maintains that “[w]hile there is not a whit of evidence that they [the legends in *Reykjahólabók*] are translations of legends in the *Passionael*, one can repeatedly confirm that older German legends, some established as the sources of the German legendary, contain the deviating or additional matter also found in the Icelandic legendary. *Reykjahólabók* thus permits us to infer the existence at one time of Low German legends that for the most part transmitted the lives of the saints, both historical and apocryphal, in versions much longer than and at times quite different from the abbreviated redactions popularized by *Der Heiligen Leben* and *Dat Passionael*.”¹⁶

14 In her introduction to *Reykjahólabók* (liv), Loth notes that in her edition, bþ and pte “opløses henholdsvis biskvp og postole; fuldt udskrevne former er ikke fundet.” In AM 667 V 4to, the latter is written in full on, e.g., 2rb17 (postvlann).

15 Cf. *The History of the Cross-Tree*, cxii.

16 Kalinke, *The Book of Reykjabólar*, 76–77.

AM 667 V 4to

[1ra] [oo]ara [d]a[v]d og bvnvd hann þvi helldr [þviat] þeir villdv fresta davda hans ef hann [vi]llde at helldr giora efter þeira forta[vl]vm og heimskre villv [oooooooooooo] þar sem [ooooo]v pinv hans [og mælt]v so. Þesse en hreinlate mann sem þier si[æed] nv hier pindan er vinvr gvdz og hefer ei[nga]r saker at bera med sier at hann þvrfe [ooo]fa krossfesting og gretv vt af er [þeir sa]vgdv þetta. Þa leit sancte andreas til [ly]dsens er hann sa æpa og mælte til þeira [af gvdligvm kærleika so seigiande. þier [g]odv sysken forhindret ecki mína pi[n]v. þar bidr eg ydr vmm. og mælte sidan til [k]rossíns heill s[e] þv heilagr kross [se]m likame drottens mins jhesv cristi hel[g]ader þa sem hann villde þola sinn bitran [d]avda vppa. Af þvi erttv betvr klædr [e]n þo at þv være allvr vtan med g[vl]le sleginn og settvr med dyrvm steinv [þ]esse enn same likame og lider vors he[rra i]hesv cristi. hefer þig prytt heilagr kross [s]o sem eína fegrzsta perlv og skinanda lios. O þv heilagr kross hvrr ath [s]kin yfer alla vervlld. lattv mig ecki [h]ier so híara j heime þessvm sem savdr [ed]r. sa sem ongvn hírde a eda [ooooo] gledr mig þess hellzt at eg skal ko[m]a til þin þar fyrer gled nv og þig vid míne tilkvomv og thakttv nv vid [l]æresveíne þinvm og frelsa þv mig [af þessare vervlldv. En þat folk sem sav hans písl og heyrde þesse hans [o]rd vorv .xx. þvsvnd manz ann konvr og ba[v]rn. og gafv sig til gvdz og heilagrar [t]rvar. med þessv folke sem heilaga [t]rv thok var broder egeas jalls <er> ste[r]ocokles hiet Annann dagen efter gieck þetta folk til rettar[oooooooooooooooooooo] vid hann at [ooo]

[1rb] [ooooo]a h[oooooooooooooooooooo] nv sem hann hef[er] þ[oo ooooooo] lydnvm og snyr þeim til b[etrar trvar] Og þa sem rettaren heyr[de ooooo] honvm slæge til nockvr otte er h[oooooooo]ag[ooo] andreas lifde og lofode fol[kenv] at h[ann sk]yllde lavsa<n> thaka sancte andreas bvirt aftvr af krossínvm og gieck sidan sialfr þangat sem krossen var og villde þetta teikn sia Enn samsnart sem andreas sa egeas rettara þa thalade hann til hans og frette egeas efter hvar til at hann være þar komen og sagde til hans. ef þv ert hingat komen til þess at trua a jhesvm cristvm þa verda fyrer giefnar þier allar þinar synder. en erttv komen til þess at þv villt latha mig af krossenvm þa skal þat ecki skie fyr en eg er davdr þviat eg [ooooo] hía mier konvng himeríkes sem vill draga mig med sier enn fra þier og eg er nv j sto[re] f[oo]d og glede. og vil eg kenra [ooo] egeas gott

rad at þv sner þier til gvdz og hans myskvnnar. ellegar kemvr þv i stora pi[nv] Þa skipade egeas. sem adr att andreas skyllde thaka af krossenvm. Svmer forv til nockvorer og villdv thaka sancte andream þadan sem hann var komen enn þeir sem til forv gathv ongv orchat þviat bædi hendr og handlegger at þeim vissndv vpp og vrdv mattlavser so míog at þeir gatv þa hverge hrezt sier til vilia ne gagns og reyndv þetta margar manneskívr þvi þeir villdv giarnan hafa haft hann af krossenvm. en þat gath eingin giortt. Og sem sanctvs andreas sa hvat mikit folkít lagde kapp a þetta at koma honvm af krossen[vm] þa leit hann til himens og mælte herra jh[esvs cristvs] eg bidr þig þess at þv lat[er mig ecki] fara hiedan af krossenvm [oooooooo] af greide þier mina sal adr [oooooooo] þa sem hann hafde þetta m[ælt ooooooooo] kom so mikit lios og bí[rti oooooo]

[íva] [oooooooooooooooooooo]e for sancte [andreas til alm]atthogs gvds og [oooooooooooooooooooo]ar og heilager einglar [oooooooooooo]a syngiande med [oooooo] loptenv vpp til himna j eylifaa [ooo] f[yl]gd og glede hvar er alldre verdr ender a [e]n þegar efter a vard egeas rettare diofvl odr og <þeir er> vorv med honvm og pindv han miog sarliga þangat til at hann do utaf herfiligvm davda. Þesa vndr sav margar manneskior og thokv at idrazt sinna synda og misgiornínga ok jafn vel broder egeas sem fyra greinda eg Sterocokles og medkenndvzt vid sialfan sig at þeir havdv lifat j vantrv adr ok kavllvdv aller til sancte andreas og badv hann at geyma sin fyrer ollvm illvm hlvtvm þadan af og samaleidis badv og adrer aller sem þangat qvomv þo ad þeir havdv adr ongva trv tekit en letv þa skíra sig j nafne favdr og sonar og heí lax anda amen. Sidan var likamen tekin og veítr eína merchiliga vmmvvd vmm hann efter þvi sem sondane gvdzvíne heyrde og var sidan giord ein kostvligh kirkía þar sem hans blezada beín nv hvilast og er þar biskups setvr j þeim sama stad nv sidan og giorazt þar othal jartheigna fyrer krappt gvdz og verdleika sanctvs andreas.

Þat var einn mektogr herra af veralldligvm mavnmvm hann thok jfra kirkiv sancte andreas einn akvr sem henne hafde verít giefen. þa einn thima bad biskvpen sem var at kirkivne gvd vm at hann skyllde strafa nockvt þennann herrann fyrer sína ohlydne og a[gi]rnnnd er hann hafde tekit akvrenn. enn gvd [hey]rde bæn hans. so at herann fieck mik[la k]rankleika er menn kalla febres eda [oooo]sott og sem hann hafde haft þesa [oooooooooooo]nd þa vmm hvgsade hann sig [oooooooooooo]e hann ecki hafa matt ne

[1vb] [o] g[oooo] so hann feinge aft[vr] s[ina] he[ilsv] og lofode at leggja aptvr akvrenn ef hann [yr]de heill. En þegar vard hinn rike madr heill af]tvr er biskvp hafde bedit fyrer hann ok sem [hann] var albata ordit þa villde <hann> ecki at hell[dr] af]tvr leggja akvren en fyr. þa frette biskvp þat at þese rike herran villde ecki hallda si[na] trv og lofvin. þa þotte biskvpe verr og vard m[iog] reidr vmm þetta og gieck einn dag jn j [kirkiv] sancte andreas og sína er hann atte yfer [at] rada og skipade at briota skyllde st[rax] allar þær lamppvv sem vanar vorv at [ski]na j kirkivinne og mælte. Eg skal ongva lamp[v] latha loga j þessare kirkiv fyr enn g[vd] hefer hefnzt a sinvm ovinvm. En gvd h[ey]rde bæn og ord biskvps so at þesse enn ri[ke] man vard síkvvr aftvr og þo at ongv minna enn adr. Þa sende hann enn til biskvps og bad hann en ad bidia fyrer sier til gvdz so at hann mæ[te] fæ aftvr sína heilsv þvi hann þottozt nv grantt vitha þat at sin sott være fyrer ong[an] savk enn fyrer akvren sem hann hellt fra k[irk]ivinne. og lofode biskvpe enn at hann skyllde l[eg]gia aftvr akvren eda annat godz þat sem be[tra] skyllde vera enn akvrenn. Þa svarade biskvp er þ[e]sse boden komv til hans. Eg hefer adr eitt s[in]n bedit fyrer hann og heyrde gvd bæn mína. e[nn] hann var samvr efter og adr. Þesse svor fie[ck] hann aftvr enn eingen ónnvr. Og sem hinn rik[e] man fieck þetta svar at heyra. þa lætvv hann sier þav ecki nægía og liet bera sig þanga[t] sem biskvp var. og þegar at hann sa biskvpen þa k[all]ade hinn sívke a biskvp og bidr hann syna sie[r] likn og bidr hann at fara til kirkiv og bidia [fyrer] sier til gvdz og med þat seínaztha þa v[er]dr so at biskvp sier þa hans písl og mæde [og] hvggæde og fer vt j kirkiv og legzt þar t[il] bænar. En medan at biskvpen er at bæ[n] sinne þa deyr hinn rike man a medann og hvertt sem salenn hefer farit þa [ooooooo]

[2ra] [oo]gan þa erv þeir brvkande valldit yfer hi[ooo]e[oooo]s mega. Enn so skal ecki vera jbland med ydr. hell[dr] skal so vera. hver sem messtvr vill vera. sa skal vera ydar vnder læge eda minztvr So sem manneskivnar sonvr er kommenn. þvi hann er ecki kómen til þess at hann vill latha þiona sier helldr þat at hann þione og þat hann vill sína sal giefa [oooo]gr morgvm manneskivm. En hans sal er [oooo] hans stvndliga lif sem hann hefer hier j veroldv. Annan tima gieck vor herra jhesvs cristvs med síofar stravndvne j galilea sem sanctvs matthevs skrifar vt af j sínvmm .ííí. capitvla. og sa hvar sem þesser tveir brædr vorv jacob og johannes med favdr sínvmm zebedeo og vorv <at> giora at nete sínv vte a sío j einvm lithlvm bathe. Þa

kallade vor herra a þa og bad þa roa at lande og fara med sier En þegar at þeir heyrdv kallet þa forv þeir at lande og skildízt þar vid skip og neth og jafnvel favdr sinn zebedeo og allt annat sem þeir attv fyllgdv vorvm herra efter þadan af so sem adrer hans læresveinar

En efter þat at vor herra jhesvs cristvs var vp stigin til himna þa for þesse gvdz astvínvr j þav lond er so heita. Samaría og ivdea og predicade þar heilaga skript efter því sem prophetar havfdv adr profeterat eda fyrer spad af vorvm herra jhesv cristo. þesse gvdz postule sancte jacob elskade miogh gvd og byvisade þat hversv at jvdar hafde fvllkomnat sinn viliat med savn-*nv*m gvde og manneskív og hversv hann med gvddomligre. makt reis vpp af davda a þridia deige efter pisl sina og hversv hann ste vpp til himna avllvm sínvm læresveinum asianda og otal

[2rb] þa sem þesse blezadr herra sancte jacob hafde heilaga kristenheit nockvt so vt vítkat med sinvm godvm kenníngvmm og predikann j judeska landi og vidara annars stadar. Þa var þar j þann tima einn galldra madr er hiet hermo[genes þe]sse ville man hann hafde ein læ[resveinn er] philetvs hiet. bader g[oooooooooooo] med þeira fiolkv[nge ooooooooo]gde margar manneskor [oooooooooooo] til sin. og so miog gath [oooooooooooo]at at þat trvde a þa og [oooooooooooo]vd Og þa sem hann f[ret]te þ[at at sancte] jacob kennde lydnm adra [t]rv [ooo] þa giorde hermogenes sig m[iog]h reidan vppa postvlann og se[ll]de j p[act]vm læresveinn sinn med þann bodskap til hans. ef sancte jacob lethe eck[i] af at kenna folkenv sidv nyia [oo]la[oooo]dis þa trv er hann sialfvr hielde. þa skyllde hann þat víjst vita at hann villde honvm þat ecki leinge þola og hann skyllde fyrer þat míssa líjfit. og so atte og philetvs læresvein seigia postvlnvm at meista[re] hans hermogenvs ætlade sier at yfer vinna hann fyrer jvdvnm. Og sem læresveinen philetvs fan postvln þa sa hann at sancte jacob predikade fyrer folkenv og sa ath hann giorde og marga vndarlíga 'hl[vte]' er honvm þotte. og gieck aftvr til sins meistara og sagde ecki neitt ord til postvlans en er hann fann meistara sinn hermogenem þa. mællte hann. Menn mega ecki fordv fa sancte jachob. þvíat hann hefer so mikla [mak]t og krapt at ogvrligt folk hefer hann dreget a[t] sier nv a lith<1>vm thíma og giorer marga

[2va] [oooo] med fiolkynge at philetvs gath hver[ge] geinget vr spornvm þeim er hann stod j og mællte so. Mattv nv sia til ef þín jachob er

so *craptvgr* at *hann* *getvr* leyst þig nv hiedan sem þv stendr og lætvr þig fara. [þang]at [sem] þv villt. þetta kom fyrer sancte ja[cob oooo at] [ph]iletvs stæde fiothradr af ov[oooooooo]lle og giorninge so at *hann* ma[ttē sig hverke hr]æra vr þeim stad er *hann* var þ[oooooooo] þegar at bodit kom til sancte ja[cob ooooooooo] fra sier sveita dvk sín. t[oooooooooooo] *hann* geyma dvkinn og hafa [oooooooo] En jafnskiott sem filetv^s fi[eck oo-oo] ke þa vard *hann* lavs og gieck j bvr^{tt} f[ooo] hvortt [ha]nn villde. þa var þetta sagt hermogenes [og] *honvm* læ vid at ærazt. og særde til .ij. diofla at þeir skylldv til sancte Jachob fara og fanga *hann* og skipade þeim at flythía *hann* bunden til sín og fa sier j hendr. Sidan forv þesser .ij. fiandr af stad og villdv reka síns herras erinde sem þa hafde sentt. Og sem þeir vorv komner þangat sem sancte jachob var. þa hroppvdv þeir <og> *avskrvdv vpp yfer og savgdv. Þv gvdz þienara og bæner þinar brenna ockvr miogh. enn hermogenvs hefer sentt ockvr til þín og eígv^m vid at færa þig *honvm* bvndinn. Enn er sancte jacob heyrde þetta. þa mælte *hann* til þessa ovína er *honvm* vorv sender. Faret þier nv aftvr og færít mier hingat ydvarn sem yckvr sende og lated *hann* so vera sem þit attvd adr at giora vid mig Sidan forv fiandr af stad og vorv miog glader og hlydoger þess vercks. og komv aftvr thil postvlans med hermogenvm og vorv badar hans henn^{dr} bvndnar aftvr a hryggenn [Þeir mæl]tv til hans. Þv gvdz þienare gief þv

[2vb] geingv g[oooooooooooooooooooo] bavd dioflvnm at fara a brott þadan en þeir þordv ecki annars en at fara þegar þeim var bodit. Enn philetvs geck at hermogenvm og leyste *hann* vr bavndvnm sem ohreiner anndar havfdv bvndit *hann* med. Efter þat skipade sancte jachob *honvm* at fara heim aftvr. Enn hermogenvs sagdizt þat med ongv mothe giora nema ef sancte jachob. villde [gior]a *honvm* nockvt theikn med sier so at diof(l)ar mætte sier ecki neitt méin giora vpp fra þvi og einkannliga a medan at *hann* fære heim aftvr. þa giorde sancte jachob bæn hans og fieck *honvm* staf sín j honndena. Sidann for hermogenvs fra sancte jachob og heim aftvr med skomm og sem *hann* hafde nockvra stvnd heíma verit þa for *hann* aftvr samaveg og villde finna sancte jachob og hafde med sier eina kistv fvlla af forneskiv bokvm og þegar *hann* fann sancte jachob þa gripr hermogenvs vpp bækrnar og lagde nidr fyrer fætv^{rnar} a postulanvm. og bad *hann* latha giora vt af hvat sem *hann* villde og samaleidis sagdizt og hermogenvs vilia

*avskrvdv] skrifvdv

gíefa sialfan sig j valld sancte jachobs og bad hann ath sia til med sier þadan af. Sidan bavd sancte jachob at bokvnm skyllde skiptta j svndr og skyllde svnm snara vt j sio enn svmar skyllde flytia langan veg j fra mavnm so at eíngen fynde þær og savckva þeim so nidr j *vathn eda myre. þvi ef þær være brenndar sagde sancte jachob þa mvnde þeir sem bækvrnar brenndv og aller adrer sem lvctena kendv af þeim brvna fa mikít meínlæte. var þetta þa so giortt sem postvlínn skipade. Enn hermogenus snerez

[3ra] [oooooooo]med me[ooooo]all[oooooooo] hingad [ooooo] kall[oooooooo] þat [oooooooo]ld hier med skipade postvlenn hann at hann tæke heilaga trv. og sagde honvm so fyrer at hann skyllde med þvi avll sín ord og adra sina villv aftvr thaka fyrer oll(v)m mavnm þat sem hann hefde adr þeim kenntt og styrkt. og ef þeir villdv ecki leggia þa villu og vantrv sem þeir hefde og hieilde og hann hafde adr lærtth þeim þa mvnde þeir an efa for thapazt j henne. þetta allt bavd postvlen honvm. Híer [m]ed bavd og sancte jachob honvm at bríota j svndr og brenna avll þav skvrgod sem hann fyndde. Þetta allt lofode meistare hermogenus at fvllkomna. Sem hann og gjorde.

Þa sem hermogenus hafde tekit vid heilagre trv og thok at fvllkomna þat embætte sem sancte jachob hafde honvm sagt fyrer þa gíech hann aftvr til sancte jakobs og fylgde honvm efter og af þvi vrdrv margar manneskior retrvadar og snervzt til gvdz fra jllre venív og ronngvm a trvnade og lietv skira sigh. og þa sem jvdarner vrdrv vid þetta varer þa vorv þeir miog akafliga reider vid þetta. Þa vorv þær med tveir mektoger herar þan eína hiet Lisie. en annar theodrisie þesir tveir herrar havfdv thvo hvndrvt manz sier til þíonvst. þeir bvdv sig jvdvnm fram til þess at fanga sanncte jakob. Enn jvdarner thokv þessv male vel og gafv þeim stora peninga til. híner þottezt og vel sier koma at þeir fiengv peningana. og thokv sidan postvlan og færdrv hann jvdvnm. Enn er alþydan sá postvlann fangadann þa þotte þeim þat mikít og badv vmm at hann skyllde verda lavs og savgdv so. ef hann være sakadr og hefde hann þa giortt nockvt þat sem stor savk være verd. þa ætte þo menn at finna at honvm. [fy]rst og straffa hann fyrer [s]mabreythn og br[ot] enn ecki þegar at deyda hann. Og med [þes]sv lietv þeir sancte jakob lavsan þeg[ar ooooo] at mikín samkvnda sk[y]lde

*vathn] athn

[3rb] þar [oooooooooooooooooooo] þetta ath þrofazt Enn þa sem [oooooooo]o þa kom þar sa[n]cte jachob [oooo]ede [oooo]a efter [oooo-o]vk at hann hafde v[oo] til þess at [oo]v[oooo] latha fanga sig. þvi seiger hann ef eg skal fra seigia. þa veit eg ecki adra mina savk en þat eg hefer kvngiortt og predicat af vorvm herra jhesv *criso* og hans heilagleik og hversv at hann var fæddr af einne hreinne og ofleckadre meyv og skære jvngfrv. og þat annat at hann liet sitt blezanligt lijf a heilogvm krossi Þat þ[ri]dja at hann reis vpp af davda þridia dag [e]fter krossfestinng sína og efter .xl. daga f[ra] vpp rísvnne for hann vpp aftvr til himna og sitvr nv til hægve handar sinvm hímneskvm favdr j oendaligvm fagnade og glede. adra sav[k] veit eg mina ongva nema þat eg hefer satt sagt. Og þa sem sancte jachob hafde [þet]ta vt lagt. þa lyste gvd híorttv lydzinns med myskvn heilags anda og kavllvdr m[e]d harre ravddv aller og mælltv so. Hvat sem hann hefer predicat og sagt af *gvde þa trvnm vær fvllkumlíga aller saman. og var þetta mikill fiolda manz bæde menn og quinnvr er þetta mælltv. Þa var þar einn blot biskvp er hiet abiatar og var so sem ein hæztte prestvr þeira. eda og sa sem mest er radande a þvi arenv. Þese abiatar fylltezt avfvndar og reide vid postvln fyrer þat at han hafde snvit so morgvm manneskivm thil gvdz fra dioflenvm og hans villv. og bavd at sancte jachob skyllde thaka til fanga og so var giortt efter bode biskups og thokv eitt reipp og lavgdv vppa halsen a honvm og leidde hann so fyrer herodes konga. Enn herodes lieth ecki langt at fresta vmm at dæma. og ski[p]ade at postvlann skyllde leida bvrft f[oooo] til hals havgs. og giorde hann þetta j kærleik og fyrer vinattv skvllid vid jvdanna. Og þa sem gvdz vinvr sancte jachob var vt lei[ddr] af stadnvm til hals havgsins. þa la [oooo] gavthvnne ein k[rank] manneskia [oooo]

[3va] [oooo] j fride [oooooooooooo] og sem en [oo] sivke [oooooooo] heill og þackade gvde og sancte jachob þessa iartheikn sa [ooo]m[ooo ooooo] fengit hafde postvln [ooo]af[oooooo]v med sier j vardhalde þangat sem sancte jacob atte at hoggvazt og þesse enn same havfdíngve hiet josias. hann snarade og reipenv yfer halsenn a postvlnvm sem hann var leiddr med efter a fyrer herodes kong. hann gengr fram fyrer postvlann og fellvr nídr a sín hne og bidr sidan sanc[te] jacob at <fyrer> giefva sier sína synd og broth til þess sem hann hafde honvm a mothe giortt og medkendizt sialfr at hann hafde honvm missþyrmt fyrer vtan nockvra savk og sagdizt

* gvde] g corrected from d

giar[n]ann [vi]lía trva a jhesvm *crístvm* sem sancte jacob b[od]ade. þa sagde *postvlenn til hans*. Er þat og [oooooooo]rd þín ein at þv villt trva a *jesvm* [dr]jepin og þat at hann er sannvr gvdz sonvr. Þaa [mæ]llte josias Sanaliga eg trver at hann er bæde gvd og *madr*. Þaa vard *biskvp* abiatar þetta aheyrdzla og vard miog reidr *vid*. og mællte til josias formalediadr erttv fyrer þat at þv villtt trva a jacobs *trv* og ef þv lætвр ecki af. þa skal latha havggva þitt havfdv vth af med hans og skvlv þit so fara bader Þa svarade josias *biskvpe*. Þv ertt siallfvr forbannadr og malediadr. enn þese *madr jakob er blezadr þviatt* gvd hans sem er *jhesvs crístvs* volldogr yfer himen og jordv þann sem hann predikar af. þa vard abiatar *biskvp* akafliga míog reidr og bavd at thaka skyllde josiam og briota vr *honvm* tennvnar og gieck sidann fyrer herodes kongh og bad hann *vmm* at latha sem fliothazt havgva havfdit af sancte [jac]ob. Enn herodes lofade *biskvpe* at so skyllde [gio]ra. Þa bad josias *vmm* at þeir mætte [ba]der fa eina favr og sagdízt gladliga vi[lia] ganga j davd[a] med sancte j[ac]obe sí[dan ooo] josias [ooooogser sancte jacob her[oooooooo]tla h[oo] josias [ooooo] endtt. þo [ooooo]

[3vb] ner þa mællte hann til josias [oooooooo] favdr og a hans son *jhesvm crístvm* og a heila[gs] anda. josias mællte og sagdezt allt þetta trva. Sidan thok sancte jacob vatn j hondena a sier og jos j havfdit a josiam og lagde hendr sinar og j havftid a *honvm* og signde hann j nafne favdr og sonar og heilags anda og mællte til hans. kyss mig nv josias. enn hann fiell a hne og kyste *postvlan* og gafv sig so gvde j valld bader. Sidan var beggia þeira havfdv *havgan* af og forv þeira saler thil eylifs fagnadar vtan enda.

Epter þat at þesse gvdz *vinvr* og *apostvle* var davdr þaa kvomv til likamans bæde hans þionvztv menn og læresveinar og thokv hann j *burtt* og lavgdv hann j eítt skip fyrer saker hræzslv [er þeir] havfdv af jvdvnm og vrdv fegner vid þat at þeir gatv komezt j *burttv* med sinn herra og meistara og badv gvd *vmm* ath hann sæe fyrer stiornnvne og so landthokvn og gafv sig aller vppa hans travst og sancte jacobs Enn eingill gvdz kom þegar og leidde skipit j eítt land sem heiter *galíciam*. og j eítt rike sem heyrde til einne drottningv er hiet lypa. þar thokv þeir likam ens blezada sancte jacobs vt af skípenv og bærv hann a land vpp og logdv hann sidan nídr a einn storan steinn sem þar la *vid* sioen. Enn jafn skiott sem likamvren var lagdr nídr a steínen. Þa synde gvd mikla dasemdh sínvm vin og nockvt faheyrda Ath þesse steinne sem sancte jacobs likame la vppa. vard so veykv og mivkv

at hann fiell at likamanvm allz stadar so sem hann hefde verit sniden efter honvm lika sem éinn þravngvr linn serckvr Efter þat giengv nockvrer af hans læresveínm heim til drottningvnr lypa og savgdv thil hennar svodann ord sem hier seiger. Vor hera jh[esvs] cristvs hefer sennt nv hingat thil þin likama sancte jacobs lær[e]s[vei]ns síns þan sama sem þv villd[e ecki ta]k[a] vid adr a medan at hann lifd[e [00000]

[4ra] [000000000000000000000000]e em[000000] he[000000] q[000]a[00]dr og eina [00000] En hvat skal þetta giora fyrer jafn marg[000000 sa]gde jhesvs. lated lyden ganga þangat at sitia sem mikit gras er eda hey og var so giortt at folkít settezt nídr og ath En [þar] var til thals nær fím þvsvnd manneskióm. og jhesvs thok bravdit og signde þat. Og skipte þvi j svndr med þeim sem sattv. og samaleidis giorde hann med fiskanna. og hverr og einn áth so míchit sem hann lyste til. Og þa sem aller vorv metter. þa sagde jhesvs til læresveinna sína. Safnnet þier molana til samans so at þeir spillazt <eckí>. þa savfnndv postvlarner molana saman og fylttest af þeim. tolf *bravdh kavrfver sem yfer gieck þat sem lydvrenn neytte echi. Og þa sem lydren sa þetta thakn sem jhesvs hafde giortt þa savgdv þeir so. Sanliga þesse <er> sa profethe sem thil kommenda a vera j veroldínna. og [s]eig[er] [h]eilog skrift at jhesvs gvdz *sonvr hafe [sen] tt sancte philippvs helldr efter bravd kav[rfv]m [e]nn adra sína læresveína at hann var þar þ[00000]dr og mvnde hann þvi gior vitha þar [o] av[00] og landzsens sidveníjv helldr en adrer [0000]ed þat fyrsta at sancte philippvs [kom] til vors herra jhesv cristi þa seiger og sannctus johanne[s j sin]v fyrsta capitvla vt af so at vor h[erra] villd[e] ganga j galileam og fan phill[pp]v[s vp]p [a v]egin fyrer sier og sagde thil hans philippvs f[ylg] mier efter en philippvs giorde so og gieck jnn j [þann] stad [er] heiter bethsayda þvi hann va[00000] og þan ein er hiet nathanael og sagd[e til] hans. þann sama hefer eg nv fvndit [00]e[000] moyse[s] j gavmlvm lavgvm hefer skrifat [0000] og drottin jhesum son joseps af [nazare]th og [00]ar [000000]z [0000] hann og [000]g[000000]s

[4rb] [000000]an[00000000000000000000]a[00]dr ord og h[000000] 00000000

*bravdh] d corrected from f *sonvr] sanvr

Þa sem avdrv[oooooooooooooooo] apostvlin var sk[oooooooo] nissa[oooo]anda. þa villd[e vor] herra jhesvs cristvs þa[nn] sinn þienara ecki læta vera hlvtlavsann at hann færde sier ecki nockvra fórn med sine þionvstv og heilagre kenínngv. og var sidan senndr j þat land sem heiter Sínthica eda Sithia. enn svmliger hier med oss kalla þetta sama land kallda svíþíod til at fremia þar gvdz erinde. þviat þat folk sem var j stadnvm Sithíja var sierliga miog heidit og trvdv vppa éinn afgvd sem hiet marcius. En þa sem þesse gvdz vinvr sancte phillippvs kom j staden þa byriade hann sína predichvn og sagde j fra gvdz almatthogs dyrdvm og sto<r>merckivm og éinkanliga fra hans blezada pisl og davda og hans heilagre vpp risv og vpp stigning thil himna og þessa heilaga predícan flvtte sancte phillippvs þar vm borger og kastala j .xx. vetvr og med gvdz fulltínng þa kom hann þessvnm envm miklla síthía thil heilagrar trvar og margæa stade adra. og þa sem herranner af rikenv fiengv þetta <at vita> at stadren sithía og adrer fleire vorv miog ordner kristner þa fylltetz þeir af reide og grimd vid sancte philippvm og liethv fanga hann og alla hans vnder menn og lietv binda postvlan víd éina svlv er afgodanvm marius var dyrckat. Enn afgvden þeira stod ofan a svlvne. þa savgdv herraner v[id] postvlan er hann var bvnnden. Villttv lífa leingr þa ofra þv gv[dv]nvm. og medan *ath þeir savgdv þetta vid philippvm þa skreid ein dreke vt vr svlvne og drap otal af þeim [oooo]envm og .íj. sonv hans og [oooooooo] havfðingivnm og þesse [oooooooo] margt folk f[oooooooo]gt mikin krank[lei]ka

[4va] [oooooooooooooooooooo]s krapte [oooooooooooooooooooo]dvzt giarnan [oooooooooooooooooooo] kenningvm og qvo [oooooooooooooooooooo] sem hann villde þ[oooooooo]a. þa bav[d sancte] philippvs at avll skvrgoden skyllde berazt bvrvt vr kirkivne eda mvsterin og briotha þav svndr j mola. Enn sethia heilagt kross marck aftvr j stadenn. og trva a éinn sanan gvd sem skapat hefde himen og jord og alla hlvtv adra. Sidan giorde lydren efter þvi sem postvlenn sagde fyrer og brvtv svndr skvrgodenn avll. en giordv rodv krossa og settv þa jn aftvr j kirkivna. þa þegar fieck folkit aftvr alla sína heilsa þat sem sigvt hafde ordet af fylv drekans og af þessare jartheign þa liethv sig skira margar manneskiór og thokv heilaga trv Sidann mælte sanncte philippvs vid drekan og sagde. Eg bydr þier vid vorn drotten jhesvm cristvm at þv farer bvrvt j eyde morckinne og komer

* ath] + at

alldre aftvr þadann Sidan flo drekín j bvrтт og sazt alldre j þvi lande vpp frá þvi meir. Efter þat seiger sancte philíppvs vid þa sem davder lagv og þesse drekín hafde deytt Eg bydr ydr j nafne vors herra jhesv cristi sem hier nv davder liggia at þier lifnet aftvr og verdit heiler og standet vpp a ydra fætvр. En jafnsnartt stodv þeir vpp og lofvdv gvd og thokv at predika gvdz erinde og savgdv frá þvi allt jafnt hversv at þeir havfdv verit davder. En af myskvnn og hins milldeligre nad gvdz almatthogs þa savgdvzt þeir hafa feingíth aftvr sitt lijf af þvi at þeir þottvnt þa fyrer vijst hafa þat [oo]e[oooooooo]gan[o] vithad a medan at þ[oooooooooooo] þessvm heime. At ein[ooooooooooooo]

[4vb] nne vil[oooooooooooooooooooooooooooo] Sidan vigde sancte [philippvs biskvpa og] presta og byfalade þeim heilag[oooooooo] trv thil at pred[ica] og kvnng[iora fyrer] folkennv hvat sem at hverr anar at thrva og at hallda þadan j fra.

Þa sem sancte philíppvs hafde kristnat og fvllkomliga stadfest heilaga trv efter þvi sem honvm þætte þa þavrf thil standa j þessv rike þa for hann til asijam og kende þar lydnvm og folkenv *heilaga kristeliga trv. sidan for hann j einn stad sem heiter gerapolim og liggvr `a' Jorsala lande og kende þar og folkenv heilaga kristeliga trv. Samaleidis kom hann *og j eít land er heiter samariam og predikade þar heilaga trv og so giorde hann þar margar merchilegar jartheigner þo at þær <erv> ecki hier j þesare bok greindar. vtann medh *stvttv male þvi hann rak þar diof[la] frá odvm mavnnvm og hreínsade líkþra menn af sinvm meínvm og marga krankleika og sotte [oooo]ade hann med gvdz krapte og fvllttinge og lífde so sína daga æthid med godvm verckvm so seiger og heilog skrift at þesse gvdz vinvr og heilag apostvle hafe og atth .íj. dætvр og þær vorv og kristnar og havf[dv] þær snvit morgvm mavnnvm og meyvím til g[vds og h]eilagrar trvar og lífdv bæde vel og h[rein]liga [ti]l þeira enda daga.

Uppa einn tíma kom eingill gvdz thil Sancte philíppvs og sagd[e til] hans. Stattu vpp og gack j þa ætt f[ra] jhervsaleм sem solen gengr thil hvila [ooo] og liggр thil þess stadar sem heiter naza[ret] og þat giorde philippvs Og er hann v[ar þar] komen nockvt so vppa vegen. þa koma a mothe honvm einn vngr kon[gr ooo]

*heilaga] heilagaga *og] + hann *stvttv male] male stvttv with transposition marks

[5ra] [oooooooooooooooooooo]a[oooooooooooooooooooooooooooo]vd
 [oooooooooooooooooooo]k[oooooo] mætte f[oooooooooooo]a vorra synda
 og [ooo] vor[oooooooooooo]ortt eda giora konvm vorvm [oooo ska]para a
 mothe. þat g. o. f. [o] s[oooo]m

JZethiel *profethe skrifar sofolld ord j sinne bok og j fyrsta capitvla og thekvr so til ordz. Jeg ezechiel sa eitt sinne mynd [oooooooooooo] og mynd a [oooooooooooo dy]ra s[o] hatthad sem hier greiner. A hinn [d]yr[oooo] eins manz a siona og stod [þvi]líjka sem þetta dyret stæd(e) ofan j hinum dyrvnm. A adrvr dyrinv var asiana at ljíta sem a einv leone og [ooo d]yret stod so at sia sem til hægre [ooo h]ínvm dyrvnm. Þat þridia dyret [ha]fde asionv og so til at líftha sem eitt [oo] havf[vd] og þetta dyret stod so sem [vin]stre handar hínvm dyrvnm. Fiorda dy[ret] hafde sína asionv so til at líjta so [se]m er a þeim fvgle er sem avrn heiter [fi]mmta dyrit var at sia til sem þat stæde [ooo] yfer hínvm dyrvnm[vm] hvertt þessara [dy]ra ha[f]de og fiora vænngde tveir hofdv <þav> vpp og vorv j svndvr breidder til flvcktar og være þo so at sia sem þeir være hnneigder til samann aftvr a bakenv. enn a[dr]er [t]veir [oooooo] vængene og vorv so [oo] hneigder at þesse dyren hvldv med þeim sinn likama. Og hvertt þesara dyra hafde sinn gangh efter þvi sem þeira a[oooo]na var til skickvt. og hvert sem þesse gre[ooo]ind dyr sende sín anda j fra sier [oooooooo]g[o] þav sialf þar efter [oooooooooooo]er

[5rb] tv[oooooooooooo] og allra þ[oooo] asion[oooooooooooo] sem a logar [ooo] af elde og [l]lys[tv] a[oooo] en[oo] brenandi lampp[oooooooo]a[ooo]ra [oo] þenan [oo] skínande. Enn [ooooo] j mille dyr[oooooooo]lige brennada [ooooo]. Og bvrtrv wr þeim elldenvm þa kom ein reid. Og þa sem þesse dyren gengv aftvr þa komv j mynd einnar elldzligrar elldingv Af þessvm greindvm hlvtvm ollvm sem nv vorv fram savgd og prophetenn sagdízt hafa sied þa sa hann þav avll f[oooooooo]lldis s[[oo]e almatthogs gvdz [ooo] avll[oooo] theiknvm og vmm merckivm sem fyr seiger Og merckisth avll[oo] þesse fiogr dyren vid fiora gvdzspíalla m[ooo]an ein heilog gvdzpioll hafe samsett af gvdz stormer[ck]ivm og hans blezada hiervist. Og skal þa fyrst latha vnder standa hvernen at þesser fior[er] [gv]dzspíalla menn reiknast vid þav f[iogr] dyren sem propheten ezeckiel hefer [s]agt frá þan fyrsta er sancte johanness. hann liknast vid eina avrn. þviat so sem avrnen flygr hæ[r]ra en [hinar] fvgllannar. so hefer og sancte [johan]nes hærra og diplig-

* profethe] prophefethe

ara skrif[at med] gvddomligvm krapte helld[r] e[n nock]kvr annar heilag
 madr. Annat [dyret] sem var med manneskiv h[avfvd 000] þyder þat ord
 sanctvm mathevm [þvi hann] hefer mest skrifat vt af vors [herra] jhesv *cristi*
 hier[vist] ok mandom m[ed] hans blezanligre [pre]dikann. Þat þridia dyret
 sem a sia var j avxa myndene [00000000000] sancte lvcam. þviat hann
 skrifar mest vp af vors herra jhesv *cristi* þijnv og af hans storv erfide er hann
 þolde og a[000000] hier j vervlld og fyrer vora skvlld þat fiorda dyret sem
 var j leonsmyndenne þa teiknast þat vid sancte marcvm þviat so [sem]
 leonet er so sterckt j s[0000]

[5va] [000]f[00000000000000000000]t skoo[0000000000000]se[0
 000]gan[0000]mothe [0000]a[0000]en [00000]ma[00]the mæla þess[0]
 enn [000000000] sancte marcvus var ein af þeim [ij 000] og lxx læresvein-
 vm vors herra jhesv *cristi* og var hrein af ollvm savrligvm lavstvm og hafde
 almatthogann gyd kæran af avllv hiartta og var allthid j gvdligre þionvstv
 bæde nætvr og daga med favstvm og vavkvm og med avdrvm godvm hlvtvm
 þeim sem gvde vorv þægeligir. Einn thíma openn[ber]ade sikh vor herra
 jhesvs *crístvs* sanctvs marcvus [og s]agde thil hans. Fridr sie med þier þv mín
 elskvligvr þienare þesse ord sagde drotten vor t[hi] Sancte marcvm epter
 sína blezannliga vpp risv. og enn sagde drotten vor til hans. Minn vile er þat
 marcvus at þv skrifar af mier allt hvat sem þv hefer a minna vegna a medan
 at þv hefer veret med minvm læresveinnvm þvi at eg hefer þig vt valen
 thil þess erín[di og] mvn heilagr ande hialppa þier thil at fvllkomna þetta
 verckit. efter þetta so mællt hvarf vor herra jhesvs *crístvs*.

Efter þessa heilaga vitran sem nv var mællt þa hof þesse gvdz astvínvr
 [s]anctvs marcvus vpp sitt heilaga gvdz[spiall] sem lyder vppa vors drottens
 ble[zannliga] vpprisv og byriar so sem hier sejger [000000] heilavgv
 gvdzspíalle jhesv *cristi* er vp[000000] so sem fyrer mvnn profetans jsayas
 [000000000] savgd þav ord sem þesse [vtv]alen vínvr gudz og heilag ewan-
 gelia hefer [0000]dan vt skyrtt og skrifat og nv sidan er svngt j heilagre
 kirkiu. Og hier med fvllkomnade hann þetta sitt gvdzspiall j einv [00000-
 0]dlande sem heiter jn jthalian a ebreska tvngv þvi at sancte marcvus hafde
 vt enndat sitt gvdzspiall efter þvi se[0000] þottezt frem[0000000000]
 og heyra þa for hann wr jthalienn og er hann hafde so nockvra stvnd farit
 þa kom hann j ein [ann]an stad sem heiter i venedinn og villde bera sig at
 kenna þar nockvt af heilagre

[**Strip 1v**] is vinvm m[oo]t þviat þ[oooooooo] hann blífte þar j stadn[vm oooooooooo]cte marcvs sagdizt [oooooooooooo]

Epter þetta for san[cte marcvs] vr stadnvm fene[oooooooo]t yfer hafit thil egípt[alands og gerir þ]ar margar og storar jar[tttheigner oooo]er sie ecki allar thi[oooooooo]ene og snere morg[vm mavnum thil heil] agrar trvar bæde j þe[oooooooooooooooo]stefnvm og jafn v[el ooooo-oooooooo]m hann for med sí[oooooooooooooooo] hier med giorde [sancte marcvs] margar manneskiar heilar [oooooooo]nder hverivm sottvm og var[oooooooo] hofdv og samaleidís [oooooooo]vm mavnum og eydde skvrg[odvm ooooooooo]e og fvllkomligana sta[dnvm ooooo]v med ollvm godvm vil[oooooooo]ndar bæde þeir sem þar [oooooooooooooooo]r er jlophenv vorv [oooooooooooo]

[**Strip 2r**] [oooooooooooo] bæ[oooo]la [ooo]r og hier med sne[oooo ooooooooo] menn og qvinnvr thil he[ilagrar trvar] Og þegar sem sanctvs mar[cvs ooooo] fengv allar hin[oooooooooooooooo]giar thil hans og badv[oooooooooooo] kristiliga thrv. En [oooooooo] og heilagr madr [oooooooooooo]de[ooo] og [oooooooooooooooooooooooooooo] vilia fell[oooooooooooooooo]ger hatt lof gvde [oooooooooooo bl]ezadr herra sancte [oooooooooooo-o l]ydnvm sína heilagrar e[oooooooooooo] ar vors herra ihesv [cristo oooo]-liga hans k[oooo]n[oooooooooooooooooooo]ed greinde hann fyrer [oooooooooooooooooooooooooooooooooooo] n[oooooooooooooooooooo]n sem hann [oooooooooooo]a sem hans [oooo-oooo]dat [ooo]lld

[**Strip 2v**] vilia fylgia hans [oooo] kenninvg Og me[oooooooooooo oooo]s blezanligre full[oooooooooooo]de hann stadenn allann [oooo ooooooooo] Og þa sem heil[oooo ooooooooo]st j stadnvm og folkit [oooooooooooo] þa sette hann þar j stad[nvm ooooooooo]k[oooo]s [oooo] gv[dsþjon]vstv s[oooooooooooooooooooooooooooo] med b[ooo]v og sancte [marcvs ooooo]a at hans læresvein[a]r [oooooooooooo]ennen-er. at þeir skyllde [oooooooooooo]a at þeir hielldv vel [oooooooooooo] hvernenn at kriste[oooo ooooooooo] og dyrcka hans gvð og [oooo-oooooooo] gvdz[oooooooo]h[oooooooooooooooo] Sancte marcvs hafde [oooooooooooo] skilat gvds embæ[tte ooooooooo] med gvds fullthín[ge ooooooooovt]tkvrnvm sinvm vinvm fyrer [oooooooooooooooo]s

nockvt vida [oooooooooooooooo] þionostv og bera f[oooooooooooooooo]
de efter sinne skyl[oooooooooooooooo]

AM 667 XI 4to

[1ra] vt hlytt orðv[m] læresveinana. Þa sagdizt hvn þat ecki mega giora nema kongren af hispanien giæfe henne leyfi til adr þar vmm og sagde þeim med falskligre vnder hyggiv at þeir skyllde fara fyrst og finna kongen af hispania ok heyra til hvat sem hann villde hier til svars. Þviat hvn visse þat vel at hann var jllvr og ærvlavs. Og er þeir komv fyrer konggen þa barv þeir vpp sitt erinde og badv hann giefra sit leyfe til at likamvr sancte jacobs mætte grafazt. En þegar ath kongren heyrer nefndan sancte jacob þa brazt hann vid reidr og liet thaka læresveinana og kastade þeim j dyplizv eda myrckva stofv og gieck si[da]n til bordz. En a medan ath kongr sat vnder bordvm. þa kom gvdz eingill og lavk vpp myrckva stofvne og sagde þeim at þeir skylldv ganga j bvrvt þadan þa vrdv þeir glader vid þetta og þavckv dv gde fyrer sina nad og myskvn er hann synde þeim. litlv sidar komv nockvrer menn jnn fyrer kongen og savgdv honvm at myrckva stofann stæde open og fangarner aller vorv horfner j bvrvtv Og er kongr h[e]yrer þetta. þa liggv honvm vid at hamazt og skipar at þeira skal leita og ecki vid linna fyrr enn þeir erv fvndner og fiotrader. Sidan var þeira leitad og vmm síjder þa komv sende menn kongsens so nær læresveinvn sancte jacobs at hvorer tveggiv mattv sia adra og var þo so hattad ath ein *elfr var mikil a mille og læ ein brv yfer a er sende mennener attv og yfer at fara en híner vorv adr yfer vmm komner. Og þegar at sende menn kongs sia til fanganna þa glediazt þeir og þykiazt nv vel hafa framm gengit at þeir gieta færvt þa konge

[1rb] postvlans. Þvi hann þykezt nv vijst vitha ath þetta mvnde vera gvdz vile og skipan og bidr latha fara efter sende mavnnvm sancte jacobs fyrer vtan nockvra dvol eda hindran og bidr þa vmm fyrer eins at koma aftvr thil sins og finna sig og lætv þat segia þeim med at þeir skvlv fa sinn vilia og þat þeir beidazt þat skvlv þeim veitt verda En þegar at bodskapvr kongsens kom til sende manna postvlans. þa vrdv þeir glader vid þat og forv aftvr og fvndv konginn og tavldv þa so leinge heillaga trv fyrer honvm og avnvr stor merke gvdz almatthogs at kongren thok vid kristeligre trv og liet skíra sig og margtt folk med honvm kristnadizth og þa. Ecki leid míog langt adr

*elfr] possibly olfr

enn drottninggenn lva fretter þetta. þa giorer hvn sig miog hryggva vmm þetta og læzt sem henne være storlegt a motthe at þeir havfdv nockvt verit híntrater eda geipner af sínvm volldvm thil og giorer bod epter þeim og bidr þa at koma til sin aftvr og finna sigh. En þegar at læresveinar sancte jacobs fengv bodskap drottningar. þa gengv þeir fyrer kongen og beiddv hann ordlofs. og veitte kongr þeim þat og anat fleira er þeir villdv hann bidia. Sidan forv þeir at finna drottningv lva. og þegar at þeir vorv komner þa barv þeir vpp sitt erinde fyrer henne og savgdv henne at kongrenn af hispanien sem hvn hafde adr til vísat hann hafde nv giefit þeim leyfe til at þeir mætte grafa likaman síns herra og meistara þar sem hvn villde sialf til vils. og sem hvn hafde vt heyrtt þeira ord og erinde. þa liet hvn sem hvn hefde vaknat af svefne þviat hvn liezt hvorcke mvna til þess at hvn hafde sentt þa til kongsins og ecki helldr [at hvn haf]de giortt nockvt bod efter

[1va] berg eda fiall sem hier liggr nærre stadnvm. þar vorv tveír ville avxar. thaket þier þa og bindet þa j ein sleda og leggit þar sidan likama jacobs vppa. og hvortt sem þeir fara þangat skal og likamvr fara og þar sem þeir stavdva sig þar skvlv þier og gra[f]a likaman og so skvlv þier mega gi[o]ra honvm þar mvstere ef þier vilet En þetta m[æll] te hvn ecki fyrer þat at hvn ætlade eda villde [a]t so skyllde skie helldr meíntte hvn s[o] þar sem vxarner vorv othamder og ærer þa mvnde þeir alldre gietha nad þeim [til] þess at binnda þa fyrer nockvín vagn eda sleda. Enn þo at vxarner nædizt og vr[dv] bvndner fyrer sledanvm þegar at þeim vorv slept aftvr þa mvnde þeir verda so [oooo] hlaupa so hartt at vagnen eda sledinn genge svndr og mvnde þa likamvren thynazt so at hann fyndezt ecki og [oooooooo] læresveinar sem fære [oooo] vnvm [oo]a med likamanvm mondv [oooooooo] alldre aftvr koma þetta [oooooooooooo] nema gvd og sancte j[acob ooooooooo vil]de Enn læresveinar [oooooooo] sancte jacobs þagv þetta leyfe drottningar og fystv meir a gvdz myskvn og til sionar sancte jacobs. og giéngv vp a fiallet þar sem vxarner vorv. Enn þa [s]em þeir vorv komner nockvt fram a fia[l]lgardenn. þa var þar ein mikill dreke [re]tt j vegin fyrer þeim. Af þessvm dreka gieck bæde elldr og eitvr so at éingen manneskia þorde at honum fara og vorv þvi [vxar] þar a fiallenn othamder þesser sem þeir attv at sækia. og þegar at þeir sia drek[kann ooooo] þeim þ[ooooo]

[1vb] þesv þvi þav vrðv s[ooofa[o]k sem þav hefde verit havfd v[ooooo]-id a hverivm [d]eige. þa villdv þeir le[ida] þav enn þat gathv þeir ecki fyr en þeir thokv krossenn og lavgdv ofan a hrygginn a navtvnm og þegar jafnsnartt þa gengv vxarner hvertt sem hann er villdv leida þa. Efter þat forv þeir til og thokv einn vagn og bívggv hann vel til og lavgdv likam sancte jacobs í vagnen og bívggv vandlīga vndan sem verdvgt var og þa sem so var vmm bvit sem þeir villdv þa thokv þeir vxanna og bvnvd fyrer vagnen og badv gvd fyrer sia og sancte jacob. og sleptv navtvnm. Enn þeir forv af stad og lintthv ecki vid fyr en þeir komv. at drottningarinar pallacia þar sem hvn sialf var jnne. Og þegar at hvn sier þetta þa slær a hana mikenn otta og hræ[z]la og seigizst þa vist vita at þetta er gvdz vile og sagdizt giarnan vilia thaka vid sancte. jacob. og vilia sanlīga trva [æ] þann gvd sem sa gvdz vinvr sanc[te] jakob hafde adr sagt og predikat vt af. Sidan var hvn skird og margt annat folk med henne Sidan lieth hvn vigja [ooooo] ha]vll gvde til lofs og he[ilag]s og sancte jacob [og] gaf þar til mikit annat godz. Enn hvn [ooooo] ein godh salvg manneskia og endade [sina] lifdaga med heilavgv liferne. Og [vpp] fra þvi þa var þesse gvdz astvinvr og postvle sancte jacob med storre verdogheit greftvr stadfestvr fyrer ein[ooooo]na j fyrer greindv lande hispania og j þeir[a] havftv stad þar sem heiter compostell[a] [h]vat er giorizt naliga enn hvern dag margar *jarttheigner fyrer krapt og dyrd allmathogs

Low German Text

An der hemmeluart vnser heren. als de iunghere ghingen in de mene werlt den cristen louen to predykende. Do quam sunte Andreas in dat lant Scithiam. dar he vele myt grotem arbeyde to deme cristen louen brochte Darna toch he yn dat lant Achaia dar he ok vele bekeerde tho deme cristene louen.

Jn der tijd quam eyn eddelink to sunte Andreas. de hadde ene leeff. vnde weren in eneme husz. des worden syne vrunde tornich. vnde stykkeden dat huesz bauen an Do de roek bauen en vpglink. do nam de iunghelink ene kruke myt water. vnde sprengede dat vp dat vuer. tohand vorlesschede dat vuer. Do seden syn vader vnde moder. Unse sone is eyn touerer

*jarttheigner] jarttheigker

gheworden. *vnde* sette den ledderen an dat husz. *vnde* wolden darin styghen. do vorblindeden se alle. *vnde* konden de ledderen nicht seen. Do sede eyn to en. Gy doerden lude gy arbeyden vorgeues. wente god de vechtet vor se. dat ensee gy nycht. darumme latet daer aff. dat syn torne nycht ouer yuw ga. Dat seghen vele mynschen de bekeerden syk to gode. men de vader *vnde* moder storuen in veftich daghen. *vnde* men lede se beyde in eyn graff.

Ene vrouwe hadde enen morder ghenamen. *van* deme was se swanger worden. Do se dat kint telen scholde. do was eer ghans we. *vnde* konde des nycht telen. Do wart se bedrouet. *vnde* sprak to erer suster. Gha to vnser godynnen *Dyanam*. *vnde* bidde se dat se my gnedichliken *van* mynre telinge helpe. Dat dede se. Do sede de vyent vth der godynne *Worumme* ropestu my an. yk mach my suluen nycht helpen. Gha to *Andreas* deme denre godes. de mach dy wol helpen. do brochte se den apostel tho erer suster. Do sprak he to eer. Uan rechte lydestu wedaghe. wente du hefst ouel gevryget *vnde* myt vntruwen *entfangen*. *vnde* hefst den bozenghest *angeropen*. Doch so hebbe ruwe. *vnde* loue an vnsen heren *Jhesum cristum*. *vnde* werp den vnlouen *van* dy. so werstu vorlozet. do louede se an god. *vnde* tohant teelde se dat kint *vnde* wart gesunt.

In der tijd was eyn olt man de heeth *Nicolaus*. de ghink to sunte *Andreas* *vnde* sprak. Jk byn .lxx. yaer old *vnde* hebbe alletijt in vnkusckheyt gheleuet *vnde* yk *nam* vp ene tijt dat hylghe ewangelium to my. *vnde* bath god dat he my kusckheyt vorleende. Do toch my de quade waenheynt wedder to sunden. *vnde* eynes daghes wart yk entfenghet in enre bozen lust. *vnde* yck *quam* in dat mene husz. *vnde* wolde de sunde vullenbringen. *vnde* vorgat dat yk dat ewangelium by my hadde. Do sprak de vrouwe Gha vth gha vth du olde man. du byst godes engel. *vnde* kum nicht to my. *vnde* rore my nicht an. wente yk se wunder an dy Dat vorwunderde mi seer. *vnde* dachte do dar an dat yk dat ewangelium by my hadde. Darumme bidde yk dy hilghe *Andreas*. dat du got vor my biddest. Do sunte *Andreas* dat grote teken hoerde. do wenede he vthermaten seer. *vnde* bath vnsen leuen heren andechtichliken vor em. *van* tercien tijt beth to nonen tijt. *vnde* stunt do vp *vnde* sprak. Jck wyl nycht ethen beth dat yck see dat sick vnse leue here ouer dy vorbarmen wil. Do he vyff dage hadde gewastet. Do *quam* de stemme godes to em *vnde* sede. *Andrea* du byst *verhoret* vor den olden man. men also du ghevastet hefst. dat schale he ock doen. dat dede de man.

vnde darna vastede he .vij. maente. to water vnde to brode. vnde waert eyn guet mynsche. vnde starff salichliken Do quam ouer de stemme godes. vnde sprak to sunte Andreas. Jk hebbe Nicolaum van dyneme bede wedder gheuunden den yk vorlaren hadde. des dankede he gode.

Ein yungelink was eyn cristen. de bekande sunte Andreas hyllicheit wol. de quam to em vnde klagede em hemeliken vnde sprak. Darumme dat yk schone byn. heft myn moder eyn boze begheer to my. vnde bath my dat yck by eer wolde slapen. Do yck dat nicht doen wolde. do wart se tornich. vnde ghink to deme rychtere vnde sprak. dat yck mit eer wolde ghesundiget hebben. darumme bydde got vor my. wente ik wil my der sake nicht entleggen. vnde wil leuer steruen dan yk myne moder wil to schanden bringen. Do ghynk de yungelink vor dat gerichte. vnde sunte andreas mit em. Do klagede ene syn moder an. Do swech he stylle. vnde wolde nicht spreken. Do sede sunte Andreas to der moder Du alderbozeste vrouwe. wultu dynen sone vmme dyne boze lust laten doden. Do sede se to deme rychtere. Myn sone hefft syck darna by dyssen mynschen ghegeuen. do he dat werck mit mi nicht vullenbringen mochte. Do wart de rychter tornich. vnde leet den sone in enen dychten sack stoten. vnde in eyn water werpen. vnde leet sunte Andream in enen kerkener leggen. beth he syck bedachte wo he ene doden wolde. Do reep he vnser heren mit groter andacht an. da he bewysede we recht hadde. Do quaz dar ene ertbeuynghe. dat de rychter van deme stole vil vnde dat volck to der erden. vnde eyn donreslach de sloch dat boze wijf doet. Do kregen de lude grote ruwe vor ere sunde. vnde beden sunte Andream dat he got vor se bede Dat dede he. do waert dat wedder stylle. do leth syck de rychter dopen mit alle synem huszgesinde.

Do de leue sunte Andreas in der stat Nycea was. do klageden em de borgere. dat an der anderen syden der stat .vij. bozegheste weren. de dode den de minschen de daer hen gaen wolden. Do quam he in de stede. vnde both den vyenden dat se syck den mynschen wyseden. tohant sach men se in hundes staltnisse. Darna both he en dat se in ene stede voren dar se nenem mynschen schaden konden. Do vorswunden se tohant. Do de mynschen dat teken seghen. do loueden se an vnser heren Jesum cristum.

Darna gink sunte Andreas in ene andere stad Do he vor der stat doer quam. do droch men em enen doden yungelink entyegen. Do vraghede he wo em ghescheen were. Do seden se. Dar quemen .vij. hunde in syne slaepkamere de doden ene. Do sprack sunte Andreas yeghen syck suluen. Jk

weet dat wol dat yd sint de bozegheste de yck van Nicea vordreuen hebbe. *vnde* sprak do to syneme vader. Wat ghyfstu my dat yk dynen sone wedder leuendich make. Do sede de vader. Jck hebbe nicht leuer dan mynen sone den gheue yk dy. Do reep he vnsen heren an. *vnde* de yungelinck wart tohant leuendich. *vnde* wart syn yunger.

Up ene tijt voren in eneme schepe .xl. mans to sunte Andreas. *vnde* wolden den cristene louen van em leren. Des wart de vyent tornich. *vnde* bewegede dat mer dat se alle vor drunken. Do brochte men ere lychamme alle vor sunte Andreas. *vnde* seden dat se den louen van em wolden gheleert hebben. Do vorwarff he en van gode dat se tohant wedder leuendich worden. *vnde* bekeerde se alle to gode.

Darna quam sunte Andreas in dat lant Achaia. *vnde* makede dar vele kerken. *vnde* bekeerde vele volkes to deme cristen louen. *vnde* bekerde des richters Egee vrouwe. *vnde* lerde er den cristen louen. *vnde* dofte se Dat vornam de richter dat he also vele volkes hadde bekeert. *vnde* wart ghans tornich. *vnde* sprak. Du scalt den affgoden offeren. efte du most steruen. Do sprak he. god heft my in dyt lant ghesant vmme der zelen heyl. so hebbe yk myt der hulpe godes der mynschen eyn groet deel to deme cristene louen ghebrocht. de scolen syk vrouwen. wente se kamen to den ewyghen vrouden. de in ewycheyt blyft. Do waert de rychter tornich. *vnde* leet ene so seer slaen. dat syn bloed van em leep. Dat leeth he duldichliken. *vnde* trostede dat volk in dem lydende *vnde* sprak Jk achte der martere nicht. wente myn here *vnde* myn god heft vele vmme mynen willen geleden. Do sede de richter. Du most noch vele lyden. *vnde* most ghekruciget werden als dyn here Jhesus cristus. Do sprack sunte Andreas. Des dodes hebbe yk alletijt beghert. wente yck byn des ghekrucigeden knecht. [AM 667 V 4to 1ra begins] Do heet ene de rychter an dat kruce bynden. daromme dat syne marter deste lenger waerde. wente hadde men ene an dat kruce genegelt. so were he tohant gestoruen. Do weren de lude gans drouich vmme ene *vnde* spreken. De reyne man is eyn vrunt godes. *vnde* hefft nycht vordenet dat men ene krucigen schal. *vnde* weneden daromme. Do bath he dat volck vlytighen dat se syne martere nicht vorhynderden. *vnde* reep to deme kruce. Wes ghegrotet du hylge kruce. des lycham vnses heren Jesu cristi de dy hylgede do he den doet an dy leth dar bystu beth van ghekleedet. dan offte du mit golde werest dorch gheslagen. *vnde* myt eddelen stenen ghetzyret. De ledemate vnses heren ihesu cristi hebben dy ghetzyret als de

sconen perlen. O kruce dat dar schynet auer alle disse werlt laet my nicht dwelen. also dat scaep dat nenen herden hefft. Jk vrouwe my dat yk to dy kamen schal. darumme vrouwe dy myner. *vnde* entfanghe dynen *yung*her *vnde* nym my van dysser werlt Dat hoerden *vnde* seghen .xx. dusement mans. ane wyue *vnde* kyndere. de worden alle to gode bekeert. *Unde* des rychters broder Sterococles was ok dar. In deme anderen daghe ghink dat volk to deme richter. *vnde* seden. Sunte Andreas de godes knecht lydet grote martere. de heft he nee mit quade vordenet. du schalt ene van deme kruce nemen. *vnde* wo grote martere he lydet. yodoch prediked he deme volcke. Do vorschrak de richter seer dat he noch leuede *vnde* lauede en he wolde ene van deme kruce nemen. *vnde* he gink suluen to deme kruce *vnde* wolde dat wonder seen. Do sunte Andreas den richter sach. do sprak he to em. worvmme bistu heer ghekamen. wultu an vnser heren Jhesum cristum louen. so werden dy alle dyne sunde vorgheuen. men bistu darumme kamen dat du my van deme kruce wult nemen. dat schal nicht scheen beth yk dar an bin ghestoruen. wente yk see den konnink des hemmelrykes de nodiget my to syk. *vnde* yk bin in groten vrouden. *vnde* sede to deme richter. Bekere dy. edder du kumpst in grote pyne. Do heth he ene van deme kruce nemen. *vnde* wen se to em steghen. so konden se ene nicht aflangen. *vnde* ere arme vordorreden en. Dat vorsochte mannich mynsche. *vnde* wolden ene dar aff hebben ghenamen. men se enkonden nycht. Do sach sunte Andreas in den hemmel *vnde* sprack. Here Jesu criste. laet my nicht van deme kruce nemen. so lange dat yk hijr myne zele inne vpgheue. Do he dat sprak. do *quam* eyn groet licht van deme hemmel. dat vmme-scheen ene *vnde* was so klaer dat yd nemant lyden mochte. *vnde* in deme lichte voer syne zele to den ewygen vrouden. Do sunge de engele enen nyen zoten sanck. *vnde* voerden syne zele mit vrouden in den hemmel. tohant wart de richter beseten myt *deme* bozengheste. de pynigede ene so seer. dat he darna starf. dat seggen vele minschen de beuruchteden sik ghans seer. *vnde* des richters broder Sterococles beruwede sine sunde. *vnde* merkede wol dat he in deme vnlouen was. *vnde* reep sunte Andreas mith ernste an. *vnde* bath dat he ene vor quaet bewarde. *vnde* ok de anderen mit em. *vnde* se worden bekeert. *vnde* ghedost in deme namen godes.

Up ene tijt was eyn here de *nam* sunte Andreas kerken enen akker. Do bath de biscop *der* kerken vnser heren dat he ene darumme straffede. Do krech de here de kolde sueke. *vnde* vornam wol dat sunte Andreas den

akker an em wroek. *vnde* bath den byschop dat he got vor em bede dat he ghesunt worde so wolde he em den akker wedder gheuen. dat dede he. do waert he ghesunt. men he gaff em den akker nicht wedder. Dat was deme byscoppe leed. *vnde* ghink in de kerke. *vnde* tobrack alle de lampen de in der kerken weren *vnde* sprack. Jk wil nene lampen entfengen laten beth syk god an syneme vyende ghewraken heft. Do vorhengede god dorch sunte Andreas wyllen. dat de here kranker waert wen to vorne Do sande he echtes to deme byscoppe. *vnde* bath dat he god vor em bede. so wolde he em den akker wedder gheuen. edder eyn ander guet dat beter were dan de akker. Do sprak de byscop. Jk hebbe eyns vor em ghebeden do vorhoerde my god dorch syne gude. Do leeth syk de man to deme byschoppe dregen. *vnde* bath ene dat he in de kerken ginge *vnde* god vor em bede. Dat dede he. de wyle starff de man. Alzo wroek sunte andreas synen akker. [AM 667 V 4to 1vb ends]

Jd was eyn salich bischop de hadde sunte Andreas ghans leeft *vnde* eerde ene alletijt. *vnde* he was syn apostel de hadde grote anuechtinge van vnkusckheyt. *vnde* stunt eer doch wedder Des waert de vyent tornich. *vnde* quam to em in ener iuncfrouwen staltnisse. *vnde* sprak. Jk bin van konynk-lyken gheslechte. *vnde* wolde gode gherne denen. daromme bidde yk iuw. dat gy my eyn klene ghemack gheuen. dar yk gode moge ynne denen Dat entwydede eer de byscop. *vnde* bath se to ghaste. do settede de syk yeghen den biscop to der tafelen. *vnde* makede syk yo lenck yo sconer. Do krech de byscop grote leue to eer. *vnde* hadde den willen he wolde mit eer sundigen. *vnde* leeth den hoeff tosluten. Do *quam* sunte Andreas in pelegrymes wyse vor de dore. *vnde* klopede seer an. *vnde* sprak tho deme sluter he wolde to deme byschoppe. Do dat de yuncfrouwe hoerde. do sprak se. men scal ene nicht inlaten. he ensegge vns wat dat groteste wonder sy dat god ye ghescapen heft. Dat vraghede de sluter deme pelegryme Do sprak sunte Andreas. dat groteste wonder dat god ye ghescapen hefft. dat is dat god so vele antlate ghescapen heft. *vnde* doch dat eyne anders ys wen dat ander. *vnde* de eyne is vor deme anderen wol bekant. Do sprak de iuncfrouwe. Latet ene vns noch ene vrage berichten. woer dat ertryke hogher sy wen de hemmel. Sunte Andreas sede. Do got in der mynscheyt vpvoer. *vnde* settede syk to der rechter hant synes vaders mit der mynschlyken nature. daer is dat ertryke hogher wen de hemmel. Do sprack echtes de yuncfrouwe. Uraget em noch eyne vraghe. *vnde* laet ene dan hijr yn. ys dat he se berich-

tet. *vnde* sprack. wo verne dat yd *van* deme *hemmele* vp dat ertryke sy. Do sede he. Segge der yuncfrouwen. dat weet se woel. wente se heft dat ghemeten. do se *van* deme *hemmel* her nedder vyl. *vnde* daraf gestot wart. Do *men* eer dat sede. do vorswant se. Do bekande de byscop woel dat yd de bozeghest was. *vnde* wart ghans vro dat ene de almechtighe god also bewaert hadde. *vnde* heeth den pelegrym do inlaten Do was de pelegrym vorswunden. Dat was em leed. do wart em *van* gode kundich ghedaen. dat yd sunte Andreas hadde gewezen. Do dankede he gode *vnde* andreas der gnaden. *vnde* denede em darna mit andacht beth an *synem* ende.

[AM 667 V 4to 2ra begins] Sunte Jacob de grote was sunte Johannes ewangelisten broder. He hadde god ghans leef. *vnde* preddikede de hyllyghen scryft in den landen Samaria *vnde* Judea. de de propheten *van* vnseme heren Cristo propheteret hadden. *vnde* bewisede ok wo se an cristo vnseme heren was vullenbrocht worden *vnde* brochte mennighen dar mede to den *hemmele*. *Unde* darna toch he in Hispanien dar he *men* .ix. bekerde. *vnde* he leet twe *van* den dar bliuen dat se deme volke preddikeden *vnde* toch wedder in dat yodescke lant. *vnde* nam de ander .vij. mit syk. Do nu sunte Jacob de cristenheit so sere vormerede mit syner guden lere. *vnde* preddikede wedder in deme iodescken lande. Do was to den tijden eyn touerer de heet Hermogenes. de hadde enen iungher de heet philetus. Desse touerer de dede vele tekene mit deme bozengheste. *vnde* toch de mynschen dar mede na syk. *vnde* makede dat se ene vor god helden. Do he horde dat sunte Jacob dat volk lerede. dat dede em torne. *vnde* sande Philetum *synen* iungher to em. *vnde* entboet em. wolde he syne lere nycht laten. he wolde em des nicht vordregghen. he moste darvme steruen. *vnde* sede Philetus ok wo he ene vor den yoden vorwynnen scolde. Do ghynk de iungher to sunte Jacob *vnde* vant ene preddykende. *vnde* sach dat he vele teken dede. Do sprak he em nycht tho. *vnde* quam wedder tho *synem* meister. *vnde* sprak tho em. Men mach sunte Jacob nicht vordriuen. wente he heft so ghans grote krafft he heft vele mynschen to syk ghetogghen in korter tijd. *vnde* maket vele kranken ghesunt. daromme scaltu gnade *van* em bidden. *vnde* yk wyl ok syn iungher werden. Do dat Philetus sprack. do waert syn meyster tornych. *vnde* makede myt syner touerye. dat Philetus nycht enen trede mochte *van* der stede ghaen. *vnde* sprak do to em. Laet nu to seen yst dyn iacobus dy kan vplozen. *vnde* *van* desser stede

bringen. Do wart sunte iacob gesecht dat philetus nicht van der stede gaen mochte Do sande he em synen sweetdoek. Do em de wart. do ghink he vryg van dar. Do dat syn meyster Hermogenes horde. do sande he twe bozengheste to sunte Jacob. vnde boet en dat se ene vor em brochten. Do de bozengheste to sunte iacob quemen. do repen se lude Godes knecht du bernest vns sere. Hermogenes heft vns to dy ghesant. da wi di to em bringen scolten. Do dat sunte iacob horde. do sprack he to den bozenghesten. Bringet my den meyster her Do weren se em horsaz vnde brochten den meyster Hermogenem vor sunte iacob mit ghebunden henden vp den rugge. vnde spreken to em. godes knecht help vns dat vns de meyster nicht meer erre. vnde gyf vns walt ouer em. dat wi ene moghen wech voren. Do sprak sunte Jacob. Neen. vnde sprak vort to Phileto. Loze dynen meyster vp. vnde vorghelde quaed myt gude. alze dat hyllighe ewangelium leret. vnde heet de bozengheste wech varen. Do lozede Philetus synen meyster vp. vnde Hermogenes bad sunte iacob dat he em wat gheue dat em de bozengheste nicht meer mochten schaden doen Do gaff he em sinen staff. do schedede Hermogenes mit schanden van sunte iacob. vnde quam drade wedder to em. vnde brochte ene kisten vul boke. vnde lede se vor em nedder Do heet se sunte Jacob alle in dat meer werpen vnde sprak Hadde men de boke vorbrant so weren de mynschen van dem stancke krank ghe worden. Do wart de meyster hermogenes cristen. vnde leet sik dopen. Do sprack sunte Jacob tho em. Dat guet dat du mit vnrechte ghewunnen hefst. dat gyff dorch god. vnde heet den meyster Hermogenem darna preddyken. vnde heet em alle dat wedderspreken dat he en ghelert hadde. vnde sprak he scholde deme volke seggen dat se mit der suluen syner lere vordomet worden Darna heet em sunte Jacob de affgode vorbernen. Dat dede de meyster vnde volghede syner lere. vnde do de meyster bekert wart. vnde ghink mit sunte Jacob. dar worden vele mynschen van bekeret vnde leten syk dopen. Do dat de yoden seggen. do worden se tornich. Do weren to deme male twe mechtige heren. de heten Lisie vnde Theodrisie. de hadden .cc. denre. de boden den yoden dat se sunte Jacob vengen. vnde gheuen en groet guet dar voer. Do vengen se ene. dat was den menen volke leed. vnde spreken. men scolde ene loes laten. hadde he wat ghedaen. dar scolde me ene vmme straffen vnde nicht doden. Do leten se sunte Jacob los. vnde dat volk quam tosamende. vnde wolden horen wat he hadde ghedaen. Do sprak sunte iacob. Ik hebbe anders nicht ghedaen. men dat yk ghepreddiket

hebbe van vnseme heren Jhesu cristo van syner hyllicheit. *vnde* wo he gheboren is van ener reynen iuncfrouwen. *vnde* darna an deme kruce starff. *vnde* an deme drudden daghe wedder vpstunt. *vnde* tho *hemmel* voer. anders enhebbe yck nycht ghedaen. *men* dat yk de warheit hebbe ghesecht. Do he dat gesproken hadde do vorluchtede got dat volck mit *deme* hyllyghengheste. dat se alle *repen*. Wat he ghepreddiket heft van Jhesu cristo. dat loue wy alle. *vnde* dar wart *ein* grot volck bekeret. Do waert Abiathar de hogheste prester des iaers tornich. dat he dat volck hadde bekeret. *vnde* heet sunte Jacob vangen. *vnde* *men* warp *ein* reep ouer synen hals. *vnde* vorde ene vor Herodes. Do boet Herodes dat me em syn houet aff sloghe. dat dede he den *yoden* to leue. *Unde* do *men* sunte Jacob vthvorede. *vnde* em dat houet wolde aff slaen. do lach *ein* kranke by dem weghe. de sede to em. Jacob du knecht godes make my ghesunt. Dat dede he in dem namen godes. Do stunt de kranke vp. *vnde* *dankede* gode *vnde* sunte Jacob. Dat teken sach Josias de ene ghefangen hadde. *vnde* dat rep ouer synen hals gheworpen hadde. *vnde* beruwede dat he ouel ghedaen hadde. *vnde* vil vor sunte iacob. *vnde* bad ene dat he em syne schuld vorgheue. he wolde gherne an Jhesum *cristum* louen. Do sprack sunte Jacob to em. Wultu an vnse heren Jhesum *cristum* louen. dat he de ware godes sone sy. Do sprack Josias. ik loue dat he got *vnde* minsche is. Dat horde Abiathar de bisscop. *vnde* waert tornich. *vnde* sprack tho Josia. Uormaledygestu Jacobs louen nicht. so sleyt *men* dy dat houet aff. Do sprack Josias. du bist vorvloket *vnde* vormaledyget. *vnde* de man is benediget Jhesu *cristus* is *ein* weldich konink in *hemmel* *vnde* in erden dar sunte Jacob van preddiket. Do waert Abiathar thornich. *vnde* heet Josias syne tenen vthslaen. *vnde* vorwarff van *deme* konnyghe dat me em myt sunte Jacob dat houed affsloghe Do gink he vroliken mit sunte iacob in den doet. Do bad sunte iacob den de ene enthoueden scolde. dat he em eyn weynich waters wolde bringen. Do brochte me em dat water. Do sprack he to Josia. Louestu an god vader. *vnde* an den sone vnse heren iesum *cristum*. *vnde* an den hilghenghest. Do sprack Josias. Jk loue. Do goet he dat water vp ene. *vnde* dofte ene. *vnde* lede em syne *hant* vp sin houet. *vnde* seghende ene *vnde* sprack. kusse my. do kussedem se syk vnderlank. *vnde* beuolen sik gode. Do sloch *men* en ere houede aff. do voren ere *zelen* to den ewighen vrouden. Darna quemen sunte Jacobs denre *vnde* iunghere. *vnde* nemen synen hylghen lycham. *vnde* leden ene vp eyn schyp vmme vruchten willen der ioden *vnde* sunder stur

vnde roder vorleten se sik na *deme willen* godes. aldus leidede de engel godes dat schyp in Galicien. in eyn ryke der konninghinnen gheheten Lupa. vnde nemen den lycham vth *deme* schepe. vnde leden ene vp enen groten steen de dar lach. van stunden an tovlot de steen alze weck wasz. vnde vlech syk na *deme lychamme* alze eyn sarck. Darna ghingen de iunghere to der konninghinnen Lupa. vnde seden. Unse here *ihesus cristus* sendet to dy den lycham sunte Jacobi synes iungheren den du nicht woldest entfanghen leuendich. [AM 667 V 4to 3vb ends] den nym to di doet vnde seden er wo se sunder sture dar komen weren. vnde beden van er ene stede dar se den lycham begrauen mochten. Do de konnyngynne [AM 667 XI 4to 1ra begins] ere rede ghehort hadde. do sende se de iunghere valsckliken to *deme konnynghe* van Hyspanien. de eyn boze man was. Do ghingen de iunghere to *deme konninghe*. vnde beden dat se den lycham mochten begrauen. Do wart de konnink tornich. vnde leet de iunghere vangen vnde lede se in den kerkener. vnde he settede syck to *der tafelen*. Do quam de engel godes. vnde dede den kerkener vp. vnde leet se wech gaen. do worden se vro. vnde dankeden gode syner gnaden Do dat *deme konninghe* toweten wart. do waert he tornich. vnde heet se tohant wedder gripen. do mosten de denre ouer ene brugghe rijden. de de iunghere scolden vangen. [AM 667 XI 4to 1rb begins] Do halp en god ouer. vnde vorhenghede dat de brugge tobrak vnde de denre vordrunken alle in *deme water*. Do dat de konnink horde. do beghunde he syck sere to vruchtende. vnde merkede wol dat id van gode also gheschykket was. vnde was em leet dat he se bedrouet hadde. vnde sande wedder na en. vnde entboet en dat se to em quemen. se scolden alle des ghetwidet werden dat se ghebeden hadden. Do worden se vro. vnde quemen to *deme konninghe*. vnde seden em so vele van *deme cristene louen*. dat he syk bekerde mit veleme volke. Do dat de konninghinne horde. do wart se sere bedrouet. vnde sande ok na den iungheren. Do quemen se to er. vnde seden dat en de konnynk vorlouet hadde dat se den lycham begrauen mochten. vnde beden se dat se ere gnade ok dar to dede. Do sprak se in enem valscken sinne. Nemet twe wilde ossen vp *deme berch*. vnde stellet se vor *deme wagh*en. vnde legget den lycham dar vp. wor se ene hen voren. dar scole gy ene begrauen. vnde bouwet em dar ein munster. Se menede de ossen weren wilde vnde vnghetemet. se konden se nicht vangen. noch in den waghen spannen. Se meende ok. yft se de ossen vengen vnde in den waghen spennen. so weren se so wilde. se scolden den

waghen toryten. *vnde* worden den *lycham* dar *affwerpende*. *vnde* worden de *iunghere dodende*. Do *trosteden* syk de *iunghere* vp *vnsen heren Jesum cristum*. *vnde* *ghingen* vp den *berch* dar de *ossen weren* Dar was *ein* *groet drake* vp *deme berghe*. *deme ghynck vorghyft* vth *deme halze*. Do de *iunghere* vp den *berch* *quemen* to *deme draken*. do *makeden* se *eyn kruce* van *holte*. *vnde leden* dat *deme draken* vp *syn lijff*. *vnde sneden* ene dar *mede middene* *entwey*. Darna *leden* se dat *teken* des *hyllighen kruces* vp de *rugghen* der *wilden ossen* in *deme namen* *godes*. do *worden* se *tam* als de *lammeken*. *vnde stelleden* se do in den *waghen*. *vnde leden* den *hyllighen lycham* *sunte Jacobs* dar *vp*. do *toghen* ene de *wylden ossen* van *ensuluest mydden* vp der *konnyngghynnen* *zael* vor er. Do *vorschrack* se *sere*. *vnde sach* wol dat *yd godes wylle* was. *vnde waert cristen*. *vnde leet* ere *pallas gode* to *laue wygen*. *vnde dem hyllighen heren sune Jacob*. *vnde gaff* vele *gudes* to *deme munster*. *vnde wart* *eyn gued salich mynsche*. *vnde bleef* in *eneme guden salighen leuende* *beth an eren* *ende*. Alzo *wart* de *leue here* *sunte Jacob* *erliken* *bestedighet* to *Compostel* in *Hispanien* *lant*. dar *deyt* he *grote tekene*. *vnde* is ene *grote varth* to *syneme hyllichdome*. [AM 667 XI 4to 1vb ends]

To *ener tijd* was *ein ryke* *man*. de *hadde lange nenen* *eruen*. do *bad* he *sunte iacob* mit *groter andacht*. dat he *em enen* *eruen* *van gode* *vorworue*. *vnde lauede* em. *wanneer* de *sulue erue* to *synen iaren* *queme*. so *wolde* he ene *tho syneme graue* *bringen*. Do *ghaff* em *god dorch* *sunte Jacobs willen* *enen schonen sone*. Do *nu* de *sone* *vpwusz*. do *ghynk* he mit *syneme vader* vth *vnde wolden* na *sunte iacob* *gaen*. Do *quemen* se in ene *stat* de *heet Gelfenach*. *vnde* dar *tereden* se *kostliken*. Dat *merkede* de *weert*. *vnde dachte* wo he se *vmme* *ere gued brochte*. *vnde stak* *deme vader* *enen sulueren beker* des *nachtes* in *synen sak*. *Unde* do se des *morghens* *wech weren* *ghegaen*. do *leet* en de *weert* na *rijden*. *vnde sprak* se *hadden* em *synen sulueren beker* *ghestalen*. *vnde nam* *deme vader* den *beker* vth *syneme sakke*. *vnde sprak* to em he *moste daromme steruen*. Do *sprak* de *sone*. *Jk bekenne* *mynen vader* *wol* so *vraem*. dat *yd beter* is dat *yk sterue* *wen* he. *daromme bidde* *yk* dat *gy* *my* vor ene *doden*. Dat *deden* se. do he *sik* dat *suluen* *vtherkoren* *hadde* *vnde hingen* den *sone* *Dat sach* de *vader* mit *synen oghen*. do *wart* he *bedrouet*. *vnde claghede* *syn herteleed* *deme leuen heren* *sunte iacob* *vnde ghink* vor *syck* to *syneme munster*. *Unde* do he dar *quam*. do *reep* he *sunte iacob* mit *groter andacht* an. *vnde sprak*. *Hylghe*

here sunte Jacob. ik hebbe dy ghehouden. als yk dy ghelauet hadde. men my is ghans ouel ghelonet. wente yk hebbe mynen leuen sone verloren. *vnde* ghink do wedder van dar na husz in syn lant. *vnde* was ghans sere bedrouet. *vnde* was wol dre weken vorgaen. dat men synen sone ghehangen hadde. Do *quam* he wedder to Gelfenach. *vnde* sach synen sone and dem galgen mit groten leede. *vnde* greep ene an syne bene. Do sprack de sone. Leue vader do my nicht wee Do vorschrak de vader. wente he menede he were doet. Do krech de vader hopeninghe *vnde* sprak. Leue sone leuestu noch. Do sprak de sone Ja loue des in der warheit. Do wart de vader ghans vro. *vnde* sprak. Leue sone we heft dy so lange enthouden. dat du nicht ghestoruen bist. Do sprak de sone. Unse here *Jhesus cristus*. *vnde* de hylliche apostel godes sunte Jacob. de is altijd by my ghewest. *vnde* heft vnder mynen voten ghestaen. *vnde* heft my vpghehouden. dat yk noch leue. Do leep de vader tohant to dem richter. de ghink to syner kokene. do bereyde men em twe honre. Do sprak de vader to deme richter. Jk bidde iuw. dat gy my vorlouen. dat yk mynen sone moghe van deme gagen nemen. wente he leuet noch. Do sprak de richter spotliken. dat weet yk wol. leuet he noch. so leuen de honre an dem spete ok. Do sprungen de honre tohant van deme spete. *vnde* worden leuendich. *vnde* kregghen vedderen. Dat nam dem richter groet wonder. *vnde* heet do beseen yft syn sone an deme galgen noch leuede. Do sede men em. id were war. Do ghynk he mit alle synen vrunden to deme galgen. *vnde* nemen ene dar aff. *vnde* vragheden ene wo em ghescheen were. Do sprack he. Myn leue here sunte Jacob heft alletit vnder mynen voten ghestaen. *vnde* heft my ghehulpen dat yk noch leue. *vnde* heft vns gheneten laten dat wy vnschuldich sint. Do spreken de minschen. Uorwar weren se schuldich ghewezen. de leue here sunte Jacob hadde en nicht gheholpen. Do *venk* men den weerd de bekande. dat he en vnrecht hadde ghedaen. *vnde* men dodede ene do.

To ener tijt was eyn mynsche de hadde vele grote sunde ghedaen. Do bychtede he enem bisscoppe syne sunde. *vnde* do he ene horde. do dorste he ene nicht dar van aff lozen. daromme dat he so grote sunde ghedaen hadde. He scref syne sunde in enen breeff. *vnde* schykkede ene to sunte Jacob. Do he nu to sunte Jacobs munster *quam*. do lede he den brief vp sunte iacobs altar. *vnde* dat was an syneme daghe. *vnde* bad den leuen heren sunte Jacob dorch alle werdicheit *vnde* gude de he mit gode hadde. dat he syne sunde wolde vthdelghen. *vnde* em wolde to erkennen gheuen. yft em

god syne sunde hadde vorgheuen. Darna nam he den brief van deme altare. do weren alle syne sunde vthghedelghet. do wart he ghans vro vnde danke-de gode vnde sunt iacob erer gnaden dat he ghelozet was worden. vnde de-nede sunte iacob vort mer mit groten vlyte. vnde sede dat openbar de gnade de em sunte iacob vorworuen hadde Do men screef na *cristus* bord. M vnde .lxx. iar. do samelden syck to Lotringen xxx. man tosamende. vnde wolden to sunte Jacob wanderen. vnde laueden alle tosamende truwe vnde war-heynt todoende. men allene eyn de lauede nicht. Unde do se vp deme weghe weren. do waert eyn vnder en krank. do warden syner de anderen .xij. daghe. darna wolden se syner nicht lenger beyden. vnde de syck nicht to en vorsproken hadde. desse bleeff by em vnde warde syner by sunte Michels berghe Do starff he by deme auende. do nam he den doden lycham by der nacht. vnde wolde ene in een hoel dregghen. wente he vruchtete der heyden torne. Do reet em sunte Jacob entyegghen. vnde trostede ene. vnde sprak. Gyff my den doden licham. vnde sette du dy achter my vp dat pert. vnde ryth mit my. Dat dede he. do reeden se in der enen nacht heth an den morghen vro .xv. daghereyszen. vnde do de morghenroed vpglink. do quemen se ene halue mile by sunte Jacobs munster. Do sprak sunte Jacob to em Du scalt do den domheren gaen. vnde sprek to en. ik hebbe en gheboden dat se mynen pelegrym begrauen. vnde segge dynen ghesellen. dat se ere reysze verloren hebben. dar mede vorswant he Do sede de man den domheren wat em sunte Jacob gheboden hadde. Do begrouen se den pelegrym mit andacht. Darna sede he synen ghesellen dat em sunte Jacob ghesecht hadde. vnde wo id em ghegaen was. vnde wo he mit em ghesproken hadde. Dat nam se groet wonder. vnde was en leed. dat se ere vart verloren hadden vnde laueden sunte Jacob vmme dat grote teken. vnde spreken dat openbar. vnde beden got myt andacht. dat he en alle ere sunde vorgheue.

Hugo de scrift. dat to ener tijd eyn pelegrym to sunte Jacobs graue gink. do openbarde sik em de bozeghest. vnde sprak Jk bin sunte Jacob. vnde du scalt dy vmme mynent willen doden. so werstu salich. vnde kumpst alle dynes lydens aff. dat in der werld is. Do nam he tohant eyn swert. vnde dodede syk suluen Do vorschrak de wert sere. in des huse he dat dede. vnde vruchtete syk men worde ene darumme doden vnde schuldighen. vnde was sere bedrouet. Do waert de dode wedder leuendich. Do vrageden se ene wo em ghescheen were. Do sprak he. My heft de bozeghest gheraden. dat yk my suluen scolde doden. vnde do yck starff. do wolde my de bozegheest

hebben in de helle ghevoret. do *quam* sunte iacob tohant. *vnde* vorde my vor gode. dar beclagheden my de vyende vmme myne sunde. Do vorwarff my sunte Jacob *van* gode dat yk wedder leuendich wart Do worden de mynschen *ghans* vro. *vnde* dankeden gode. *vnde* sunte Jacob.

To ener tijd reeden dre riddere van Lugdun to sunte Jacob. Do *quam* ene vrouwe to en. de bad den enen ridder dorch sunte Jacobs *willen*. dat he wolde eren sak vp syneme perde *voren*. Dat dede he. *Unde* darna quaz he tho enem *kranken* den settede he ock vp dat pert. *vnde* droch synen stock mit der vrouwen sak. *vnde* ghink suluen to vote. Do wart he krank *van* hette *vnde* modicheyt. *Unde* do he in Galicien *quam*. do spreken syne ghesellen he scolde bychten. *vnde* scolde godes *lichem* nemen. Do lach he dre daghe ane sprake. *vnde* konde nicht bychten. *vnde* an dem .iiij. morghen wart he so krank. dat syne ghesellen vp ene wacheden. *vnde* meneden he wolde vort steruen. Do suchtede he *gans* swarliken *vnde* sprak. Jk danke gode *vnde* deme leuen heren sunte Jacob. wente yk bin mit syner hulpe *van* den vyenden vorlozet. wente do yk nicht bychten wolde. do quemen de bozengheste. *vnde* bunden my dat yk nicht spreken konde myner zelen salicheit. Do *quam* sunte Jacob to my. *vnde* droch der vrouwen sack in der luchteren hant. *vnde* den staff in der vorderen hant den hadde he vor eyn speet. *vnde* den sak vor enen schylt. *vnde* leep tornichlyken yeghen de bozengheste. *vnde* vorschrekkede se. *vnde* voryaghede se. *Unde* nu my sunte Jacob mit synen gnaden vorlozet heft. *vnde* mi mine sprake heft wedder ghegheuen. so sendet drade na eneme bychtuader. wente ik sterue tohand. Darna sprak he to enem ghesellen. Urunt du scalt dyneme heren nicht meer denen. wente he is vordomet. *vnde* steruet drade enes bozen dodes. Darna bichtede he alle syne sunde. *vnde* entfenk alle syn godes recht. *vnde* staff altohant Do sprak de gheselle to synem heren. wo he em gesecht hadde. des wolde he em nycht louen. *vnde* beterde syk nycht. do wart he drade doer gesteken in dem strijde. dat he starf.

Do men screef na *cristus* boert .xj. hondert jar. do wanderde eyn borgher *van* ener stad de heet Parimon. to sunte Jacob. *vnde* bad nicht anders. wen dat he vort meer *van* synen vyenden nicht ghefangen worde. *vnde* bad nicht vmme syner zelen salicheyt. Do he nu wedder to husz wanderde dorch Cecilien. do wart he vp deme mere *van* den heyden ghefangen Do reep he ouer sunte Jacob an mit groter andacht. *vnde* bad dat he ene vorlozede. Do openbarde syk em sunte Jacob. *vnde* sprak. Do du in myner ker-

ken werest. do bedestu allene vmme dynes lyues vrygheyt. *vnde* vorghettest dyner zelen salicheyt. darumme bistu so vakene ghefangen worden. doch darvmme dat god barmehertych is. so heft he nu my to dy ghesant. dat ik dy vorlozen scal Darna toch he dorch der heyden lant. *vnde* naz der keden eyn deel mit sik to eneme warteken *vnde* wanneer ene eyn vangen wolde. wen se de keden seghen. so vruchteden se syk *vnde* vloen. So *quam* he ane schaden wedder to husz. dat *nam* alle den mynschen wonder.

Do men screef na cristus boert .M. cc. *vnde* .xxxviii. jar. do was ein simpel man vp ener borch de heet Pratum. *vnde* licht twyscken florens *vnde* pistorium. Desse man entfenghede syneme heren sijn korne. darumme dat he em syn erue nam. Do venk men ene an sunte Jacobs auent. *vnde* vorordelde ene darumme to deme dode. *vnde* bunden ene eneme perde an synen stert. *vnde* wolden ene darna vorbernen. Do beuoel he syk sunte iacob mit groter andacht. dat he em tho hulpe queme. Do slepede me ene lange in enem hemde. *vnde* ouer scharpe stene. Do halp em sunte iacob dat em nicht wee scach. *vnde* krech nene wunden. *vnde* dat em syn hemde nee vorsereghet waert. Darna bant me ene. *vnde* makede eyn groet vuer. *vnde* warp ene dar in Do reep he sunte Jacob mit groter andacht an. *vnde* do halp he em. dat dat holt *vnde* de bande vorbrenden. *vnde* dat em an synem hemde noch an synem liue neen leed ghescach. Darna wolde me en anderwerf in dat vuer werpen. do nam ene dat volk myt walt. *vnde* vorlozeden ene. *vnde* spreken. See gy nicht dat god mit em is. *vnde* helpt em dorch synes deners wyllen sunte Jacobs. *Unde* laueden den almechtyghen god *vnde* sunte Jacob van deme groten tekene.

[AM 667 V 4to 4ra begins] Philippus de was eyn cristen. *vnde* hadde god leef. *vnde* denede em mit vlyte dach *vnde* nacht. *vnde* waert van gode in dat lant Sithia ghesant. dar preddykede he twyntich iar Wente dat volck weren alle heyden in der stad. doch preddykede he myt der hulpe godes so lange. dat he se to dem cristen louen brochte. Do dat de vorsten vornemen. do leten se ene vangen mit eren deenren *vnde* vorden ene ghebunden to ener sule. de was deme affgode Marti ghemaket. *vnde* de affgod stunt dar bouen. Do spreken de vorsten to Philippo. Wultu leuen. so offere den affgode. *vnde* de wile do se dat spreken. do ghink eyn drake vth der sule. *vnde* dodede deme ouersten bysscope twe soens. *vnde* der vorsten twe. *vnde* de drake stanck so ghans ouel. dat dar vele volkes krank waert van

syneme stanke. *vnde* de vyende hadden ok voer vele kranken ghemaket. *vnde* erer eyndeel ghedodet. Do sprak sunte Philippus to deme volke. Wille gy volghen mynes rades. so wert alle dat wedder komen. dat de duuel ghedaen heft. De doden scholen wedder vp staen mit der hulpe godes. Do sprack dat volk. Wy willen dy gherne volghen. *vnde* wat du vns sechst. des loue wy dy woel. Do leet sunte Philippus den affgot vth der kerken breken. *vnde* heet en eyn kruise in de stede setten. *vnde* sprak. se scolden an god louen. Do brak dat volk den affgod nedder. *vnde* makeden ein kruise in de stede. Do waert dat kranke volk ghesund. *vnde* van den tekene leten syk vele mynschen dopen. Dar na sprack de leue sunte Philippus to deme draken. Jk ghebede dy by vnseme leuen heren Jhesu christo. dat du in de wostenye gheist *vnde* kommest nummermeer wedder dar vth. Do vloech de drake wech. *vnde* quam nycht wedder in dat sulue land. Dar na sprak de leue sunte Philippus to den doden mynschen. Jck ghebede iuw by den namen vnser heren Jhesu cristi. dat gy wedder leuendich werden *vnde* ghesunt vpstaen. Dar na preddikeden se. dat se wedder leuendich worden weren. van der gnade godes. *vnde* dat vnse here ihesus cristus de ware leuendyghe godes sone were. wente se hadden dat wol bevunden de wyle dat se doet weren ghewest. *vnde* allent dat se seden. dat loueden vrouwen *vnde* man. *vnde* vele mynschen worden louich. Do wygede sunte Philippus ok vele bisschope *vnde* prestere *vnde* beuoel en dat se den cristene louen lereden *vnde* preddykeden Do dar de cristene loue wol bestedighet was. do voer sunte Philippus in Asiam. *vnde* lerede dar ok deme volke den cristene louen. Dar na toch he in Gerapolim. *vnde* lerede dar ok den cristene louen. *vnde* quam to Samariam. *vnde* preddikede *vnde* dede dar vele tekene. *vnde* lozede de beseten van den bozenghesten. *vnde* makede ok de kranken ghesunt. *vnde* vordreef syne tijt myt gode. Unde he hadde twe dochter. de bekereden ok vele volkes. *vnde* iuncfrouwen. *vnde* lereden se dat se gode deneden went an er ende.

Do sunte Philippus steruen wolde. do sande he vor souen daghen na bisscopen *vnde* na presteren. *vnde* sprak. Jk segge iuw dat yck na souen daghen sterue. daromme scole gy der lere nicht vorgheten de yk yuw gheleert hebbe. *vnde* scolen mit iuwer lere de cristenheit vormeren. wente iuw mach nemant wedderstan. wente god is mit iuw. *vnde* god mote iuwer plegen. To der tijd was he .lxxxvij. iar olt. *vnde* leuede salichliken went an syn ende. De hillighe apostel sunte philippus waert an ghegrepen in der

stat Jerapolim van den vnlouighen mynschen. vnde waert an ein kruce ghehenget alze syn meyster cristus den he preddykede. vnde waert begrauen mit synen beyden dochteren. de ene to der vorderen syden. de anderen to der luchtere.

Jd was ok een van den .vij. diaconen de hete ok Philippus. de hadde .iiij. dochtere dede hillich weren desse Philippus dede ok grote wonderwerk in deme namen Jhesu christi. to desseme quam de engel vnde sprak Phillippe sta vp vnde gha in dat land. dar de sunne to goade gheyt. vp den wech in Gazam. Dat dede he. Do quam em ein iunk konnynk [AM 667 V 4to 4vb ends] entieghen vth morland. de hadde to Jherusalem ghewest vnde hadde god anghebedet. vnde sath vp synen waghén. vnde wolde wedder to hus varen vnde las ysaiam den propheten. Do sprak de hylligheghest to sunte Philippo. Philippe Gha to deme waghén. vnde hore. he lest ysaiam den propheten. Dat dede he. Do sprak sunte Philippus to deme iunghen konnynghe Westu wol wat du lest. Do sprak de konnink Neen. vnde bad sunte Philippum dat he tho em in den waghén queme. vnde em dat lerede Dat dede he. do las he wente dar He wart to deme dode gheuoret alze ein lam dat dar swyghed vor deme de dat dodet. vnde synen mund nee vp ghedaen heft. syn gherichte heft he gheleden myt othmodycheyt. Do sprak de iunghe konnink. Uan welkeme propheten sprikt he dat. van eneme anderen. edder van syk suluen. Do lede em sunte Philippus vth wat he hadde ghelezen. vnde makede em vnsen leuen heren Jhesum cristum bekant. vnde lerede em den cristenen louen. Unde do se also vp deme waghene voren. do quemen se to eneme watere. Do vraghede de iunghe konnink. vnde sprak. Seet dar is eyn water. we mach my nu dar ynne dopen. do sprak sunte Philippus. Louestu van ganczen herten. so sprek. Jck loue dat Jhesus cristus de ware god is Do ghingen se beyde in dat water. vnde sunte Philippus dofte den iunghen konnink. vnde do he vth der dope ghink. do quam de hylligheghest. vnde nam sunte Philippum to syk. vnde de iunghe konnink sach ene nicht meer. vnde he voer myt groten vrouden to hus. vnde sunte Philippus waert ghevunden in der stad Destico. vnde preddykede den cristen louen in allen steden. so lange dat he quam in Cesariam. dar lerede he ok deme volke den cristenen louen myt grotome vlyte. O hyllighe apostel godes sunte philippe. wy bidden dy. dattu vns van gode vorweruest vnses leuendes eyn gud salich ende.

[AM 667 V 4to 5ra begins] Ezechiel sach vor godes trone veer deerte staen. myt *eren* teken. Dat ene derte hadde enes arnes houet myt hoghen mode Dat ander deerte hadde enes mynschen houed. Dat drudde deerte hadde enes *louwen* houet. Des veerden houet was ghelyk enem ossen. De veer deerte beduden de veer euangelisten. Sunte Johannem lyket men eneme arne. *Wente* alze de arnt hogher vlucht wen iennich ander voghel. alzo hefft sunte Johannes hogher ghescreuen wen iennich ander hillighe. Dat deerte mit deme mynschen houede bedudet sunthe Matheum *wente* he hefft van der mynscheyt cristi gepredyket vnde ghescreuen Dat deerte dat deme ossen ghelyk is. bedudet sune Lucam. de hefft ghescreuen van vnser heren martere. vnde van syner arbeyt dat he heft gheleden. Dat deerte myt deme *louwen* houede. dat bedudet sunte Marcum. *Wente* alze de louwe so stark is. dat em neen deerte wedderstaen enkan. alzo heft sunte marcus ghepredyket vnde ghescreuen van der vpstandinge cristi. deme nemant mach wedderstan. De leue sunte Marcus was eyn van den .lxxij. iungheren vnser leuen heren Jhesu cristi. vnde was kusck vnde reyne. vnde hadde god van ganzeme herten leef. vnde denede em myt vlyte dach vnde nacht. myt bedende. myt vastende. myt wakende. vnde myt anderen guden ouinghen Do openbarde syk eme vnse leue here Jhesus christus. vnde sprak. Marce. Ureede sy mit dy. du schalt van my scriuen wat du west. Alzo sprak he tho sunte Marcus na syner hemmeluaert. Dar to hebbe yck dy vtherkoren. vnde de hylligheghest helpet dy dat vullenbringen. dar mede vorswand de here Jhesus christus. Do screeff he de euangelia de men noch lest. Dar na voer sunte Marcus to Uenedien. dat he *den* cristene louen wolde van syk leren. *wente* dar weren vele heyden in deme lande to Aquilogo. Do he in dat land quam. do quam he by *enem* olden schomaker in syn hus. *deme* bad he dat he em syne scho ok makede. vnde do he de scho in syne hant nam *vnde* wolde se maken. do lemede he syk myt der natelen. Do reep he sere. vnde sprak. Ach got nu kan yk mynen kynderen nummer to nutte werden. Do dat horede sunte Marcus do waert he ghans vro. vnde sprak. Wultu den bekennen. so wert dy dyne hand drade ghesunt. vnde vorweruest ock dat hemmelryke. *Wente* de den affgoden denen de werden verloren. men Jhesus christus ys de ware god. vnde ys des hemmels vnde der erden weldich. De meister sprak Ach leue god dat doch eyn in dyt land queme de vns dessen Jhesum bekant makede. *deme* wolde yck gherne volghen. *Wente* wy hebben ghehort grote teken de he to Jherusalem heft ghedaen.

dat seggen de bozengheste van em. de beseten hebben de mynschen. dat he allene god sy in deme hemmele vnde in der erden. Do sprak de leue sunte Marcus. Den god bekenne yk wol. vnde yk loue an em. vnde dene em alle tijt. vnde byn syn knecht. Wult du den louen weten. den wil yk dy gherne leren. Do sede he Des byn yk ghans vro. [AM 667 V 4vo 5vb ends] Do sede de leue sunte Marcus. Du schalt louen dat he gheboren sy van ener reynen iuncfrouwen. vnde vmme vnsen willen is ghestoruen. vnde is in deme pasche daghe wedder vp ghestan van deme dode. vnde is dar na to hemmele gheuaren. Dessen louen schalt du dy nemande laten berouen. noch dorch drouwe. noch dorch des richters pyne. du scalt eer steruen. so besittet dyne zele de ewyge vroude. Do dat sunte Marcus sprak. do sach he des meysters lame hand an. vnde sprak syne hyllighe benediginghe dar ouer vnde he waert ghesunt. Do vel de meister em to vote. vnde bad dat he ene dofte. Do dofte ene de leue sunte Marcus. vnde syn wijf. vnde syne kyndere. vnde alle syn husghesynde.

Unse leue here Cristus dede vele wonderwerke vnde tekene dorch den hillighen bisscop sunte Marcum in deme lande. vnde bekerede dat lant alle to gode. vnde wygede dar suluest vele bysscope vnde prestere. vnde dyaken. vnde subdyaken ouer alle dat lant vnde beuoel en dat se deme cristene louen scolden vaste bystaen. Dar na voer sunte Marcus wedder to Uenedien. vnde de venedigers hadden wol ghehort dat sunte Marcus hadde vele volkes bekeret. vnde sanden na eme. vnde beden ene dat he en ock den cristene louen lerede. vnde se dofte. wente se hadden de grote tekene ghehort. de vnse here Jhesus in Jherusalem ghedaen hadde. Do lerede en sunte Marcus den cristene louen vnde dofte se alle myt der hulpe godes. Do nu de loue bestedighet waert. do settede he vele presters in de stat. vnde beuoel en. dat se den cristen louen scolden enen yewelken leren. vnde prediken. vnde toch do in egypten. dar dede he ok grote tekene. vnde bekerede vele mynschen in der stat vnde in deme lande mit syner guden lere. vnde vorstorede de affgode. vnde makede vele mynschen ghesunt. de dar krank weren in deme lande. vnde beuestighede den cristene louen ghans wol vnde de bozengheste vloen vor syne hyllighe worde. vnde vor syn hyllighe leuent. Dar na quam he in Alexandrien. vnde wygede Amanum tho eneme bisscope. vnde wygede dre prestere. vnde souen diaken. vnde lerede en den cristene louen. vnde bekerede ock de stat. vnde scheydede do van dar. Do quam he to Penthapolim. dar weren ok vele heyden. vnde lerede en dar

twe iare den cristene louen. *vnde* bekerde dat volk to gode. *vnde* do he den louen dar wol hadde beuestighet. do keredede he syk wedder in Alexandrien. bet dat syn leuent eyn ende *nam*.

De leue sunte marcus hadde schone oghen. *vnde* ene lange neze *vnde* enen langen bart. *vnde* metighe lippen. *vnde* ein inghesprenget graw har. *vnde* eyn middel older. *vnde* was vul van gnaden. *vnde* was so othmodich dat he synen dumen leet aff houwen darumme dat he nicht mochte prester werden na mynschlyker menynghe. do ghink de schikkinge godes vor. *vnde* sunte peters wald *wente* he made e ene ane synen willen to enem bisschope in Alexandria.

In enem pasche daghe wolde sunte Marcus mysse singen do quemen de bozen lude. *vnde* bunden em eyn seel vmme synen hals. *vnde* toghen ene dar mede ouer stock *vnde* ouer steen. dat eme syn vlesck aff ghink. Dar na leden se ene in enen kerkener. *vnde* tor middernacht *quam* eyn engel van *deme* hemmele de sprak Marce wes vro. *wente* dyn name de is ghescreuen in den ewyghen leuende. *vnde* byst eyn vorste in egypten land. *vnde* hefst vele gheleden. dat wil dy god belonen mir den ewyghen vrouwen. Dar mede vorswand de engel. Do *quam* ene grote ertbeuinge in dat land. do sprak sunte Marcus syn bed mit groter andacht. *vnde* hof vp syne hende to gode in *deme* hemmel. *vnde* syn herte waert nicht van gode ghescheyden. Do openbarde syk em de here Jhesus voer in *deme* vrygdaghe eer he ghemartert wart. *vnde* sprak gutlyken to eme. Marce myn vrede sy myt dy. dar mede vorswant he. Do vroude syck sunte Marcus des trostes den em god ghedaen hadde. Do quemen de bozen lude. *vnde* leden em anderwerue eyn seel vmme synen hals. *vnde* toghen ene ouer stok *vnde* ouer steen dat he ghans krank wart Des *dankede* he gode. *vnde* wolde mit der martere *vnde* mit *deme* lydende gherne dat *hemmelryke* vordenen. Do sach sunte marcus vp in den hemmel. *vnde* sprak O alweldighe god. yk beuele mynen ghest in dyne hende. *vnde* bidde dy. dat du myne martere latest nochachtich syn. Do voer syne zele vth to den ewyghen vrouwen. *Unde* dat scach do nero regerede na godes bort als *men* screff .lvij. Do made e dat volk ein vuer *vnde* wolden sunte Marcus licham *vorbrent* hebben. Do *quam* eyn groet wedder van donre *vnde* van blixem. *vnde* waerde van *deme* morghen bet in de nacht. *vnde* dodede etlyke mynschen. *vnde* wedderde so grezelyken. dat se menden se mosten alle steruen. *vnde* de bewarer vloen van dem lichamme. *vnde* vorhudden syk. *vnde* leten den licham liggen Do quemen de

cristen *vnde* begrouen den lycham myt werdicheyt in de kerke. Do schegen dar vele tekene dat id vele mynschen seghen. wente de leue sunte Marcus was de erste hyllighe in Alexandria. *vnde* god deyt noch vele gnade den mynschen dorch synen willen.

To ener tijd quemen vele koplude in Alexandria van Uenedige. do men screeff na christus boert .cccclxviiij. Do de koplude quemen to den twen presteren de sunte marcus bewareden. de beden se ghans vlytliken. dat se em sunte marcus licham gheuen. *vnde* dat se seggen scolden. dat se nicht enwysten wor he bleuen were. *vnde* gheuen en so vele gudes. dat se dat deden. Do se den lycham vth *deme* graue nemen. do waert de stad so vul gudes rokes. dat syk alle mynschen vorwunderden wor de gude roke her queme Do worden de koplude ghans vro dat se den hyllighen lycham hadden. *vnde* vorden den mit vrouden in dat schyp. Do quemen en entiegghen ander lude vp eneme anderen schepe. de vrageden en wat se vorden. Se seden. Des leuen heren sunte Marcus lycham. Do sprak eyn van en. men heft iuw vorwar eues heydens lycham gheuen. *vnde* gy menen dat sy sunte Marcus lycham. Do kerede syk dat schyp vmme. dar sunte marcus lycham inne was. *vnde* leep van syk suluen an dat ander schyp dar he inne was de dat ghespraken hadde. *vnde* tobrak dat schyp en ener syde. *vnde* leet nicht aff. bet so lange dat se altomale repen. Wy louen dat de lycham des leuen sunte Marcus hijr is.

Dar na enes nachtes quam eyn groet storm *vnde* vnwedder. dat se menden se scholden vorgaen de se den licham vorden. *vnde* dat schip schuddede syk ghans sere. wente id nach *vnde* duster was. daromme wysten de koplude nicht wor se varen scolden. *vnde* weren in groten sorghen Do openbarde syk sunte Marcus eneme monnike. de synen lycham bewarde. *vnde* sprak Segge drade den luden dat se dat segel nedder leggen wente se synt nicht verne van *deme* lande. Dat deden se. Do weren se by eneme eylande. dar na quemen se to Uenedige. *vnde* wolden sunte Marcus lycham hemelyken hebben vorborghen. do quemen de lantlude *vnde* repen alle Ach salich synt gy de den hyllighen lycham sunte Marcus hebben ghebrocht. ghunnet vns dat wy ene vlytlyken lauen *vnde* eme ere beden.

Dar na was eyn schypman. de louede nicht dat sunte marcus lycham dar were. do voer de duuel in em. *vnde* was also lange beseten dat he dat louede *vnde* openbar bekende. do wart he vorlozet. *vnde* louede gode. *vnde* hadde sunte marcus sere leef. *vnde* erede ene.

Na christus bort .xij. hundert *vnde* .xlj. iar. do was to papya in der preddyker closter eyn salich prester de heet Julianus. de was gheboren *van* Fauencze. *vnde* was iunk *vnde* stark *van* liue. *vnde* sinlich in den zeden. *vnde* hadde sunte Marcum ghans leef. de waert krank beth in den doet. *vnde* vragede *den* prior wo he em behaghede. Do sede de prior. Du behaggest my alze eyn mynsche de steruen wil. *vnde* na *deme* dode arbeydet. Do waert he ghans vro dat betughede he mit henden *vnde* mit voten *vnde* mit ghebere alle synes liues. *vnde* sprak Broder staet vphoer. wente *van* vrouden wyl myne zele tohant *van* myneme liue scheyden. darumme dat my de prior alzo gude mere heft ghesecht. *vnde* hoff vp syne hende myt vrouden in den hemmel. *vnde* sprak Here nym my vth dessem kerkener mynes lychammes dynen namen to loue. *vnde* in dem sleep he ghans soetlyken. Do *quam* sunte Marcus to em. *vnde* settede syk by syn bedde. Do sprak ene stemme to sunte Marcus. O Marce wat deyst du dar. Do sprak he. Jk byn komen to *deme* de steruen wil. wente syn denst is gode anname. Do sprak ouer de *stemme*. Worumme bystu sunderlyken vor anderen hyllighen her komen. Do sprak sunte marcus. He hefft sunderlyke leue to my ghehat. darumme byn yk to synem ende komen *vnde* wil en ok benedyen. Dar na quemen etlyke de hadden snee wytte cleder an. de wacheden alle der zele. To den sprak sunte Marcus. Worumme synt gy hijr. Do spreken se. darumme dat wy syne zele willen voren vor godes antlat. Dar mede entwakede de broder. *vnde* sande na dem prior. *vnde* sede em wat he hadde gheseen *vnde* ghehort. *vnde* starf do mit broten vrouden. *vnde* syne zele voer to *deme* almechtighen gode. De hyllighe here sunte marcus mote vns *van* gode vorweruen dorch syne grote hyllicheyte. dat wy ok komen in syn ewyghe ryke. Amen.

GRIPLA
BIBLIOGRAPHY

MANUSCRIPTS

Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, Reykjavík

AM 667 V 4to

AM 667 X 4to

AM 667 XI 4o

Kungliga biblioteket, Stockholm

Stock. Perg. fol. nr. 3 (*Reykjahlólabók*)

Royal Library, Copenhagen

Passionael 1492

PRIMARY SOURCES

“Et islandsk fragment fra reformationstiden. AM 667, X, 4°,” edited by Agnete Loth. *Opuscula* 4 (1970):25–30.

The History of the Cross-Tree Down to Christ's Passion: Icelandic Legend Versions, edited by Mariane Overgaard. Editiones Arnarnænar, Series B. Vol. 26. Copenhagen: Munksgaard, 1968.

Reykjahlólabók: Islandske helgenlegender, edited by Agnete Loth. Editiones Arnarnænar, Series A. Vol. 15–16. Copenhagen: Munksgaard, 1969–70.

SECONDARY SOURCES

Guðrún Ása Grímsdóttir. *Vatnsfjörður í Ísafirði: Þættir úr sögu höfuðbóls og kirkjustaðar*. Brekka í Dýrafirði: Vestfirski forlagið, 2012.

Marianne E. Kalinke. *The Book of Reykjavik: The Last of the Great Medieval Legendaries*. Toronto: University of Toronto Press, 1996.

EFNISÁGRIP

Lágþýskar postulasögur í íslenski þýðingu.

Lykilorð: Helgisögur, postulasögur, Björn Þorleifsson, AM 667 V og XI 4to, lágþýskar helgisögur, *Passionael*.

Björn Þorleifsson (d. um miðja 16. öld) lét eftir sig margbreytilega texta: *Reykjahlólabók*, 26 fornbréf frá 1501–39, brot úr *Opinberunarbók Jóhannesar* (AM 667 X 4to), og tvö brot úr postulasögum og kafla úr *Origo Crucis* (AM 667 V og XI 4to) eru varðveitt með hans hendi. Hér eru gefnir út einu textar Björns sem ekki hafa

fyrir komið út í fræðilegum búningi, þ.e. postulasögur AM 667 V og XI 4to. Í því fyrrnefnda standa *Andrés saga postula*, *Jakobs saga postula*, *Filippus saga postula*, *Markús saga postula* og síðasti hluti *Origo Crucis* (*Kross sögu*). Í því síðarnefnda er annað brot til af *Jakobs sögu postula*. Í kjölfar útgáfunnar siglir umritun sagna Andrésar, Jakobs, Markúsar og Filippusar úr safnrítinu *Passionael* frá 1492, þar sem hliðstæðir kaflar við handritin eru auðkenndir.

Kirsten Wolf
Department of Scandinavian Studies
University of Wisconsin-Madison
1370 Van Hise Hall
1220 Linden Drive
Madison, WI 53706, USA
kirstenwolf@wisc.edu

EINAR G. PÉTURSSON

TVÖ SKRIF UM KÖTLUDRAUM

I

KVÆÐIÐ LJÚFLINGUR EFTIR BENEDIKT MAGNÚSSON BECH

Í AFMÆLISRITI til Jonnu Louis-Jensen skrifaði Jón Marínó Samsonarson um *Ljúfling*, kvæði eftir Benedikt Magnússon Bech, sem hér verður gert að umtalsefni og gefið út:

Í Lystiháf er það kvæði Benedikts sjálfs sem kunnast hefur orðið og merkilegast þykir, og er þó fyrir efni fremur en hitt að margir hafi ágætt það fyrir dýrindi kveðskaparins eða listfengan skáldskap. Hefi ég þá *Ljúfling* í huga (2676, bls. 176). Einkum eru þjóðfræðavísundar líklegir til þess að líta það hýru auga, og sér þess þegar merki.¹ Væri trúlega mörgum vísindamanninum greiði gerður með því að prenta kvæðið í fullri lengd, svo að ekki sé hins getið, hversu mikill greiði það væri við handritið sem mun að öðrum kosti búa við stöðuga ásókn og harðhnjask gírugra vísindamanna og forvitinna fjölmiðlamanna.²

Segja má, að tími sé kominn til að kynna kvæðið meir en gert hefur verið til þessa, því að aðeins hefur verið prentað úr því 1. og 5. erindi seint á 19. öld og þá eftir handritinu ÍB 105 4to.³ Jón Marínó Samsonarson ræddi nokkuð um orðið „lystiháfur“ og vitnaði í óprentaða sögu í handritinu Papp. fol. nr 64 í Stokkhólmi. Því má hér bæta við, að auðveldara er nú að nálgast vitneskju um orðið, því að sagan hefur síðar verið prentuð eftir 64 ásamt

- 1 Gísl Sigurðsson, „Kötludraumur. Flökkuminni eða þjóðfélagssumræða?“ *Gripla* 9 (1995): 213. [Aftanmálgrein JMS.]
- 2 Jón Marínó Samsonarson, „Það er svo skemmtilegt í lystiháfnunum,“ Í *Frejas psalter: En psalter í 40 afdelinger til brug for Jonna Louis-Jensen*, ritstj. Bergljót S. Kristjánsdóttir, Peter Springborg o.fl. (Kaupmannahöfn: Arnamagnæanske Institut, 1997), 98.
- 3 Jón Þorkelsson, *Om digtningen på Island i det 15. og 16. århundrede* (Kaupmannahöfn: Høst, 1888), 205–206.

Gripla XXVI (2015): 185–228

nökkrum fleirum.⁴ Hér verður nú annars reynt að verða við tilmælum Jóns Marinós Samsonarsonar og kvæðið gefið út, en í seinni hluta, II, verður tekin til umræðu grein eftir Gísla Sigurðsson um ástæður vinsælda *Kötludraums*.

Benedikt Magnússon Bech

Hér verður lauslega rakið lífshlaup Benedikts og ritstörf eftir handbókum, *Íslenskum æviskrám* og *Sýslumannaævum*. Benedikt var fæddur á Kviabekk í Ólafsfirði 1674, þar sem faðir hans var prestur. Hann varð stúdent úr Hólaskóla og innritaðist í Hafnarháskóla 26. október 1694.⁵ Þar var hann við nám tvo vetur og síðan aftur 1698–99. Eftir það varð hann djákni að Möðruvallaklaustri en missti það embætti 1703 af því að hann átti barn með giftri konu. — Slík mál verða til umræðu hér síðar. — Árið 1707 var hann settur sýslumaður í Skagafjarðarsýslu og fékk veitingu 1708 „og 24. júlí s. á. fekk hann Reynistaðarklaustur, en var jafnframt ráðsmaður að Hólum og bjó þar, en síðar að Sjárvarborg. Reynistaðarklaustur missti hann vegna skulda 1714, en hálfri Skagafjarðarsýslu sleppti hann við Jens Spendrup 1715.“⁶ Benedikt drukknaði í Héraðsvötnum 7. maí 1719. Gísli Konráðsson skrifaði þátt um Benedikt Bech og hefur hann verið prentaður.⁷ Undir lokin sagði Gísli frá drukkun hans og þar stendur: „En það sögðu þá álfa-trúarmenn að álfar villti sjónir fyrir sýslumanni ... og hegndi honum fyrir það er hann kvað á móti Kötludraumi.“⁸ Í þjóðsögum er sögn, sem nefnist:

- 4 Eitt lítið ævintýr lystugt af þremur riddurum. *Klámsaga og fjögur önnur misjafnlega síðlát ævintýri frá sautjándu öld*, Einar G. Pétursson bjó til prentunar og ritaði inngang (Hafnarfirði: Söguspekingastifti, 2002), 30.
- 5 Bjarni Jónsson frá Unnarholti, *Íslenskir Hafnarstúdentar* (Akureyri: BS, 1949), 54.
- 6 Páll Eggert Ólason, *Íslenskar æviskrár frá landnámstímum til ársloka 1940*, 6 b. (Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1948–76), 1:118.
- 7 Gísli Konráðsson, „Þáttur Jóns Bergmanns biskupssonar og Benedikts Bechs sýslumanns,“ *Syrpa úr handritum Gísla Konráðssonar*, 2. b., *Sagnaþættir*, útg. Torfi Jónsson (Hafnarfirði: Skuggsjá, 1980), 224–251. Áður hafði brot úr þættinum verið prentað og af dauða Benedikts: *Sögusafn Ísafoldar*, 4. b., *Íslenskar sögur* (Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðja, 1891), 225–233. Þetta var endurprentað í *Sögur Ísafoldar*, útg. Björn Jónsson, 1. b. (Reykjavík: Ísafold, 1947), 349–354. Á hvorugum staðnum kemur fram eftir hvaða handriti er prentað. Textinn er styttri í brotinu en í þættinum, en ekki var hér talin ástæða til að kanna heimildir texta þáttarins frekar.
- 8 Gísli Konráðsson, „Þáttur,“ 248.

„Benedikt Bech drukknar.“ Þar segir að Grímólfur prestur, ella ókunnur, hafi vakið upp draug til að drekkja Benedikt.⁹

Rétt er að fjalla nokkuð um bókiðnr Benedikts, þótt ekki sé hér staður að gera neina heildarúttekt. Fyrst er um fornfræðaiðkanir hans.

Í bréfabókum Þormóðs Torfasonar er bréf til Benedikts Magnússonar dagsett 13. febrúar 1696. Þar segir: „Jeg þacka yður fyrer goda affection och thilbod med at wera hia mer, ... þa skulu þer þo wera mer welkomner upa somu Condition sem Asgeir hefur werid“.¹⁰ Fyrr í sama bréfi vitnaði Þormóður til bréfs til Benedikts frá 12. nóvember árinu áður og einnig hafði Benedikt skrifað Þormóði sama dag. Þau bréf eru ekki í bréfabókinni og sama er að segja um bréf Þormóðs til Benedikts 27. febrúar 1696.¹¹ Þormóður Torfason nefndi þetta í bréfi til Árna Magnússonar 1. mars árið eftir, en þar segir: „Latid mig vita, hvad af er ordid aff Benedixs Magnussyne, hann schulle hafa verit i Asgeirs stad etc.“¹² Af þessum tilvitnunum er ljóst að mjög hefur komið til álita, að Benedikt færi sem skrifari til Þormóðs, en þar sem aldrei varð úr því er ekki ástæða til að ræða það meir.

Þegar þetta er haft í huga er líklegra en ekki að Benedikt hafi eitt-hvað fengist við handrit áður úr því hann vildi verða skrifari hjá Þormóði. Samkvæmt handritaskrá Kristians Kálunds fékk Árni Magnússon allmörg blöð úr *Ólafs sögu helga* í handritinu AM 75 c fol. frá Benedikt Bech, fyrst í Kaupmannahöfn og síðar á Íslandi eftir 1702.¹³ Eftir þessu hefur Benedikt líklegast haft blöðin með sér til Hafnar þegar hann fór þangað 1694. Í handritinu AM 210 f 4to er ritgerð, sem nefnist: „Skiftiarfar och sam-arfar J Almennilegu Erfðatale“. Handritið er með hendi Ásgeirs Jónssonar og giskaði Árni Magnússon á, að einhverjir stúdentar í Kaupmannahöfn hefðu lánað handritið sem skrifað var eftir og nefndi m. a. Benedikt Magnússon.¹⁴ Með öðrum orðum Benedikt hefur haft handrit með sér til

9 Jón Árnason, *Íslenzkar þjóðsögur og ævintýri. Nýtt safn*, útg. Árni Böðvarsson og Bjarni Vilhjálmsson, 3. b. (Reykjavík: Þjóðsaga, 1955), 397–398.

10 AM 284 fol., bl. 127v.

11 AM 284 fol., bl. 120r og 132r.

12 Árni Magnússon, *Arne Magnusson: Brevveksling med Torfaus (Þormóður Torfason)*, útg. Kristian Kálund (Kaupmannahöfn: Nordisk forlag, 1916), 196.

13 [Kristian Kálund], *Katalog over den Arnemagneanske håndskriftsamling*, 2 b. (Kaupmannahöfn: Gyldendal, 1889–94), 1:54.

14 Kálund, *Katalog*, 1:474.

Kaupmannahafnar, hann hafði hug á að verða eftirmaður Ásgeirs Jónssonar sem skrifari hjá Þormóði Torfasyni og Árni Magnússon fékk hjá honum handrit og Árni giskaði á að hann hefði haft með sér handrit með lagaskýringum. Allt þetta sýnir að Benedikt hefur fengist við fræðastörf þegar á unga aldri.

Líklegt er að fáir viti að rit eftir Benedikt kom út á prent og varð mjög vinsælt. Fjórum árum eftir dauða hans eða 1723 kom á Hólum:

Þad ANDlega Tvij-Partada Bæna Reykielse Þess gooda Guds
Kiennē-Manns, Saal. Sr. Þordar Baardar Sonar, Fordum ad Byskups
Tungum I ANDlegann Eirnenn Tvij-Partadann Salmasaung sett og
Snwed, Af s^{aa}l. Benedicht Magnussyne BECK, Fyrrum Valldsmanne
i Hegraness Syslu.

Þetta er langur titill sem hér er stafréttur. Bænirnar komu út aftur 1731 og 1740 og árið 1746 komu þær með sjálfu *Bænareykelsi* Þórðar Bárðarsonar og komu hvorki meira né minna en níu útgáfur af þeim saman, seinast í Viðey 1836. Með öðrum orðum voru sálmar Benedikts út af *Þórðarbænum* prentaðir alls 12 sinnum á rúmri öld.

Benedikt orti talsvert, aðallega sálma og erfikvæði, og er sumt á latínu, en í ævisagnasafni Hannesar Þorsteinssonar, *Ævum lærðra manna*, sem varðveitt er í Þjóðskjalasafni Íslands, eru margar tilvísanir í handrit með kveðskap hans, en hér er ekki staður til að gera honum frekari skil.

Eiginhandarrit Ljúflings

Handritið Lbs 2676 4to er eiginhandarrit höfundar, Benedikts Magnússonar Bech. Á titilblaði stendur:

Adskiliannlegra Sálma Kvæda og | Saungvijsna | Lijstehafur¹⁵ |
J firstu | Til Gagns Æru og Gamans Grö|dursettur af | Jmsum
Skalldum. | Enn Hier Nu | Til Skodunar Lærdoms og Skiemtunar |
Innplanntadur og nidurradadur | Af Skrifara og Eigara Kwer|sinns |
BENEDICT MAGNUSSINE | Sigurdio Bech. | Anno 1699.

15 Svo hefur vanalega verið lesið, en stafir í þessu orði eru mjög skreyttir á sérlegan máta svo aðrir eru ekki til samanburðar. Greinilegt er að einn staf vantar og því er líklegasti lestur, „Lij(s)tehafur“.

Lystiháfur hefur oft verið notaður við útgáfur og er hér skrá um það sem útgefanda er kunnugt um að prentað hafi verið úr því handriti.¹⁶ Eins og sést hér að ofan er titilblaðið með ártalinu 1699. Á s. 263 er „líkvers“ yfir konu, sem dó 1716, svo að handritið virðist hafa verið skrifað á nokkuð löngum tíma, en ekki er gott að segja hvenær einstakir hlutar voru skrifaðir. Eins og fram hefur komið er kvæðaúrval í *Lystiháf* nokkuð fjölbreytt og til viðbótar má geta þess að þar er mikið af erfikvæðum og ýmiss konar tækifæriskvæðskap.

Í handritinu er blaðsíðutal frá hendi höfundar og hefst *Ljúflingur* neðrarlega á s. 176. Næsta blað er ekki tölusett, blaðið þar á eftir er tölusett 177–178, og þar næsta blað, þ. e. þriðja og seinasta blað með texta *Ljúflings*, er ekki heldur tölusett. Neðst á vinstri síðu þess blaðs endar texti kvæðisins og á næstu blaðsíðu á eftir stendur „179“. Í raun er kvæðið á s. 176–182, sjö síðum alls, en sleppt hefur verið úr blaðsíðutölunum 177–178, en þau voru í staðinn sett á næstu síðu fyrir aftan. Einnig var sleppt að skrifa blaðsíðutölin 179–180, sem hefðu með réttu verið 181–182. *Ljúflingur* er skrifaður sem óbundið mál, eins og oftast var gert, en erindaskil eru

16 Hannes Þorsteinsson gaf út þrjú kvæði úr *Lystiháf*: „Vitavisur í brúðkaupi Jóns Vidalíns biskups í Skálholti og Sigríðar yngri Jónsdóttur frá Leirá 17. sept. 1699,“ *Blanda* 3 (1924–27): 327–354, „Prentaðar hér eptir eiginhandarriti Benedikts Magnússonar Bech sýslumanns í Hegranesþingi (†1719) í ljóðasafni hans ‚Lystiháf‘ (bls. 18–25)“ — „Kvæðiskorn til gamans,“ *Blanda* 4 (1928–31): 47–48, „[Prentað eptir ‚Lystiháf‘, kvæðasafni Benedikts Bech sýslumanns (†1719), bls. 191–192, ... og líklega ort af honum. H. Þ.]“ — „Annað snoturt kvæði,“ *Blanda* 4 (1928–31): 49–51, „[Prentað eptir sama handriti, bls. 194–195. H. Þ.]“ — Þetta sama kvæði með heitinu *Glymur dans í höll* lét Jón Marinó Samsonarson prenta eftir *Lystiháf* (s. 194–195), aukið eftir öðru handriti, í *Kvæði og dansleikir*, útg. Jón Marinó Samsonarson, 2. b. (Reykjavík: Almenna bókmenntafélagið, 1964), 102–108. — Í *Kvæði og dansleikir*, 2:151–154, eru prentuð eftir *Lystiháf* (s. 172) þrjú vikivakakvæði sem fyrrisagnir tengja saman. — Loks er í *Kvæði og dansleikir*, 2:244, viðlag úr *Lystiháf* (s. 104) við kvæði eftir Ásgrím Magnússon, afa Benedikts Magnússonar Bech. — „Vögguvísur til Benedikts Magnússonar Bech ortar af sál. Ásgrími Magnússyni afa hans.“ Þær lét Jón Marinó Samsonarson prenta, sjá „Ásgrímur Magnússon rimnaskáld,“ *Bókabútur brugðinn Ólöfu Benediktsdóttur fimmtugri 4. febr. 1997* (Reykjavík: Menningar- og minningarsjóður Mette Magnussen, 1997), 44–46. Vísurnar eru á s. 249–251 í *Lystiháf*. — *Aldarbáttur* eftir séra Hallgrím Pétursson er á s. 109–112 í *Lystiháf*. Sá texti er lagður til grundvallar útgáfu: Hallgrímur Pétursson, *Ljóðmáli I*, 1. b., útg. Margrét Eggertsdóttir, Ritsafn Hallgríms Péturssonar, 1.1 b., Rit, 48. b. (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 2000), 24–41, sbr. s. 182. — Sálmurinn *Hæsta lof af hjartans grunni* eftir Hallgrím Pétursson er á s. 227–228 í *Lystiháf* og eru lesbrigði tekin úr honum: Hallgrímur Pétursson, *Ljóðmáli I*, 3. b., útg. Margrét Eggertsdóttir o.fl., Ritsafn Hallgríms Péturssonar, 1.3 b., Rit, 64. b. (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 2005), 118–124, sbr. 247.

einkennd með auknu bili milli orða. Fyrirsögnin er „Ljüflýngur. Það er Sensura mýn ifer þennann Kötlu draum. BMBeck.“ Fyrirsögnin vísar til þess að næsta kvæði framan við er „Kautlu Draumur“. Hann er á s. 173–176 og er 55 erindi, en ekki er neitt getið um höfund. Auðséð er að höfundurinn, Benedikt Magnússon Bech, hefur ort *Ljúfling* í framhaldi af því er hann skrifaði upp *Kötludraum*. Honum hafa ekki líkað hugmyndirnar sem þar koma fram um álfatrú.

Um feril handritsins er það helst vitað, að það kom í Landsbókasafn 1938 úr handritasafni Hannesar Þorsteinssonar Þjóðskjalavarðar, enda hafði hann látið prenta úr því eins og áður sagði. Í handritaskrá segir um feril þess: „Dr. H. Þ. hefir eignast hdr. 1899 (nefnir ekki frá hverjum).“ Þar segir einnig, að á handritinu „eru þessir greindir eigendr hdr.: Páll Illugason í Hamrakoti á Ásum og Ebenezer sýslum. Þorsteinsson.“¹⁷ Páll Illugason í Hamrakoti er nefndur í ættfærslum í *Ættum Austur-Húnavetninga*. Hann er þar sagður hafa verið uppi á árunum 1777–1836.¹⁸ Nafn Páls Illugasonar „á Hamra Kote“ er á blaði, sem skotið var inn milli tiltitblaðs og s. 1, með lítt æfðri hendi, sem gæti verið frá því um 1800. Ebenezer Þorsteinsson (1769–1843) var sýslumaður í Snæfellsnessýslu frá 1804–1806 og síðar Ísafjarðarsýslu frá 1810–1834 og bjó í Hjarðardal ytra.¹⁹ Ebenezer var faðir Ingibjargar sem varð eiginkona Kristjáns Skúlasonar Magnusen kammerráðs á Skarði á Skarðsströnd, svo að handritið gæti verið komið að vestan, þótt það verði aðeins ágiskun nema nýjar heimildir komi til.

Handritið Lbs 2676 4to er eðlilega lagt til grundvallar útgáfu *Ljúflings* og er rithönd Benedikts skýr og smá, en ekki alltaf auðlæsileg. Því var stundum stuðningur af öðrum handritum við lestur á óskýrum stöðum. Á fáeinum stöðum aftarlega í handritinu eru á spássíu biblíutilvitnanir, sem í prentuninni hafa verið settar stafrétt neðanmáls. Á eftir 42. erindi kvæðisins er skotið inn 60. erindi úr *Fjandafelu* Jóns lærða eins og getið er í athugasemdum neðanmáls við textann og vikið er nánar að hér á eftir.

17 Páll Eggert Ólason, *Skrá um handritasöfn Landsbókasafnsins*, 1. aukabindi, *Handritasafn Landsbókasafns* (Reykjavík: Landsbókasafn Íslands, 1947), 33.

18 Guðmundur Sigurður Jóhannsson og Magnús Björnsson, *Ættir Austur-Húnavetninga*. 4. b. (Reykjavík: Mál og mynd, 1999), 1344–1345. Ekki er þar getið hvar Hamrakot er, en samkvæmt *Bejatali* 1930 er það í Torfalækjarhreppi í Austur-Húnavatnssýslu, sjá *Bejatal á Íslandi* (Reykjavík: Póststjórnin, 1930).

19 Páll Eggert Ólason, *Íslenzkar æviskrár*, 1:311–312.

Greinamerkjasetningu handritsins er fylgt nokkuð nákvæmlega, þótt hún brjóti í bága við það sem var og er nú venjulegast, t. d. er tvípunktur innan í svigum. Greinamerkjasetning á fyrri tíðum er oftast en ekki hluti af stíl manna og þess vegna er oft nokkur ástæða til að hrófla ekki of mikið við henni. Stafsetningu handritsins er breytt til þess horfs, sem nú tíðkast, en orðmyndum ýmsum er haldið og ekki alltaf samræmt, t. d. er ýmist skrifað „eg“ eða „jeg“. Þar sem nú er skrifað „lagi“ er oft í handritinu „læge“, t. d. 23.1 og „heylæger“ 44.5 og 47.3. Alls staðar er hér samræmt „hvör“ í öllum myndum þess orðs, þótt vafasamt sé, en á einum stað er skrifað „hvór“ 58.3 (ó = ö), annars staðar er ritað „hvor“.

Eðlilegt er að skilja 4. erindi *Ljúflings* svo að höfundur hafi heyrt menn tala um *Kötludraum* og álitid efni hans sannsögulegt. Tilgangur Benedikts með kvæðinu var, eins og segir í lok sama erindis, að brjóta „í þann trúarskansinn skarð.“ *Ljúflingur* er m.ö.o. saminn gegn *Kötludraumi*, eins og fyrirsögnin ber með sér og áður var getið. Í 6. erindi efaðist höfundur ekki um, að hjónin Már og Katla hefðu verið til, en í tveimur næstu vísum er hann efins um álfinn Kára. Í *Ljúflingi* er því stíft haldið fram, að álfar séu djöflar; í 10. erindi er talað um að fjandinn hafi fundið upp að tala um álfa og í 14.–16. og 18. erindi er meira um hann og að álfar séu þess kyns. Í 22. og 23. erindi er rætt hvað þarna hafi átt að gerast í frásögn *Kötludraums*, „ef að þessi saga er sönn?“ Í fyrsta lagi er talið, að um missýningu hafi verið að ræða, í öðru lagi „Ellegar kollski í Kára líki“, en í þriðja lagi að „hún slíkt í draumi sæi“. Seinast í seinna 23. erindi segir þar að Már hafi verið barnsins faðir, þ.e. Ara. Ekki er ástæða til að endursegja efni úr vísum í framhaldinu, en í 28. erindi segir:

Enn síst mun verða Satans andi,
seirna lífsins aðnjótandi.

Þarna er vikið að því sem fyrrum var trúað, að álfar hefðu ekki ódauðlega sál og kemur það fram í 60. vísu *Fjandafælu* Jóns lærða, sem tilfærð er eftir 42. erindi *Ljúflings*, en þar segir: „vantar ei nema sjálfa sál“. Benedikt Magnússon Bech er ekki einn um að tilfæra fyrrnefnda vísu, því að Jón Espólín tók hana líka upp í *Íslands Árbækur*.²⁰ Eins og getið er neðanmáls

²⁰ Jón Espólín, *Íslands Árbækur í sögu-formi*, 6. deild (Kaupmannahöfn: Hið íslenska Bókmentafélag, 1827), 49.

við texta *Ljúflings*, er vísan einnig prentuð í 1. bindi af *Þjóðsögum* Jóns Árnasonar. Þar er hún sögð merkja, að álfar hafi enga skynsemi, sem er rangt, því að vísan merkir í raun að álfar hafi ekki ódauðlega sál eins og mannfólkið. Þessi kenning um sálarleysi álfafólksins fór mjög í skapið á séra Guðmundi Einarssyni og var 5. óguðlega kenningin í ritinu *Hugrás* sem hann samdi 1627 gegn *Fjandafælu*, „að álfafólkið sé Adams afkvæmi, en móðurlaust og sálarlaust. Item að það sé guðs börn, og hafi vit á öllu utan að forðast vélræði djöfulsins.“²¹ Af þessum tilvitunum kemur fram, að lærðir menn hafa viljað að það væri viðtekin skoðun, að álfar væru illir andar, djöflar, en margir voru þeirrar skoðunar að þeir væru af guðlegum uppruna eins og tilvitnuð orð Guðmundar Einarssonar sýna.

Í 41. vísu *Ljúflings* er byrjað að tala um Jón lærða og segir að hann hafi ort „drápu brag“ og átt er þar við *Fjandafælu*, en kvæðið er ekki nefnt með nafni. Önnur rit eftir Jón lærða virðist Benedikt ekki hafa þekkt svo sem *Tíðfordrif*, en þar er langur kafli um álfa, sem víða er í handritum. Ekki var við því að búast að Benedikt hefði þekkt *Samantektir* eftir Jón lærða, en þar sagði „hvert sá Ari ... var Mársson eður Kársson er í efanum“.²² Með öðrum orðum var Jón lærði ekki fyllilega trúaður á sannleiksgildi *Kötludraums* frekar en Benedikt. Seinast er Jón nefndur í 53. erindi *Ljúflings*; þar er talað um „ljúflings kvæði“ hans, sem er varla rétt, en síðan segir: „andsvars meir ei virða vil“ og þar á eftir er farið háðuglegum orðum um kvæðið og höfund þess. Í síðasta erindi kvæðisins er því gefið nafnið *Ljúflingur* og seinasta ljóðlínan hljóðar svo: „Kveð eg so lumpinn Kötludraum.“

Kötludraumur fylgir í 10 handritum af þeim 20, þar sem *Ljúflingur* er varðveittur. Af þeim er hann aðeins eignaður Jóni lærða í tveimur, báðum runnum af Austurlandi og voru í höndum Sigmundar Long: Lbs 2125 4to og Lbs 2170 8vo. Þar sem kvæðið fylgir annars *Ljúflingi* í handritum er það engum eignað. Hálfðan Einarsson eignaði Jóni lærða *Kötludraum* í bókmenntasögu sinni.²³ Víðar er sagt, að Jón lærði hafi ort *Kötludraum* og

21 Einar G. Pétursson, *Eddurit Jóns Guðmundssonar lærða. Samantektir um skilning á Eddu og Að fornu í þeirri gömlu norrænu kölluðust rúnir bæði ristingar og skrifelsi. ðættir úr fræðasögu 17. aldar*, 2 b., Rit, 46. b. (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 1998), 1:114. Stafsetning er hér samræmd.

22 Einar G. Pétursson, *Eddurit*, 2:89. Stafsetning er hér samræmd. Í skýringum við þennan stað kemur fram, að Jón lærði taldi *Kötludraum* til leiðslubókmennta; sama rit, 1:383–384.

23 Hálfðan Einarsson, *Sciographia historie literarie Islandicæ autorum et scriptorum tum editorum tum ineditorum indicem exhibens* (Kaupmannahöfn: [án útg.], 1777), 82.

rakti Ólafur Davíðsson dæmi um það.²⁴ Í *Ljúflingi* nefndi Benedikt ekki höfund kvæðisins, en hann sendi Jóni lærða tóninn og vitnaði í *Fjandafælu*, þótt kvæðið sé ekki nefnt með nafni. Þess vegna er eðlilegt að menn hafi fyrir misskilning farið að telja Jón lærða höfund *Kötludraums*.

Annars er *Ljúflingur* merkileg og gömul heimild um álfatrú, því að kvæðið er frá því um 1700, en í 18. erindi segir:

hvör sem ljúfling heima byggir,
helgan skara í burtu styggir,
en að sér hyllir Andskotann.

Hér er vísað til þess siðar að byggja álfum heima á gamlárskvöld og finnst höfundu það ekki gott. Þetta er elsta kunna heimild um þennan sið, en áður var elsta þekkt heimildin í *Orðabók* Jóns Ólafssonar úr Grunnavík, en þar stendur um álfa meðal annars eftirfarandi:

að byggja álfum heima kveldið fyrir nýársdag, hac formula [með þessu máltæki] sitji þeir sem sitja vilja. fari hinir sem fara vilja [þessi seinasta setning er yfirstrikuð] vel forte [eða ef til vill] leyft sé þeim landið vilja. fari hinir, sem fara fýsir. Et hac de causa [og af þessari ástæðu]: að brjóta að eldi í eldhúsi, að kveldi næturinnar fyrir nýársdag, so álfafólkið, það sem flytur bú sitt, megi orna sér, ef því er kalt.²⁵

Önnur handrit *Ljúflings*

Ýmsir telja eflaust óskynsamlegt að eyða tíma í að skoða uppskriftir texta þar sem eiginhandarrit er varðveitt, en þó taldi ég ómaksins vert að skoða nokkuð handrit *Ljúflings*. Fyrir utan eiginhandarrit reyndust alls 19 handrit finnanleg, en alls ekki er víst að upptalningin sé tæmandi, þar sem skráning er mjög svo misnákvæm í söfnum og sum söfn óskráð. Þar sem varðveislan er góð, getur ekki orðið stór skaði, þótt einhver handrit með misgóðum textum hafi farið fram hjá mér.

24 *Íslenzkar gátur, skemtanir, vikivakar og þulur*, 4. b., *Íslenzkar þulur og þjóðkvaði*, útg. Ólafur Davíðsson (Kaupmannahöfn: Hið íslenska bókmenntafélag, 1898–1903), 16.

25 AM 433 1 fol., bl. 285v. Klausan er í viðbót frá síðari árum Jóns Ólafssonar. Stafsetning er hér samræmd og latnesk orð þýdd og skýringar innan hornklofa. Sjá einnig: Árni Björnsson, *Saga daganna* (Reykjavík: Mál og menning, 1993), 395 og rit sem þar er vísað til.

Nú verða handrit *Ljúflings* talin upp og síðan getið lauslega um skyldleika, en ekki verður sett upp stemma, eða ættarskrá. Þegar hefur rækilega verið fjallað um eiginhandaritíð, en nú verður fjallað um önnur handrit eftir númeraröð. *Kötludraumur* fylgir oft *Ljúflingi* í handritum eins og áður sagði og í upptalningu handrita hér á eftir er getið hvort hann er með. Ástæða væri til að kanna, hvaða texti *Kötludraums* fylgir *Ljúflingi* og hvort þeir textar séu skyldir. Þegar unnið verður að vísindalegri útgáfu *Kötludraums* verður sá skyldleiki rakinn og vonandi verður þá þessi athugun til nokkurrar hjálpar. Hér verður líka að hafa í huga, að handritið *Ljystiháfur* er frá 1699 eða litlu síðar og er því með elstu handritum *Kötludraums*. Hann var þó ekki meðal þeirra handrita, sem Jón Helgason prófessor skrifaði upp (sbr. hér á eftir s. 214).

AM 960 4to. Í þessu handriti eru ýmis kvæði og fleira, sem ýmsir höfðu sent til „det kgl. nord. Oldskriftselskab“ og fór þaðan ásamt öðrum handritum félagsins í Árnasafn 1883.²⁶ *Ljúflingur* er fyrsti liður í handritinu (þ.e. AM 960 I 4to) og er 8 síður. Fyrirsögn er svohljóðandi: „Liuflíngur; edr Censura Syslumansens Sal. B. M. S. Bech yfer Kötludraum.“ Kvæðið er heilt og vísan úr *Fjandafælu* er aftan við 42. erindi neðanmáls með fyrirsögninni: „Ita fiandaf.“ [þannig *Fjandafæla*]. Eins og áður sagði var handritið í eigu Konunglega norræna fornfræðafélagsins. Í skýrslu um starfsemi þess fyrir árið 1851 stendur:

Ólafur stúdent Ólafsson í Skagafirði hefir sent: ... 3) Afskript af kvæði eptir Benedikt sýslumann Bech í Skagafirði, sem hann kallar „Ljúfling“; Það er ritað móti kvæðinu „Kötludraumi“, og álfatrú allri, með mjög óskáldlegum ástæðum. Kvæði þetta sýnist vera ritað með hendi Hálfðanar Einarssonar skólameistara, ... alls er kvæðið 69 erindi.²⁷

Vitað er að skýrslan var samin af Jóni Sigurðssyni forseta, en hann starfaði mikið fyrir þetta félag.²⁸

26 Kålund, *Katalog*, 2:278–279.

27 [Jón Sigurðsson], „Det historisk-archæologiske Archiv,“ *Antiquarisk tidsskrift* (1849–1851): 256–257.

28 Páll Eggert Ólason, *Jón Sigurðsson*, 3. b. (Reykjavík: Hið íslenska þjóðvinafélag, 1929–33), 392–393.

Hálfdan Einarsson skólameistari á Hólum var uppi á árunum 1732 til 1785.²⁹ Ekki er þó öruggt að handritið sé með hendi hans, því að á miða með þessum parti handritsins, næstum örugglega með hendi Kálunds, stendur einnig: „Halld. Hjálmarsson (ifg. JÞ.)“. Næsta víst er að hér er skammstöfun á nafni Jóns Þorkelssonar síðar Þjóðskjalavarðar. Ekki breytir þetta miklu um aldur, því að Halldór Hjálmarsson var konrektor á Hólum og var uppi á árunum 1745 til 1805, en var heilsulaus seinustu árin.³⁰ Báðir voru þeir Hálfdan og Halldór tengdir Hólaskóla á svipuðum tíma, svo að hvor þeirra sem hefur skrifað handritið, þá hefur það verið skrifað á Norðurlandi á seinni hluta 18. aldar.

Lbs 625 4to. „Skr. ca. 1800–1810. ... Mun rituð á Snæfellsnesi og hefir skrifarinn látið nafns síns getið á bls. 416 (»G. Gson«).“³¹ *Ljúflingur* er á s. 131–140 með svohljóðandi fyrirsögn: „Kvæded Liuflingur ordt af sal Sysslu mannumm y Hegraness þinge Benedict Magnus syne Beck Med listugu lagie sem epter filger“. Kvæðið *Ljúflingur* er hér heilt, en ekki er eftir 42. erindi vísan úr *Fjandafælu*. Framan við á s. 125–131 er „Kautlu Draumur“, en ekkert er talað um höfund hans.

Lbs 936 4to. Handritið er „Skr. ca 1880. ... Vísna- og kvæða-bók með hendi séra Friðriks Eggerz.“³² Fyrirsögnin er: „Kvæðið *Ljúflingur*“ og er skrifað þrídálka á s. 776–777. Textinn er ekki heill og vantar 12.–13., 26.4–27.1, 31.–33., 35.–40., 42.–52. og 54.–69. erindi, svo að seinast er 53. erindi, en aftan við það stendur:

N. Þar sem þetta teikn NB. er þar vantar í kvæðið eins þar sem þesse „–“ eru. Það er langt og geingur allt útá að reka Álfatrú, og segir hann það vera djöfulsins gegleríe til að narra menn, en Benedict Magnússon Bech sýslumaður í Hegranessþinge hefur það ort — móte kvæði Jóns Gs um ljúflinga, og Kötluðrámi.

29 Páll Eggert Ólason, *Íslenzkar æviskrár*, 2:235–236.

30 Páll Eggert Ólason, *Íslenzkar æviskrár*, 2:256–257.

31 Páll Eggert Ólason, *Skrá um handritasöfn Landsbókasafnsins*, 1:285. Í lykklum við skrána er skrifari talinn Guðmundur Guðmundsson, en ef borið er saman við önnur handrit með sömu hendi er víst, að skrifari er Gunnlaugur Guðmundsson á Svarfhóli í Miðdölum. Sjá Jón Guðnason, *Dalamennt. Æviskrár 1703–1961*, 3 b. (Reykjavík: Á kostnað höfundar, 1961–66), 1: 197.

32 Páll Eggert Ólason, *Skrá um handritasöfn Landsbókasafnsins*, 1:394.

Líklegt virðist af þessum niðurlagsorðum að skrifarinn, Friðrik Eggerz, hafi stytth kvæðið. Eins og sést af blaðsíðutali er handritið mjög stórt, en ekki er *Kötludraumur* þar neins staðar, en verið getur að kvæðið hafi verið í öðrum handritum, sem séra Friðrik hafði undir höndum.

Lbs 2125 4to. Á titilblaði stendur: „Safn af Ljóðmælum ýmislegs Efnis og Eftir ýmsa Höfunda byrjað Árið 1865 af Sigmundi Mattíassyni þá Verandi á Brennistöðum“. Á fremra saurblaði stendur: „Sigmundur Mattíasson 1869.“ Ljóst er því á hvaða árum handritið er skrifað. Það er fyrsta bindi af tíu í ljóðmælasafninu. Kvæðið *Ljúflingur* er á s. 215–228 og er fyrirsögnin: „41ta Ljúflingur Sensura mín yfir Kötludraum. — B. M. S. Bekk —“. Tölusetningin á kvæðinu er örugglega komin frá skrifara, en aftan við það hefur hann skrifað:

Þettað kvæði skrifaði jeg eftir mjög rotnum og máðum Blöðum, er ey urðu nærri því allstaðar Lesinn, og því eru eiður í kvæðinu, enn af því eg higg það óvíða til, þókti mér þó betra að hafa nokkuð, enn aldeilis ekkert.

Þetta er aldeilis rétt, því að sums staðar vantar heilu ljóðlínurnar í kvæðið, má t. d. nefna 11. erindi, en þar vantar 2. vísuorð og 1. vísuorð sama erindis hljóðar svo: „Álf og ljúfling út nú leggjum“. Ekkert erindi vantar þó alveg, því að kvæðið er alls 69 erindi. Slíkar skemmdir í handritum gætu e.t.v. stundum skýrt mismunandi gerðir texta. Erindið úr *Fjandafælu* er hér með upphaflegri fyrirsögn, en aftan við það stendur: „(samanber Fjandafælu Jóns Lærða)“.

Á undan fyrrgreindri tilvitnun s. 228 um forrit handritsins eru fjögur erindi, sem ég þekki ekki annars staðar, þar sem *Ljúflingur* er lofaður og álfatrú talin slæm villutrú. Höfundar er ekki getið, en þar sem þau sýna viðhorf til álfatrúar verða þau birt hér stafrétt:

Appróbatíó Ljúflingsins

1. Kötlu Vitran kímilega,
kortað hefur alla Vega
sá sem Ljúfling samdi og kvað,
og með rökum Repútjerað,
rjett vil eg það Appróbera,
signaður hafi hann sungið það.

2. Bekk Sálugi braut með afli,
bísna stikki úr þeim skafli,
er skilnings gjörvöll skjekti hlið
um Ljúflinga æru geingi,
og álfa trúna, svey henni leingi,
þess hefur þurft og þarf enn við.

3. Sjálfur Guð í Sonarins nafni,
svoddann Villudómi hafni,
og Börnum sínum bjargi að,
Andskotans sú ákjefð slinga,
oss kristninnar Vesælinga,
fái ekki fordjarfað.

4. Álfa faðirinn laungum lærði,
um Ljúflinganna trú sem ærði,
sanna skildi sögu þá,
nær Sannleik mætir sefast ligi,
Sekula það Vatans [sv0] drigi
Sanus qvisi seigir já.

Á s. 201 í þessu handriti stendur: „40ta Kvæði. — Kötlu Draumur. Eignaður Jóni Guðmundssini hinum Lærða.“ Kvæðið er alls 87 erindi og er með öðrum orðum næst á undan *Ljúflingi*.

Lbs 2856 4to. Samkvæmt skrá er handritið skrifað „ca. 1850–70. ... Syrpa Gísla Konráðssonar ... Nafngreind skáld: ... Benedikt sýslum. Bech“.³³ Í handritinu er ýmiss konar samtíningur í bundnu og óbundnu máli með hendi Gísla Konráðssonar. Ekkert titilblað er á handritinu, en það gæti hafa glatast. Bundið mál er sett upp í ljóðlínur og *Ljúflingur* hefst í aftari dálki á s. 829, nær aftur á s. 834 og lýkur þar einnig í aftara dálki. Þessi tölusetning er skrifuð af Gísla sjálfum. Innan sviga er annað leiðrétt blaðsíðutal (799–804) skrifað nýlega af bókaverði fyrir viðgerð. Fyrirsögn er svo hljóðandi: „Kvæðið Ljúflingr, kveðið um Kötlu Draum sjá bls. af Benedict Magnussyne Bech sýslumanni í Hegranessþingi.“ *Kötludraumur* var aldrei skrifaður í þetta handrit og því var blaðsíðutali aldrei bætt inn. Kvæðið er hér 69 erindi, en ekki er með erindið úr *Fjandafelu* Jóns lærða. Gíslu Konráðsson hafði mikið af handritum undir höndum og gæti skýringin, hvers vegna *Kötludraum* og erindið úr *Fjandafelu* vantar, verið sú, að hann hafi haft þau kvæði í öðrum handritum.

33 Páll Eggert Ólason, *Handritasafn Landsbókasafns*, 1. aukabindi: 57–58.

Lbs 163 8vo. Á titilblaði stendur: „Ljóð-mæli. flest eptir tilgreinda höfunda. II B.“ Þetta er 2. bindi af 27 alls í ljóðmælasafni „Að mestu m.h. Páls stúdents Pálssonar“, sem samkvæmt handritaskrá er skrifað „ca. 1850–1870.“³⁴ *Ljúflingur* með hendi Páls stúdents er á s. 401b–415b. Skýringin á því af hverju síðurnar eru merktar með „b“ er sennilegast sú, að þessum blöðum var aukið aftan við síðar og eru þau yngri en meginhluti handritsins. Blöðin eru blá og „b“ virðist skrifað síðar en textinn. Kvæðið hefur svohljóðandi fyrirsögn: „Ljúflingur eður Censura sýslumanns Benedikts Magnussonar Bech, yfir Køtludraum (eftir Lambastaðabók,) (seinna skr. með hendi Þorkells í Tóptum, (þ) í safni J A. 8 N.)“ Kvæðið er heilt og erindið úr *Fjandafælu* er hér með. *Køtludraumur* fylgir hér ekki og samkvæmt registri framan við 1. bindi þessa kvæðasafns, þ.e. Lbs 162 8vo, er hann þar ekki eða í 3. bindi kvæðasafnsins.

Ólafur Davíðsson nefndi *Lambastaðabók* í 3. bindi af safni sínu og prentaði þar viðlag úr henni.³⁵ Sama viðlag prentaði Jón M. Samsonarson og vísaði þar í handritið JS 509 8vo.³⁶ Þar af leiðandi er ljóst, að 509 er það handrit sem Ólafur Davíðsson kallaði *Lambastaðabók* og 163 er uppskrift af JS 509, en sá orðamunur, sem merktur er með „þ“ á spássíum og milli lína í 163 er greinilega úr JS 493 8vo.

Lbs 705 8vo. „Skr. um 1800. Kvæðasafn m.h. síra Pétrss Björnssonar á Tjörn. Nafngreindir höfundar: ... Benedikt M. Beck.“³⁷ Samkvæmt því sem stendur við Lbs 692 8vo var það handrit ásamt fleirum, þar á meðal þessu, „keypt úr dánarbúi Jóns justitariuss Pétrssonar.“ Fyrirsögn í handritinu er: „Liúflingur, Kvedinn af Säl. B. M. Bech.“ Kvæðið er á s. 189-190 og er heilt nema erindið úr *Fjandafælu* Jóns lærða á eftir 42. erindi vantar. *Køtludraumur* er ekki í handritinu.

Lbs 769 8vo. „Skr. ca. 1790. ... Kvæðabók. M. h. Jóns Árnasonar í Bólstaðarhlíð. Nafngreindir höfundar: Benedikt Magnússon Bech.“³⁸ Um feril handritsins stendur á sama stað: „Keypt 1903 af Jósafat Jónassyni.“ Þetta

34 Páll Eggert Ólason, *Skrá um handritasöfn Landsbókasafnsins*, 2:38.

35 *Íslenzkar gátur, skemtanir, vikivakar og þulur*, 3. b., *Íslenzkir vikivakar og vikivakakvæði*, útg. Ólafur Davíðsson (Kaupmannahöfn: Hið íslenzka bókmenntafjelag, 1894), 352.

36 *Kvæði og dansleikir*, 2:186.

37 Páll Eggert Ólason, *Skrá um handritasöfn Landsbókasafnsins*, 2:135.

38 Páll Eggert Ólason, *Skrá um handritasöfn Landsbókasafnsins*, 2:148.

er sami maður og seinast gekk undir nafninu Steinn Dofri. *Ljúflingur* er á s. 193–206 með svohljóðandi fyrrsögn: „Liuflingur. Kvedinn af Sal: B: M: S Beck.“ Kvæðið er hér heilt, en sleppt er erindinu úr *Fjandafælu* eftir 42. erindi. *Kötludraumur* er ekki finnanlegur í þessu handriti.

Lbs 1082 8vo. „Ein hönd. ... II. Bls. 150–554. Kvæðasafn. Nafngreindir höfundar: ... Benedikt Bech“.³⁹ Á fremra saurblaði er álimdur miði með hendi Jóns Þorkelssonar forna: „Plánetu og kvæðabók skr. 1780–85 í Gaulverjabæ af Hannesi Kolbeinssyni. Léð mér 6/10. 91 af stud. jur. Einari Benediktssyni fyrir hönd frænda hans stud. jur. Einars Stefánssonar. Gefin mér af cand. jur. Einari Benediktssyni 2/8. 92.“ Seinasta setningin er augljóslega skrifuð síðar eins og dagsetningin ber með sér, enda með öðrum blekkit. Á næsta blað hefur sami maður skrifað: „Ólafur Davíðsson kallar þetta „*Einarsbók*“ mína í Víkivakabók sinni Khöfn 1894, og Þulum og Þjóðkvæðum Kh. 1897“. *Ljúflingur* er á s. 190–211 og er fyrrsögn svohljóðandi: „Liwflýngur. Kvedinn af Benedicht Magnúss syne Beck, æ moote Køtlu=Draum med lag sem Ords kvida=klase.“ Í kvæðið vantar 38. erindi, en erindið úr *Fjandafælu* fylgir. Framan við *Ljúfling* er, s. 169–190, *Kötludraumur* og er hann hér 88 tölusett erindi, en ekki er þar neitt getið um höfund.

Lbs 1174 8vo. „Tvær hendr. Skr. á 18. öld.“⁴⁰ Handritið er fallega skrifað, illa farið, en nýlega hefur verið gert við það. *Ljúflingur* er á bl. 19v–26v, en blaðatalið var skrifað af bókaverði fyrir viðgerð. Eitt blað vantar eftir bl. 22, en þar voru á erindi 28.4–36.4, og einnig vantar sums staðar ofan af blöðunum heilu ljóðlínurnar. Fyrrsögn er: „Liúf=Lingur. Meiníng Benedicts Magnus sonar Beck, ífer Kótludræm.“ Í textann vantar 38. erindi og vísuna úr *Fjandafælu* Jóns lærða. Framan við *Ljúfling* er í handritinu *Kötludraumur* og er þar 54 erindi tölusett, en ekki er þar neitt talað um höfund. Þetta handrit eins og það síðastnefnda er komið í Landsbókasafn frá Jóni Þorkelssyni forna.

39 Páll Eggert Ólason, *Skrá um handritasöfn Landsbókasafnsins*, 2:206–207. Þetta handrit var ásamt fleirum keypt í Landsbókasafn 1904 af Jóni Þorkelssyni þjóðskjalaverði.

40 Páll Eggert Ólason, *Skrá um handritasöfn Landsbókasafnsins*, 2:226.

Lbs 1608 8vo. Í handritaskrá stendur: „Skr. seint á 18. öld. ... Kvæðasafn. ... Enn fremr: Kötlu draumr með athugasemdum Benedikts Magnússonar Bechs ... Ferill. Síra Bjarni Þorsteinsson á Hvanneyri hefir gefið skólabókasafninu hdr.“⁴¹ Stimpill skólabókasafns Hins lærða skóla í Reykjavík, „BSR“, er í lesmáli á fremsta blaði handritsins, en titilblað er ekkert. Fyrirsögn kvæðisins er: „Sensura mijn yfer þennann Kótlu Drøm B M. Bech.“ Þetta er samhljóða fyrirsögn og er í eiginhandarritinu og að framan var tilfærð. *Ljúflingur* er á bl. 115r–122v og eru blöðin sérstök örk eða kver. Kvæðið er heilt, alls 69 erindi, en í vantar vísuna úr *Fjandafelu* Jóns lærða eftir 42. erindi. Framan við *Ljúfling* er *Kötlu draumur* á bl. 110v–114v og er ekkert talað um höfund hans.

Lbs 1999 8vo. Í handritaskrá stendur: „Skr. ca. 1740. ... M. h. síra Eyjólfssonar á Völlum ... og þeirra bræðra Jóns Ólafssonar úr Grunnavík og Erlends Ólafssonar (að mestu). Nafngreindir höfundar: ... Benedikt Bech“.⁴² Jón Þorkelsson forni hefur skrifað á lausa örku, sem liggur framan við handritið „... allmart í því sýnist vera með hendi Grunnavíkur-Jóns á þeim árum, sem hann var hjá Bjarna sýslumanni Haldórssyni.“ Svo sýnist vera sem hönd Grunnavíkur-Jóns sé á *Ljúflingi*, en ekki var talin þörf á að rannsaka rithöndina nánar en áður hefur komið fram. Um feril handritsins er sagt að það sé komið frá Jóni Þorkelssyni 1918. Fyrirsögn *Ljúflings* er: „Censura mjn yfer þennann Kótludraum. B. M. Bech.“ Kvæðið er á s. 37–45, en í það vantar 35.–58. erindi, þ.e. sennilegast 2 blöð milli 42. og 43. síðu. Á hverri einstakri síðu eru vanalega 5 til 6 erindi, en erindin eru hér ekki tölusett. Af þessu sést að ekki er hægt að sjá hvort í handritið hefur vantað 38. erindið, hvernig 58. erindið var og hvort erindið úr *Fjandafelu* Jóns lærða fylgdi, sbr. hér á eftir s. 204. Á s. 31–36 í handritinu er *Kötlu draumur* en upphaf vantar, svo að ekki kemur fram, hvort hann hefur þar verið einhverjum eignaður.

Lbs 2170 8vo. Í handritaskrá segir: „Skr. 1776. ... Kvæðakver ... m. h. Eiríks Hemingssonar, þá á Egilsstöðum. Nafngreindir höfundar: ... Benedikt Magnússon Bech“.⁴³ Upphaf *Ljúflings* er á 30v og er fyrirsögnin: „Liuf

41 Páll Eggert Ólason, *Skrá um handritasöfn Landsbókasafnsins*, 2:316.

42 Páll Eggert Ólason, *Skrá um handritasöfn Landsbókasafnsins*, 2:391.

43 Páll Eggert Ólason, *Skrá um handritasöfn Landsbókasafnsins*, 2:419.

Lingur. Sensura mín yfir Køtludraum Benedix M. S. Beck.“ Textinn nær ekki lengra en í 3.6 „sannleiks“, og er hann svo langt sem hann nær nokkuð góður. Sigmundur Long hefur átt handritið, en ljóst er af samanburði á Lbs 2170 8vo við Lbs 2125 4to, að 2170 getur ekki verið forrit 2125 þegar það var fyllra en nú er. Sigmundur hefur skrifað inn í handritið ofan við *Ljúfling*: „Sbr, 1ta Bindi“, en þar er hann að vísa til Lbs 2125 4to, sem að framan gat. Framan við *Ljúfling*, bl. 25r–30v, er kvæðið *Kötludraumur* 85 tölusett erindi. Næsta kvæði framan við *Kötludraum* er „ARADALS BRAGUR kvedinn af Joone Gudmunds syne LÆRDA.“ Við *Kötludraum* stendur hér, að hann sé „Sama Authoris.“ Þetta er svo að skilja, að Jón lærði er talinn hafa ort kvæðið, en hann er einnig nefndur höfundur í Lbs 2125 4to eins og áður sagði. Meira er um að Jón lærði hafi verið talinn höfundur *Kötludraums* er aftan við umfjöllun um texta *Ljúflings* í handriti Benedikts sjálfs, sjá s. 191–93 hér að framan).

JS 400 4to. „Skr. á 18.–19. öld. Kvæðasafn ... Nafngr. skáld ... Benedikt Magnússon Bech“. ⁴⁴ *Ljúflingur* er þar í handriti á að giska frá 18. öld, en þar er aðeins eitt blað og skert vinstri spássía. Ofan við stendur að því er virðist með hendi Jóns Sigurðssonar: „Bened. Bech um Kötludraum“. Textinn endar með 10.1 „kalla“. Í handritinu er samtíningur um og eftir ýmsa höfunda og eru þar tilvísanir til heimilda um Benedikt Magnússon Bech.

JS 493 8vo. Þetta handrit er ásamt 496 og 509 úr 50 binda kvæðasafni Jóns Árnasonar þjóðsagnasafnara. ⁴⁵ Þau eru öll bundin og með registri eftir Pál stúdent Pálsson. Á fremra saurblaði stendur:

Þessa bók fékk eg frá fræðimanninum Brynjólfi Jónssyni á Minnanúpi í Eystrahrepp 11. Julí 1861; er hún skrifuð af skrifuð af [*svo*] Þorkeli Jónssyni á Tóptum í Grindavík; því heitir hún „Tóptabók“, Jón Árnason

Kvæðið er á s. 49–62 og er fyrirsögn svohljóðandi: „Liüflijngur. | Qvedenn Af S⁴¹. Sysluma|manne [*svo*] Benedickt Magnus | Syne Beck. | a moote |

44 Páll Eggert Ólason, *Skrá um handritasöfn Landsbókasafnsins*, 2:564.

45 Páll Eggert Ólason, *Skrá um handritasöfn Landsbókasafnsins*, 2:705–713.

Køtlu Drøym | med lag sem Ords qvida | Klase.“ Þrjú erindi vantar hér í *Ljúfling*, þ. e. 18., 38. og 48. Erindið úr *Fjandafælu* Jóns lærða er hér með, en fyrirsögn þess er: „A stæða Jons Lærda.“ *Kötludraumur* er ekki í þessu handriti. Eins og getið er við handritið Lbs 163 8vo, tók Páll stúdent Pálsson þar orðamun úr 493.

JS 496 8vo. Á fremra saurblaði stendur með hendi Jóns Árnasonar:

Fyrri hluta þessarar bókar alt til 162. bls. sendi sèra Jón Benedicts-son á Söndum mèr með bréfi 11. December 1861, en síðara hlutann fékk eg frá Brynjólfi bókbindara Oddssyni, og ætla eg hann segði hann ættaðan úr Arnarfirði, eins og B. I.

Handritið er eins og áður sagði ásamt næsta handriti á undan og eftir hluti af kvæðasafni. Kvæðið *Ljúflingur* er á s. 102–115 með svohljóðandi fyrirsögn: „Lýufljngur þad er lensara [*svø*, þ.e. sensura = dómur] mijn yfer køtlu Draum B. M. S. B.“ Kvæðið er heilt og erindið úr *Fjandafælu* á sínum stað, fyrirsögnin er aftan við 1., 2. og 4. vísuorð og hljóðar: „þerba [*svø*, þ.e. verba = orð] Autoris Jónæ“. Afbakanirnar gætu bent til þess að skrifari hafi ekki verið latínulærður. *Kötludraumur* er ekki í handritinu.

JS 509 8vo. „Lambastaðabók“. Þetta handrit er eins og þau tvö, sem nefnd voru hér næst á undan, hluti af kvæðasafni Jóns Árnasonar. Handritið er eins og 496 með registri með hendi Páls Pálssonar stúdents. Á titilblaði stendur með hendi Páls: „mestallt með hendi Sigurðar Magnússonar í Holtum.“ *Ljúflingur* er á s. 167–189 og fyrirsögn svohljóðandi: „Liúflingur, Edur Censura Sýslumannsins Sál. Benedicht Magnússonar Bech yfer Kótludram.“ Kvæðið er ekki með hendi Sigurðar í Holtum. Aftur á móti er næsta kvæði þar á undan, á s. 153–166, *Kötludraumur*, með hendi Sigurðar, og er hann hér 88 erindi, en ekki er getið höfundar. Þar sem *Ljúflingur* er með sérstakri hendi mætti láta sér detta í hug, að sá texti hefði verið útvegaður sérstaklega. Kvæðið er heilt og vísan úr *Fjandafælu* alveg eins og í frumriti *Ljúflings*. Eftir þessu handriti var Lbs 163 8vo skrifað eins og fyrr sagði.

ÍB 105 4to. Í handritaskrá stendur: „Skr. 1758–68. ... Kvæðabók m. h. Jóns Egilssonar í Vatnshorni. Nafngreindir höfundar: ... Benedikt Magnússon Beck“.⁴⁶ *Ljúflingur* er á s. 371–379 og er fyrirsögn svohljóðandi: „Kvæded Liwf=Lingur ordt af Sal. Syslumannenum I Hegraness Þijnge Benedict Magnussyni Bech med Listugu Læge, sem epter fylger.“ Kvæðið er heilt, en ekki er með erindið úr *Fjandafælu*. Eins og fyrr gat (s. 185) prentaði Jón Þorkelsson forni tvö erindi úr *Ljúflingi* eftir þessu handriti. Næsta kvæði á undan, á s. 191–93, er *Kötludraumur* og er þar 53 tölusett erindi, en oft er kvæðið lengra þegar það fylgir *Ljúflingi* og hér er það engum eignað. Þar á undan s. 350–363 er „Fjandafæla Jons lærda“ og gæti þar verið skýringin á því hvers vegna erindið úr henni vantar hér í *Ljúfling*.

MS Bor. 132. Samkvæmt óprentaðri skrá Ólafs Halldórssonar um íslensk handrit í Oxford var handritið skrifað á seinni hluta 18. aldar og saman sett úr óskyldum hlutum. *Ljúflingur* er á bl. 49r–53r með svohljóðandi fyrirsögn: „Liuflingur edur meining B. Bechs yfir Kötludraum.“ Kvæðið er heilt og vísan úr *Fjandafælu* er með. *Kötludraumur* er ekki með í handritinu, enda síður við því að búast þar sem það er samtíningshandrit.

Nokkur sérkenni handrita *Ljúflings*

Eins og oft vill vera eru ekki öll handrit kvæðisins með fullan texta og tvö eru aðeins brot: Lbs 2170 8vo endar í 3.6 „sannleik“ og JS 400 4to endar í 10.1 „kalla“. Einnig er handritið Lbs 2125 4to, sem er með hendi Sigmundar Long með skemmdan texta. Friðrik Eggerz virðist hafa stytta texta *Ljúflings* í uppskrift sinni í Lbs 936 4to. Í Lbs 1999 8vo vantar tvö blöð, svo að þar eru ekki 35.–58. erindi. Í JS 493 8vo vantar þrjú erindi 18., 38. og 48. Að auki vantar eitt þessara erinda, 38., í þrjú eftirtalin: Lbs 1082 8vo, Lbs 1174 8vo og JS 493 8vo, en ekki er sjáanlegt að einhver sérstök ástæða hafi verið fyrir því að sleppa þessu erindi.

Sérstakt er við eiginhandarrit *Ljúflings* að þar eru á tveimur stöðum tvö orð, þar sem eitt hefði átt nægja, og er þá annað fyrir ofan en hitt fyrir neðan, enda ylli það augljóslega misskilningi ef svo væri ekki sett upp.

46 Páll Eggert Ólason, *Skrá um handritasafn Landsbókasafnsins*, 2:757. Hér er að athuga við notkun forsetningarinnar „í“, að á titilblaði með yngri hendi en handritið sjálft stendur „á StóraVatns-Horni í Haukadal.“ og sama forsetning er einnig notuð á s. 1.

Fyrri staðurinn er í 48.6 „kiaffta“, en neðan við stendur „kiösa“. Virðist svo sem ætlast sé til, að í þessari ljóðlínu verði val milli orða. Athyglisvert er að eitt handrit, Lbs 1608 4to, hefur bæði orðin og setur upp eins og í frumritinu. Handritið er annars sérlega nákvæmt sem bendir til að skrifað hafi verið beint eftir frumritinu eða mjög náskyldu handriti. Eftirtalin fimm handrit hafa aðeins orðmyndina „kjósa“: Lbs 2125 4to; Lbs 163 8vo; Lbs 1174 8vo; JS 496 8vo; JS 509 8vo. Við þetta er það að athuga, að 509 er forrit 163. Aftur á móti hafa aðeins „kjafta“ eftirtalin átta handrit: AM 960 4to; Lbs 625 4to; Lbs 2856 4to; Lbs 705 8vo; Lbs 769 8vo; Lbs 1082 8vo; ÍB 105 4to; MS Bor. 132.

Hinn staðurinn, þar sem val er milli orða er í 68.1, en þar er fremsta orðið í ljóðlínunni „Nög“, en neðan við er „Æred“. Þann leshátt hafa aðeins tvö handrit: Lbs 1082 8vo; JS 493 8vo, en hin 14 hafa „Nög“.

Í nokkrum handritum hafa ljóðlínur úr 62. erindi verið settar inn í 58. erindi. Í eiginhandarritinu eru 4. og 5. vísuorð í 58. erindi *Ljúflings* svohljóðandi:

á himni og jörðu, yfir og undir,
um eilífð bæði og tímans stundir.

Í eftirtöldum fimm handritum: Lbs 625 4to; Lbs 2856 4to; Lbs 705 8vo; Lbs 769 8vo; ÍB 105 4to hefur þessum vísuorðum verið skipt út og hljóða þau svo í 625:

hátt og lágt á himni og foldu
hinir dauðu og byrgðir moldu.

Í fyrrnefndum handritum hafa inn í 58. erindi verið sett 4. og 5. vísuorð úr 62. erindi í staðinn fyrir svohljóðandi upphaflegan texta:

hátt og lágt, á himni og foldu,
hinir neðri, og byrgðir moldu.

Þessar ljóðlínur í 58. erindi eru endurteknaðar í 62. erindi í þessum handritum, en þó er sá munur, að í seinni línunni er sett „dauðu“ í stað „neðri“.

Ekki er mögulegt að brenglið milli vísna hafi í þessum fimm handritum orðið með þeim hætti, að þau hafi hvert fyrir sig verið skrifuð niður eftir

munnegri geymd. Hugsanlegt væri, að textinn hefði brenglast í einu, þegar það var skrifað eftir munnlegri geymd, en síðan hefðu handritin með erindabrennlið verið skrifuð eftir því. Þar sem frávík eru ekki meiri er líklegast, að hér sé aðeins brenglun í uppskrift. Niðurstaðan af þessum handritasamanburði er í stuttu máli, að breytingar benda til þess að handritin hafi ekki verið skrifuð eftir minni, heldur hafi texti *Ljúflings* gengið í uppskriftum. Hér er því varðveisla *Ljúflings* gjörólik varðveislum *Kötludraums* sem fjallað verður um hér á eftir.

Lbs 2676 4to.

LJÚFLINGUR

Sensúra mín yfir þennan Kötludraum. B. M. Beck.

1. Sinni trú skal sérhvör lýsa,
sömu leiðis þar til vísa,
sem hún er í nokkru naum;
Ef einhvör vildi eftirhlara,
eg vil sama í þessu gjöra,
kímilegum Kötludraum.

2. Ekkert höfuð aðgætninnar,
æðstan fésjóð trúarinnar,
leggi í bæli svína sinn,
og þótt margur í þeim flokki,
ei vil jeg með þeim ganga stokki,
framar skal eg meta minn.

3. Á æfentýra örgum bögum,
Amors dikt og lygisögum,
ýmsir trúar festa fót,
en ef réttu eiga að trúá,
öfugt við því jörkum snúa,
og sannleiks orði segja á mót.

4. So sem nokkurt sannleiks gildi,
soddan Kötluvitran skyldi,
áheyrsla jeg eitt sinn varð;
þar fyrir eg þetta skrafa,
því eg vildi brotið hafa,
í þennan trúarskansinn skarð.

5. Þennan draum eg það um meina,
því vil eg ei fyrir nokkrum leyna,
Að hans er gjörvallt A og Ó,
upprunnið af æðum lyga,
og útflætt þaðan náttúrliga.
Æð þá Kollski sjálfur sló.

6. Nú vil eg hér til líklegt leiða,
og lygaflækju þessa greiða,
út af nokkra raka rót:
Að sá Már og mærin Katla,
menn hafi verið til, jeg ætla,
þar er ekki margt á mót.

7. En þar ræðir um þann Kára,
er sem sjávar rísi bára,
ólgufull í móti mér,
að hann skuli álfur vera,
og þó hitt að verkum gjöra,
á þeim lygi boða ber.
8. Að andi geti kviðgað kvinnu,
þó kynni að veita Amors sinnu,
það er nipurt narraspil,
og þessu auk: í þunga svefni,
þar um ekki fleira nefni,
skilnings má hér taka til.
9. Skal nú fyrst um álfa inna;
er það víst í sögum finna,
að hafi lands fólk heitið það,
en á þeim eð sögðust svartir,
sem og þeirra er hétu bjartir,
elfan gjörði aðskilnað.
10. Eftir þeim nú álfa kalla,
(: enn þó margur skynji valla,
hvaðan komið heitið sé :),
anda þá: sem eigi að byggja,
inni þau: í fylgsnum liggja;
Fjandinn upp á fann það spé.
11. Álf og ljúfling út mér legðu,
enn frammar með rökum segðu,
hvaða sjólum séu það?
Þessir eiga í hólum heima,
og hafa marga list að geyma;
artuglega er andsvarað.
12. Þá hefur Guðdóms góður andi,
gleymt þeim so sem óviljandi,
fyrir munn sinn Moisen,
því sköpunar það skortir letur;
skoðaðu hvört þú veist ei betur,
ef sú þekking er þér sken.
13. Ellegar hann í annan máta,
ekki hefur viljað láta,
vitnast neitt, að væru fyr,
skaptir so sem skepnur fleiri;
skilst mér þessi furðan meiri;
enn frammar eg að þig spyr:
14. Hvað eru þá álfa efni,
ellegar það þú ljúfling nefnir,
annað heldur en andskotinn?
Því ekki munu það englar vera,
ei eru þeir so vanir að gjöra,
að byggja í hólum bústað sinn.
15. Það meinleysi ljúflings lýða,
leiðir þig í freistni stríða,
að þar fyrir um þá þenkir gott;
vill þér so í vinskap svamla,
viðmóts blíðan Satans gamla,
og sannleiks hana sýnir vott.
16. En þekkirðu ekki föðurinn fjanda?
og fornan djöfuls kænsku vanda?
Litum skipta kaskur kann,
í ljóssins engils líking björtu,
líka í Satans fasi svörtu,
sig manneskju sýnir hann.

17. Lítilsigldum líking væga,
líka viðmóts hegðun þæga,
eftir tímum temprar hann;
En ef þú grimnum hjúkrar hundi,
hvekkir hann þig að síðsta fundi,
Akurmaðurinn orminn fann.

18. Hér fyrir, þér satt að segja,
(: um soddann ber mér ekki að þegja,
glæp ef vildir þekkja þann :),
hvör sem ljúfling heima byggir,
helgan skara í burtu styggir,
en að sér hyllir Andskotann.

19. Þykir mér nú þessi Kári,
þreifanlegur skrattans ári,
er Kötlu téði kjasslætið,
því anda mun það ekki fjærri,
en engill kemur þar hvörgi nærri,
litt á söngur sjóferð við.

20. Að andi mannkyn af sér færði,
andi Drottins fæsta lærði,
hvaðan mun sú vitska veitt?
Því uppfyllingar orðið ríka,
ei hefur hjá þeim verkan slíka,
það kemur ekki þar við neitt.

21. En að andar af sér fæði,
anda: so þeir fjölgun næði,
rammað hvörgi í ritning fæ,
því að þeirra fjöldinn fyrsti,
frjófleiks allan getnað missti,
hann er sami sí og æ.

22. Viltu því ei með mér meina,
missýning hafa verið eina,
ef að þessi er saga sönn?
Ellegar Kollski í Kára líki,
Kötlu byði linna síki,
og litist henni í legorðs önn?

23. Þá og helst í þriðja lægi,
það hún slíkt í draumi sæi,
álfatrúin til aðstoðar,
so mönnum yrðu meir tíðkaðir;
En Már hafi verið barnsins faðir,
og Kár til einginn komið þar.

24. Fyrir því, eg fortek eigi,
fjandinn ekki krafta meigi,
á sig taka mynd eins manns,
og verulega í vöku eða draumi,
veifa slíkum losta glaumi;
mörg eru vélin morðingjans.

25. Og þótt fjandinn orka næði,
eitt þreifanlegt holds samræði,
fremja: þó sé fáheyrt það,
ómögulegt er samt honum,
að eiga þar af barn í vonum;
Ei get eg því andsvað.

26. Nú: þar sannleik segðir þetta,
sannleik gjörðir ritning fletta;
sjá hvað af þar vaxa vann:
sköpun Drottins hvílst ei hefur,
honum ef þann titil gefur,
hann skapi að nýju úr skratta mann.

27. Þá er annað, þessu verra;
þar eð ræðir lífsins herra,
að hold sé allt af holdi fætt,
en andi hvað sem er af anda;
Er hið sama að tala um fjanda,
ef af honum yxi ein ætt.

28. En síst mun verða Satans andi,
seirna lífsins aðnjótandi,
öll ritning það afskaffar;
þá er, sem Guðs viljinn væri,
vísvitandi (: ef so til bæri :),
að gjöra mann til glötunar.

29. Eður, með fjandann haft sem hefur,
hvört hún vakir eða sefur,
Guð hafi henni gefið inn,
sorphænnar eðlisyndi,
en til böðunar⁴⁷ sér fyndi,
sjálfan djöful, sorphauginn.

30. Yfirgengur einninn líka,
endurlausnarverkið ríka,
þessi furðufæðing ný;
Á veg hvörn sem því velta næði,
vex þar út af loksins bæði,
guðlöstun og gikkerí.

31. En andi Drottins öllum bannar,
orð sitt, nafn, og dýrkun sanna,
að leggja nokkra löstun við,
nú ef eirn það gálaus gjörði,
galinn er hinn það ekki verði,
báðir rjúfa boðorðið.

32. Óguðlegt ef einhvör segði,
eg það heyrði, og við því þegði,
eitt til samans etum brauð,
innvinkla mig í hans syndum,
en afræki með huga blindum,
að gæta þess sem Guð mér bauð.

33. Gikkerí við Guð að blanda,
og göfug verkin Drottins handa,
hvörninn mun þér þykja það?
soddan aðferð söggugliga,
sjálfum honum mótstæðliga,
álfatrú fær orðsakað.

34. Sé jeg nú kominn af þeim Ara,
ættar minnar vegna svara,
er eg þá kominn eins af Már,
en ekki af nokkrum engli eða anda,
álfi, ljúfing, dverg eður fjanda,
sem í draumnum kallast Kár.

35. Hvör sem kemur að vatni víða,
og vílar aldrei fram í ríða,
rammar stundum reginhyl,
ef sá framar hér um hirti,
og háttalögin fyrir sér virti,
betur fyndi botnsins til.

36. Hvör eyrum gjörir að öllu snúa,
og utan beþenkingar trúa,
segjast má hann fari á flot,
en festi hvörgi fót í grunni,
flýtur so í ráðleysunni,
og líður tíðum leitt skipbrot.

47 'böðunar', ekki er ljóst hvort lesa skuli svo eða 'boðunar', orðið krabbað.

37. Best er trúarhúsið hafi,
hættulausa máttarstafi,
so sem nokkurn fastan fót,
en ef það byggir upp á sandi,
ekki er von til lengi standi,
betur fer í botninn grjót.

38. Efni sannleiks: ástæðunni,
uppleitist af skynseminni,
hér til bendir herrans orð,
en sú botnlaus lokalygi,
lík hjá sínum Herra því,
skúfist undir skilnings borð.

39. Herrans annaðhvört í orðum,
eður vitsins byggðum skorðum,
trúin festi takmarkið,
og þótt ei hið fyrra fái,
framar öllu þar til sjái,
að heiður drottins haldist við.

40. Sett hefi eg fram af sagna rana,
að söggug trú um ljúflingana,
halli og skerði Drottins dýrð,
en hvör sem þar um þenkja vildi,
þreifanlega finna skyldi,
hún vottar líka vitsins rýrð.

41. So sem eitt í sagnir færði,
son Guðmundar Jón hinn lærði,
og diktaði úr því drápu brag:
Að sérhvörn holds þeir sýndu kanta,
en sálina skyldi þó til vanta;
kátlegt ásíggkomulag.

48 Sviga lokað af útgefanda. Fyrirsögn á latínu merkir orðrétt: „Orð eru höfundar Jóns“. Þetta er 60. erindi úr kvæði Jóns Guðmundssonar lærða, *Fjandafalu*, sem er óprentuð í heild, en þetta erindi er prentað í *Þjóðsögum* Jóns Árnasonar, 1:4.

42. Að andarlaus þaug álfa hýði,
inn um kletta og jörðu skríði,
sem að þó er andans art,
en ófært mönnum alla vegu,
utan hinum dýrðarlegu,
sem hafa átekið himna skart.

(: verba sunt Authoris Jonæ:)⁴⁸
Hafa þeir bæði heyrn og mál,
hold og bein með skinni,
vantar ei nema sjálfa sál,
sá er ei hluturinn minni.

43. Eins og nú um afkomendur,
Andskotans (: sem fyrir stendur, :),
orði Drottins er í gegn,
so er og einninn slaðrið þetta,
Satans gruggug lyga skvetta,
skyni kristins manns um megn.

44. Að vér Guðs sem ein mynd erum,
anda og hold að skapnað berum,
hinna gáfur höfum síst,
í so þörfum holdsins háttum,
sem heilagir fyr, þó ekki máttum;
slíkt einbera lygi list.

45. Nú er annað í því fræði,
um vitsmuna þeirra gæði,
sem Jón lærði segir frá,
að manns aldur: auðnu rósir,
og hvað meir þú hjá þeim kjósir,
giski að forsögn auðvelt á.

46. Enn erum vér og allur lýður,
álfunum í þessu síður,
eftir Adams fallið fyst,
so sem þeirra sóma gæði,
sívaxandi í blóma stæði,
en vér gáfur allar misst.

47. Er nú hvörjum auðráðandi,
af yfirburða slíku standi,
sem heilagir væru víst;
En sú Jóns lærða sama drápa,
soddan titil lætur glápa,
og lofgjörð þá þeim leggur síst.

48. Þegar hann segir: þar við liggi,
þessa ef nokkur álfa styggi,
heilsu, lukku og heilla bann,
en hinn sem við þá heldur ræktir,
hafi vissar auðnu nægtir,
og hvað eitt er⁴⁹ kjafta⁵⁰ kann.

49. Soddan get eg sérhvör skilji,
so sem djöfull hér með vilji,
nauðga manni að sinna sér,
og ýmist það með eftirlæti,
ellegar hinu verra sæti,
þeir sem að eru þverlynder.

50. Af því hann veit sig allir hata,
og ekkert kunni það að bata,
nema soddan narraspil,
að undir slíku álfa nafni,
ástum til sín margur safni;
þetta kemur nú þanninn til.

51. En hatur slíkt og hefnd álfanna,
er hafa þeir til mannskepnanna,
kalla eg Djöfuls kontrafei,
á þeim sem ei áfram gana,
í ást og trú við ljúflingana,
og sið uppteknum segja vei.

52. Hann lætur sig og ljúfling nefna,
so langt skuli ekki nafnið stefna,
frá því sem vorn köllum Krist,
ljúfan Guð: með lofi hvellu,
að laumi inn sinni skarnkapellu,
þar sem kirkja Guðs fær gist.

53. Lærða Jóns það ljúflings kvæði,
læt eg við sín blífa gæði,
og andsvars meir ei virða vil,
því ein þar lygin aðra rekur,
eins og þegar í strokki skekur,
það hefur eingin skilning skil.

54. Utan hvað það af sér gefur,
að sá kvæðið baglað hefur,
hafi ljúfling haft á dyn,
og ærður verið af þeim fjanda,
en ekki stjórnast Guðs af anda,
sem honum væri skroppið skyn.

55. Hermdu mér nú: hvað til kemur,
hinum sem ei við þá semur,
vill þó ekkert verra til,
og tráss þeim: niður traðka að botni,
en treysta sínum himna Drottni,
gjörðu hér á grein og skil?

49 „Er“, krabbað, óviss lesháttur.

50 „kiafta, kiösa“, fyrir neðan, svo að sjá sem höfundur hafi viljað hafa val um orðin.

56. Mun það ekki mega valda,
að megna þeir ei neitt til gjalda,
þeim sem Drottinn hefur á hönd?
hér fá djöfla hrök að stúta,
og höku stallinn láta slúta,
sem hreyfa loppin hundtík vönd.

57. Orðin Pauls: sig öll kné beygi,
undir jörðu: og niður sveigi,⁵¹
koma og ekki hér við hót,
þar eð allmjög annar staðar,
augun hvar sem til þú laðar,
öll Guðs ritning er því mót.

58. Sancte Paull um dýrkun dýra,
Drottins: vill hér glöggt fráskýra,
sem hvör⁵² öðrum sýna ber,
á himni og jörðu, yfir og undir,
um eilífð bæði og tímans stundir,
eins þeir neðri andarner.

59. Þeir mega nauðugt lotning líka,
lausnaranum veita slíka;
eirinn dauðir undir fold,⁵³
í tilliti: að upprísandi,
allir slíka dýrkan vandi,
þá sálu er aftur samtengt hold.

60. Hvörra þeirra hann hér til meinar,
hafa ei kanntu getur neinar,
að þar ljúfling meini hann með,
sem aldrei vissi hann áður vera,
af orði Guðs né skapnað bera,
soddan kom honum síst í geð.

51 Á spássiu: ‚Phil: 2. ps: 10‘.

52 Hér er skr. ‚hvór‘, þ. e. ‚hvör‘.

53 Á spássiu: ‚Conf: Rom. 14. Ps: 10.11‘.

54 Á spássiu: ‚Esa: 45: Ps: 23‘.

55 Á spássiu: ‚Apoc: 5. v: 13‘.

61. Áþekk orð þar eirninn hljóma,
Í Esajæ spádóma⁵⁴
einum stað: af anda Guðs;
og Johannes eins í sinni,
Opinberingarbókinni,
setur eitt til samjöfnuðs.⁵⁵

62. Allir þessir ásamt greina,
um þá dýrð og lotning hreina,
sem hvör Drottni sýna skal,
hátt og lágt, á himni og foldu,
hinir neðri, og byrgðir moldu,
so sem fyr eg setti í tal.

63. En það Guðs andi þenkti aldrei,
þeim að skyldi koma degi,
álfatrú af orðum hans,
yrði stiftuð meðal manna,
móti hans dýrð og boði sanna,
eftir þóknun Andskotans.

64. Og ef þennan auka skara,
(: óefað eg hér til svara:),
hefði í fyrstu herrann skapt,
oss það mundi án alls vafa,
almætti sitt kunnjört hafa,
og orð hans eitthvað um það haft.

65. Þú sem nú ei þreifanlega,
þetta sér: ef grandvarlega,
grundar það með greinum sín,
og ei að heldur af vilt láta,
álfatrú í nokkurn máta,
vertu þá í villu þín.

66. Og eigðu það so undir kasti,
að frá soddan Guðs nafns lasti,
hvört þú vaðir þanninn þurt,
og einum Guði allt eins líki,
orðum hans þó nokkur flíki,
og færi hans æru úr farveg burt.

67. Kennifeður Kristi lýða,
í kærleik bið eg móti stríða,
þessum vonda villudóm,
so ei líði hann sínum þjóðum,
slíkt mun þóknast Drottni góðum,
að hans til baka reki róm.

68. Nóg⁵⁶ hefur sér hvör við að vinna,
velferðar til efna sinna,
með sitt trúar mustarðskorn,
þó ei það brúkist án þarfinda,
til ótérlegs eða meiri synda,
því er að setja þessu sporn.

69. Ljúfpling heita læt eg kvæði,
líka hina máské bæði,
sem því trúar gefa gaum,
að þær jarðar undirrofur,
annað séu enn djöfla vofur.
Kveð eg so lumpinn Kötludrau.

56 ‚Nög‘, einnig skr. ‚Æred‘ neðan við, sbr. athugasemd við 48.6; ‚sier‘ skr. ofan línu, vísað niður.

II

GREIN GÍSLA SIGURÐSSONAR „KÖTLUDRAUMUR FLÖKKUMINNI EÐA ÞJÓÐFÉLAGSUMRÆÐA?“

Hér í upphafi var nefnd grein eftir Gísla Sigurðsson í 9. bindi *Griplu* frá 1995, þar sem fjallað er um *Kötludraum*. Meginkenning hans þar er að kvæðið hafi orðið mjög vinsælt vegna strangleika *Stóradóms* frá 1564 og vinsældir kvæðisins sýni að hugarheimur margra landsmanna hafi ekki verið rígbundinn við lög og ríkjandi trúarbrögð. Stóridómur var eins og kunnugt er „um frændsemi- og sífjapell, hórdóm og frillulífi.“⁵⁷ Hér verður grein Gísla tekin til nokkurrar athugunar, en einkenni hennar er, eins og nokkuð algengt hjá mörgum öðrum fræðimönnum, að leggja mikla áherslu á djarfar kenningar en sinna lítt rannsóknum á frumheimildum. Vitaskuld er gott og blessað að vera með kenningasmíð, en þá verður að reyna að sannreyna þær eftir því sem hægt er og vita hversu vel þær standast skoðun og gagnrýni.

Jón prófessor Helgason hugsaði sér að gefa *Kötludraum* út í *Íslenskum miðaldakvæðum*, en annað hefti fyrra bindis kom árið 1936 og var útgáfan framhald af *Den norsk-islandske skjaldedigtning* (1908–15). Um síðari tímamörkin fórust honum svo orð á kápu fyrra bindis:

Den anden grænse sættes ved reformationens sejr, idet udgiveren dog af flere grunde ikke har kunnet holde sig strengt til tiden før 1550, men har optaget nogle digte, som vistnok først er skrevet i den følgende overgangstid (indtil ca. 1580).⁵⁸

57 *Íslenskt fornbréfasafn, sem hefir inni að halda bréf og gjörninga, dóma og máldaga, og aðrar skrár, er snerta Ísland eða íslenska menn*, 14. b. (Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1944–1949), 271–276. Þar er texti *Stóradóms* prentaður og vísað í mörg handrit og prentanir.

58 Jón Helgason, *Íslensk miðaldakvæði*, 2 b. (Kaupmannahöfn: Gyldendal og Ejnar Munksgaard, 1936–38).

Varðveisla og heimildir um íslenskan skáldskap frá þessum tímum eru með þeim hætti að aldur margra kvæða verður alltaf óvís því að þau eru varðveitt í mjög misgömlum uppskriftum og þess vegna var tímaafmörkunin mjög eðlileg. Því miður kölluðu aðrar annir að og Jóni auðnaðist aldrei að gefa út meira til viðbótar en annað bindi *Íslenzkra miðaldakvæða* 1938. Í þriðja bindi átti að koma veraldlegur kveðskapur frá þessum öldum, en hann er enn að verulegu leyti óprentaður og er það eitt versta gatið í útgáfum íslenskra texta frá miðöldum. Í því bindi átti *Kötludraumur* að koma, en hann heyrir til þeim flokki kvæða, sem oft hafa verið kölluð sagnakvæði, því að efni þeirra var sótt í sagnir eða ævintýr. Ólafur Davíðsson gaf út átta sagnakvæði og *Kötludraum* þar fremstan, enda var hann vinsælastur þeirra allra.⁵⁹

Varðveisla *Kötludraums*

Í upphafi greinar er þess getið, að Jón Helgason hafi þekkt „um 80 handrit Kötludraums frá síðari hluta 17. aldar og fram á 19. öld, eða fleiri handrit en af öðrum sambærilegum kvæðum.“⁶⁰ Rannsókn Gísla Sigurðssonar grundvallast eingöngu á stafréttum uppskriftum Jóns Helgasonar á 12 handritum kvæðisins í mismunandi gerðum, en ekki er reynt að meta hvort þau séu gott sýnishorn af handritum þess. Sett er upp skýr tafla yfir handritin, þar sem fram kemur safnmark, aldur og gerð kvæðisins. Þegar litið er á safnmörk handritanna, sést að þrjú eru í Landsbókasafni, en það elsta er frá því um 1800. Hin níu eru í Árnasafni eða Konunglega bókasafninu í Kaupmannahöfn og eru þau öll eldri en handritin í Landsbókasafni. Af þessu sést að Jón hefur skrifað upp þá texta *Kötludraums* sem hann hafði í Kaupmannahöfn, þegar hann var að fást við *Íslenzk miðaldakvæði*. Jón virðist því hafa gert þetta áður en ljósmyndun handrita varð almenn og lítið sinnt *Kötludraumi* eftir það. Þess vegna hefði getað verið ástæða til að geta um fleiri handrit en þessi 12, en í Landsbókasafni er meiri hluti handrita *Kötludraums*. Má þar á meðal nefna títtnefnt handrit *Lystiháf*, Lbs 2676 4to, sem er frá því um 1700. Ekki hefði verið slæmt að hafa skrá um öll handrit kvæðisins, sem Jón Helgason þekkti.

Sem dæmi um handrit, sem Jón Helgason notaði ekki, má nefna að

59 *Íslenzkar gátur, skemtanir, vikivakar og þulur*, 4:4–95.

60 Gíslí Sigurðsson, „Kötludraumur,“ 189.

í Stokkhólmi eru samkvæmt handritaskrá Gödels fjórar uppskriftir af *Kötludraumi*, en þær eru: Papp. fol. nr 35 skrifað af Helga Ólafssyni 1686–87; Papp. fol. nr 60 skrifað af Jóni Eggertssyni 1683–88; Papp. 4to nr 2, sem sagt er hafa borist þangað með Jóni Eggertssyni; loks er að nefna Papp. 8vo nr 9, en þar eru aðeins tvö fyrstu erindin.⁶¹ Í brunanum í Kaupmannahöfn 1728 fór kveðskapur seinustu alda illa og þess vegna er alltaf mjög mikilvægt að skoða kvæðahandrit í Stokkhólmi, því að þar eru oft merkilegir textar, sem ekki finnast betri annars staðar. Einnig er eins víst, að víða geti fundist handrit með góðan texta af *Kötludraumi*, sem Jón Helgason var ekki búinn að athuga.

Gísli Sigurðsson segir:

Jón Helgason hefur skráð allmikinn orðamun úr öðrum handritum en ekki verður ráðið af blöðum hans hvort hann hafi þegar komist að þeirri niðurstöðu að þetta væru einu uppskriftirnar sem voru skráðar beint úr munnlegri geymd.⁶²

Ekki er víst að allar þessar uppskriftir séu úr munnlegri geymd, því að einhver handrit hafa hlotið að vera skrifuð eftir öðrum handritum. Ekki er heldur getið úr hvaða handritum orðamunur var tekinn eða hversu víðtæk rannsókn Jóns var á handritum kvæðisins.

Kötludraumur er annars meðal þeirra texta sem varðveittur er í einna flestum handritum og þess vegna yrði sérlega erfitt að gefa hann út með hefðbundnum aðferðum eftir samanburð allra kunnra handrita og reyna eftir því að finna þann texta, sem næstur gæti verið frumtexta höfundar. Vegna varðveislunnar hlýtur að þurfa að gefa út fleiri en einn texta, en ekki verður hægt að segja hversu marga fyrir en að lokinni rannsókn handrita. Þar sem margir textar kvæðisins eru skrifaðir upp eftir munnlegri geymd, er óvíst um árangur í hlutfalli við erfiði. Gísli leggur eðlilega ekki í þetta, en vart hefði verið illa til fundið að fara fram á að einhverju hefði verið aukið við handritarannsókn Jóns Helgasonar. Í rannsókn Jóns kom fram, að *Kötludraumur* er til í tveimur gerðum, A (styttri gerð) og B (lengri gerð), eins og glögglega er tekið fram, en einnig skipti Gísli handritum A-gerðar

61 Vilhelm Gödel, *Katalog öfver Kongl. bibliotekets fornisländska och fornorska handskrifter*, 1. b. (Stokkhólmi: Nærstedt, 1897), 145–148; 172–175; 259–261; 368–370.

62 Gísli Sigurðsson, „Kötludraumur,” 193.

eftir lengd í *A1*, lengri, og *A2*, styttri.⁶³ Hugsanlegt er, að gerðirnar geti verið fleiri en þessar tvær, en það gæti komið í ljós við nána rannsókn.

Annars hlýtur hér að vakna spurningin: hvenær er rétt að tala um sérstaka gerð texta? Hvað þarf mikil frávík til þess að það verði hægt? Þar sem kvæðið var oft skrifað eftir því sem menn kunnu hefur mismunur á handritum orðið mun meiri en af öðrum textum. Þess vegna er hugsanlegt að tala megi um fleiri sérstakar „gerðir“ af aðalgerðunum. Eins og áður sagði hljóta einhver handrit að hafa verið skrifuð upp eftir öðrum handritum. Brún ástæða er því til þess að kanna fjölda handrita af hvorri gerð fyrir sig. Svo mætti spyrja hvort ástæða væri til að prenta sérstaklega gerðir, sem eru mjög afbakaðar. Eru t.d. færri handrit af B-gerð heldur en A-gerð og hvernig er aldurskipting handrita gerðanna? Með öðrum orðum var B-gerðin algengari í ungum handritum eða er það öfugt. Hér vaknar spurningin: Ef niðurstaðan yrði, að B-gerðin væri miklu yngri en A-gerðin, ætti unga gerðin heima í útgáfu á miðaldakvæðum?

Aldur *Kötludraums*

Eins og algengt er með texta, sem ekki er vitað um höfund að, er aldur óljós. Elstu heimildir um *Kötludraum* eru *Grænlands annál* Jóns lærða frá því upp úr 1620 og einnig endurtekur hann sig nokkuð í riti sínu *Samantektir um skilning á Eddu*, sem hann samdi 1641 að beiðni Brynjólfs biskups Sveinssonar vegna fyrirhugaðs rits biskupsins um fornan norrænan átrúnað, sem ekki er kunnugt um að neitt hafi orðið úr. Jón lærði ræddi nokkuð mikið um leiðslur, sem Brynjólfur biskup virðist hafa spurt sérstaklega um, m.a. fornar leiðslur eins og *Duggals* og *Furseusar leiðslur*, sem Jón lærði þekkti í fyllri gerðum en nú eru enn varðveittar. Hér taldi hann til leiðslna m.a. *Kötludraum* og *Skíðarímu*, sem er víðari skilgreining en lengst af hefur tíðkast. Á þessum árum voru leiðslur mjög umtalaðar, þótt þær þættu ekki rétt guðfræði.⁶⁴ Jón lærði vísaði til A-gerðar *Kötludraums*, sem sést glögglega af því, að sonur Kötlu og huldumanns-

63 Gísli Sigurðsson, „Kötludraumur,“ 191–192.

64 Einar G. Pétursson, *Eddurit Jóns Guðmundssonar lærða*, 1:377–389, 1:397–398. Á s. 383 er haft eftir Ólafi Halldórssyni að í *Grænlands annálum* hafi Jón lærði bæði notað *Kötludraum* og *Landnámu* í *Hauksbók*. Um aðalpersónur *Kötludraums*, Ara, Má og Kötlu, sjá tilvísanir í 84. nmgr. hér á eftir.

ins Kárs hét Ari, en ekki Kári eins og í B-gerðinni. Ari var hann einnig nefndur í riti Einars Guðmundssonar,⁶⁵ ef marka má endursögn Þormóðs Torfasonar. Loks er að geta, eins og segir hér í niðurlagi greinar, er í ættartölubókunum frá því um miðja 17. öld vitnað til A-gerðar *Kötludraums*. Með öðrum orðum vitna allar elstu heimildir um kvæðið til A-gerðar þess, sem bendir til að hún sé eldri en B-gerðin.

Eins og Gísli rekur er ein uppskrift *Kötludraums* með hendi Árna Magnússonar í AM 154 VI 8vo, en þar vantar niðurlag textans.⁶⁶ Handritið er uppskrift á blöðum, sem Árni fargaði síðan, en voru með handritinu AM 622 4to, sem skrifað var um 1549. Um aldur blaðanna sagði Árni: „... en bokin fialf nockru elldre, þo ecki mycklu, fem af fkriftenne er ad fia.“⁶⁷ Samkvæmt þessum orðum er ekki gott að tímasetja hin glötuðu blöð úr 622 af nákvæmni, en sennilega hefðu þau getað verið frá seinni hluta 16. aldar. Aldur handrits þarf ekki að segja annað um aldur textans en að hann er ekki yngri, heldur eitthvað eldri, en hversu mikið?

Texti *Kötludraums* í AM 154 VI 8vo verður með vissu rakinn lengra aftur en nokkur annar texti kvæðisins og því er rétt að athuga málfar. Þess vegna fékk ég fyrir löngu Kristjáni Árnasyni prófessor í málfræði uppskrift kvæðisins eftir því handriti til athugunar. Niðurstaða hans var sú, að í texta kvæðisins er fylgt reglum um gamla hljóddvöl, ungleg máleinkenni væru þar ekki, þ.e. orð með stuttum áhersluatkvæðum báru ekki fullt ris eins og oft kemur fyrir í ungum kvæðum, sem ort eru undir fornum háttum.⁶⁸ Þetta bendir með öðru sterklega til þess að kvæðið sé eldra en síðaskipti. Hér vaknar einnig spurningin hvernig er reglum um forna hljóddvöl fylgt í elstu handritum B-texta *Kötludraums*?

Gísli Sigurðsson vitnar til orða Jóns Helgasonar í bókmenntasögunni í *Nordisk kultur* um aldur sagnakvæða.⁶⁹ Þar segir um þau og *Kötludraum*: „genren er uden tvivl ældre end reformationen. ... Stemningen er tung-sindig: håbløs kærlighed, som ikke biver gengældt.“⁷⁰ Vart er að vænta í slíku yfirlitsriti, að tilgreind séu einhver sérstök rök fyrir tímasetningu,

65 Gísli Sigurðsson, „Kötludraumur,“ 207–208.

66 Gísli Sigurðsson, „Kötludraumur,“ 191–192.

67 Kálund, *Katalog*, 2:36.

68 Kristján Árnason, munnleg heimild.

69 Gísli Sigurðsson, „Kötludraumur,“ 208.

70 Jón Helgason, „Norges og Islands digtning,“ í *Litteraturhistoria*, B, *Norge og Island*, Nordisk kultur, 8. b. (Stokkhólmi: Bonnier, 1953), 167–168.

enda fór höfundurinn hér langt fram yfir sett lengdarmörk ritgerðarinnar.⁷¹ Rétt er að líta á hvaða forsendur Jón Helgason hafði til að fullyrða afdráttarlausum um aldur sagnakvæðanna og reyndar annars kveðskapar frá svipuðum tíma. Eins og fyrr sagði gaf Jón út kveðskap frá öldunum fyrir og um siðaskipti í *Íslenzkum miðaldakvæðum*. Þar athugaði hann í innangi fyrir hverju einstöku kvæði málstig þess og leiddi rök að því með dæmum úr málfari, hvort kvæðið væri gamalt eða ungt. Má sem dæmi nefna athugasemdir hans við kvæðin „Jöfur gefi upphaf“ og „Eg vil lofa eina þá“, en auðvelt væri að nefna miklu fleiri.⁷² Af þessu er ljóst, að Jón Helgason hafði betri forsendur en flestir aðrir til að meta aldur sagnakvæðanna eftir málfari og að auki hafði hann yfirgripsmikla þekkingu á bókmenntum þessa tíma. Þess vegna er ekki hægt að draga í efa tímasetningu hans án þess að færa gild rök fyrir því. Um fyrrnefnda tímasetningu Jóns Helgasonar segir Gísli aftur á móti: „Hann færir þó engin sérstök rök fyrir þeirri aldursákvörðun en hefur líklega í huga orð Jóns lærða um að kvæðið sé gamalt og alkunnugt á hans dögum.“⁷³

Ekki nefndi Jón Helgason nafna sinn lærða sem heimild um aldur sagnakvæðanna og þetta eru ekki sterk rök ein og sér, eins og sést af orðum hans í álíka tilviki um aldur *Móðars rímna*. Jón lærði nefndi í *Tíðfordrifi* ævintýri af Móðari og taldi hann álfakyns og sagði: „Forgamlar rymur er þar af kuednar. þær eru heirdar vyda“.⁷⁴ Hér kemur fram, að Jón lærði taldi rímurnar mjög gamlar, en þegar Jón Helgason bjó *Móðars rímur* til útgáfu, athugaði hann málstig þeirra og sagði: „Aldur ... verður ekki ákveðinn með öruggri vissu, en málstig þeirra bendir eindregið til nýrra tíma.“⁷⁵ Eftir að hafa rakið nokkur ungleg einkenni í málfari rímnanna sagði hann:

Það kemur ekki til nokkurra mála að rímur með þessum auðkennum séu frá 15. öld eins og Jón Þorkelsson hefur látið sér koma til hugar. Ef ekki væru ummæli Jóns lærða (sem að vísu er ekki handvíst að eigi við þessar rímur, en hlýtur þó nálega að vera, því að engar

71 Sigurður Nordal, *Um íslenzkar fornsögur*, þýð. Árni Björnsson (Reykjavík: Mál og menning, 1968), 10.

72 Jón Helgason, *Íslenzk miðaldakvæði*, 2:128 og 271.

73 Gísli Sigurðsson, „Kötludraumur,“ 208.

74 *Móðars rímur og Móðars þáttur*, útg. Jón Helgason, Íslenzk rit síðari alda, 5. b. (Kaupmannahöfn: Hið íslenzka fræðafélag, 1950), v.

75 Sama rit, viii.

aðrar eru til), mundu Móðars rímur sennilega hiklaust taldar frá 17. öld, og með engu móti geta þær verið eldri en frá síðara eða síðasta hluta hinnar 16. (sbr. Björn Þórólfsson: Rímur fyrir 1600, bls. 510). Þess má geta, þótt naumast vegi þungt um aldur, að skáldinu liggja heldur vel orð til klausturlifnaðar (II 58–60). Hvernig sem að er farið, hlýtur Jón lærði að hafa rangt fyrir sér að kalla rímurnar »forgamlar«, en af því orði má ráða að hann hafi ekki vitað þær eignaðar nafngreindum manni; það má þó mikið vera ef höfundur þeirra hefur ekki lifað fram á daga Jóns. En helzt er að sjá að rímurnar hafi eingöngu geymzt í munnmælum (sbr. orðin: þær eru heyrðar víða), og gat nafn skáldsins þá fljótlega gleymzt.⁷⁶

Af þessum orðum sést glögglega, að Jón Helgason lagði lítið upp úr orðum nafna síns um aldur *Móðars rímna*, þar sem þau voru ekki í samræmi aldurseinkenni í málfari rímnanna sjálfra. Annars höfðu menn á fyrri tímum ekki sömu forsendur til að meta aldur rita og fræðimenn hafa nú á dögum, og því er lítið mark hægt að taka á fullyrðingum eins og þessum hjá Jóni lærða um aldur *Kötludraums*, nema aðrar traustar heimildir komi til. Af þessu er ljóst að Jón Helgason hefur alls ekki getað stuðst eingöngu við óljós orð Jóns lærða um aldur kvæðisins.

Einar Ól. Sveinsson taldi *Kötludraum* elstan sagnakvæðanna og hin sagnakvæðin vera ort að fyrirmynd hans. Liggur beinast við að álykta að þannig hafi hann skýrt vinsældir kvæðisins, en aftur á móti er helst að sjá að Einar Ólafur hafi talið sagnakvæðin frá því um siðaskipti, en annars tímasetti hann þau ekki af nákvæmni og kvæðin eru samkvæmt skoðun hans misgömul.⁷⁷ Ekki er hér talin ástæða til að rekja skoðanir fleiri fræðimanna á aldri *Kötludraums* fram yfir það, sem gert er, enda talið víst að þar sé ekki byggt á neinum sjálfstæðum rannsóknum.⁷⁸ Hér verður að geta um nýlega athugun Hauks Þorgeirssonar á sögu fornryðislags, en þar rannsakaði hann aldur eins sagnakvæðis, *Gullkársljóða*, og var niðurstaða hans

76 Sama rit, viii–ix.

77 Einar Ól. Sveinsson. *Verzeichnis isländischer Märchenvarianten*, Folklore Fellows' Communications, 83. b. (Helsinki: Academia scientiarum Fennica, 1929), lxx–lxxvi; Einar Ól. Sveinsson, *Um íslenskar þjóðsögur* (Reykjavík: Sjóður Margrétar Lehmann-Filhés, 1940), 81.

78 Gisli Sigurðsson, „Kötludraumur,“ 208–209.

að það kvæði væri frá því um 1350.⁷⁹ Ef sagnakvæðin eru frá svipuðum tímum, bendir þetta sterklega til að *Kötludraumur* sé frá því fyrir siðaskipti. Í framhaldi af umræðu um aldur *Kötludraums* segir Gíslí:

Hægt er að efast um hvort það er raunhæf spurning að spyrja um aldur kvæðis á borð við *Kötludraum*. Texti kvæðisins í elstu handritum er svo breytilegur að engar ályktanir er hægt að draga af þeim um aldur eða orðalag hinnar *upphaflegu gerðar. ... Í stað þess að huga að aldri getum við reynt að halda okkur við hinar varðveittu uppskriftir.⁸⁰

Síðan er farið að reyna að tengja vinsældir *Kötludraums* á 17. öld við *Stóradóm*, sem settur var á Alþingi árið 1564 eins og áður sagði.

Hér var mikið gert úr því að ekki sé hægt að fullyrða neitt um upphaflega gerð *Kötludraums* og texti kvæðisins sé breytilegur, sem er vissulega rétt, þótt það þyrfti að rannsaka betur en gert hefur verið til þessa. Þessu mælir þó í gegn, að elsta varðveitta gerð *Kötludraums* hefur fornleg mál-einkenni, sem benda fremur til hás aldurs, og í elstu heimildum um kvæðið er vitnað til sömu gerðar þess.

Hjúskaparbrot giftra kvenna og *Stóradómur*

Að gömlum og góðum íslenskum sið verður byrjað á að athuga viðhorf fornanna. Lúðvík Ingvarsson hefur rannsakað rækilega hjúskaparbrot kvenna, og hann sagði að af Íslendinga sögum verði ráðið, „að almennt hafi ekki verið tekið hart á hjúskaparbrotum kvenna.“ Hann rakti síðan nokkur dæmi úr Íslendinga sögum og segir þar m.a.:

Þuríður kona Þórodds skattkaupanda hélt við Björn Breiðvíkingakappa og átti barn með honum, þó að leynt færi, og Oddný kona Þórðar Kolbeinssonar átti vingott við Björn Hítðælakappa. Báðar þessar konur bjuggu áfram með eiginmönnum sínum og er ekki getið neinna refsinga við þær.

79 Haukur Þorgeirsson, „*Gullkársljóð og Hrafnagaldur*. Framlag til sögu fornryðislags,“ *Gripla* 21 (2010): 315.

80 Gíslí Sigurðsson, „*Kötludraumur*,“ 209.

Síðar sagði Lúðvík: „Grágás gerir ekki ráð fyrir, að hór sé lögmæt ástæða til hjónaskilnaðar, og aðrar heimildir geta ekki um, að hjónaskilnaður hafi orðið fyrir hórdómsbrot konu.“ Þessu til staðfestingar eru rakin dæmi úr *Sturlungu*.⁸¹ Af þessu er ljóst, að hórdómsbrot kvenna voru ekki talin mjög refsiverð.

Þetta átti nú aðeins við Þjóðveldisöldina, en tímarnir voru breyttir þegar *Stóradómur* tók gildi, þótt minningin um mildara viðhorf hefði getað lifað töluvert lengi og haft áhrif. Brot gegn *Stóradómi* voru alla tíð algeng, sem sýnir andvaraleysi um hann. Dómurinn hefur samt hlotið að vera mjög umtalaður og ef til vill skilið eftir sig spor í bókmenntunum. Ef spurt yrði hvort skáld yrki fremur um það sem er algengt eða sjaldgæft, þá hlýtur að verða að svara því játandi, ef vinsældir *Kötludraums* eiga að standa í sambandi við staðfestingu *Stóradóms*. Því er rétt að spyrja í því sambandi, sem ekki er gert í grein Gísla Sigurðssonar, hvaða brot gegn *Stóradómi* voru algengust?

Már Jónsson ræðir um hórdóm og þar segir: „Giftar konur héldu sjaldan framhjá og enn fátíðara var að bæði karlinn og konan væru í hjónabandi.“ Í framhaldi af þessum orðum er tafla: „Legorðsbrot 1590–1736. Skipting í hundradshlutum.“ Niðurstaðan í þeim útreikningum er að frillulífi er 81%, skyldleiki og mægðir 6%, en hórdómsbrot 13%, en eins og áður sagði hafa giftar konur verið lítill hluti af þeim 13%.⁸² Væri vel í lagt að ætla hórdómsbrot giftra kvenna hefðu verið nálægt 5% legorðsbrot, ef hlutfallið hefur þá verið svo hátt. Með öðrum orðum eru þau hjúskapabrot, sem *Kötludraumur* greinir frá, langsjaldgæfust og gætu verið um einn tuttugasti partur af brotum gegn *Stóradómi*. Þau brot voru einnig þess eðlis að gott var að leyna þeim, því að auðvitað er venjulegast að eiginmaður sé faðir barns giftrar konu. Þess vegna hljóta hórdómsbrot giftra kvenna að hafa verið miklu minna umrædd en frillulífi. Algeng afbrot af því tæi hljóta undir venjulegum kringumstæðum að vera miklu meira umrædd en sjaldgæf. Ef vinsældir *Kötludraums* eru dæmi um umræðu sem af *Stóradómi* spratt, hlýtur að hafa orðið mikil og margfalt meiri umræða um þann vanda, sem kvæntir menn rötuðu í þegar þeir drýgðu hór með ógiftum konum,

81 Lúðvík Ingvarsson, *Refsingar á Íslandi á þjóðveldistímanum* (Reykjavík: Menningarsjóður, 1970), 58–59.

82 Már Jónsson, *Blóðskömm á Íslandi 1270–1870* (Reykjavík: Háskólaútgáfan, 1993), 149–150.

einkum vinnukonum. Eins og fram er komið voru frillulífisbrot algengustu brotin, svo að langtum líklegra er, að slík brot úr samtímanum hefðu komist inn í bókmenntirnar, en það verður öðrum látið eftir að finna.

Gísli Sigurðsson vildi telja vinsældir *Kötludraums* „sýna að hugarheimur fjölmargra landsmanna hefur ekki verið í samræmi við lögin eða ríkjandi trúarbrögð.“⁸³ Hér má nefna, að álfatrú er ekki opinber trú og alltaf full af mótsögnum, en þróunin hérlendis var sú, að álfarnir urðu vinsamlegri eftir því sem tímar liðu og urðu kristnir. Þótt sumir prestar predikuðu um að álfar væru djöflar, voru þeir ekki allir sömu skoðunar.⁸⁴ „Ríkjandi trúarbrögð“ studdust við kirkjunnar valdboð, en engin slík stjórn var yfir álfatrúnni og því var hún misjöfn og þróaðist með sínum hætti. Í *Tíðfordrifi* Jóns lærða stendur, að sumir vilji álíta, að huldufólk sé alls ekki til.⁸⁵ Þess vegna þurfa vinsældir *Kötludraums* ekki að segja neitt um andstöðu við ríkjandi trúarbrögð. Ef sú skoðun Gísla á við rök að styðjast, að tengsl séu milli *Stóradóms* og vinsælda *Kötludraums*, þá er sérkennilegt að gömul saga af sjaldgæfu broti skyldi af þeim sökum verða til að auka mjög vinsældir kvæðisins.

Hjúskaparbrot giftra kvenna eru þess eðlis, að þeim er best að leyna af þeim brotum, sem *Stóridómur* tilgreindi. Allir þekkja sögur af því, að einhvert barn einhvers staðar eigi ekki að vera barn eiginmanns móður hans eða hennar. Sögurnar eru misjafnlega áreiðanlegar eins og gengur, en oft eru allir vissir um rétt faðerni, og þá annað en hjónabandið segir til um, nema kirkjubókin. Alkunnust er þó vitneskjan um rétt faðerni, þótt hún sé ekki í kirkjubókinni, þegar einhver er fenginn til að segjast vera faðir að barni, sem allir vissu að einhver annar átti í raun.⁸⁶

83 Gísli Sigurðsson, „Kötludraumur,“ 214.

84 Einar G. Pétursson, *Eddurit Jóns Guðmundssonar lærða*, 1:335–336.

85 Jón Guðmundsson lærði, *Tíðfordrif*, útg. Einar G. Pétursson (væntanleg), 40.

86 Hér má sem dæmi benda á: Gunnlaugur Haraldsson, *Guðfræðingatal 1847–2002*, 2. b. ([Reykjavík]: Prestafélag Íslands, 2002), 528. Þar er getið þriggja barna, sem séra Jón Bjarnason átti utan hjónabands og þess getið að tvö þeirra hafi verið kennd öðrum. Sonur Jóns Bjarnasonar, Magnús Blöndal Jónsson, segir: „Ekki gerði móðir mín neina tilraun til að útvega föður að barni þeirra Þuríðar og föður míns“, *Endurminningar*, 1. b. (Reykjavík: Ljóðhús, 1980), 47. Álíka dæmi hafa alltaf verið mýmörg.

Hvenær átti *Kötludraumur* að gerast?

Nú eru aðalpersónur *Kötludraums* nefndar í *Landnámu*,⁸⁷ en frásögnin er annars óþekkt úr fornum heimildum. Víst er að áheyrendur og lesendur kvæðisins hafa ekki alltaf gert sér nákvæmar hugmyndir hvenær þau voru uppi er við sögu koma. Þegar Jón lærði nefndi *Kötludraum* í *Grænlands annálum* hafði hann einnig útdrætti úr *Landnámu* í *Hauksbók* og tengdi persónur *Kötludraums* við *Landnámu*, og sama gerði hann í *Samantektum um skilning á Eddu*.⁸⁸

Nokkurt annað tímaskyn er í ættartölubókum frá 17. öld, sem eru varðveittar í mörgum handritum, en stofn þeirra skrifaði Þórður Jónsson í Hítardal um 1640 til 1656. Jón Erlendsson í Villingaholti skrifaði eftir hreinriti Þórðar handritið Lbs 42 fol. fyrir Brynjólf biskup Sveinsson, en þar stendur: „Jarðþrúður Þorleifsdóttir systir Björns á Reykhólum, hún giftist Guðmundi Andrésyni og bjuggu undir Felli í Kollafirði, en Andrés var Arason Kárssonar frá Reykhólum.“⁸⁹ Í handritinu AM 257–258 fol., sem er komið af eldri gerð ættartölubóka Þórðar í Hítardal stendur ofan við nafn Jarðþrúðar: „Guðmundar ríka Arasonar á Reykhólum, Márssonar eða Kár: álfs og Kötl.“ Svipuð klausa er í handritinu AM 255 fol., sem eins og Lbs 42 fol. er komið er af hreinriti Þórðar á ættartölubókinni, en þar stendur innan sviga utanmáls við þessa ættfærslu: „NB. skal þessi Ari ekki hafa verið sonur Guðmundar Arasonar ríka en sá Ari Kársson vel Mársson sem Kötludraumur um hljóðar itq(uem) vero arbitrator.“⁹⁰ Guðmundur Arason ríki var uppi á fyrri hluta 15. aldar og Ari hefur samkvæmt þessu verið sonur Kárs eða Márs, sem nefndir eru í *Landnámu*, en þá er lengra milli ættliða en eðlilegt er. Þetta sýnir að uppskrifurum ættartölubóka hefur *Kötludraumur* verið hugstæður og þá samkvæmt A-gerð. Þótt í ættartölubókunum og ritum Jóns lærða skeiki nokkrum öldum um aldur þeirra persóna, sem við sögu koma í *Kötludraumi*, er samt ljóst að frásögnin á að hafa gerst fyrir langa löngu; atburðirnir áttu að gerast mörgum öldum

87 *Íslendingabók. Landnámabók*, útg. Jakob Benediktsson, Íslensk fornrit, 1. b. (Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1968), 153, 162.

88 Sjá 64. neðanmálgrein hér að framan.

89 Þórður Jónsson, *Ættartölusafnrit séra Þórðar Jónssonar í Hítardal*, 1. b., *Texti*, útg. Guðrún Ása Grímsdóttir, Rit, 70. b. (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, 2008), 283–284.

90 Þórður Jónsson, *Ættartölusafnrit*, 283–284.

fyrir *Stóradóm*. Hefði ekki verið eðlilegra, ef menn hefðu haft *Stóradóm* í huga, að ort hefði verið út af nýlegum atburðum, sem hefðu hlotið að standa mönnum nær en *Kötludraumur*? Er ekki mögulegt að áheyrendum hafi þótt frásögnin eftirminnileg og þess vegna hefði efni hans orðið hugstætt? Einhverjir atburðir þar sem *Stóradómi* var beitt, hafa einnig hlotið að verða umræddir og eftirminnilegir. Einhvers staðar gæti verið getið um þá í bókmenntunum, en ekki hafa þau verk orðið mjög kunn.

Niðurstaðan er þá í stuttu máli: *Kötludraumur* er eldri en *Stóradómur* frá 1564. Brotið gegn dómnum, sem greint er frá í *Kötludraumi* er það langsjaldgæfasta og að auki auðveldast að fela. Hafi kvæðið átt að tengjast umræðunni um *Stóradóm* er mjög undarlegt, að þar er fjallað um atburði úr fjarlægri fortíð, þar sem hann kemur alls ekki við sögu.

HEIMILDIR

HANDRIT

Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, Reykjavík

AM 255 fol.

AM 257–258 fol.

AM 433 1 fol (*Orðabók* Jóns Ólafssonar úr Grunnavík)

AM 210 f 4to

AM 622 4to

AM 960 I 4to

AM 154 VI 8vo

Landsbókasafn Íslands – Handritadeild, Reykjavík

ÍB 105 4to

Lbs 42 fol.

Lbs 162 8vo

Lbs 625 4to

Lbs 163 8vo

JS 400 4to

Lbs 936 4to

Lbs 692 8vo

Lbs 2125 4to

Lbs 705 8vo

JS 493 8vo

Lbs 2676 4to (*Lystiháfur*)

Lbs 769 8vo

JS 496 8vo

Lbs 2856 4to

Lbs 1082 8vo

JS 509 8vo

Lbs 1174 8vo

Lbs 1608 8vo

Lbs 1999 8vo

Lbs 2170 8vo

Þjóðskjalasafn Íslands, Reykjavík

Hannes Þorsteinsson, *Ævir lærðra manna*

Den Arnamagnæanske samling, Kaupmannahöfn

AM 75 c fol.

AM 284 fol.

Konunglega bókasafnið, Stokkhólmi

Papp. fol. nr 35

Papp. fol. nr 60

Papp. fol. nr 64

Papp. 4to nr 2

Papp. 8vo nr 9

Bodleian Library, Oxford

MS Borealis 132

FRUMHEIMILDIR

„Annað snoturt kvæði.“ Útg. Hannes Þorsteinsson. *Blanda 4* (1928–31): 49–51. *Eitt lítið ævintýr lystugt af þremur riddurum. Klámsaga og fjögur önnur misjafnlega síðlát ævintýri frá sautjándu öld.* Einar G. Pétursson bjó til prentunar og ritaði innangang. Heimildarit Söguspekingastiftis. 5. b. Hafnarfirði: Söguspekingastifti, 2002.

Hallgrímur Pétursson. *Ljóðmáli I*. Útg. Margrét Eggertsdóttir, Svanhildur Óskarsdóttir og Kristján Eiriksson. 3. b. Ritsafn Hallgríms Péturssonar. 1.3 b. Rit. 64. b. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 2005.

———. *Ljóðmáli I*. Útg. Margrét Eggertsdóttir. 1. b. Ritsafn Hallgríms Péturssonar. 1.1 b. Rit. 48. b. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 2000.

Íslendingabók. Landnámabók. Útg. Jakob Benediktsson. Íslenzk fornrit. 1. b. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1968.

Íslenzkt fornbréfasafn, sem hefir inni að halda bréf og gjörninga, dóma og máldaga, og aðrar skrár, er snerta Ísland eða íslenska menn. 14. b. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1944–1949.

Íslenzkar gátur, skentanir, vikivakar og þulur. Útg. Ólafur Davíðsson. 3.–4. b. Kaupmannahöfn: Hið íslenska bókmenntafjelag, 1898–1903.

Jón Árnason. *Íslenzkar þjóðsögur og ævintýri. Nýtt safn.* Útg. Árni Böðvarsson og Bjarni Vilhjálmsson. 6 bindi. Reykjavík: Þjóðsaga, 1954–61.

Jón Guðmundsson lærði. *Tíðfordríf.* Útg. Einar G. Pétursson. Væntanlegt.

Jón Helgason. *Íslenzk miðaldakvæði.* 2 b. Kaupmannahöfn: Gyldendal og Ejnar Munksgaard, 1936–38.

- Jón Espólín. *Íslands Árbækur í sögu-formi*. 6. deild. Kaupmannahöfn: Hið íslenska bókmenntafélag, 1827.
- Jón Marínó Samsonarson. „Ásgrímur Magnússon rímnaskáld.“ Í *Bókahnútur brugðinn Ólöfu Benediktsdóttur fimmtugri 4. febr. 1997*. Reykjavík: Menningar- og minningarsjóður Mette Magnussen, 1997.
- Kvæði og dansleikir*. Útg. Jón Marínó Samsonarson. 2 bindi. Reykjavík: Almenna bókmenntafélagið, 1964.
- „Kvæðiskorn til gamans.“ Útg. Hannes Þorsteinsson. *Blanda 4* (1928–31): 47–48.
- Móðars rímur og Móðars þáttur*. Útg. Jón Helgason. Íslensk rit síðari alda. 5. b. Kaupmannahöfn: Hið íslenska fræðafélag, 1950.
- „Vitavísur í brúðkaupi Jóns Vídalíns biskups í Skálholti og Sigríðar yngri Jónsdóttur frá Leirá 17. sept. 1699.“ Útg. Hannes Þorsteinsson. *Blanda 3* (1924–27): 327–354.
- Þórður Jónsson. *Ættartölusafnrít séra Þórðar Jónssonar í Hitardal*. 1. b., *Texti*. Útg. Guðrún Ása Grímsdóttir. Rit, 70. b. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, 2008.

FRÆÐIRIT

- Árni Björnsson. *Saga daganna*. Reykjavík: Mál og menning, 1993.
- Árni Magnússon. *Arne Magnusson: Brevveksling med Torfæus (Þormóður Torfason)*. Útg. Kristian Kálund. Kaupmannahöfn: Nordisk forlag, 1916.
- Bjarni Jónsson frá Unnarholti. *Íslenskir Hafnarstúdentar*. Akureyri: BS, 1949.
- Einar G. Pétursson. *Eddurit Jóns Guðmundssonar lærða. Samantektir um skilning á Eddu og Að fornu í þeirri gömlu norrænu kölluðust rúnir bæði restingar og skrifelsi. Þættir úr fræðisögu 17. aldar*. 2 b. Rit. 46. b. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 1998.
- Einar Ól. Sveinsson. *Verzeichnis isländischer Märchenvarianten*. Folklore Fellows' Communications. 83. b. Helsinki: Academia scientiarum Fennica, 1929.
- _____. *Um íslenskar þjóðsögur*. Reykjavík: Sjóður Margrétar Lehmann-Filhés, 1940.
- Gísli Konráðsson. *Syrpa úr handritum Gísla Konráðssonar*. 2. b., *Sagnaþættir*. Útg. Torfi Jónsson. Hafnarfirði: Skuggsjá, 1980.
- Gísli Sigurðsson. „Kötludraumur. Flökkuminni eða þjóðfélagsumræða?“ *Gripla 9* (1995): 189–217.
- Guðmundur Sigurður Jóhannsson og Magnús Björnsson. *Ættir Austur-Húnvetninga*. 4 b. Reykjavík: Mál og mynd, 1999.
- Gunnlaugur Haraldsson. *Guðfræðingatal 1847–2002*. 2 b. [Reykjavík]: Prestafélag Íslands, 2002.
- Gödel, Vilhelm. *Katalog öfver Upsala Kongl. Universitets biblioteks fornisländska och formnorska handskrifter*. 1. b. Stokkhólmi: Norstedt, 1897.
- Haukur Þorgeirsson. „Gullkársljóð og Hrafnagaldur. Framlag til sögu fornryðislags.“ *Gripla 21* (2010): 299–334.

- Hálfðan Einarsson. *Sciagraphia historiae literariae Islandicae autorum et scriptorum tum editorum tum ineditorum indicem exhibens*. Kaupmannahöfn: [án útg.], 1777.
- Jón Guðnason. *Dalamenn. Æviskrár 1703–1961*. 3 b. Reykjavík: Á kostnað höfundar, 1961–66.
- Jón Helgason. *Litteraturhistoria*. B, *Norge og Island*. Nordisk kultur. 8. b. Stokk-hólmi: Bonnier, 1953.
- Jón Marínó Samsonarson. „Það er svo skemmtilegt í lystiháfnunum.“ Í *Frejas psalter: En psalter i 40 afdelinger til brug for Jonna Louis-Jensen*, ritstj. Bergljót S. Kristjánsdóttir, Peter Springborg o.fl., 97–100. Kaupmannahöfn: Arnamagnænske Institut, 1997.
- [Jón Sigurðsson]. „Det historisk-archæologiske Archiv.“ *Antiquarisk tidsskrift* (1849–1851): 218–266.
- Jón Þorkelsson. *Om digtningen på Island i det 15. og 16. århundrede*. Kaupmannahöfn: Høst, 1888.
- [Kålund, Kristian]. *Katalog over den Arnamagnænske håndskriftsamling*. 2 b. Kaupmannahöfn: Gyldendal, 1889–94.
- Lúðvík Ingvarsson. *Refsingar á Íslandi á þjóðveldistímanum*. Reykjavík: Menningar-sjóður, 1970.
- Magnús Blöndal Jónsson. *Endurminningar*. 1. b. Reykjavík: Ljóðhús, 1980.
- Már Jónsson. *Blóðskömm á Íslandi 1270–1870*. Reykjavík: Háskólaútgáfan, 1993.
- Páll Eggert Ólason. *Íslenzkar æviskrár frá landnámstímum til ársloka 1940*. 6 b. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1948–76.
- . *Jón Sigurðsson*. 5 b. Reykjavík: Hið íslenska þjóðvinafélag, 1929–33.
- Páll Eggert Ólason o.fl. *Skrá um handritasöfn Landsbókasafnsins*. 3 b., 4 aukab. Reykjavík: Landsbókasafn Íslands, 1918–96.
- Sigurður Nordal. *Um íslenzkar fornsögur*. Þýðing Árni Björnsson. Reykjavík: Mál og menning, 1968.
- Sögur Ísafoldar*. Útg. Björn Jónsson. 1. b. Reykjavík: Ísafold, 1947.
- Sögusafn Ísafoldar*. 4. b., *Íslenzkar sögur*. Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðja, 1891.

SUMMARY

Two Essays about ‘Kötludraumur’.

Keywords: ‘Kötludraumur’, Benedikt Magnússon Bech, folk beliefs, *huldufólk*, extra-marital affairs, elves.

The first part of the article presents an edition of ‘Ljúflingur’, a poem by Benedikt Magnússon Bech (1674–1719), county sheriff in Skagafjörður. The edited text derives from the holograph version in Lbs 2676 4to. Benedikt enrolled at the University of Copenhagen in 1694, and his reputation as a young scholar led to speculation that he would become secretary to the antiquarian scholar Þormóður

Torfason. Four years after his death a volume of his hymns was published, and over the next hundred years this collection was reprinted on twelve occasions. Lbs 2676 4to is a sizeable manuscript known as *Lystiháfur*, and a number of its items have already been printed, though not its text of ‘Kötludraumur’, the poem which immediately precedes ‘Ljúflingur’ in the manuscript. Benedikt’s poem was composed as a response to the *huldufólk* beliefs that find expression in ‘Kötludraumur’, and for which he had little sympathy. ‘Ljúflingur’ is the earliest known source for the custom of inviting elves into homesteads on New Year’s Eve. The poem is extant in 19 manuscripts, which are discussed briefly in the article. It seems to have circulated in manuscript form rather than in oral tradition.

The second part of the article discusses Gísli Sigurðsson’s article ‘Kötludraumur. Flökkuminni eða Þjóðfélagsumræða?’, published in *Gripla* IX (1995), 189–217. An edition of the poem had been scheduled for inclusion in the third volume of *Íslensk miðaldakvæði*, a pre-Reformation verse project which Jón Helgason initiated in 1936 but which was never completed. Of the 80 or so manuscripts of ‘Kötludraumur’, Gísli makes use of just 12 of Jón’s transcripts, and only some of these derive from the oldest manuscripts of the poem. The poem survives in two main versions, A (the shorter) and B (the younger). The oldest sources for the poem occur in Jón lærði Guðmundsson’s *Grænlands annál* (1623), and Jón repeats this material in another work published in 1641. Jón refers to the A-version, as do all the oldest sources about the poem. Jón Helgason believed that ‘Kötludraumur’ pre-dated the Reformation, and Gísli suggests that this view may derive from Jón lærði. However, Jón Helgason’s dating was based on linguistic evidence. The poem tells of a love-affair between Katla, a married woman, and an elf, with the union leading to the birth of a son. The present article questions Gísli’s suggestion that the poem’s popularity may be associated with an important 1564 law (*Stóridómur*) concerning incest, adultery and fornication. It should be noted that extra-marital affairs involving married women were the least common (5%) of all breaches of this legislation and, of course, the easiest to conceal. Moreover, the story is set in the long-distant past.

Einar Gunnar Pétursson
 Prófessor emeritus
 Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum
 Árnagarði við Suðurgötu
 101 Reykjavík
 egp@hi.is

PHILIP LAVENDER

OEDIPUS INDUSTRIUS AENIGMATUM
ISLANDICORUM

Björn Jónsson á Skarðsá's Riddle Commentary

IN HIS 2013 MONOGRAPH Jeffrey Love informs us that the *fornaldar-saga* generally referred to as *Hervarar saga ok Heiðreks* has not always been a highly appreciated constituent member of the Icelandic literary canon. Despite being one of the earliest sagas to appear in print, edited by Olof Verelius at the end of the seventeenth century, a downturn came after 'academic interest in Heiðrekr's exploits diminished some time during the early twentieth century'.¹ But recent work suggests that the saga's fortunes are on the up again, and of particular interest for the purpose of this article are several recent scholarly contributions which focus on the verbal contest of wits between Heiðrekr and Óðinn. This takes place in Chapter 9 of the R-version (see below for the relevance of the R-version with regards to the commentary discussed here) where 30 riddles are presented interspersed with prose dialogue.² The enigmatic charm of the interlocutors' exchange, sometimes called the 'Gátur Gestumblinda' [Riddles of Gestur the Blind] has spurred interest in the connections of the riddles to Eddic poetry, the balance maintained between education and entertainment, and the epistemological and heuristic value of the defamiliarising worldview which the riddles present.³

- 1 Jeffrey Scott Love, *The Reception of Hervarar saga ok Heiðreks from the Middle Ages to the Seventeenth Century* (Munich: Herbert Utz Verlag, 2014), 13. On Verelius' edition of 1672 see also Love, *The Reception of Hervarar saga ok Heiðreks*, 245–53, and Kay Busch, "Grossmachtstatus und Sagainterpretation – die schwedischen Vorzeitsagaeditionen des 17. und 18. Jahrhunderts" (PhD diss., Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg) (available online, accessed 20 August, 2015, <https://opus4.kobv.de/opus4-fau/frontdoor/index/index/docId/45>), 56–65.
- 2 The same chapter numbering is used in Christopher Tolkien, trans., *The Saga of King Heiðrek the Wise* (London: Thomas Nelson and Sons, 1960).
- 3 Also called the 'Getspeki Heiðreks'. As well as chapter 4 of Love's book, the following can be mentioned as touching upon these themes: Hannah Burrows, "Enigma Variations:

Gripla XXVI (2015): 229–273

One piece of the puzzle which remains to be put in place, however, harks back to that previous period of intense interest in the saga, namely the seventeenth century. Hannah Burrows mentions the ‘intriguing reception history’ of the riddles, one aspect of which is a ‘little-known seventeenth-century commentary’.⁴ The commentary referred to was produced by Björn Jónsson á Skarðsá (1574–1655), an important figure on the Icelandic intellectual scene of his day, in the second quarter of the seventeenth century. With reference to the different witnesses of that work, Love, too, opines that ‘a future edition of Björn’s commentary would help facilitate a more detailed study’.⁵ The present article is a direct response to this stated absence. Moreover, by making Björn’s commentary more accessible it is hoped that it will be easier to juxtapose it with the various other seventeenth-century musings on medieval Scandinavian poetry and language, as part of the ongoing attempt to understand the noteworthy developments of that period.

In what follows, I present a text and translation of Björn Jónsson á Skarðsá’s riddle commentary. The introduction to this edition comprises a consideration of Björn’s life and works and the conditions under which he produced his commentary, a discussion of the various manuscript witnesses of the commentary and how they relate to each other and, finally, a delineation of the techniques and approaches which are made use of within the commentary.⁶

Hervarar saga’s Wave-Riddles and Supernatural Women in Old Norse Poetic Tradition, *Journal of English and Germanic Philology* 112 (2013); Hannah Burrows, “Wit and Wisdom: The Worldview of the Old Norse-Icelandic Riddles and Their Relationship to Eddic Poetry,” in *Eddic, Skaldic and Beyond: Poetic Variety in Medieval Iceland and Norway*, ed. Martin Chase (New York: Fordham University Press, 2014); and Aurelijus Vijūnas, “On the Old Icelandic Riddle Collection *Heiðreksgáttur*,” in *Fun and Puzzles in Modern Scandinavian Studies*, ed. Ērika Sausverde and Ieva Steponavičiūė (Vilnius: Vilnius University, 2014).

4 Burrows, “Wit and Wisdom,” 114.

5 Love, *The Reception of Hervarar saga ok Heiðreks*, 234.

6 The introduction is brief, containing only as much information as is deemed relevant to orientate the reader with regard to a reading of the commentary. Much more could be said of Björn’s works and the role they played in the cultural and intellectual circles of the seventeenth century, but that must wait until another occasion.

Notes about Björn's Life and Other Works, and a Consideration of the Circumstances of Production

We are not in possession of Björn's autograph of his riddle commentary (see below in the section on Manuscript Witnesses), but we know, nevertheless, a lot about its author and the circumstances of its production.⁷ Björn Jónsson lost his father at an early age and was taken under the wing of Sigurður Jónsson at the farm of Reynistaður in the northern part of Iceland. He stayed there for twenty years (that is, until about 1602), and it is presumably there that he came into contact with Icelandic learned and textual culture. Soon after leaving Reynistaður, Björn Jónsson was living at Skarðsá and in 1616 became a *lögréttumaður* [member of the public court of law].⁸ There seems to have been no love lost between Bishop Guðbrandur Þorláksson of Hólar (not too far from where Björn lived) and Björn, but on the death of the former (1627), Björn's fortunes looked up as the much more positively-disposed Bishop Þorlákur Skúlason took office. From that time on, Björn's written production seems to have been fairly prolific: Jón Þorkelsson characterises it as embracing 'skáldskap, sagnafræði, lögfræði, málfraði og fornfræði' [poetical, historical, juridical, linguistic and mythological works].⁹

Unsurprisingly this wide-ranging output appears not wholly to have been undertaken on Björn's own initiative. A number of the works attributed to him were written at the behest of his patrons, namely Bishops Þorlákur Skúlason (1597–1656) and Brynjólfur Sveinsson (1605–75).

- 7 A good account of Björn's life, from which most of the details presented here are taken, is Jón Þorkelsson, "Þáttur af Birni Jónssyni á Skarðsá," *Tímarit hins íslenska bókmenntafjelags* 8 (1887). See also Einar G. Pétursson, *Eddurir Jóns Guðmundssonar lærða: Þættir úr fræðasögu 17. aldar*, 2 b., Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit, vol. 46 (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 1998), particularly 1:30–36, on the connections between Björn Jónsson and Jón lærði, and the intellectual milieu they were part of.
- 8 Einar G. Pétursson, *Eddurir Jóns Guðmundssonar lærða*, 1:39–41. Björn is mentioned participating in the *lögrétta* [public court of law] up until 1646.
- 9 Einar G. Pétursson, *Eddurir Jóns Guðmundssonar lærða*, 1:46. Note however that Stefán Karlsson says that earlier writers may have been overly zealous in ascribing works to Björn, and thus his oeuvre may not be as extensive as at one time believed. See "Skrifarar Þorláks biskups Skúlasonar," in *Stafkrókar: Ritgerðir eftir Stefán Karlsson gefnar út í tilefni af sjötugsafmæli hans*, 2. desember 1998, ed. Guðvarður Már Gunnlaugsson, Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit, vol. 49 (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 2000), 386.

This is clearly the case, for example, with some of his annals, such as *Skarðsárannáll*, and others of his commentaries, such as that on Egill Skallagrímsson's *Höfuðlausn*.¹⁰ Stefán Karlsson terms Björn Jónsson a 'sjálfstæður fræðimaður' [independent scholar], one of few if not the only such in the Iceland of his time.¹¹ Thus in the particular case of the riddle commentary, we may speculate that it was the result of a request by a learned superior, although no mention is made of it being commissioned in the introduction or conclusion to any of the extant manuscripts.¹² A letter written by Sveinn Jónsson (1603–87), a close colleague of Bishop Þorlákur at Hólar, to the noted Danish polymath Ole Worm, dated September 15th 1641, states that a series of explanations pertaining to Icelandic riddles by an 'industrious Oedipus have still not been finished to perfection' [Oedipo industrio ad perfectionem nondum sint elaborata].¹³ Later correspondence reveals that these riddles are those from *Hervarar saga* ('Ænigmata Heidrico', ['Heiðrekur's riddles']), and we may guess that the Oedipus referred to, the man capable of laying bare the sphinxian conundrum, is Björn Jónsson.¹⁴ Ole Worm's interest in the riddles certainly shows that there was a market for this work, but the letters do not speak of direct commissioning as such. We must thus balance out this learned interest with the statement (Björn's own?) which precedes the commentary in most of the extant manuscripts that it is 'almenningi til frekari skilnings' [to aid the common man in deeper comprehension].¹⁵

If this commentary is not just a commissioned work, but also one stemming from personal engagement and a desire to educate the common man, then to a certain extent we may take the commentary itself as

10 Jón Þorkelsson, "Þáttur af Birni Jónssyni," 65, 85.

11 Stefán Karlsson, "Skrifrar Þorláks biskups," 385.

12 In Björn Jónsson's autograph text (AM 552 r 4to) of his commentary on *Höfuðlausn* from *Egils saga Skallagrímssonar*, on the other hand, we read (under the heading 'Um afsakanir útfýðingar vísanna' [On the justification of the interpretation of the verses] at f. 1v) that the commentary was carried out at the request of Þorlákur Skúlason.

13 *Ole Worm's Correspondence with Icelanders*, ed. Jakob Benediktsson (Copenhagen: Ejnar Munksgaard, 1948), 250.

14 *Ole Worm's Correspondence with Icelanders*, 251 (letters 143 and 144).

15 The fact that the introduction to the commentary refers to Björn in the third person may lead us to see this statement on composition as a later addition and not representative of the author's intentions, but in any case it would reveal an almost contemporary view of its significance.

reflecting Björn Jónsson's interests and aims. It is noteworthy that certain riddles are the object of extremely scant attention while others receive extensive treatment. Yet the length of the commentary for each individual riddle might not directly correlate with interest or lack of interest: while a short or almost non-existent explanation could reveal a lack of interest in a dull riddle, it could alternatively be a respectful deferral to a conundrum which had already been well posed and explained. The longer expositions on riddles would seem to allow us to infer pleasurable intellectual engagement, but they could also be necessitated by shoddy or over-obscure style. Moreover, these explanations do not exist in a vacuum: by explaining the esoteric wisdom behind the riddles, Björn Jónsson is not only distinguishing himself from the confused common man, but also engaging, as mentioned, with learned circles, both Icelandic and foreign, either intentionally or otherwise, and thus this piece of writing can be seen as an act of intellectual self-fashioning.

Manuscript Witnesses

The edition presented here makes use of seven manuscripts, in all of which Björn's commentary appears alongside a text of the *Hervarar saga* riddles. As already mentioned, none of them appear to be Björn's autograph. Love discusses five of these, all from the seventeenth-century: AM 203 fol., AM 192 fol., AM 202 k fol. (the manuscript is in two parts, I and II, each of which contains a text of the commentary, although that found in part I is now only partially visible), AM 591 k 4to and AM 167 b III 8vo.¹⁶ Within the Arnarnagnæan collections and those at the National Library of Iceland I have been unable to locate any further witnesses.¹⁷ A further copy (the seventh) of the commentary is, however, present in NKS 1891 4to at the

16 Love, *The Reception of Hervarar saga ok Heiðreks*, 234. Due to the two versions in AM 202 k fol. these five manuscripts can be said to contain six texts of the commentary.

17 Einar G. Pétursson, in his article "Akraþók: Handrit með hendi Árna Böðvarssonar á Ökrum og hugleiðingar um handritarannsóknir á Eddunum," *Gripla* 18 (2007), states, alongside his discussion of the riddles from *Hervarar saga*, that 'til eru skýringar á gátum Gestumblinda eftir Björn Jónsson á Skarðsá' [there are also explanations of the riddles by Björn Jónsson á Skarðsá], 151. However he does not, and rightly so, state that they are present in *Akraþók* (now with the shelfmark SÁM 72). I am grateful to him for his helpful clarification on this point (private correspondence).

Shelfmark	Scribe	Date	Sources
AM 202 k II fol.	Jón Gissurarson	1641–48 (scribe died in 1648)	Kristian Kälund, <i>Katalog over den Arnamagnæanske haandskriftsamling</i> (Copenhagen: Gyldendalske Boghandel, 1889–94), I:167. See also handrit.is.
AM 203 fol.	Jón Erlendsson	1641–72 (scribe died in 1672)	<i>Ibid.</i> , I:167–68. See also handrit.is.
AM 192 fol.	Jón Erlendsson	1641–72 (scribe died in 1672)	<i>Ibid.</i> , I:159. See also handrit.is.
AM 202 k I fol.	?	1641–1700	<i>Ibid.</i> , I:167. See also handrit.is.
AM 167 b III 8vo	?	1650–1700 (dating based on Kälund)	<i>Ibid.</i> , II:429. See also handrit.is.
AM 591 k 4to	Ólafur Gíslason á Hofi í Vopnafirði	1674–1710 (the years during which the scribe was active)	<i>Ibid.</i> , II:759. See also handrit.is, and Agnete Loth, “Sønderdelte arnamagnæanske papirhåndskrifter,” <i>Opuscula</i> 1 (1960): 139.
Papp. 4to nr. 34	Jón Rugman	1695 (date given on f. 14v)	Vilhelm Gödel, <i>Katalog öfver Kongl. bibliotekets formländska och formorska handskrifter</i> (Stockholm: P.A. Norstedt & Söner, 1897–1900), 306–08.
NKS 1891 4to	Thorlákur Magnússon Ísford	1771–76 (scribe worked as copyist in Copenhagen for only 5 years)	Kristian Kälund, <i>Katalog over de oldnordiske-islandske håndskrifter i det store kongelige bibliotek</i> (Copenhagen: Gyldendalske Boghandel, 1900), 260. See also Peter A. Jorgensen, “ <i>Hafgeirs saga Flateyings</i> : An Eighteenth-Century Forgery,” <i>Journal of English and German Philology</i> 76 (1977): 158–59.

Table 1: The manuscripts containing texts of Björn Jónsson á Skarðsá's commentary on the riddles in *Hervarar saga* (or, in the case of Papp. 4to nr. 34, a Latin commentary derived from Björn's Icelandic one), along with information, where known, about the scribe and the date on which the copy was made. The manuscripts appear in roughly chronological order.

Royal Library in Copenhagen. At the start of that manuscript (p. 1), the scribe has written ‘Collecta Kvadam Ex Manuscr: antiqvo et Lacero Num: 167 Biblioth: A: M:’ [A collection of poems from an ancient and damaged manuscript, number 167 in Árni Magnússon’s collection], which provides us with a clear statement of its provenance. For the sake of completeness, it is worth mentioning that the Latin notes accompanying the riddles in Papp. 4to nr. 34 at the Royal Library in Stockholm also make use of Björn Jónsson’s commentary (see Table 1).¹⁸

The text of *Hervarar saga* in all of the manuscripts containing the commentary are, according to Jón Helgason, descended primarily from GKS 2845 4to (R, fifteenth century), and more specifically from a hypothesised descendant of R which contains additions from other branches and which he designates r².¹⁹ While it is certainly possible that the commentary could have been transmitted independently and thus been copied into manuscripts with versions of *Hervarar saga* descending from other branches of the stemma (for example H or U), such does not seem to have been the case, and the commentary was either copied along with the corresponding text of *Hervarar saga* text or not at all. Jón Helgason speculates that r² was written by Bishop Brynjólfur Sveinsson and was a copy of another text r¹,

- 18 Papp. 4to nr. 34 seems to be the only remaining manuscript based on Sveinn Jónsson’s copy of the riddles and commentary, which he sent to Ole Worm (as mentioned in the former’s letter to the latter, see above). On f. 14v ‘S.J. Isl’ [Sveinn Jónsson, the Icelander] appears, apparently confirming the scribal source, and in the same year as Jón Rugman made his copy (1665), Peder Hansen Resen (1625–88) mentions having seen the manuscript, then in the possession of Ole Worm’s son. See Jón Helgason, introduction to *Heiðreks saga: Hervarar saga ok Heiðreks konungs*, ed. Jón Helgason, Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur, vol. 48 (Copenhagen: J. Jørgensen & Co., 1924), xv–xvi. The notes are at times verbatim copies of the Icelandic text (e.g. the commentary for riddle 5 states ‘patrem diei vocat Edda delling, idem diei synonymum est dellings bur = filius delling’, f. 9v, cf. ‘Dellingur hét Dags faðir. Les Eddu. Því heitir dagurinn Dellings bur eður sonur’), but at other points there are omissions and alterations.
- 19 Jón Helgason, introduction to *Heiðreks saga*, xii–xiii. His *sigla* are referred to throughout. While AM 202 k II fol. and AM 203 fol. are initially discussed by Jón Helgason under the manuscripts descended from R, he later takes up the discussion of these manuscripts and their descendants again in the section on ‘haandskrifter med blandet tekst’ [manuscripts with a mixed text] (xxix *passim*). This is because the sources of the text in these manuscripts can be divided into roughly three parts: (1) the majority and main body of the text, descended from R; (2) R’s missing ending supplemented by that present in the U-text, as well as the U-text’s distinctive opening included prior to the R-text’s version; (3) modifications in the riddle section, apparently based on a non-extant H-branch text.

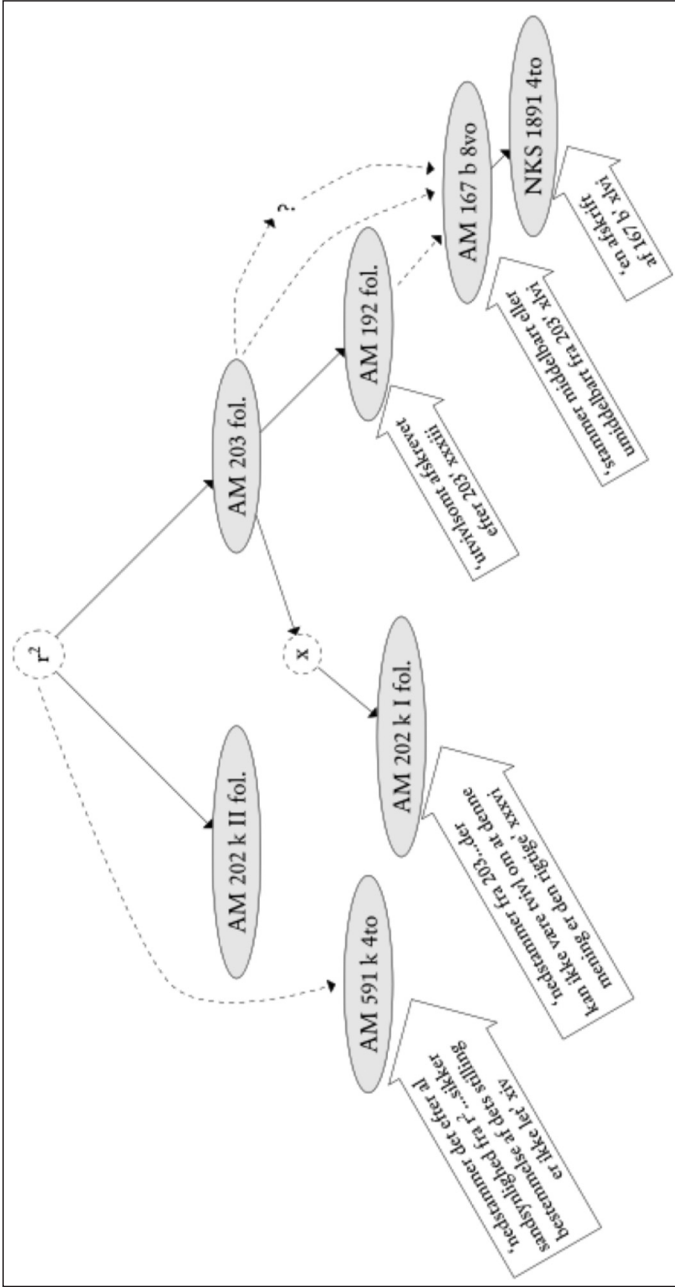

Figure 1: The relationship, as defined by Jón Helgason (1924), between Hervarar saga texts found in the manuscripts where it is accompanied by Björn Jónsson á Skarðsá's commentary to the 'Gátur Gestumblinda'. Translations: AM 591 k 4to, 'most likely a descendant of r² ... a definitive decision on its position is not easy'; AM 202 k I fol., 'a descendant of 203 ... there can be no doubt that this is an accurate assessment'; AM 192 fol., 'without doubt a copy of 203'; AM 167 b III 8vo, 'either directly or indirectly descended from 203'; NKS 1891 4to, 'a copy of 167 b'.

which may have been written by Björn Jónsson himself. This must remain speculation: what we do know is that AM 202 k II fol. was written by Jón Gissurarson (d. 1648) and AM 203 fol. by Jón Erlendsson (fl. 1625–1672). Since the commentary is dated to 1641, AM 202 k II fol. stands a fair chance of being the earliest extant witness, with a 7-year window within which it may have been copied. We cannot rule out, however, the possibility that the text in AM 203 fol. is chronologically anterior, since Jón Erlendsson was also active in the 1640s. AM 192 fol. is also in the hand of Jón Erlendsson and is, as Jón Helgason states, clearly a direct copy of AM 203 fol. Due to Jón Helgason's diminished interest in manuscripts which he deemed to be 'værdiløse for tekstkritiken' [worthless for textual criticism], however, the precise location of dependent manuscripts within the stemma is not always given (see figure 1).²⁰

The two areas of ambiguity in the stemma revolve around the provenance of the texts of AM 591 k 4to and that present in AM 167 b III 8vo. The former is in the hand of Ólafur Gíslason (c. 1646–1714) and presents problems mainly because of that author's extremely idiosyncratic copying style.²¹ The text shows omissions, additions and shifts in word-order which confound traditional stemmatic approaches. Since many of Ólafur Gíslason's texts show similar abberant formulations, it would seem not to stem from and reflect his sources, but rather may be a consequence of that individual's particularly free approach to scribal practice. It may be that he simply chose not to abide by the somewhat slavish approach to textual transmission as adopted by many of his contemporaries, or that larger-than-average chunks of text were memorised by him in order to be copied and thus more variation crept in accidentally. Jón Helgason is certain that AM 591 k 4to is related to r² but admits that a precise and definitive statement of its source is difficult to provide.²²

Despite these problems, in the sections of the commentary which are most faithfully copied, several small shared readings suggest that AM 591

20 Jón Helgason, introduction to *Heiðreks saga*, ix.

21 On Ólafur Gíslason's manuscripts see Agnete Loth, "Sønderdelte arnamagnæanske papirhåndskrifter," *Opuscula* 1 (1960). Another example of Ólafur Gíslason's free copying style is a text of *Illuga saga Gríðarfóstra* in AM 591 g 4to. See Philip Lavender, "Whatever Happened to *Illuga saga Gríðarfóstra*? Origin, Transmission and Reception of a *Fornaldarsaga*" (PhD diss., University of Copenhagen, 2015), 60–64.

22 Jón Helgason, introduction to *Heiðreks saga*, xiv.

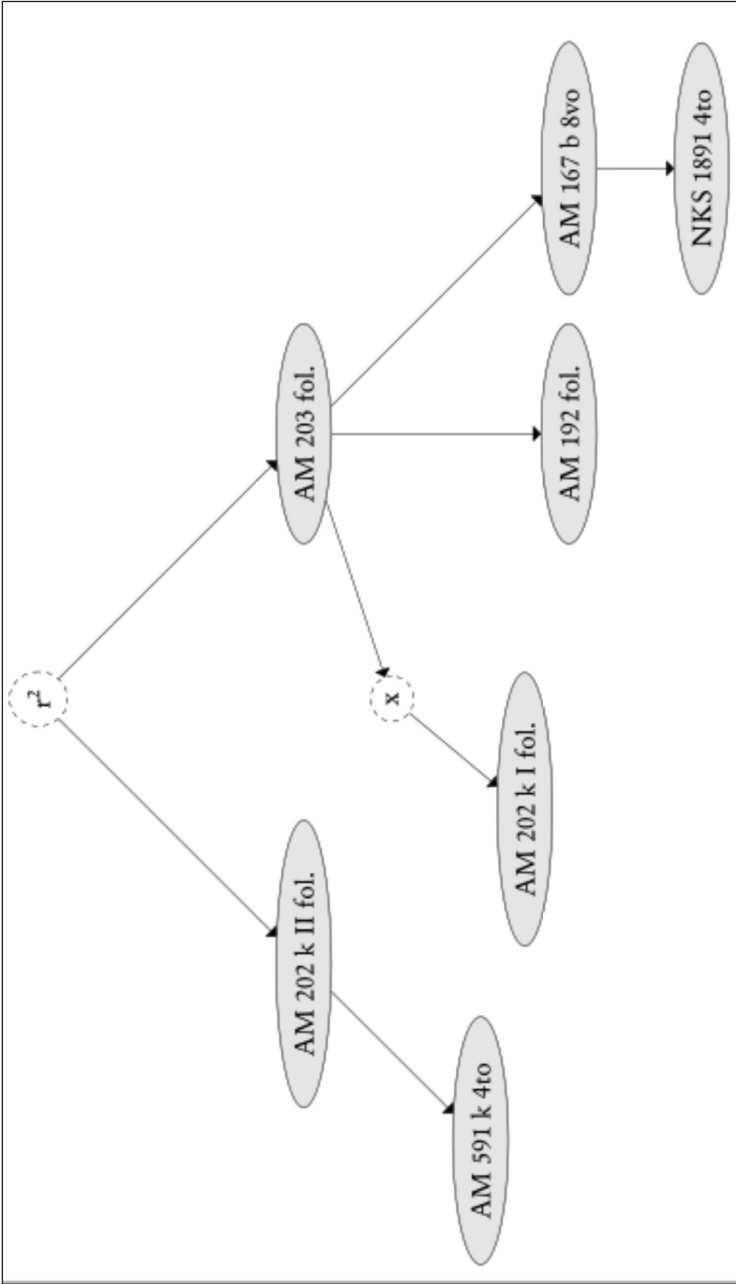

Figure 2: The relationship between the witnesses of Björn Jónsson á Skarðsdá's commentary to the 'Gátur Gestumblinda', based on work by Jón Helgason (1924), but with corrections and additions.

k 4to could be (loosely) based on AM 202 k II fol.: in riddle 6 both have ‘fyrir Dellings dyrum’, in riddle 9 both state ‘hann kallar brúðir’ in place of ‘er hann kallar svanbrúðir’, and both shift the etymological commentary on the word ‘vættur’ in riddle 26 to the end of the note.²³ AM 167 b III 8vo, written by an unknown scribe in the late seventeenth century, is stated to descend either directly or indirectly from AM 203 fol. (hence AM 192 fol. or a lost manuscript could also be the direct source).²⁴ In this case, after comparison of the texts, there seems to be good reason to affirm that what we are dealing with is a direct copy of AM 203 fol.: the commentary for riddle 11 cuts out in AM 167 b III 8vo at the precise point where it crosses from the recto to the verso of a leaf in AM 203 fol. (the text break is different in AM 192 fol.); in riddle 30 an error where ‘kóngur Heiðrekur’ is written as ‘kóngur Viðrekur’ in AM 167 b III 8vo could be the result of an eyeskip when copying from AM 203 fol. (on the same page ‘kóngur verið’ appears lower down but with an abbreviation of ‘verið’ to ‘við’ with a small diacritic over the ‘v’; the same words appear unambiguously as ‘kóngur vered’ in AM 192 fol.). With such matters considered we are as close to a complete and accurate stemma as we are likely to get.

Content of the Commentary

Björn Jónsson’s commentary on individual riddles can perhaps be broken down into three main component parts. Firstly, there are a number of value judgements regarding the construction of the riddles. In addition to this, we find some description of the participants in the riddle contest and analysis of the contest’s dynamics in the context of the narrative frame. Finally, the primary content is explanations of material from the riddles (this can be subdivided into explanations of general poetic theory, of *heiti*, of kennings, of etymology and sound symbolism, and of historical/traditional/mythological content).

Taking these three aspects in the order mentioned, the subjective judgements tend to be on skill of composition, rather than revealing direct pleas-

23 Translations of phrases cited here and below can be found in below in the edition.

24 Jón Helgason, introduction to *Heiðreks saga*, xlvi.

ure or enjoyment in the reading.²⁵ Some riddles appear to be considered easy or transparent (e.g. 4 ‘greinileg getspeki’; 13 ‘ómyrk’), which could well be construed as a negative judgement for a riddle. Others have the less ambiguous praise of being well-devised or at least well-explicated (e.g. 2 ‘vel og skýrlega ráðin’; 23 ‘vel tilfundið og ráðið’). In yet other cases we have clear statements of doubt about the way the riddle is composed (e.g. 11 ‘og held ég merkilega getið svo óglöggra samlíkinga sem hér eru framsettar’; 22 ‘er þessi gáta mjög merkilega ráðin’) and assertions that the comparison is unnatural (e.g. 10 ‘það er óeiginleg líking’, as opposed to 17 ‘eiginleg líking’). Based on all of these comments it seems that Björn is fond of paradoxes (such as the obsidian which is both black and white (8), or the dew which has sated one’s thirst although one has not ‘drunk’ (3)), and particularly unimpressed by riddles which have complex solutions (such as the dead horse on the ice floe (11) and the duck’s nest in an ox’s skull (22)). Personification riddles can go either way: angelica figured as women (10) is deemed strained and unnatural, whereas the animalistic shield (17) is said to make good sense. The latter makes no use of ancient references or turns of phrase (‘fornyrðalaus’), but a good riddle which also does so, such as that of the suckling piglets (25), seems to be Björn’s favourite type.²⁶ Perhaps even more interesting than Björn’s own preferences are the clear signs that there was disagreement over this matter: in AM 591 k 4to there are three occasions where Björn’s evaluations are altered to contrary ones: first (8) in the case where Björn says that many people would have found the obsid-

25 It is worth bearing in mind that for large swathes of intellectual writing it is atypical to allude to affective responses concerning the object of study, and thus absence of mention of pleasurable reading may be generically dictated rather than a sign of no affective response. We should also not overstress a false dichotomy between the ‘intellectual’ pleasure of marvelling over a well-constructed conundrum and the immediate ludic pleasure of a witty riddle.

26 It is perhaps worth mentioning that Björn’s likes and dislikes do not seem to be divided along lines of the different types of riddle which Burrows identifies (natural world, manmade objects, mythological allusions). See Burrows, “Wit and Wisdom,” 120. Burrows mentions Hilda Ellis Davidson’s earlier suggestion that mythological riddles had already become outmoded at the time of *Hauksbók*’s production (c. 1300; the text of *Hervarar saga ok Heiðreks konungs* in *Hauksbók* is in the AM 544 4to part of the manuscript), but going by Björn Jónsson’s willingness to read mythological explanations into superficially non-mythological riddles we may state unequivocally that there was nothing outmoded about mythological (or mythologised) poetry in the seventeenth century. See Burrows, “Wit and Wisdom,” 122.

ian riddle difficult to solve ('mörgum' is altered to 'fáum', f. 6r), and later (10 and 11) where Björn expresses bewilderment at the construction of the angelica and dead horse on ice-floe riddles, yet Ólafur Gíslason adds that both riddles are actually 'vel (úr) ráðin' (ff. 6r and 6v).

While the commentary for the most part looks at the riddles as atomised units for evaluation or explication, Björn does spare a few words for the narrative frame and dynamics of the contest, such that they cannot be relegated to purely formal structuring devices. Heiðrekur himself is said to be 'einn frábærlega vitur maður með yfirburða skilning, svo trautt hefur verið hans líki' [an extremely wise man with the utmost perspicuity, such that his equal has scarcely existed], and we are told that those riddles which were easy for him to solve would seem extremely complex to most people (e.g. riddle 8). In the commentary to riddle 26 on the pregnant sow we are told of Heiðrekur's suspicions about the identity of his opponent (as in the riddles proper), and on a couple of occasions we are also informed that the complexities being explained are the result of Gestumblindi's desire to flummox Heiðrekur (e.g. 25 'til að villa fyrir honum hvort hann heldur tali um menn eður dýr'). In the conclusion to the commentary we are also informed of Heiðrekur's historical existence: he was apparently a known king of Reiðgótaland (here meaning Jutland), as can be corroborated by Danish regnal lists. While no more precise source is given on that occasion, a number of intertextual references are made in the course of Björn's comments which emphasise the historical groundedness of his analysis. Snorri Sturluson's *Edda* is referred to on more than one occasion (5, 25), and quotations are presented from *Hávamál*, *Víga-Glúms saga* and *Bjarkamál hin fornu* as recited by Þormóður Kolbrúnarskáld in *Ólafs saga hins helga*.²⁷ The insertion of these latter excerpts stresses the discursive continuity between the riddles and events and circumstances which are said, in the referenced narratives, to have taken place in the pre-settlement, post-settlement and conversion periods: *Víga-Glúmur* in the tenth century,

27 The verse from *Hávamál* (verse 90) appears in riddle 25; cf. David A. H. Evans ed., *Hávamál* (London: Viking Society for Northern Research, 1986), 57. The verse from *Víga-Glúms saga* appears in riddle 5; cf. *Víga-Glúms saga*, ed. G. Turville-Petre (Oxford: Oxford University Press, 1960), 47. The lines from the verse from *Ólafs saga hins helga* appear in riddle 25; cf. *Saga Ólafs konungs hins helga: Den store saga om Olav den hellige; Efter pergamenthåndskrift i Kungliga biblioteket i Stockholm nr. 2 4to med varianter fra andre håndskrifter*, ed. Oscar Albert Johnsen and Jón Helgason, 2 vols. (Oslo: Jacob Dybwad, 1933–41), 1:547.

Þormóður Kolbrúnarskáld around the year 1000 and Óðinn back in the mists of time can all be evoked in the explication of the formulations in the riddles and the underlying worldview which they imply (as expressed in the fifth/sixth century?).²⁸

The references to *Snorra Edda* and *Skálda* (apparently a reference to the *Third Grammatical Treatise*) also reveal Björn's grounding in the traditional study of metrics and rhetorical devices. In riddle 11 the seven branches of allegory are mentioned, amongst which can be found 'enigma'. The source of this wisdom is almost certainly Ólafur Þórðarson hvítaskáld's *Third Grammatical Treatise*, which in turn has its roots in Priscian and Donatus.²⁹ Furthermore the list of *heiti* for Óðinn in the conclusion to the commentary can be found in collections of *þulur* traditionally attached to *Snorra Edda* texts.³⁰ Further explanation of poetic synonyms or periphrasis is sporadic (e.g. riddle 5 'því heitir dagurinn Dellings burr eður sonur'). But while *heiti* and kennings are to be expected from an author so well-versed in traditional Icelandic poetics, it is perhaps more surprising when in riddle 24 it is explained that words can have yet further meanings which can be intuited through their pronunciation and the sounds which they contain.

The many cases where words are subdivided into morphological or phonemic units and related to others fall broadly into two categories: those where an etymological connection appears to be asserted and those where the relationship is ambiguous, but may be one of simple sound symbolism (see Table 2 where this information is laid out). An example of the first case is riddle 26 where we are told that 'vættur' 'hefur uppruna af "vo-" eður "voða-" vættur' [has its origins in "terrible-" beast].³¹ Etymology

28 No statement is made on the date of the poem (or of any of the sources referenced), but the author's mentions of Danish regnal lists and *Snorra Edda* might imply that he subscribed to the view that the Scandinavian royal dynasties came from Trojan roots in the earliest period, which can then be traced up to the present day, linking a historical Óðinn to King Heiðrekur and Ólafur hinn helgi.

29 See *Dritte Grammatistische Abhandlung*, ed. Thomas Krömmelbein (Oslo: Novus Forlag, 1998), 231–33. Perhaps unsurprisingly, this work was also a key source for Ole Worm in his *Literatura Runica*. See Tarrin Wills, "The *Third Grammatical Treatise* and Ole Worm's *Literatura Runica*," *Scandinavian Studies* 76 (2004).

30 Such as that found in AM 757 a 4to. See *Edda Snorra Sturlusonar*, ed. Jón Sigurðsson, 3 vols. (Copenhagen: J. D. Quist, 1848–52), 2:556.

31 It is also possible to read the development here as one of abbreviation from 'voðavættur' to

also appears to be alluded to with the phrase ‘að hafa nafn af’, as in riddle 9: ‘svanbrúðir hafa nafn af breiðingu’ [swan-brides have their name from spreading]. The second group may imply etymological connections, but they could just as well be examples of words where, without any shared linguistic history, similar sounds are used to evoke certain concepts. Such may be the case in riddle 19 where we are told of the ‘snótir’ that they ‘snúa sér margvíslega’. The author’s phrasing does not necessarily imply that ‘snótir’ is derived from ‘snúa’, but could merely be emphasising that the ‘sn-’ sound could elicit the writhing of these feminine wave personifications to an attentive ear. Björn’s assessments do not generally coincide with contemporary ideas on the etymology of words (e.g. drykkur < drög, dráttur), and some of his connections are difficult to interpret (e.g. naður < ár (?)), yet it is also the case that he does not always appear to be stating his own convictions but those which he believes the authors of the riddles would have held (e.g. riddle 25 ‘heldur hann öl komi af alning’).³² Ultimately, it seems clear that for a seventeenth-century scholar like Björn, these poems from the medieval past were deemed to be swarming with hidden meanings on many different levels, not only hiding objects in a wrapping of misleading words (as is the nature of riddles), but also hiding clues to those objects in the hidden pasts of words and their sonorous associations.

Björn’s commentary may seem somewhat strange by today’s standards. While his appreciation of the riddles may coincide with a modern audience’s in many aspects, his strong focus on lexical derivation or convergence is not what the same audience might automatically expect to be the focus of an excursus on riddles. For a seventeenth-century audience, however, without access to the reference materials which are at the disposal of a modern scholar, such observations may have been much more welcome than more philosophical or literary-critical expositions on the nature of the riddling comparisons and the worldview which they express. We know, moreover, that Björn had been engaged in the copying of a number of key

simply ‘vættur’, although based on Björn’s comments elsewhere it seems more likely that he is suggesting a common etymological origin of these to ‘v-’ words.

32 See Ásgeir Blöndal Magnússon, ed., *Íslensk orðsifjabók* (Reykjavík: Orðabók Háskólans, 1989) for some contemporary interpretations of the etymology of the relevant words. ‘Drykkur’ for example, is naturally related to ‘drekka’ and an earlier Germanic form ‘*drunki-’, with no connection to ‘dráttur’, which is related to ‘draga’ and an earlier form ‘*dhrago’.

Riddle no.	Word taken from riddle	Associated word	Type of relationship
5.	Dellingur	deila	Sound symbolism (?)
5.	dur/dyr	dvergar	Sound symbolism (?)
6.	kóngurvoða	kring (keyng?), vofri	First words derived from the second ones (hún hefur naf af ...), latter part presumably from 'váfa' [to swing, quiver]
9. and 4.	(svan)brúðir	breiðing	First word derived from the second (hún hefur nafn af ...)
9.	haddur	hæð	First word derived from the second
9.	öl	elur (ala)	Sound symbolism (?)
10.	rygur, reginfjall	rýr	Sound symbolism (?)
11.	naður, ormur	ár, or-	First words derived from same root (?)
14.	(ós)grúi	grúfir, greyfist	Sound symbolism (?)
16.	tenningur	tönn	First word derived from the second
16.	bíming	berast um	First word derived from the second
17.	gumi	geymir	Sound symbolism (?)
18.	skjöldur	skýlir	Sound symbolism (?)
19.	snötir	snúa sér	Sound symbolism (?)
21.	ekkjia	ökur (aka)	Sound symbolism (?)
22.	skálm	skilja, skera i sundur	Sound symbolism (?)
22.	drykkur	drög, dráttur	First word derived from the second
24.	konur	kyn, keyngvöxtur	Sound symbolism (?)
25.	vilgi	villigöltur, Víla-gotar	Sound symbolism (?)
25.	járl	ári, erjan	First word derived from the second
25.	öl	alning	First word derived from second
28	vættur	vo-, voða-	First word derived from the second

Table 2: Examples of words which are explained in terms of their derivation from or similarity to other words. 'Sound symbolism' is followed by a question mark because the precise nature of the relationship imagined by Björn Jónsson cannot be intuited from his non-specific way of referring to it. For example, there is an inherent ambiguity in the set phrase 'x kallast y þvi (að) hann/þeir etc. z' (where z is normally a verb), since 'þvi (að)' ('because') only gives a general sense of cause and effect.

medieval works and in his capacity as scribe must have frequently come upon lexicographic conundrums due to the gap between the Icelandic language in the seventeenth century and that of centuries past. In light of this, an emphasis on synchronic perspectives over lexical development in the heart of the ‘Icelandic renaissance’ in manuscript copying should thus come as no particular surprise to us.³³

Björn Jónsson á Skarðsá’s Commentary to the *Gátur Gestumblindi*, Taken from AM 203 fol.

In the text below, the commentary to each individual riddle is transcribed from AM 203 fol. (in Jón Erlendsson’s hand) and presented diplomatically, accompanied by the normalised text in square brackets and a translation in italics.³⁴ AM 203 fol. was chosen as the base text because it is one of the two manuscripts closest to the top of the stemma (and thus Björn’s own copy), and because Jón Erlendsson is generally credited with being a careful and precise scribe.³⁵ Variants taken from other witnesses are presented beneath the translation of each individual riddle. In the apparatus, both the base text and the variants have been normalised. In the main text, abbreviations have been expanded, but where this is done the completion is given in italics. Jón Erlendsson has a tendency to include nasal strokes over all nasal consonants, irrespective of whether the word has been abbreviated. Expansions are thus only made where they can be logically inferred. In a couple of places, letters at the end of a line are not legible due to strips being placed over them during the binding of the manuscript. In such cases, the letters are supplied as they appear in AM 192 fol., and this is indicated by their being placed in square brackets. Catch words are placed in triangular brackets. In AM 203 fol., the layout of the page is in two col-

33 For the use of the term ‘renaissance’ in this context see Peter Springborg, “Antiqvæ Historiæ Lepores - Om renæssancen i den islandske håndskriftsproduktion i 1600-tallet,” *Gardar* 8 (1977).

34 Presenting the diplomatic text in a single block (without the intrusion of the normalised text and translations) was not deemed necessary, on the basis that the text as it appears in the manuscripts frequently has large gaps between the commentary for one riddle and the next, as well as presumably never having been read as a continuous whole, but rather piece by piece as one arrived at the relevant riddles while reading *Hervarar saga*.

35 See, for example, Jakob Benediktsson, introduction to *Íslendingabók, Landnámabók*, ed. Jakob Benediktsson, Íslenzk fornrit, vol. 1 (Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag, 1968): xliv–xlv.

umns with the riddles and solutions always to the left and the commentary to the right. Thus the line numbers given refer to the right-hand column, which, it should be mentioned, frequently contains large blank spaces as a result of the commentary in places not being as extensive as its object, and thus they do not refer to a unbroken and continuous text-block. On each leaf Björn Jónsson's name appears uppermost in the column as a kind of running header of authorship. This has been omitted in what follows and is not counted in the line numbering.

[101r] |¹ Útlegging Biarna Jónssonar |² uppa þessar gátur Gestz ens |³ Blinda Almenninge til frek |⁴ are Skilnings.

Útlegging Bjarna Jónssonar uppá þessar gátur Gestz ins blinda, almenn-
ingi, til frekari skilnings.

[Bjarni (sic) Jónsson's excursus on the riddles of Gestur the Blind to aid the
common man in deeper comprehension.]

1: Útlegging Bjarna Jónssonar] Útlegging Björn Jónssonar að Skarðsá *AM 202 k II fol.* 1–4: Útlegging...skilnings] Björn Jónsson hefur gjört útlegg-
ing uppá þessar gátur og... *AM 167 b III 8vo, NKS 189I 4to; ÷ AM 59I k 4to.* 3: almenningi] almenning *AM 202 k II fol.*

|⁵ I Gata vm mungatid, |⁶ fornirda laus getspeke

1. Gáta. Um mungátið. Fornyrðalaus getspeki.

1st riddle, about the small beer, a brainteaser devoid of ancient wisdom.

[5–6: 1. Gáta...getspeki] ...er þessi gáta fornyrðalaus *AM 167 b III 8vo; ...er þessi gáta þarfindalaus NKS 189I 4to.*]

|⁷ 2 Gata, vm weg |⁸ una, vel og skyrliga |⁹ Ráðinn

2. Gáta, um veguna, vel og skýrlega ráðin.

[2nd riddle, about the paths, well and clearly explained.]

7–8: 2. gáta...ráðinn] ÷ NKS 1891 4to. 8: og skýrlega] ÷ AM 591 k 4to.

 [101v] |¹ 3. Gäta wm vppruna daggar |² drigkinn, var og vel ur leijst. |³ vrleýst.

3. Gáta, um uppruna daggar, drykkinn, var og vel úr leyst.

[3rd riddle, about the origin of dew, the drink, was likewise well explained.]

1: Gáta] ÷ AM 192 fol. 1–3: 3. gáta...leyst] ÷ NKS 1891 4to. 2: var og] ÷ AM 591 k 4to.

 [102r] |¹ 4 Wm Gullsmýðar |² hamarinn, er greinileg |³ Getspeke.

4. Um gullsmíðar hamarinn, er greinileg getspeki.

[4th, about the hammer used in working gold, is a transparent brainteaser.]

1: Um] Gáta um AM 202 k II fol., AM 591 k 4to. 2: er greinileg] ÷ AM 591 k 4to.

 |⁴ 5. Gäta wm smid belgina |⁵ er Gestum *blindi* qvedst *hafa* sied |⁶ vndur ute *fyrer* dellings *durum* |⁷ *Dellingur* hiet dags fader, |⁸ les eddu, því heitir dagurinn |⁹ dellings bur *edur sonur*, en nott |¹⁰ er Nór-va döttir *edur Nordra*, j |¹¹ þa merking, ad dagurinn rennur |¹² upp j austri hia þeim dvergnum |¹³ er austri heitir *edur dellingur*, *fyrer* |¹⁴ þui þad er og dvergs heiti. Og er |¹⁵ sa framburdur Gestum *blinda hann* hafi |¹⁶ geingid *austurdur Borgarinnar* |¹⁷ jnn. Og skuli þetta nafn *dellingur* |¹⁸ rett þyðast. þa heitir hann *deylingur* |¹⁹ þui þeir dvergar 4. sem under |²⁰ himnenum skilldu standa, deýla |²¹ j sundur atternar, en þad. [102v] |¹ heiter dur ä millum þeirra, en þeir |² dur-gar, edur duergar, *Derlijngar* |³ deil-ingar, edur dellingar. En þar |⁴ sverdid neffnist *Sära laukur*, er *Laukur* |⁵ vidar naffn, og suo fært til

mäls, |⁶ eptur þui sem Rekit er kallad, Ad |⁷ sverdid er nefnt vondur, edur widur |⁸ wýgs edur sára. sem wijga Glumur |⁹ qvad. Rudda eg sem jarlar, ord liek |¹⁰ a þui forðum, meður wedurstófum |¹¹ Vidris-vandar mier til landa. wid |¹² ris vedur er hier kollud orusta, En |¹³ vöndur wijgs sverdid, En menn staffer |¹⁴ sverdsinz

5. Gáta, um smiðbelgina, er Gestumblindi kveðst hafa séð, undur, úti fyrir Dellings durum. Dellingur hét Dags faðir. Les Eddu. Því heitir dagurinn Dellings burr eður sonur (en nótt er Nörfa dóttir eður Norðra) í þá merking að dagurinn rennur upp í austri hjá þeim dvergnum er Austri heitir, eður Dellingur, fyrir því það er og dvergs heiti. Og er sá framburður Gestumblinda hann hafi gengið austurdur borgarinnar inn. Og skuli þetta nafn Dellingur rétt þýðast, þá heitir hann Deylingur, því þeir dvergar fjórir sem undir himninum skyldu standa deila í sundur áttirnar, en það heitir dur á millum þeirra, en þeir dur-gar eður dvergar: Derlingar, Deilingar eður Dellingar. En þar sverðið nefnist sára laukur. Er laukur viðar nafn. Og svo fært til máls eptir því sem rekið er kallað, að sverðið er nefnt vöndur eður viður vígs eður sára, sem Víga-Glúmur kvað: 'Rudda ég sem jarlar, orð lék á því forðum, með veðurstófum Viðris vandar, mér til landa.' Viðris veður er hér kölluð orusta, en vöndur vígs sverðið, en menn stafir sverðsins.

[5th riddle, about the smith's bellows, which Gestumblindi says that he has seen, a marvel, outside Dellingur's doors. Dellingur is the name of the father of Dagur. Read the *Edda*. Thus 'the day' is called the offspring of Dellingur (and 'nótt' is the daughter of Nörfi or Norðri) in the sense that the day breaks in the east in the home of that dwarf whose name is Austri, or Dellingur, since that is also the name of a dwarf. And Gestumblindi states that he has entered through the eastern door of the stronghold. And if one should accurately interpret this name, Dellingur, then he is called Deylingur, because those four dwarves who must stand beneath the firmament divide the four points of the compass, and what is between them is called doors, and they 'door-ves' or dwarves: Derlings, Deilings or Dellings. And there the sword is called leek of wounds. Leek is the name of a tree. And the mode of expression, accordingly, with regard to how one refers to its wielding, leads the sword to be called the wand or the tree of battle or of wounds, as Víga-Glúmur said: 'Like earls I cleared land for

myself, people spoke about that back in the day, with staves of the wand of the weather of Viðrir.’ Battle is here called the weather of Viðrir, and the sword the wand of battle, and men staves of the sword.]

4: gáta] ÷ *AM 168 b 8vo*, *NKS 1891 4to*. 5: hafa séð, undur] séð hafa *AM 591 k 4to*. 7: hét] heitir *AM 591 k 4to*. 8: les Eddu] ÷ *AM 591 k 4to*. 11: rennur] kemur *AM 202 k II fol*. 12: dvergnum] dverg *AM 591 k 4to*. 13: fyrir] ÷ *AM 202 k II fol*, *AM 591 k 4to*. 14: og (first)] ÷ *AM 591 k 4to*. 14–15: er sá framburður Gestumblinda] merkir sá framburður Gestu það að *AM 591 k 4to*. 16–17: austurdur borgarinnar inn. Og] inn austurdur borgarinnar. En *AM 591 k 4to*. 21: sundur] + (það er skipta) *AM 591 k 4to*. [102v] 1: heitir] ÷ *AM 192 fol*, heita *AM 202 k II fol*, *AM 591 k 4to*. 1: þeir] + heita *AM 591 k 4to*. 3: eður Dellingar] ÷ *AM 591 k 4to*. 8–9: sem Víga-Glúmur kvað] svo kvað Víga-Glúmur *AM 591 k 4to*. 13: sverðið] er sverð *AM 591 k 4to*. 13: menn] + er kallaðir *AM 591 k 4to*. 14: sverðsins] + og er þetta þýðing þeirrar fimmtu gátu Gestumblinda *AM 591 k 4to*.

[¹⁵ 6 Gata ad hann seigist haffa |¹⁶ sied fyrer derlings, *edur austur durum* |¹⁷ kongur vofuna. hun hefur |¹⁸ nafn aff krijng fötana, og |¹⁹ þeirra wófre

6. Gáta að hann segist hafa séð fyrir Dellings eður Austurdurum: kóngur-voftuna. Hún hefur nafn af kring fótanna og þeirra vofri.

[6th riddle, that he says he has seen before Dellingur’s or East’s doors: the spider. It has its name from the ring of the feet and their quivering.]

15–16: Gáta...eður] Gáta hann segist séð hafa fyrir Dellings durum *AM 591 k 4to*. 15–19: Gáta...vofri] Björn Jónsson segir hún hafi nafn af kring fótanna *AM 168 b 8vo*, *NKS 1891 4to*. 16: Dellings] + durum *AM 202 k II fol*.

|²⁰ 7 Wm Gata wm lauk |²¹ inn, sienan fyrer austur durum |²² Laukur heijter og eitt Gras |²² sem einr widur

7. Um gáta um laukinn, sénan fyrir Austurdurum. Laukur heitir og eitt gras sem einn viður.

[7th, about a riddle about the leek, seen before East's doors. Leek is the name of both a herb and a tree.]

20–23: Um...viður] ÷ *AM 168 b 8vo, NKS 1891 4to.* 20: um (*first*)] ÷ *AM 202 k II fol., AM 591 k 4to.* 22: heitir og eitt gras sem] er eitt gras sem og *AM 591 k 4to.*

[103r] |¹ 8. Gata wm Hrafn |² tinmuna. er heidreke |³ konge þokti liett og aud |⁴ radin. munde morgum |⁵ ey so þoktt hafa.

8. Gáta um hrafntinnuna, er Heiðreki kóngi þótti létt og auðráðin. Mundi mörgum ei svo þótt hafa.

[8th riddle about the obsidian, which King Heiðrekur thought was simple and easy to solve. It wouldn't have seemed so to many people.]

1–5: gáta...hafa] ÷ *NKS 1891 4to.* 2–3: er Heiðreki kóngi þótti létt og] þykir Heiðreki kóngi *AM 591 k 4to.* 4: mörgum ei] fáum *AM 591 k 4to.*

|⁶ 9 Gata um Elpturnar |⁷ er hann kallar Suan-bruder |⁸ hafa nafn aff Breidingu |⁹ haddar aff hæd. Suo heiter |¹⁰ har og fidur. Öl nefner |¹¹ hann, af þui það elur suo kallar |¹² hann loginn edur ströpann j egginu |¹³ en skiemmu, stutt og krijnglott |¹⁴ hreidur. Og er Gatan vel |¹⁵ til fundin

9. Gáta, um Elpturnar, er hann kallar svanbrúðir – hafa nafn af 'breidingu', haddur af 'hæð' – svo heitir hár og fiður. Öl nefnir hann af því það 'elur'. Svo kallar hann löginna edur stropann í egginu, en skemmu stutt og kringlött hreiður. Og er gátan vel tilfundin.

[9th riddle about the swans, whom he calls swan-brides. They have their name from ‘spreading’, the mane from high [‘haddar/hæð’]. In such a way hair is referred to, as well as feathers. He mentions beer because it gives birth/nourishes [‘öl/ellur’]. In this way he refers to the liquid or white in the egg, and with chamber [to a] small and round nest. And the riddle is well devised.]

6: gáta um] ÷ *NKS 1891 4to*. 7: er] ÷ *AM 167 b III 8vo*, *AM 202 k II fol.*, *AM 591 k 4to*. 7: svanbrúðir] brúðir *AM 202 k II fol.*, *AM 591 k 4to*. 8: breiðingu] + eður breidd *AM 591 k 4to*. 10: fiður] + haddur er og faldur, er nú er kallaður skautafaldur *AM 591 k 4to*. 10–11: nefnir hann] nefnist *AM 591 k 4to*. 11: elur] + mann *AM 591 k 4to*. 12: eður stropann] ÷ *AM 591 k 4to*. 13: en] + þar hann segir til *AM 591 k 4to*. 13: skemmu stutt og] skemmu er dregið af skömmu, því skammt er stutt meinandi þar *AM 591 k 4to*. 13–14: stutt og kringlótt hreiður] stutt og breitt hreiður kringlótt *AM 202 k II fol*. 14: og] ÷ *NKS 1891 4to*. 14–15: vel tilfundinn] vel fundinn *AM 167 b III 8vo*, *NKS 1891 4to*; bæði vel tilfundin og ráðin *AM 591 k 4to*.

[103v] |¹ 10. Gáta wm hvannernar |² þeirra elde og vppvogst er hann kallar |³ ríjgiar a reijgin fialle. hier skal |⁴ ga ad fyrra atkvædi ordanna, |⁵ ad ry og reý merker hæd edur |⁶ leingd. Hvanner eru hatt gras |⁷ og opttast langtt frá bygðum. |⁸ en það er oeiginleg lijking |⁹ a mille konu og hvannar.

10. Gáta um hvannirnar – þeirra eldi og uppvöxt – er hann kallar rýgjar á reginfjalli. Hér skal gá að fyrra aðkvæði orðanna, að ‘rý-’ og ‘rei-’ merkir hæð eður lengd. Hvannir eru hátt gras og optast langt frá bygðum. En það er óeiginleg líking á milli konu og hvannar.

[10th riddle, about angelica roots - their rearing and growth - which he calls giantesses on the mighty mountain. One should pay attention here to the first sound of the words, that ‘rý-’ and ‘rei-’ means ‘height’ or ‘length’. Angelica roots are a tall plant and most often far way from inhabited areas. But it is an unnatural comparison between a woman and an angelica root.]

1: gáta] ÷ *AM 167 b III 8vo, NKS 1891 4to*. 1: hvannirnar] + og *AM 202 k II fol*. 2: eldi] eðli *AM 167 b III 8vo, AM 591 k 4to, NKS 1891 4to*. 5: hæð] + optast *NKS 1891 4to*. 6: lengd] + 'regin' merkir 'stóran', 'sterkan', 'háan'. 'Regingóð' það er 'mættug': þaðan kemur 'regn', 'rógn', 'ragn' og 'að ragna' *AM 591 k 4to*. 7: bygðum] + því segir hann á reginfjalli, það er háu fjalli *AM 591 k 4to*. 8: hvannar] + en svo sem barn verður af samkomu karls og konu, svo vex og upp hvannarkálfurinn eða sú unga hvönn milli tveggja annarra stærra, eptir því það er í náttúruna skapað, og er þessi gáta með mikilli speki og klókskap upp borin og af stórri vitsku vel ráðin *AM 591 k 4to*.

¹⁰ 11 Gáta. hana færir til mál ¹¹ og ítrekar sa wyse mann, sem ¹² samsett hefur þann Bækling er vier ¹³ kaullum Skálldu. þar hann talar ¹⁴ vm 7 kyn kvísler Allegoría ¹⁵ meðal huorra hann nefnir eina æn- ¹⁶ igma, og seiger það sie mijrkt ¹⁷ mál vm leinda lyking lutanna ¹⁸ sem hier seiger fara eg sa folldar ¹⁹ molldbua a sat nadur a nai ²⁰ þess konar figuru kollum wier ²¹ Gátu, og er hun iafnan sett j skalldskap ²² hier kallar jsinn folldar rak molldbua ²³ huad þo forn skalldin hafa ecke til máls [104r] ¹ færtt, jtem nadur ormina. huad þeir ² kalla ormsins eitt heite. Og tekst það ³ af þui, ad ein er vnderrot beggia ⁴ nafnanna Ar-i og or-mur. hier kallar ⁵ brimreydi sioinn. Og held eg merki ⁶ liga gietid suo ogloggra samlikinga ⁷ sem hier eru framsettar j þessari Gátu.

11. Gáta. Hana færir til máls og ítrekar sá vísimann sem samsett hefur þann bækling er vér köllum Skáldu, þar hann talar um sjö kynkvíslir allegoría, meðal hvorra hann nefnir eina, ænigma, og segir það sé myrkt mál um leynda líking hlutanna. Sem hér segir: 'Fara ég sá foldar moldbúa, á sat naður á náí.' Þess konar figúru köllum vér 'gátu', og er hún jafnan sett í skáldskap. Hér kallar ísinn 'foldar rak moldbúa', hvað þó fornskáldin hafa ekki til máls fært. Item naður, ormina, hvað þeir kalla ormsins eitt heiti, og tekst það af því að ein er undirrót beggia nafnanna: 'ár-i' og 'or-mur'. Hér kallar 'brimreiði' sjóinn. Og held ég merkilega getið svo óglöggra samlikinga sem hér eru framsettar í þessari gátu.

[11th riddle. It is expressed and repeated by that wise man who put together the book which we call 'Skálda', in which he talks about seven branches of allegory, amongst which he names one, 'enigma', and says that it is obscure speech about the hidden similarities of things. As here: 'I saw the one who dwells in the soil of the earth, an adder sat on the corpse.' We call this kind of trope 'riddle', and it is always versified. Here the ice is called 'jetsam of the soil-dweller of the earth', which the poets of old, however, have not used as an expression. Also 'adder' for the snakes, which they call a poetic synonym of the snake, and that functions on the basis that both of the terms have a single root: 'ár-i' and 'or-mur'. Here the sea is called the 'surf-steed'. And I find it strange that such unclear comparisons are mentioned as those presented in this riddle.]

10: gáta. Hana] Þessi gáta *AM 167 b III 8vo, NKS 1891 4to.* 10–21: gáta... skáldskap] ÷ *AM 591 k 4to.* 11: vísimann] vísimaður *AM 167 b III 8vo, NKS 1891 4to.* 22: rak] ÷ *AM 167 b III 8vo, NKS 1891 4to.* 22–[104r] 1: hér...fært] í henni kallar hann foldar moldbúa isinn, sem situr á jörðinni og vatninu *AM 591 k 4to.* [f. 104r]1–2: item...og] en 'naður' kallar hann ormina, en naður er þó ormur, en *AM 591 k 4to.* 1–7: fær...gátu] ÷ *AM 167 b III 8vo, NKS 1891 4to.* 2: það] ÷ *AM 591 k 4to.* 4–7: hér...gátu] en 'brimreiði' kallar hann sjóinn, og er vel úr ráðið *AM 591 k 4to.* 7: í þessari gátu] ÷ *AM 202 k II fol.*

1⁸ 12 Gäta. Talar vm tafl þeirra 1⁹ Qndoddz og Jtrekz. Það var þeirra syfelled idia 1¹⁰ ad tefla Skæk. Þing kallar hann mätat 1¹¹ edur mötat j skákinne, allt er sátt 1¹² folkid, þa í punginn kiemur. En þa 1¹³ byggja þeir bolstade a Reitunum þegar skak 1¹⁴ mönnum er komit j stöðuna. sem wier 1¹⁵ so nefnum. So skilst mier Rad 1¹⁶ ning þesse.

12. Gáta. Talar um tafl þeirra Andaðs og Ítreks. Það var þeirra sífelled iðja að tefla skák. Þing kallar hann mátið edur mótið í skákinni. Allt er sátt fólkið, þá í punginn kemur. En þá byggja þeir bólstaði á reitunum þegar skákmönnum er komið í stöðuna, sem vér svo nefnum. Svo skilst mér ráðning þessi.

[12th riddle, speaks about Andaður and Ítrekur's board game. They are continuously engaged in playing chess. He calls the 'checkmate' or 'checkmoot' in the game of chess an assembly. All the people are reconciled once they are placed in the bag. And they build their homestead on the chess-squares once one has come into position, as we call it, with one's chessmen. I understand the interpretation in this way.]

8–9: gáta...var] Björn Jónsson segir að það hafi verið *AM 167 b III 8vo*, *NKS 1891 4to*. 11: eður mótið] ÷ *AM 591 k 4to*. 11–12: allt er sáttt fólkið] en allt fólkið er sáttt *AM 591 k 4to*. 13: þeir] þau *AM 591 k 4to*. 13: þegar] þá *AM 591 k 4to*. 13–14: skákmönnum] skákinni *NKS 1891 4to*. 14: komið] + á reitina *AM 591 k 4to*. 15: svo (*first*)] ÷ *AM 591 k 4to*. 15–16: svo (*second*)...þessi] ÷ *AM 591 k 4to*.

|¹⁷ 13. Gäta wm kvotru |¹⁸ tafflid. Omýrk.

13. Gáta, um kvotrutaflid. Ómyrk.

[13th riddle, about the board game. Not obscure.]

17: gáta] ÷ *AM 192 fol*. 17–18: gáta...ómyrk] ÷ *AM 167 b III 8vo*, *NKS 1891 4to*.

|¹⁹ 14 Gata, wm Elldinn, er hann |²⁰ seiger sofa j osgrua. os merkir |²¹ osku, en gru hennar orninn sem og |²² offan yfer gruer edur greyvist.

14. Gáta, um eldinn, er hann segir sofa í ösgrúa. 'Ös' merkir 'ösku', en 'grú' hennar 'arinn', sem og ofan yfir grúfir eður greyfist.

[14th riddle, about the fire, which he says sleeps in the 'ös-grú'. 'Ös' means 'ash', and 'grú' is its hearth, which hangs over or bends down to it.]

19–20: gáta...ösgrúa] ÷ *AM 167 b III 8vo*, *NKS 1891 4to*. 21: ösku] + segir Björn Jónsson *NKS 1891 4to*. 21–22: ösku...greyfist] fjölda, en af því mjög korn eru í ösku, því er ös og aska sama, en grúa kallar hann arinn (vér köllum nú öskustó), en grúi heitir, því hann greyfist yfir *AM 591 k 4to*.

[104v] |¹ 15 Gata wm myrkrid edur |² þokuna. hier neffner vindinn |³ glug, sem vier kollum gly |⁴ er hann seiger þokan öist vid |⁵ edur hrædist. en hun vinne |⁶ a Sölina suo hun sie asok |⁷ ud fyrer það

15. Gáta um myrkrið eður þokuna. Hér nefnir vindinn ‘glygg’, sem vér köllum ‘gler’, er hann segir þokan óist við eður hrædist. En hún vinni á sólina svo hún sé ásökuð fyrir það.

[15th riddle, about the darkness or the fog. The wind is called here ‘glygg’ [‘wind(ow)’], which is the name we give to ‘glass’, which he says the mist dreads or fears, but it has an effect on the sun as if it (i.e. the sun) were censured for that.]

1–2: gáta...þokuna] ÷ *AM 167 b III 8vo*, *NKS 1891 4to*. 2: hér nefnir] hann kallar *AM 591 k 4to*. 3: sem] eður ‘glyg’. Nú er ambaga, er *AM 591 k 4to*. 3–4: gly er] gler *AM 202 k II fol*. 4–5: er...hrædist] við hún segir hann þokuna óast, það hræðast *AM 591 k 4to*. 5–6: vinni á sólina] hrær sólskinið *AM 591 k 4to*. 6–7: ásökuð] + (sólin) *AM 591 k 4to*.

|⁸ 16 Gata wm Tenniginn. er vier |⁹ neffnum suo, þui hann er ur Tonn, og |¹⁰ heiter þui. Ten–nigur. En hier nefn |¹¹ ist hann hune. kemur af þui að þeir gom |¹² lu hafa kallað hann Bjrning, þui hann velltur |¹³ og berst wm, en sama nafn er |¹⁴ Birningur Björn og hune.

16. Gáta um tenniginn, er vér nefnum svo, því hann er úr tönn, og heitir því ten-nigur. En hér nefnist hann ‘huni’. Kemur af því að þeir gömlu hafa kallað hann ‘birning’, því hann veltur og berst um. En sama nafn er ‘birningur’, ‘björn’ og ‘huni’.

[16th riddle, about the die, which we call thus, because it is made of walrus-tusk, and thus is called a die ['approx. tusker']. And here it is called a 'huni'. People in the past called it a 'birningur' as a consequence of the fact that it rolls and passes around. And 'birningur', 'björn' and 'huni' designate the same object.]

8: gáta] ÷ *AM 167 b III 8vo, NKS 1891 4to.* 9: er] + gjör *AM 591 k 4to.*
 9–10: og...tenningur] ÷ *AM 591 k 4to.* 11: huni] + og *AM 591 k 4to.*
 11–12: að...því] ÷ *AM 192 fol.* 12: hafa kallað] kölluðu *AM 591 k 4to.* 14:
 huni] + það köllum vér þessu; bjarndýr = bjarnardýr *AM 591 k 4to.*

[105r] |¹ 17. Gäta er eiginlig líking |² mille dijrs og Skialldar (so sem |³ og ä mille dijrs og tenningsins) |⁴ Skiolddur hlífir bæde Donum |⁵ og audrum þjóðum, þeim sem |⁶ með hann kunna að fara. hier |⁷ kallast hann gume, þui hann geijmír |⁸ þann sem hann ber fyrir sig.

17. Gäta er eiginleg líking milli dýrs og Skjaldar (svo sem og á milli dýrs og tenningsins). Skjöldur hlífir bæði Dönum og öðrum þjóðum, þeim sem með hann kunna að fara. Hér kallast hann 'gumi', því hann geymir þann sem hann ber fyrir sig.

[The 17th riddle is a natural comparison between an animal and a shield [Skjöldur] (just as between an animal and a die). A shield [Skjöldur] protects both the Danes and other peoples, those who know how to bear it. Here it is called a 'warrior' ['gumi'] because it protects ['geymir'] anyone who carries it in front of himself.]

1: gáta er] Björn Jónsson segir að þessi gáta sé *AM 167 b III 8vo, NKS 1891 4to.* 1: eiginleg líking] samlíking *AM 591 k 4to.* 2–3: svo...tenningsins] ÷ *AM 591 k 4to.* 5: þeim] ÷ *AM 202 k II fol.* 5–6: þeim...fara] en *AM 591 k 4to.*

[⁹ 18 Gata vm Rjúpunar |¹⁰ er kallast hier Lejkur, En |¹¹ Skiolldur fiadrer og fidur |¹² þeirra. þui það skjiler þeim

18. Gáta, um rjúpunar, er kallast hér leikur, en skjöldur fjaðrir og fiður þeirra, því það skýlir þeim.

[18th riddle, about the ptarmigans, who are called here play-sisters, and their feathers and plumage a ‘shield’, because it protects them.]

9–10: rjúpunar...hér] rjúpur er hér kallast *AM 591 k 4to.* 9–12: gáta... þeim] skjöldur kallast fiður og fjaðrir af því það skýlir *AM 167 b III 8vo, NKS 1891 4to.* 10: leikur] + af leik eða fleygi *AM 591 k 4to.* 11: fjaðrir og] ÷ *AM 591 k 4to.*

[¹³ 19 Gáta vm edlisbrud |¹⁴ ernar sem neffnast hier Snóter |¹⁵ þær snua sier margvíslega |¹⁶ fader þeirra er sa sem edl |¹⁷ ed heffur skapað.

19. Gáta um edlis brúðirnar, sem nefnast hér ‘snótir’. Þær snúa sér margvíslega. Faðir þeirra er sá sem eðlið hefur skapað.

[19th riddle, about the brides of Nature, who are called here ‘fine ladies’. They twist and turn in many directions. Their father is the one who has formed Nature [*or*: Their father is the one whom Nature formed].]

13–17: gáta...skapað] ÷ *AM 167 b III 8vo, NKS 1891 4to.* 14: sem] er *AM 202 k II fol.* 14: sem...snótir] það kalla latíni affectus (tillhneigingar) *AM 591 k 4to.* 15–16: margvíslega...er] ýmislega og er þeirra faðir *AM 591 k 4to.* 17: skapað] + ‘íviði’ meina ég Völuspá kalli það, þar hún segir ‘nú man ég heima, níu íviðjur’ *AM 591 k 4to.*

[105v] |¹ 20 Gata wm bylgiurnar |² fader þeirra er ægi-sjorinn. þær |³ haffa bleikar hæðer edur |⁴ hadda. þeim verdur ecke |⁵ vared.

20. Gáta um bylgjurnar. Faðir þeirra er Ægir-sjórinn. Þær hafa bleikar hæðir eður hadda. Þeim verður ekki varið.

[20th riddle, about the waves. Their father is Ægir-Sea. They have pale peaks or hair. They are not defended.]

1: gáta...bylgjurnar] ÷ *AM 167 b III 8vo, NKS 1891 4to*. 1–3: bylgjurnar... Ægir-sjórinn] Ægis brúðir. Sjór heitir Ægir, og er hann bylgnanna faðir *AM 591 k 4to*. 3–4: bleikar hæðir eður hadda] bleika hadda eður hæðir *AM 591 k 4to*. 4: hadda] + það er hvítþræð í þeim *AM 591 k 4to*. 5: varið] + eigut = eiga ekki ; varðir = vörn; vera = mannana *AM 591 k 4to*.

¶⁶ 21 Gáta um öldurnar ¶⁷ er hann kallar ægirs ekkjur ¶⁸ edur ökur. Þær vaka j wind ¶⁹ inum, geffa sig þá fram.

21. Gáta, um öldurnar, er hann kallar Ægis ekkjur eður ökur. Þær vaka í vindinum, gefa sig þá fram.

[21st riddle, about the waves, which he calls the widows of Ægir or 'drivers'. They are wakened by the wind and then manifest themselves.]

6–9: gáta...fram] ÷ *AM 167 b III 8vo, NKS 1891 4to*; um öldur. Þær kallar hann ekkjur = ökur, því þeir akast, líða fram og eru uppi í vindinum *AM 591 k 4to*. 8–9: vindinum] + og *AM 202 k II fol*.

¶¹⁰ 22 Gáta um öndina. huer ¶¹¹ sig haffde hreidrad j nautz hoffd ¶¹² inu. Nqs gas, edur Nasa fugl ¶¹³ neffnist hier ondin edur ándin, sem ¶¹⁴ fram lydur vm witinn. og sama ¶¹⁵ er fugls heite ándarinnar, Butjm ¶¹⁶ kur edur Buteym kallar hann hrejdred ¶¹⁷ Halms bit skálmir, suo kallar hann ¶¹⁸ nautz kialkana. Halmur er gras ¶¹⁹ en skalm er það sem skilur edur skier ¶²⁰ j sundur annan hlut fra odrum ¶²¹ dryn hrøn, edur dryn røn edur ¶²² Rane kallast nautz hausinn, En ¶²³ drýgkur hefur naffn aff drogum ¶²⁴ edur drætte. hausinn var dreiginn ýfer. ¶²⁵ Og er þesse Gáta miok merkiliga ¶²⁶ Radin.

22. Gáta, um öndina, hver sig hafði hreiðrað í nauts höfðinu. ‘Nösgás’ eður ‘nasafugl’ nefnist hér öndin eður andin, sem fram líður um vitin. Og sama er fugls heiti andarinnar. ‘Bútimbur’ eður ‘búteim’ kallar hann hreiðrið. ‘Hálms bitskálmir’: svo kallar hann nautskjálkana. Hálmur er gras, en skálm er það sem skilur eður sker í sundur annan hlut frá öðrum. ‘Drynhraun’ eður ‘drynrönn’ eður ‘rani’ kallast nauts hausinn. En drykkur hefur nafn af ‘drögum’ eður ‘drætti’. Hausinn var dreginn yfir. Og er þessi gáta mjög merkilega ráðin.

[22nd riddle, about the duck, which has nested in the head of an oxen. The duck is called here a ‘nose-goose’ or ‘bird of noses’, since it proceeds around its nose and mouth. And that is an avian synonym for a duck. ‘Building-beams’ or ‘building-pull’ (?) is the name he gives to the nest. ‘The biting swords of straw’: in this way he refers to the jawbones of oxen. Straw is grass, and a sword is that which divides or cuts one piece off from another. ‘Bellowing rock’ or ‘resounding halls’ or ‘snout’ is the name given to the ox’s skull. And drink has its name from ‘dragged goods’ or ‘pull’. The skull was dragged over. And this riddle is solved in a very strange way.]

10: gáta] ÷ *AM 167 b III 8vo, NKS 1891 4to.* 10: hver] sem *AM 591 k 4to.* 13: hér öndin eður andin] öndin *AM 591 k 4to.* 14–15: sama er fugls] er sama fuglsins *AM 591 k 4to.* 16: eður búteim] ÷ *AM 591 k 4to.* 16: hreiðrið] + það er búsgagn samandregið *AM 591 k 4to.* 17: svo] ÷ *AM 591 k 4to.* 18: nautskjálkana] + því *AM 591 k 4to.* 19–20: skálm...öðrum] með skálminum, það er kjálkinum, sem jaxlarnir standa í, sker nautið grasið. Drykkur *AM 591 k 4to.* 21: eður (*first*)] ÷ *AM 591 k 4to.* 22: kallast] er *AM 591 k 4to.* 24: drætti] + því *AM 591 k 4to.* 25–26: og... ráðin] hreiðrið, sem kallar gat *AM 591 k 4to*; og er gátan vel ráðin, *NKS 1891 4to.*

[106r] |¹ 23 Wm Ackerid. forn |² jrdalaus. vel tilfund |³ ed og Raded.

23. Um akkerið. Fornyrðalaus. Vel tilfundið og ráðið.

[23rd, about the anchor. Lacking ancient allusions. Well-conceived and explained.]

1: um] gáta um *AM 202 k II 4to*, *AM 591 k 4to*. 1–3: um...ráðið] ÷ *AM 167 b III 8vo*, *NKS 1891 4to*. 2–3: vel...ráðið] skýr *AM 591 k 4to*.

[⁴ 24 Gáta wm barur]⁵ nar og bed þeirra sem eru skier]⁶ og urder. Og er su Gáta næsta]⁷ liös. þær neffnast hier bruder]⁸ þui þær breijdast opt vid. Jtem]⁹ konur aff kijnium þeim og keing]¹⁰ vexti er a þeim er. þui allvijda]¹¹ er það ad ordin merkia annad]¹² en einfalldliga aheijrist j slijk]¹³ um Maals framburðum, sem]¹⁴ hier eru uppborner.

24. Gáta um bárunar og bed þeirra, sem eru sker og urðir. Og er sú gáta næsta ljós. Þær nefnast hér brúðir, því þær breiðast opt við. Item konur af kynjum þeim og kengvexti, er á þeim er. Því allvíða er það að orðin merkja annað enn einfalldlega: á heyrast í slíkum máls framburðum sem hér eru uppbornir.

[24th riddle, about the waves and their bed, which is the skerries and piles of rocks. And this riddle is fairly transparent. They are called here 'brides', because they spread themselves 'broadly'. Also women, due to their nature and the curved proportions which they display. Thus is it very common that the words have multiple significations: this can be noted in the pronunciation of the language, as in the examples laid out here.]

4–6: Gáta...Gáta] Björn Jónsson segir þessi gáta sé *AM 167 b III 8vo*, *NKS 1891 4to*. 4–14: bárunar...uppbornir] bárunar. Hann kallar brúðir, því þær breiða sig víða, item konur af kengvexti *AM 591 k 4to*.

[106v]]¹ 25 Gáta er med mikilli slæg-]² vitsku saman sett og aff diupre skyns[emd]]³ Ráðin sem hlýðir vm Grýsa suguna, [edur]]⁴ dryckiuna. hann seigist hafa sied a]⁵ sumre sölbjörg. suo nefnir hann]⁶ husa gardenn edur stadinn epter]⁷ þui sem Skald mälín hliöda]⁸ ad neffna so husin, þui hvijtbjörg]⁹ hiet bijgd Suttungs. þar Odinn]¹⁰ komst ad miódnum dyra (les Eddu]¹¹ þar wm). En þar hann seigir Solbjörg]¹² ofa. það merker yfer og a sem ute og]¹³ inne, til ad villa fyrir honum, huort]¹⁴ hann tale helldur vm menn eda dýr]¹⁵ suo sem enn frammar talast vm. Bad]¹⁶ eg wel

liffa vil-ge-teiti. þetta ord. ¹⁷ vil-ge er með mikille slægd fram ¹⁸ sett, og er tuirædt, suo kongurinn ¹⁹ skule ecke rädid gieta. Nu heijter ²⁰ Svijnid Wal-gylltner, edur wil ²¹ gjlltner. Og stiller hann suo ordid ²² j nidur læginu og kallar Wilge ²³ þar heita og willigyllter, sköga ²⁴ svijn, sem og ma skiliast j þessu orde ²⁵ Wilge, En j annan mäta hefur sa sem Gat ²⁶ una frambar, wiliad ordid läta ²⁷ merkia menn (til villu vid hann, suo ²⁸ sem hann giörer vm jarla naffnid ²⁹ Wili hefur kongur heitid. hann var brödir ³⁰ Odins. þar hefur og sydar heited Vili ³¹ kongur a Reidgota lande. og merker ³² orded j þessu effne Vil-geta edur Vil- ³³ gota. til dæmiß sem þa þor mödur ³⁴ kolbrunarskälld nefnir mennina. Vil-megi ³⁵ þad er, Wila syne, j kuædinu huskarl[a] ³⁶ huöt, er hann kuad epter tilsogn Olaffs ³⁷ kongs. þar hann seiger Mäl er Wilmogum <ad vinna> [107r] ¹ ad vinna erf-fide. En þar hann seigir ² Wil-ge teite, er og tuiskilid ³ merker opt kiæte, edur feiginleika, ⁴ og seigist hann haffa beded vel ad ⁵ liffa, edur vara kiæte edur teite ⁶ þeirra wil-gauta. suo sem vier ⁷ kollum öl teite. og suo eirinn heffur kongur mätt skilia þetta ⁸ Teitz naffn edur ord, uppa skyn-⁹ lausa skiepnu suo sem wyda ¹⁰ ma lesa j gomlu Malfære ¹¹ sem stendur, einkum j þeim dimmu ¹² Havamälum, suo er fridur ¹³ kuenna þeirra er flätt hyggia sem ¹⁴ ake jör obryddum a yse halum ¹⁵ teit tuæ vetrum, og sie tambdur ¹⁶ illa. hier ma skilia þad vnga ¹⁷ ákneytid kallast Teitur, vier ¹⁸ neffnum vngnejte tit-maga. ¹⁹ Nu fylger eptir Jarla naffnid ²⁰ þar hann seiger drucku jarlar ²¹ öl þeygiande) og þar hier er ²² hafft sama naffn jarl, þeirra uppar ²³ ligu hoffdingia er þad naffn bäru ²⁴ forðum. Og þotti mikill tignar ²⁵ litill. og grijsanna þeirra saurugu ²⁶ oþecktar dyra. skulum vier mejna, ²⁷ ordid sie ei so upparligt j merk ²⁸ ingunne. þuiat ordid kie-mur aff Ári ²⁹ edur Erian þuiat sa raddarstaffur ³⁰ j, þa hann stendur fyrer framán nockurn radd ³¹ ar staff verdur optast ordfull epter ³² þo aff sie tekinn, edur fräskilinn ³³ taker þu, j hier fra er epter árl. [107v] ¹ þui þeir Erla med wmsjon, undergefin[s] ² lyds og landz. og suo lyka svyninum ³ þria og erla sifelliliga med synum rana ⁴ og röte. En þar neffnist öl Gilttu ⁵ miölkinn. en hun ölkier, helldur hann ⁶ öl kome aff álning. og eriarar ⁷ haffe soged edur dreiged álning syna ⁸ ür eldis sänum Gilttunne. Og eru hier ⁹ wel bæde hulmæle bundin og Rade[n]

25. Gáta er með mikilli slægvisku samansett og af djúpri skynsemd ráðin, sem hlýðir, um grísa suguna eður drykkjuna. Hann segist 'hafa séð á

sumri sólbjörg'. Svo nefnir hann húsagarðinn eður -staðinn, eptir því sem skáldmálin hljóta að nefna svo húsinn, því Hvítbjörg hét bygð Suttungs, þar Óðinn komst að mjöðnum dýra (les Eddu þar um). En þar hann segir 'sólbjörg ofá', það merkir 'yfir' og 'á', sem 'úti' og 'inni', til að villa fyrir honum hvort hann tali heldur um menn eður dýr, svo sem enn framar talast um. 'Bað ég vel lifa vil-gi-teiti': þetta orð 'vil-gi' er með mikilli slægð framsett, og er tvírætt, svo kóngurinn skuli ekki ráðið geta. Nú heitir svinið 'valgyltirnir', eður 'vil-gyltirnir'. Og stillir hann svo orðið í niðurlaginu og kallar 'vilgi'. Þar heita og 'villigyltir' skóga svín, sem og má skiljast í þessu orði 'vilgi'. En í annan máta hefur sá sem gátuna fram bar viljað orðið láta merkja 'menn' (til villu við hann, svo sem hann gjörir um jarla nafnið). 'Vili' hefur kóngur heitið. Hann var bróðir Óðins. Þar hefur og síðar heitið Vili kóngur á Reiðgotalandi. Og merkir orðið í þessu efni 'Vil-geta' eður 'Vil-gota'. Til dæmis sem þá Þormóður Kolbrúnarskáld nefnir mennina 'vil-megi', það er 'Vila-syni', í kvæðinu 'Húskarahvöt', er hann kvað eptir tilsögn Ólafs kónigs. Þar hann segir 'mál er vílmögum að vinna erfiði'. En þar hann seigir 'vil-gi teiti', er og tvískilið: merkir opt 'kæti' eður 'feginleika', og segist hann hafa beðið vel að lifa, eður vara kæti eður teiti þeirra Vil-gota. Svo sem vér köllum öl 'teiti', og svo einninn hefur kóngur mátt skilja þetta teits nafn eður orð uppá skynlausa skepnu, svo sem víða má lesa í gömlu málfæri sem stendur, einkum í þeim dimmu 'Hávamálum': 'svo er friður kvenna, þeirra er flátt hyggja, sem aki jó óbryddum á ísi hálum, teit tvévetrum, og sé tamur illa.' Hér má skilja það unga ákneytið kallast 'teitur'. Vér nefnum ungneyti 'titmaga'. Nú fylgir eptir jarla nafnið, þar hann segir 'drukku jarlar öl þegjandi.' Og þar hér er haft sama nafn jarl þeirra upparlegu höfðingja er það nafn báru fordum (og þótti mikill tignarlítill) og grísanna þeirra saurugu óþekktardýra. Skulum vér meina orðið sé ei svo upparlegt í merkingunni, því að orðið kemur af 'ári' eður 'erjan', því að sá raddarstafur 'j', þá hann stendur fyrir framan nokkurn raddarstaf, verður optast orðfull eptir, þó af sé tekinn, eður fráskilinn. Takir þú 'j' hér frá er eptir 'árl', því þeir erla með umsjón undirgefins lýðs og lands, og svo líka svíninum þrá og erla sífellilega með sínum rana og róti. En þar nefnist 'öl' gyltumjólkin, en hún 'ölker': heldur hann 'öl' komi af 'alning', og 'erjarar' hafi sögið eður dregið alning sína úr eldissánum gyltunni. Og eru hér vel bæði hulmæli bundin og ráðin.

[The 25th riddle is composed with a great deal of ingenuity and solved in a profoundly logical way, as can be heard, about pigs suckling or drinking. He says that he 'has seen on a certain sun-shelter'. That is his term for farm buildings or the site of a building, given that poetic speech must name houses in this way, as Suttungur's house, where Óðinn comes upon the precious mead, was called Hvítbjörg (read the *Edda* concerning this). And where he says 'sun-shelter up-on', that means 'over' and 'on', as in 'outside' and 'inside', in order to confuse him with regard to whether he is talking about men or animals, as will be discussed further on. 'I greeted them wishing much joy': this word 'much' ['vilgi'] is presented in a very smart way, and it is ambiguous, in order that the king might not solve it. Now the pig is called 'slaughter-piglets' or 'will-piglets'. But he alters the word at the end and thus applies the term 'vilgi'. Another name for pigs of the forests is 'wild boar' ['villi-gyltir'], which can also be perceived in this word 'vilgi'. But in another way the person who set out the riddle has wanted to suggest 'men' with the word (in order to mislead, as he likewise does with the name of the earls). There has been a king by the name of Vili. He was Óðinn's brother. At a later time there has also been a king named Vili in Jutland. And in this respect the word means 'Vili-Geats' or 'Vili-Goths'. For example when Þormóður Kolbrúnarskáld calls the men 'vîl-youths', that is 'sons of Vili', in the poem 'Húskarlahvöt' ['The Exhortation of the Household Retainers'], which he composed at the request of King Ólafur. There he says 'it is time for the warriors to put in hard work'. And when he says 'vil-gi teiti' there is also a double meaning: it often means 'cheerfulness' or 'joyfulness', and he says that he has wished them well, or that they may preserve the cheerfulness or joyfulness of those Vili-Goths. Just as we call beer 'joyfulness', so likewise a king has been able to understand this name or word 'joyfulness' as referring to a non-rational being, as can be read frequently in old pronouncements, as is witnessed particularly in the obscure 'Hávamál' ['Sayings of the High One']: 'thus is the love of women, of those who are deceitful, who would drive a horse without hoof-spikes onto slippery ice, a spirited two-year-old and hardly broken.' Here one can note that the young riding-steed is called 'spirited'. We call a young steed 'glad-belly' (?). Now follows the name of the earls, where he says 'the earls drank beer silently.' And 'earl' is given here as the term for both the uppermost chieftains who bore that title in bygone days (and it seemed

undignified) and also of the pigs, those shitty disgusting animals. And we might think that the word is not so distinguishing in meaning, because the word comes from ‘ári’ or ‘erian’, because the vowel ‘j’, when it comes before another vowel, becomes often filled out into a whole word, even though it may be removed or separated afterwards. If you take ‘j’ away, you are left with ‘arl’, because they ‘busy themselves’ [‘erla’] diligently for the common subjects and the land. And thus like pigs they persevere and work constantly with their snout and rummaging. And the sow’s milk is called there ‘beer’, and she a ‘beer-barrel’: he thinks ‘beer’ [‘öl’] comes from ‘nourishment’ [‘alning’], and the ‘scratchers’ have sucked or drawn their nourishment from the feeding-wounds on the sow. And these obscure utterances are both well-constructed and solved.]

1: gáta er] Björn Jónsson segir að gátan sé *AM 168 b 8vo, NKS 1891 4to.*
 2–3: og...hlýðir] ÷ *AM 591 k 4to.* 4: hann...sumri] ÷ *AM 591 k 4to.* 5: svo nefnir] þar með meinar *AM 591 k 4to.* 7–9: eptir...Suttungs] í Eddu eru nefnt svo Hnitbjörg, sem var bygð Suttungs jötuns *AM 591 k 4to.* 8: Hvítbjörg] Hnitbjörg *NKS 1891 4to.* 10–11: les...um] ÷ *AM 591 k 4to.*
 12: merkir yfir og] er yfir, um *AM 591 k 4to.* 15: svo...um] ÷ *AM 591 k 4to.* 15: framar] ÷ *AM 202 k II fol.* 18: er] + það *AM 591 k 4to.* 19: ráðið geta] ráða *AM 591 k 4to.* 20: svínið] svín *AM 591 k 4to.* 23: og] ÷ *AM 192 fol.* 23–25: þar...máta] og *AM 591 k 4to.* 25: sá] hann *AM 591 k 4to.* 26: orðið láta] láta orðið *AM 591 k 4to.* 27: hann] hinn *AM 591 k 4to.* 28: gjörir] gjörði *AM 591 k 4to.* 29: hefur..var] hét kóngur *AM 591 k 4to.* 32–33: orðið...Vil-gota] Vilgi-gota *AM 591 k 4to.* 33–37: til...segir] svo segir í Húskarlahvöt *AM 591 k 4to.* [107r] 1: erfiði] + Vilmögum, það er sonum Vila eður kóngssonum *AM 591 k 4to.* 2: tvískilið] tvírætt *AM 591 k 4to.* 3: opt] öl *AM 591 k 4to.* 4: segist...beðið] er svo mikið hann bað *AM 591 k 4to.* 5–6: eður (first)...Vil-gota] það er vara lengi kæti, teiti vilganna *AM 591 k 4to.* 6–11: sem...dimmu] er kveðið í *AM 591 k 4to.* 10: málfæri] máltæki *AM 202 k II fol.* 12: friður] hugur *AM 591 k 4to.* 13: kvenna þeirra] þeirra kvenna *AM 202 k II fol.* 13: er] + fagurt mæla en *AM 168 b 8vo, NKS 1891 4to;* sem *AM 591 k 4to.* 14: á] ÷ *AM 202 k II fol.* 15 teit] eður teit enn *AM 591 k 4to.* 15–[107v] 4: og...róti] = tvévetri nauti. Og sem nautið er með sínum drætti, svo er svínið með sínum rana jörðina *AM 591 k 4to.* 16: unga] vega *NKS 1891 4to.* 28:

þvíað] því *AM 202 k fol.* 28–29: ‘ári’ eður ‘erjan’] árl’ eður ‘grjár’ (+ari eður erjan) *NKS 1891 4to.* [107v]4–9: en...ráðin] en hann nefnir mjölkina ‘öldrykkju’ af alning, en ‘ölkerið’ gyltuna sjálfa *AM 591 k 4to.* 2–3: svínum þrá og erla] svíninu erla og erla *NKS 1891 4to.* 6: erjarar] greyarar (+erijarar) *NKS 1891 4to.*

¹⁰ 26. Gäta wm Gilltuna ¹¹ neffner *hamn* enn dellings dur, og ¹² kallar hana vættur. Það ord *hefur* ¹³ uppruna aff wo- eður voda ¹⁴ vættur það er voda skiepna. og ¹⁵ aff þeirre gätu fieck kongurinn ¹⁶ grun, nu munde brögð, og ¹⁷ þetta munde ödinn vera er við[e] ¹⁸ huad innan til med skiepnunni va[r]

26. Gáta, um gyltuna. Nefnir hann enn Dellings dyr, og kallar hana ‘vættur’. Það orð hefur uppruna af ‘vo-’ eður ‘voða’ vættur, það er voða skepna. Og af þeirri gátu fekk kóngurinn grunn nú mundi brögð, og þetta mundi Óðinn vera er vissi hvað innan til með skepnunni var.

[26th riddle, about the sow. He names Dellingur’s doors again, and calls her a ‘monster’. That word has its origins in ‘evil’ or ‘terrible’ monster, that is to say a fantastic creature. And from that riddle the king came now to suspect subterfuge, and that this must be Óðinn who knew what was borne inside the creature.]

10–12: gáta...og] Björn Jónsson, hann *AM 167 b III 8vo, NKS 1891 4to.* 10–18: gáta...var] og 27 eru auðráðnar og fornyrðalausar. Vættur er ‘vo-’ eða ‘voða’ skepna etc. *AM 591 k 4to.* 12–14: það...er] ÷ *AM 202 k II fol.* 15: kóngurinn] kóngur *AM 167 b III 8vo, NKS 1891 4to.* 16: grunn] + og vissi *AM 202 k II fol.*; + um að *NKS 1891 4to.* 16: nú mundi brögð] sem mun þessi brögð í tafla *AM 202 k I fol.*; + í *AM 202 k II fol.* 18: var] + því það orð hefur uppruna af vo- eður voða vættur *AM 202 k II fol.*

¹⁹ 27. Gata wm kuna þarf ²⁰ ecke epter tekta

27. Gáta, um kúna, þarf ekki eptirtekta.

[27th riddle, about the cow, needn't be dealt with.]

(19–20: Gata...eptirtekta] ÷ *AM 167 b III 8vo*, *AM 591 k 4to* (the note for this verse is combined with that for verse 26 in this manuscript), *NKS 1891 4to*).

[108r] |¹ 28. Gata eptter lykindum skil |² ianligum, wel Ráðin, vm |³ weigin, walinn, ædurena |⁴ og biorgin.

28. Gáta, eptir líkindum skiljanlegum vel ráðin, um veginn, valinn, æðurina og björgin.

[28th riddle, well explained according to intelligible similarities, about the wall, the hawk, the duck and the crags.]

1–4: gáta...björgin] ÷ *AM 167 b III 8vo*, *NKS 1891 4to*; Gáta um valinn. Eggdauða menn kallar hann valinn *AM 591 k 4to*.

|⁵ 29. Gata, vm hest odins |⁶ Sleipinn, sem vijda slæptist |⁷ vm lönd og lög. sem hafa skillde |⁸ viij fætr. En Óðinn sialffur |⁹ vera Einsijnn, þui hann sellde |¹⁰ augad fyrer dryckinn ur |¹¹ minniß brunne.

29. Gáta, um hest Óðins, Sleipinn, sem víða slæpist um lönd og lög, sem hafa skyldi viii fætur, en Óðinn sjálfur vera einsýnn, því hann seldi augað fyrir drykkinn úr Mímis brunni.

[29th riddle, about Óðinn's horse, Sleipnir, who wanders widely across land and sea, who is supposed to have eight feet, and Óðinn himself to be one-eyed, because he sold his eye in exchange for a drink from Mímir's well.]

5–6: 29. Gáta...slæptist] Björn Jónsson: Sleipnir slæptist víða *AM 167 b III 8vo*, *NKS 1891 4to*. 5–10: Gáta...brunni] Um reið Óðins á Sleipnir, er víða sleiptist eður slæptist. Sleipnir, hestur hans, hafði viii fætur, en Óðinn var einsýnn, síðan hann leit auga sitt fyrir mjöðinn dýra úr Minnis brunni *AM 591 k 4to*. 6: Sleipinn] Sleipnir *AM 202 k I fol.*; Sleipni *AM 202 k II fol.* 9: vera] var *AM 202 k I fol.* 10–11: augað...brunni] fyrir drykkinn úr Minnis brunni augað *AM 202 k I fol.*

¹² 30. Gata, wm Eintal ¹³ Odinz vid Balldur áður hann á ¹⁴ Bal för, matte einnge vita, ¹⁵ nema þeir. og þar endast Gaturnar ¹⁶ Og heffur þesse Danmerkur kongur ¹⁷ verid eirn frábærliga vitur madur ¹⁸ med yffer burda skilning, ¹⁹ Suo traudt heffur verid hans ²⁰ lijke. Til marks vm ²¹ þessa Historiu þa hafa þeir hiner ²² gomlu fræde menn Sæmundur ²³ Fröde og adrer sett Eddu. þar þeir ²⁴ saman telia og skriffa þau geijse ²⁵ morgu noffn sem þeir gefa Odin [108v] ¹ þetta eitt hans kienningar heiti Giestum ² blinde j þeim liöda læge naffna hans ³ er so stendur (medal annara orda) ⁴ Þolverkur, Eyludur Bruner. San ⁵ getall, þeckur, þjldur Ömi, þrundur ⁶ og ofner, udur, jölner, wakur. ⁷ Jalkur, og langbardur, Grymur ⁸ og Londungur, Gestum Blinde. Og ⁹ þeir greina hann haffe feingid þesse nofn ¹⁰ flest aff ferdalage synu. so sem og ¹¹ þetta eitt. þesse kongur Heidrekur ¹² heffur verid miók vitur madur og lofflegur ¹³ spekingur á weralldar Hatt. sem ¹⁴ heijra ma j urlausnum þesara margra ¹⁵ huorra hulmæla j Gatum þeim er ¹⁶ hier standa. huad Ártal er hans ¹⁷ kongstiornar ma uppleijta j ¹⁸ Danskra konga tale. þui Historian ¹⁹ seiger hann haffe kongur verid j Reid- ²⁰ gotalande. Og lyktar suo þesse ²¹ fröde mann utleggingar yfer ²² fornirde Gatna Gestum ens ²³ Blinda sem sa wyse danske kongur ²⁴ heidrekur rogsamliga riede. ²⁵ Bjorn Jonsson undirskrifar naffn, á ²⁶ Skards á j Skagafirde 14 Junij ²⁷ Anno 1641.

30. Gáta, um eintal Óðins við Baldur áður hann á bál fór: mátti einginn vita nema þeir. Og þar endast gáturnar. Og hefur þessi Danmerkur kóngur verið einn frábærlega vitur maður með yfirburða skilning, svo trautt hefur verið hans líki. Til marks um þessa historíu, þá hafa þeir hinir gömlu fræðimenn Sæmundur fróði og aðrir sett Eddu, þar þeir samantelja og

skrifa þau geysimörgu nöfn sem þeir gefa Óðinn. Þetta eitt hans kennin-
garheiti, Gestumblindi, í þeim ljóðalagi nafna hans er svo stendur, meðal
annara orða: ‘Bölverkur, Eylúður, Brúnir, Sanngetal, Þekkur, Þýður, Ómi,
Þrundur og Ófnir, Uður, Jólnir, Vakur, Jálkur og Langbarður, Grímur og
Löndungur, Gestumblindi’. Og þeir greina hann hafi fengið þessi nöfn
flest af ferðalagi sínu, svo sem og þetta eitt. Þessi kóngur Heiðrekur hefur
verið mjög vitur maður og loflegur spekingur á veraldarhátt, sem heyra má
í úrlausnum þessara margra hvorra hulmæla í gátum þeim er hér standa.
Hvað ártal er hans kóngsstjórnar má uppleita í danskra kóngatali, því his-
torían segir hann hafi kóngur verið í Reiðgotalandi. Og lyktar svo þessi
fróði maður útlekkingar yfir fornryði gátna Gestum ins blinda, sem sá vísi
danski kóngur Heiðrekur rógsamlega réð. Björn Jónsson undirskrifar nafn
á Skarðsá í Skagafirði, 14 Júnii, Anno 1641.

[30th riddle, about Óðinn’s private conversation with Baldur prior to his
funeral on the pyre: no one but they can know it. And with that the rid-
dles end. And this king of Denmark was an extremely wise man with the
utmost perspicuity, such that his equal has scarcely existed. As a context
for this story the old learned men, Sæmundur and others, established the
Edda. There they retell and write in one place the extremely large number
of names which they give to Óðinn. This [is] one of his epithets, Blind-
Stranger, in this song-metre of his names, among other words: ‘Harm-
worker, Island-Box, Brown, Sheaf-Counter, Delight, Kind, Resounding
One, Thunderer, and Inciter, Beloved, Yule-Man, Wakeful, Gelder and
Longbeard, Mask and Cloaked, Blind-Guest.’ And they record that he
received most of these names from his travels, as is also the case with this
one. This king Heiðrekur was a very wise man and and a much-lauded
sage in worldly matters, as may be heard in the solutions of each of these
many concealed utterances in the riddles which are presented here. What
the years of his reign were can be looked up in the list of Danish kings,
since the story says that he was king in Reiðgotaland [Jutland]. And thus
this wise man ends the explanations of the ancient sayings of the riddles
of Gestumblindi, which the intelligent Danish king Heiðrekur solved
through logic. Björn Jónsson signs his name, at Skarðsá in Skagafjörður,
14th June, Anno 1641.]

12: 30. gáta] Björn Jónsson *AM 167 b III 8vo*, *NKS 1891 4to*. 12–27: eintal...1641] einmæli Óðins við Baldur. Þau veit einginn maður, og því reiddist kóngurinn. Og hefur þessi kóngur verið manna vítrastur í sinni tíð, sem sjá má af úrlausn þessara gátna og af þessu. Er það eitt kenningarnafn Óðins að hann heitir Gestumblindi, það er 'deli' fyrir alþýðu, er Gestur kallast, því skynsemin sem merkir Óðinn er hulin, blind fyrir alþýðufólki. Og endast svo útleggju þessara hulmæla *AM 591 k 4to*. 17: einn] ÷ *AM 202 k I fol*. 20: marks] merkis *AM 202 k I fol*. 23: sett] + í *AM 202 k II fol*. [108v] 1: þetta eitt hans] þetta er eitt hans *AM 192 fol*; og er þetta eitt hans *AM 202 k I fol*; þetta hans eitt *AM 202 k II fol*. 1: kenningarheiti] kenningarnafn *AM 202 k I fol*. 4: Brúnir] Heimir *NKS 1891 4to*. 4–5: Sanngetal] Sigtryggur *AM 202 k I fol*. 5–6: Þrundur og Ófnir, Uður] Þrundur, Ófni, Uður og *AM 202 k II fol*. 7: og] ÷ *AM 202 k II fol*. 8: og Löndungur] Löndungur og *AM 202 k II fol*. 9: þeir greina] greina þeir *AM 202 k II fol*. 9–10: fengið...flest] þessi nöfn flest fengið *AM 202 k I fol*; fengið þessi flest nöfn *AM 202 k II fol*. 11: kóngur Heiðrekur] Heiðrekur kóngur *AM 202 k II fol*; kóngur Viðrekur *AM 167 b III 8vo*. 11: þetta] + nafn *AM 167 b III 8vo*, *NKS 1891 4to*. 15: hulmæla] dulmæla *AM 202 k I fol*. 20: lyktar] lýkur *AM 202 k I fol*. 22: Gatna] ÷ *AM 192 fol*. 23: danski] Danmerkur *AM 202 k I fol*. 24: rogsamlega] ÷ *AM 202 k I fol*. 25: undskrifar nafn á] að *AM 202 k II fol*. 25–27: undirskrifar...1641] á Skarðsá *AM 167 b III 8vo*, *NKS 1891 4to*. 27: 1641] + hefur útleggingarnar gjört yfir þessar gátur *AM 202 k II fol*.

GRIPLA
BIBLIOGRAPHY

MANUSCRIPTS

Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, Reykjavík

AM 552 r 4to
AM 591 g 4to
AM 757 a 4to
AM 167 b III 8vo
SAM 72

Den Arnamagnæanske samling, København

AM 192 fol.
AM 202 k I-II fol.
AM 203 fol.
AM 544 4to (*Hauksbók*)
AM 591 k 4to

Det kongelige bibliotek, København

NKS 1891 4to

Kungliga biblioteket, Stockholm

Papp. 4to nr. 34

PRIMARY SOURCES

Dritte Grammatische Abhandlung, edited by Thomas Krömmelbein. Oslo: Novus Forlag, 1998.

Edda Snorra Sturlusonar, edited by Jón Sigurðsson. 3 vols. Copenhagen: J. D. Quist, 1848–52.

Hávamál, edited by David A. H. Evans. London: Viking Society for Northern Research, 1986.

Ole Worm's Correspondence with Icelanders, edited by Jakob Benediktsson. Copenhagen: Ejnar Munksgaard, 1948.

Saga Ólafs konungs hins helga: Den store saga om Olav den hellige; Efter pergamenthåndskrift i Kungliga biblioteket i Stockholm nr. 2 4to med varianter fra andre håndskrifter, edited by Oscar Albert Johnsen and Jón Helgason. 2 vols. Oslo: Jacob Dybwad, 1933–41.

The Saga of King Heidrek the Wise. Trans. Christopher Tolkien. London: Thomas Nelson and Sons, 1960.

Víga-Glúms saga. Ed. G. Turville-Petre. Oxford: Oxford University Press, 1960.

SECONDARY SOURCES

- Ásgeir Blöndal Magnússon, ed. *Íslensk orðsifjabók*. Reykjavík: Orðabók Háskólans, 1989.
- Burrows, Hannah. “Enigma Variations: *Hervarar saga*’s Wave-Riddles and Supernatural Women in Old Norse Poetic Tradition.” *Journal of English and Germanic Philology* 112 (2013): 194–216.
- . “Wit and Wisdom: The Worldview of the Old Norse-Icelandic Riddles and Their Relationship to Eddic Poetry.” In *Eddic, Skaldic and Beyond: Poetic Variety in Medieval Iceland and Norway*, edited by Martin Chase, 114–35. New York: Fordham University Press, 2014.
- Busch, Kay. “Grossmachtstatus und Sagainterpretation – die schwedischen Vorzeitsagaeditionen des 17. und 18. Jahrhunderts.” PhD diss., Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg. Available online, accessed 20 August, 2015, <https://opus4.kobv.de/opus4-fau/frontdoor/index/index/docId/45>.
- Einar G. Pétursson. *Eddurit Jóns Guðmundssonar lævða: Þættir úr fræðasögu 17. aldar*. 2 vols. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit. Vol. 46. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 1998.
- . “Akraþó. Handrit að Eddum með hendi Árna Böðvarssonar á Ökrum og hugleiðingar um handritarannsóknir á Eddunum.” *Gripla* 18 (2007): 133–52.
- Guðrún Ása Grímsdóttir. “Árna saga biskups og Björn á Skarðsá.” In *Sagnaþing, helgað Jónasi Kristjánssyni sjötugum 10. apríl 1994*, edited by Gísli Sigurðsson et al. 2 vols., 1:243–55. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1994.
- Gödel, Vilhelm. *Katalog öfver Kongl. bibliotekets fornisländska och fornorska handskrifter*. Stockholm: P.A. Norstedt & Söner, 1897–1900.
- Jakob Benediktsson. Introduction to *Íslendingabók, Landnámabók*, edited by Jakob Benediktsson, v–cliv. Íslenzk fornrit. Vol. 1. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1968.
- Jorgensen, Peter A. “*Hafgeirs saga Flateyings*: An Eighteenth-Century Forgery.” *Journal of English and Germanic Philology* 76 (1977): 155–64.
- Jón Helgason. Introduction to *Heiðreks saga: Hervarar saga ok Heiðreks konungs*. Edited by Jón Helgason, i–lxxxix. Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur. Vol. 48. Copenhagen: J. Jørgensen & Co., 1924.
- Jón Þorkelsson. “Þáttur af Birni Jónssyni á Skarðsá.” *Tímarit hins íslenska bókmenntafélags* 8 (1887): 34–96.
- Kålund, Kristian. *Katalog over den Arnemagnæanske haandskriftsamling*. Copenhagen: Gyldendalske Boghandel, 1889–94.
- . *Katalog over de oldnordiske-islandske håndskrifter i det store kongelige bibliotek*. Copenhagen: Gyldendalske Boghandel, 1900.
- Lavender, Philip. “Whatever Happened to *Illuga saga Gríðarfóstra*? Origin, Transmission and Reception of a *Fornaldarsaga*.” PhD diss., University of Copenhagen, 2015.
- Loth, Agnete. “Sønderdelte arnamagnæanske papirhåndskrifter.” *Opuscula* 1 (1960): 113–42.

- Love, Jeffrey Scott. *The Reception of Hervarar saga ok Heiðreks from the Middle Ages to the Seventeenth Century*. Munich: Herbert Utz Verlag, 2014.
- Springborg, Peter. "Antiqvæ Historiæ Lepores – Om renæssancen i den islandske håndskriftsproduktion i 1600-tallet." *Gardar* 8 (1977): 53–89.
- Stefán Karlsson. "Skrifrar Þorláks biskups Skúlasonar." In *Stafkrókar: Ritgerðir eftir Stefán Karlsson gefnar út í tilefni af sjötugsafmæli hans, 2. desember 1998*, edited by Guðvarður Már Gunnlaugsson, 383–403. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit. Vol. 49. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 2000.
- Vijūnas, Aurelijus. "On the Old Icelandic Riddle Collection *Heiðreksgátur*." In *Fun and Puzzles in Modern Scandinavian Studies*, edited by Ērika Sausverde and Ieva Steponavičiūė, 167–80. Vilnius: Vilnius University, 2014.
- Wills, Tarrin. "The *Third Grammatical Treatise* and Ole Worm's *Literatura Runica*." *Scandinavian Studies* 76 (2004): 439–58.

SUMMARY

In this article a text and translation of Björn Jónsson á Skarðsá's (1574–1655) commentary to the riddles from *Hervarar saga ok Heiðreks* is presented. Björn was one of the most respected scholars of his day, and his works were commissioned by leading scholars and churchmen. Such may also be the case with his idiosyncratic commentary on the 'Gátur Gestumblinda', which soon after its completion in 1641 was sent to Ole Worm in Copenhagen. In the introduction to the text an analysis of their various witnesses is presented, resulting in a stemma (filling out certain ambiguities left over from Jón Helgason's work on *Hervarar saga*). A discussion of the circumstances of production is then given, followed by an assessment of the techniques adopted within the commentary. Of particular interest is Björn's penchant for locating etymological connections and identifying sound symbolism in the choice of lexis used, an interpretative approach to medieval Icelandic poetry which remains for the most part unconsidered today.

EFNISÁGRIP

Lykilorð: fornaldarsögur, fræðilegar/lærðar skýringar vísa, gátur, *Hervarar saga ok Heiðreks konungs*, viðtökur fornrits á 17. öld.

Í þessari grein birtist texti og ensk þýðing á skýringum Björns Jónssonar á Skarðsá (1574–1655) á gátum í *Hervarar sögu og Heiðreks konungs*. Björn var einn virtasti fræðimaður sinnar tíðar og vann ýmis lærdómsverk að beiðni mikilsvirtra fræðimanna og klerka. Sú gæti vel verið raunin með sérkennilegar skýringar hans á *Gátum Gestumblinda*, sem sendar voru Ole Worm í Kaupmannahöfn skömmu

eftir að Björn lauk við þær árið 1641. Í inngangi að textanum er sett fram greining á þeim handritum sem til eru og úr henni unnið stemma (og fyllt upp í ákveðin vafamál sem eftir standa frá vinnu Jóns Helgasonar í tengslum við *Hervarar sögu*). Því næst er fjallað um aðstæður þær sem leiddu til ritunar skýringanna, sem og mat á þeim aðferðum sem notast er við í þeim. Sérstaklega athyglisverð er tilhneiging Bjarnar til að sjá orðsifjatengsl og bera kennsl á hljóð-táknræna framsetningu í þeim orðaforða sem valinn er, en allt til þessa dags hefur lítið verið hirt um þá túlkunaraðferð á íslenskum miðaldakveðskap.

Dr Philip Lavender
Independent scholar
Ebertsgade 3, 2TV
DK-Copenhagen 2300
philip.t.lavender@gmail.com

HELGI SKÚLI KJARTANSSON

VÍSAN UM FÖNIX

Örlitil viðbót við forníslenskan kveðskap

Kom heill, Fénix,
hingat til lands!
Þú glóar allr
sem gull rautt.
Allra fugla
ertu konungr.

ÞESSI VÍSA finnst í alfræðihandritinu AM 194 8vo (ritað 1387), því sem Kristian Kálund gaf út megnið af 1908 og gaf heitið *Alfræði íslensk*.¹ Áður hafði Konráð Gíslason birt hana² og síðan aðrir eftir útgáfu Kálunds.³ Textinn er sem sagt vel þekktur og margútgefinn, en án þess að setja vísuna upp í ljóðlinum eða vekja athygli á að hún sé í bundnu máli. Að gera það er erindi þessa greinarkorns.

Framarlega í handritinu er *Leiðarvísir* Nikulásar ábóta, framan við hann stutt heimslýsing eða landafræðiágrip, en á undan því þrjár smákaflar, sá fyrsti

1 *Alfræði íslensk/Íslensk encyklopædisk litteratur*, 1. b., *Cod. mbr. AM. 194, 8vo*, útg. Kristian Kálund, STUAGNL, 37. b. (Kaupmannahöfn: S. L. Møller, 1908), 5 (í kaflanum „Hoc dicit Moyses de Paradiso“, 3–5). Útgáfa Kálunds er vægilega stafrétt (upphafsstafir og greinarmerki samræmd) en stafsetning samræmd hér.

Hér reynir ekki á rithátt *æ* eða *ö*, en öðrum fornmálistilvitnunum er valin stafsetning með *æ* og *ø* (og *ø* ef það kæmi fyrir).

Valið að rita ‚Fénix‘ frekar en ‚Fenix‘ til samræmis við latínuna (Phēnix < Phoenix) þar sem skrifarar hafa væntanlega litið á nafnið sem latneskt og sérhljóðið því langt. Í hljóðdvalarbreytingunni hefur sérhljóðið þá haldist langt en fyrirmynd latínunnar ráðið því að úr því varð langt *e* frekar en *é*, rétt eins og nafnið ‚Mária‘ fékk langt *a* — ‚María‘ — en ekki tvíhljóðið *á*.

Hauki Þorgeirssyni þakka ég þarfar athugasemdir, m.a. um ritháttinn ‚Fénix‘.

2 *Fire og fyrretýve ... prøver af oldnordisk sprog og literatur*, útg. Konráð Gíslason (Kaupmannahöfn: Gyldendal, 1860), 408.

3 *The Phoenix*, útg. N. F. Blake, Old and Middle English Texts, 4. b. (Manchester: Manchester University Press, 1964), 98; *Sturlunga saga*, 3. b., *Skýringar og fræði*, útg. Örnólfur Thorsson et al., 2. útg. (Reykjavík: Mál og menning, 2010), 50.

örstuttur um *Mósebækurnar*, hinir um Paradís, hvor með sinni latnesku fyrirögn. Fuglinn Fönix kemur við sögu í báðum Paradísarköflunum og er vísan í þeim fremri. Önnur heimslýsing er í handritinu AM 764 4to⁴ (ritað um 1375) og þar skotið inn í Asíulýsinguna hluta af fyrri Paradísarkaflanum,⁵ einmitt með vísunni. Texti innskotskaflans er náskyldur hinu handritinu, með nokkrum orðamun þó, m.a. í vísunni sem hér hljóðar svo:

Kom heill, Fénix,
hingat til lands!
Þú glóar
sem gull rautt.
Allra fugla
konungr ertu.

Hér eru tvö frávik í orðalagi: „glóar“ í stað *glóar allr* og „konungr ertu“ í stað *ertu konungr*. Báðar virðast þær, fljótt á titið, gera bragformið óreglulegra. Það er þó ekki einsýnt, eins og rætt verður síðar. Á hvorugum staðnum er hægt að fullyrða hvort lesbrigðið er upprunalegra, né heldur hvort breytingin hefur orðið hjá skrifara sem hirti ekki um bragformið, eða þvert á móti hjá skrifara sem vildi laga braginn.

Paradísarkaflarnir tveir eiga sér mjög nána hliðstæðu í fornenskri hómílu sem varðveitt er í tveimur handritum frá 11. og 12. öld.⁶ Efnið er

- 4 Gefin út (stranglega stafrétt) hjá Rudolf Simek, *Altnordische Kosmographie: Studien und Quellen zu Weltbild und Weltbeschreibung in Norwegen und Island vom 12. bis zum 14. Jahrhundert*, Ergänzungsbände zum Reallexikon der germanischen Altertumskunde, 4. b. (Berlin/New York: de Gruyter, 1990), 436–42 (eftir aðalhandriti og tveimur afskriftum). Um handritið og efni þess sjá Svanhildur Óskarsdóttir, „The World and its Ages: The Organisation of an ‘Encyclopaedic’ Narrative in MS AM 764 4to,“ í Gareth Williams og Paul Bibire, ritstj., *Sagas, Saints and Settlements, The Northern World*, 11. b. (Leiden: Brill, 2004), 1–11.
- 5 Birtur hjá Simek, *Altnordische Kosmographie*, 166, vægilega stafréttur, eyður aðalhandrits fylltar eftir afskriftum.
- 6 Birt (sem „The Phoenix Homily“) í *Early English Homilies: From the Twelfth Century MS. Vesp. D. XIV*, útg. Rubie D.-N. Warner, Early English Text Society, Original Series, 152. b. (London: Early English Text Society, 1917) 146–48; einnig (sem „The Prose Phoenix“) í *The Phoenix*, 94–96.

að langmestu leyti það sama á báðum málunum,⁷ í sömu röð og víða orðréttrar samsvaranir. Fræðimenn hafa rýnt í tengsl textanna en ekki fundið einhlítar skýringar.⁸ Að baki sameiginlegum frumtexta hljóta að vera heimildir á latínu, þó að meginfrásögn fyrri kaflans, sú sem vísan er hluti af, sé ekki þekkt úr helstu Fönix-sögnum miðalda.⁹ Þar með er ekki sagt að frumtextinn sjálfur sé saminn á latínu.¹⁰ Orðalagslíkindi með ensku og íslensku gerðunum eru sums staðar of náin til að auðvelt sé að skýra þau með tveimur óháðum þýðingum. Ef textinn er þýddur úr annarri þjóðtungunni á hina, þá myndi bæði aldur handritanna og allar aðstæður benda til að frumtextinn sé fremur enskur.¹¹ Viss atriði mæla þó líka gegn þeirri skýringu.¹²

- 7 Sá enski er heldur orðfleiri og hefur ýmis smáatriði fram yfir. Þó hefur knappari texti íslensku gerðarinnar líka sín atriði umfram, t.d. Adam og hinn forboðna ávöxt og ræningjann sem Jesús hét vist í Paradís. Þá ber það á milli að hómilian hefur alla lýsinguna eftir Jóhannesi postula, íslenska gerðin aðeins seinni kaflann en eignar Móse þann fyrri. Þetta er allt í 194 þar sem 764 er ekki til samanburðar. Hins vegar fylgir 764 ensku gerðinni um það að Paradís sé „fjórúnum tígum *faðma* hærri en Nóaflóð gekk“ (Simek, *Altnordische Kosmographie*, 441) sem 194 breytir í fjóra tugi *milna* og bætir við, því til samræmis, að hún sé „jafnær himni ok jörðu“. Þannig bendir ýmislegt til að textinn í 194 hafi ekki aðeins sætt venjulegum breytingum í uppskriftum heldur meðvituðum efnisbreytingum.
- 8 Síðast og rækilegast Sara M. Pons-Sanz, „Two Compounds in the Old English and Old Norse Versions of the Prose Phoenix,“ *Arkiv för nordisk filologi* 120 (2007). Sbr. David Yerkes, „The Old Norse and Old English Prose Accounts of the Phoenix,“ *Journal of English Linguistics* 17 (1984).
- 9 Simek, *Altnordische Kosmographie*, 166–69.
- 10 Latínuglósur í varðveittu gerðunum sýna aðeins að frumtextinn var latínuskotinn, ekki endilega allur á latínu. Þær eru sjaldnast þær sömu á báðum málum (á íslensku t.d. „hoc dicit“ og „kristallus“ fyrir „nū sæizð hēr“ og „cristal“; á ensku „fons vite“ fyrir „brunnr góðr“), trúlega allar upprunalegar en hefur fækkað í varðveislunni, eins og áþreifanlega má sjá þar sem yngri enska handritið hefur þýtt „Paradisus“ (svo í hinum þremur) sem „neorx-enevang“.
- 11 Þó að enskir klerkar hefðu þegar á 11. öld tengsl við bæði Noreg og Ísland, þá er býsna langsóttur möguleiki að þeir hafi kynnst þar norrænum textum um svo framandleg lærdómsefni. Fuglinn Fönix var hins vegar gamalt viðfangsefni enskra móðurmálsbókmennta. Um það ber vitni gríðarlangt kvæði um hann undir ensku fornryðislagi, talið frá 9. öld, sem orðalag hómilíunnar sýnir viss áhrif frá (gefið út í *The Phoenix* og í „The Phœnix,“ útg. James W. Bright, *Wikisource*: [https://en.wikisource.org/wiki/Bright's_Anglo-Saxon_Reader/The_Phoenix.](https://en.wikisource.org/wiki/Bright's_Anglo-Saxon_Reader/The_Phoenix))
- 12 Eins og Yerkes heldur kröftuglega fram í ofanefndri grein. Einkum eru það orðin „karlfugel“ og „cwēnefugel“ sem eru óvæntar orðmyndir á ensku en gætu sem best verið þýðing á „karlfugl“ og „kvenfugl“ íslenska textans.

Enski textinn hljómar skáldlega, er nánast allur mjög stuðlaður, sums staðar nokkuð háttbundinn en varla svo að auðvelt sé að sjá í honum ljóðlínur. Sama stíl bregður fyrir á íslenskunni, t.d. um trén í Paradís: „þau er með allri fegrð standa ok bera á sér alls kyns blóm ok birti epla ok aldina með mörqu móti“ — klausa sem ekki á sér orðréttu samsvörun á enskunni. Víðast er textinn þó með lausamálsblæ og vísan sker sig greinilega úr með reglulegum ljóðlínunum. Samsvarandi enskur texti er áþekkur að orðalagi, mjög stuðlaður en skipast ekki eins reglulega í braglínur:

Kom heill, Fénix,
hingat til lands!

Þú glóar allr / Þú glóar
sem gull rautt.
Allra fugla
ertu konungr / konungr ertu.

Hāl bēo þū, fenix,¹³
fugele fæzerest.
Feorren þū cōme.
Þū glitenest
swā rēad gold,
ealra fugela king,
fenix zehāten.

Hér eru ljóðstafir merktir með undirstrikun. Aðeins eitt af þremur línuþörum íslenskunnar notar sömu orð og enskan til að bera stuðla. Það er því ekki eftirlíking enska textans sem gefur þessari klausu ljóðform heldur hefur íslenskur þýðandi (eða hugsanlega afritari) ákveðið að láta ljóðformið afmarka beina ræðu (þetta eru Egyptar að fagna fuglinum Fönix) eins og svo algengt er í margs konar fornritum.

Ljóðformið er hér nánast fornyrðislag, líkt og t.d. tíðkast í ýmsum fornaldarsögum. Reyndar aðeins sex vísuorð í stað átta, en slík frávik eru algeng.

Vísuorðið „sem gull rautt“ er nokkuð sérkennilegt. Sjaldgæft er að

13 Hér er ritað „Fenix“, ekki „Fēnix“, í samræmi við útgáfurnar (sjá nmgr. 6). Handbækur virðast þó fremur gera ráð fyrir „Fēnix“, a.m.k. í fornensku og jafnvel miðensku líka, enda er það í samræmi við latinuna. Í forn-enska ljóðinu um fuglinn Fönix er hann nefndur því nafni sjö sinnum (hér miðað við útgáfu Brights af því hún er leitarhæf á netinu), ritað sex sinnum „Fēnix“ en með *e* í braglínunni „Fenix biþ on middum“, væntanlega bragarins vegna svo að „Fenix“ með stuttu áhersluatkvæði geti jafngilt einu löngu atkvæði. Hin dæmin sex eru líka öll í fimm og sex atkvæða ljóðlínunum, aldrei í ferkvæðum vísuorðum sem þó eru ekki sjaldgæf í kvæðinu, og ekkert dæmið þannig að stutt atkvæði þurfi að spilla brag. Virðist því ólíklegt að skáldið hafi haft langt sérhljóð í nafninu. Ef íslenski þýðandinn þekkti þennan fugl aðallega af enskum heimildum er ekki heldur víst að hann hafi fylgt latínunni í lengd sérhljóðsins, sbr. nmgr. 1.

áhersluatkvæðin tvö standi saman í lok línu. Þó finnast þess dæmi á við og dreif, t.d. tvö vísuorð í *Völundarkviðu* sem bæði enda á orðunum „gull rautt“ — eins og það hafi verið einhvers konar hefð að leyfa einmitt þeim að rjúfa hina venjulegu hrynjandi fornyrðislagsins. Þá er vísuorðið aðeins þrjú atkvæði. Svo stuttar línur eru sjaldgæfar (nema helst í ljóðahætti) en þó ekkert einsdæmi, hvorki í fornlegum kveðskap¹⁴ né unglegum.¹⁵

Línan á undan, „Þú glóar allr,“ er í rauninni jafnstutt, þrjár „bragstöður“, því að *glóar* með stuttu áhersluatkvæði jafngildir einu löngu atkvæði, a.m.k. ef það stendur í fyrri risi ljóðlínunnar eins og það virðist gera hér. Í hinu handritinu, 764, eru þessi lína enn styttri: „Þú glóar“. En með þeim leshætti ber *þú* fyrri risið og getur þá *glóar* fyllt tvær bragstöður. (Frá bragfræðilegu sjónarmiði er vísuorðið sem sagt jafnstutt hvort sem risatkvæðinu *allr* er bætt við eða sleppt!) Á sama hátt má áhersluorðið *konungr*, með stutt stofnatkvæði, gilda sem tvíkvætt ef það ber síðara ris vísuorðsins.¹⁶

Á undan slíku síðara risi á, í reglulegum brag, að fara langt atkvæði (eða þung bragstaða),¹⁷ ekki stutt atkvæði og áherslulaust eins og *u*-endingin í

- 14 Kristján Árnason bendir á (*Stíll og bragur: Um form og formgerðir íslenskra texta* (Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 2013), 222–23) að í kveðskap undir fornyrðislagi eða málahætti í *Konungsbók Eddukvæða* séu 142 ljóðlínur þríkvæðar eða styttri, þar af níu í hinn fornlegu *Atlakviðu* — þá að vísu meðtaldar línur sem misst hafa atkvæði við hljóðbreytingu: „jó eyrskán“ < „skáan“.
- 15 Vísa má í kveðskap sem eignaður er Örvar-Oddi: „réð ek allr“, „falla lét“, „ítran son“ (*Den norsk-islandske skjaldedigtning*, útg. Finnur Jónsson, 4 bindi (Kaupmannahöfn: Gyldendal, 1912–15), 2B:316–17). Eins má ætla að þegar lærdómsmaðurinn Gunnlaugur Leifsson (um 1200) valdi fornyrðislag til að þýða *Merlínusþá*, hafi hann ekki með öllu neitað sér um línur af þessari lengd þó að handritstextinn noti hundrad árum síðar annarlegu orðmyndirnar „sagaðr“ og „saga“ (af *segja*) til að teygja vísuorð upp í fjögur atkvæði (*Den norsk-islandske skjaldedigtning*, 2B:22, 24).
- 16 Þessi munur á fyrri og síðara risi er skemmtilega dreginn fram í vísuhelmingi undir kviðuhætti sem Ólafur hvítaskáld tekur upp í *Þriðju málfraðiritgerðinni* (*Den norsk-islandske skjaldedigtning*, 1B:597):

Konungr kappgjarn,
kostum betri
allri þjóð,
alframr *konungr*.

Hér á fyrsta vísuorðið aðeins að vera þrjár bragstöður, eins og það þriðja, og fyllir „konungr“ þá fyrstu, jafngildir þar einu löngu atkvæði. Í síðasta vísuorði fyllir sama orð tvær bragstöður af fjórum.

- 17 Vísuorðið „Kom heill, Fénix“ væri rétt myndað þó lesið sé „Fenix“, með stuttu stofnatkvæði, því að á undan því fer langa atkvæðið „heill“.

„ertu konungr“. Slíkt er ekki dæmalaust¹⁸ en hefur vafalaust talist braglýti, bæði á 14. öld og áður. Ef þessi gerð vísuorðsins var í erkiriti handritanna tveggja má vera að hinn leshátturinn, „konungr ertu“, sé lagfæring bragarins vegna, jafnvel þótt hún kosti að línan styttist niður í þrjár bragstöður og höfuðstafur falli á síðara ris — hvort tveggja er til þó ekki sé það algengt.¹⁹

Paradísarkafllann með Fönix-vísunni má bera saman við *Tryggðamál* þjóðveldislaganna.²⁰ Þar er munurinn óljósari milli lauss máls og bundins, nánast hver setning stuðluð (minnir þar meira á ensku hómilíuna) og ljóðlínur víða greinanlegar en ekki mjög skipulegar eða samfelldar. Ljóðformið er einna skýrast á eftirfarandi kafla:²¹

...
 sem menn víðast
 varga reka,
 kristnir menn
 kirkjur sækja,
 heiðnir menn
 hof blóta,
 eldr upp brennr,
 jörð grær,

- 18 Vísuorðið þá helst lengra en fjögur atkvæði eða bragstöður; sú gerð braglínu er algeng í ljóðahætti (1. stuttlinunum 1–2 og 4–5) og bregður fyrir í fornyrðislagi. Af fáum ferkvæðum dæmum má nefna „austan þaðan“ og „langt um farit“ í *Örvar-Odds sögu* (*Den norsk-islandske skjaldedigtning*, 2B:305, 315). Um hvorugt eru handritin þó sammála, hvort sem braglýtin stafa af mistökum afritara eða aðrir skrifarar hafa séð ástæðu til að lagfæra þau. Hér á eftir kemur við sögu braglína af sömu gerð: „varga reka“, en hún er ekki í reglulegu kvæði.
- 19 Ef braglýtið stafar af misritun, þá má helst ímynda sér frumgerðina „ertu kóngr“ sem væri þríkvæð en að öðru leyti regluleg, og *kóngr* svo kannski ritað með styttingu sem hægt var að misskilja. Þetta er ekki tilgáta um frumgerð, aðeins langsóttur möguleiki.
- 20 Gefin út af Andreas Heusler og Wilhelm Ranisch í *Eddica Minora: Dichtungen eddischer Art aus den Fornaldarsögur und anderen Prosawerken* (Dortmund: Wilh. Ruhfus, 1903), 129–32, eftir báðum gerðum *Grágásar* og skyldum klausum í Íslendingasögum, og sett upp í ljóðlínur eins og frekast er unnt. Sbr. umræðu, með samanburði við hliðstæðar formúlur í norskrum lögum, í inngangi, cii–cviii.
- 21 *Grágás: Íslandernes Lovbog i Fristatens Tid, udgivet efter det kongelige Bibliotheks Haandskrift*, útg. Vilhjálmur Finsen, Nordiske Oldskrifter, 11. og 17. b. (Kaupmannahöfn: Berlings Bogtrykkeri, 1852), [Ia]:206, texti *Konungsbókar* (ritháttur samræmdur með hliðsjón af tilvitnun Einars Ól. Sveinssonar, *Íslenskar bókmenntir í fornöld*, 1. b. (Reykjavík: Almenna bókafélagið, 1962), 173). Mun styttra í *Staðarhólsbók*, orðalag annars svipað.

*mogr móður kallar
 ok móðir mog fæðir,
 aldir elda kynda,
 skip skriðr,
 skildir blíkja,
 sól skínn,
 snæ leggr,
 Fiðr skriðr,
 fura vex,
 valr flýgr
 várlangan dag
 stendr hánum byrr beinn
 undir báða vængi.*

Þetta er þuluform án erindaskila og minnir að því leyti á heitaþulur *Snorra-Eddu*; braglínur eru margvíslegar, nokkrar (hér auðkenndar með skáletrun) sérstuðlaðar líkt og ‚langlínur‘ ljóðaháttar, annars stuðlað eins og fornyrðislag en hrynjandi mjög sveigjanleg. Hér er mikið um stuttar braglínur, jafnvel hver af annarri aðeins tvíkvæðar.²² Og þótt línan sé lengri kemur fyrir að áhersluatkvæðin standi saman í lok vísuorðs („byrr beinn“), einmitt eins og í Fönix-vísunni. Álitamál er hvort þetta má kallast óreglulegt fornyrðislag. Ef talað er um máláhátt sem sérstakan bragarhátt, aðgreindan frá fornyrðislagi af því sérkenni að mörg eða flest vísuorð séu í lengra lagi, þá má eins skilgreina ‚þuluhátt‘ sem greinist frá fornyrðislagi af óljósari vísna-skilum, breytilegu stuðlamynstri og misjafnari lengd vísuorða sem oft eru styttri frekar en lengri (minna þar á þöruðu vísuorðin í ljóðahætti). Á þann mælikvarða er bragform *Griðamála* dæmigerður þuluháttur en Fönix-vísan líkari fornyrðislagi þrátt fyrir sín sérkenni.

Hvernig vísukornið um Fönix nánast hverfur í lausamálstextann er dæmigert fyrir varðveislu ýmiss konar kveðskapar og kvæðabrota í fornbókmenntum. Í handritum er bundið mál sjaldan nákvæmlega afmarkað, og textinn gerir ekki alltaf ljóst hvort tilsvör eiga að teljast í lausu máli eða bundnu eða hvar mörkin liggja milli vísu og lausamáls. Útgefendur þurfa að álykta af textanum sjálfum hvað sé laust mál og hvað bundið, en

22 Eða sem því svarar; „fura vex“ er ígildi tveggja langra atkvæða.

það liggur ekki alltaf í augum uppi.²³ Í sögum, sem byggja á kveðskaparheimildum, vottar stundum fyrir ljóðlínunum í textanum án þess að ætlunin sé endilega að vitna í þær sem bundið mál. Hefur einkum verið vakin athygli á slíku í fornaldarsögum sem að einhverju leyti munu samdar upp úr ljóðum í ætt við eddukvæði.²⁴ En svipað kemur fyrir í öðrum sögum, t.d. Íslendingasögum þar sem tilsvör eru iðulega stuðluð og hrynjandi getur stundum minnt á bundið mál án þess það vísi endilega á kveðskaparheimildir. Til dæmis mun varla gert ráð fyrir neinum kveðskap í samtali þeirra Snorra goða og Bjarnar Breiðvíkingakappa²⁵ þó að Snorri segi:

Svá hefir þú fangsæll orðit / á fundi várum,

og Björn litlu síðar:

Satt er þat / er nú segir þú.

Hins vegar hefur Heather O'Donoghue getið þess til að áþekkt tilsvor í *Kormáks sögu*:

Svört eru augun, systir, / ok samir þat eigi vel,

eigi rætur í ljóði, þá helst undir málahætti.²⁶ Slíkt er þó vandséð vegna

23 Taka má dæmi af gátum Gestumblinda í *Heiðreks sögu*, þar sem gáturnar sjálfar eru í ljóðformi, þó mjög óreglulegt sé, en svör Heiðreks birt sem lausamál í sumum útgáfum (t.d. í *Fornaldarsögur Norðurlanda*, útg. Guðni Jónsson (Reykjavík: Íslendingasagnaútgáfan, 1950), 2:38ff en ljóðlínur í öðrum (svo í *Eddica minora*, 106 o.áfr.), ekki miklu óreglulegri en í gátunum sjálfum:

Góð er gáta þín
Gestumblindi.
Getit er þeirar.

Líkt er um vísu völvu nokkurrar í *Hrólfs sögu kraka* sem í útgáfum (t.d. *Fornaldarsögur Norðurlanda*, 1:9) er sex visuorð, en ræða völvunnar heldur áfram og hægt að lesa í hana tvö visuorð í viðbót, reyndar nokkuð óregluleg:

nema þeim sé fljótt
fyrirfarit.

24 Dæmi um slík vafamál rekja Heusler og Ranisch í inngangi að *Eddica minora*, sjá einkum lvi–lix.

25 *Eyrbyggja saga*, útg. Einar Ól. Sveinsson, Íslenzk fornrit, 4. b. (Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag, 1935), 134–35.

26 Heather O'Donoghue, *The Genesis of a Saga Narrative: Verse and Prose in Kormaks saga*, Oxford English Monographs (Oxford: Clarendon Press, 1991), 28–29.

Þess hve stuðlun var tíð í lausu máli, einkum tilsvörum. Og jafnvel þótt orðalagið kynni að vísa í kveðskap er ómögulegt að segja til um bragarháttinn. Örfá varðveitt dæmi sýna hvernig hægt var, a.m.k. á 12. og 13. öld, að varpa fram kviðlingum án þess að binda sig við hefðbundna bragarhætti eddukvæða og ,skáldakvæða‘. Í *Sturlungu* er einn sem hefst eins og vandasta fornyrðislag:²⁷

Loftr er í Eyjum, / bítr lunda bein.

En er botnaður með annarri hrynjandi (e.t.v. í ætt við málahátt) og endarími, en óljósum stuðlum:²⁸

Sæmundr er á heiðum / ok etr berin ein.

Eins eru málnotkunardæmi *Fyrstu málfræðiritgerðarinnar* ýmislega stuðluð og rímuð en hrynjandi ólík hefðbundnum bragarháttum:²⁹

Súr eru augu sýr, / slík duga betr en spryngi ýr.

Svá er mörq við ver sinn vær / at varla of sér hon af honum nær.

Undir sínu næstum reglulega fornyrðislagi er Fönix-vísan miklu nær kveðskaparhefðinni og á að teljast með,³⁰ við hlið *Hugsvinnsmála* og *Merlínusspár*, þegar athugað er hvernig lærðir Íslendingar gripu til eddukvæðahátta í þýðingum.

27 *Den norsk-islandske skjaldedigtning*, 2A:141.

28 Eðlilegustu áhersluorðin eru: *Sæmundr – heiðum – berin – ein*, og þá engir stuðlar. Þótt reiknað sé með fleiri áherslum er afar langsótt að *er* í fyrra visuorði stuðli (og þá við *etr* í því síðara), auk þess að umsagnir í setningum fá ógjarnan áherslu í fornum kveðskap, allra síst á eftir frumlagi í ótengdri aðalsetningu. Fremur kæmi til greina að *etr*, fremst í tengdri setningu, stuðli við *ein*; svo les Bjarni Einarsson í *Skáldasögur: Um uppruna og eðli ástaskáldsagnanna fornu* (Reykjavík: Menningarsjóður, 1961), 18 (og telur fyrripartinn óreglulega stuðlaðan á sama hátt þótt „lunda“ beri þar eðlilegan höfuðstaf).

29 *The First Grammatical Treatise*, útg. Hreinn Benediktsson, University of Iceland Publications in Linguistics, 1. b. (Reykjavík: Institute of Nordic Linguistics, 1972), 216, 220. Af nokkrum dæmum, sem kalla má bundið mál, eru þessi meðal þeirra reglulegustu. Í útgáfunni eru þau ekki prentuð sem ljóðlínur — það er aðeins gert við tilvitnanir í kveðskap undir dróttkvæðum hætti (222, 226) eða á latínu (228).

30 Sem eins konar ‚*eddicum minimum*‘ ef mið er tekið af titlinum *Eddica minor*.

HEIMILDASKRÁ

FRUMHEIMILDIR

- Alfræði íslenzk/Íslandsk encyklopædisk litteratur.* 1. b., *Cod. mbr. AM. 194, 8vo.* Útg. Kristian Kálund. STUAGNL. 37. b. Kaupmannahöfn: S. L. Møller, 1908.
- Early English Homilies: From the Twelfth Century MS. Vesp. D. XIV.* Útg. Rubie D.-N. Warner. Early English Text Society, Original Series. 152. b. London: Early English Text Society, 1917.
- Eddica Minora: Dichtungen eddischer Art aus den Fornaldarsögur und anderen Prosawerken.* Útg. Andreas Heusler og Wilhelm Ranisch. Dortmund: Wilh. Ruhfus, 1903.
- Eyrbyggja saga.* Útg. Einar Ól. Sveinsson. Íslenzk fornrit. 4. b. Reykjavík. Hið íslenzka fornritafélag, 1935.
- Fire og fyrretve for en stor deel forhen utrykte prøver af oldnordisk sprog og literatur.* Útg. Konráð Gíslason. Kaupmannahöfn: Gyldendal, 1860.
- The First Grammatical Treatise.* Útg. Hreinn Benediktsson. University of Iceland Publications in Linguistics. 1. b. Reykjavík: Institute of Nordic Linguistics, 1972.
- Fornaldarsögur Norðurlanda.* Útg. Guðni Jónsson. 4 bindi. [Reykjavík]: Íslendingasagnaútgáfan, 1950.
- Grágás: Islændernes Lovbog i Fristatens Tid, udgivet efter det kongelige Bibliotheks Haandskrift.* [1a–b]. Útg. Vilhjálmur Finsen. Nordiske Oldskrifter. 11. og 17. b. Kaupmannahöfn: Berlings Bogtrykkeri, 1852.
- Den norsk-islandske skjaldedigtning.* Útg. Finnur Jónsson. 4 bindi. Kaupmannahöfn: Gyldendal, 1912–15.
- The Phoenix.* Útg. N. F. Blake. Old and Middle English Texts. 4. b. Manchester: Manchester University Press, 1964.
- „The Phoenix.“ Útg. James W. Bright. *Wikisource*: [https://en.wikisource.org/wiki/Bright's_Anglo-Saxon_Reader/The_Phoenix.](https://en.wikisource.org/wiki/Bright's_Anglo-Saxon_Reader/The_Phoenix))
- Sturlunga saga.* 3 b. Útg. Örnólfur Thorsson et al. 2. útg. Reykjavík: Mál og menning, 2010.

FRÆÐIRIT

- Bjarni Einarsson. *Skáldasögur: Um uppruna og eðli ástaskáldsagnanna fornu.* Reykjavík: Menningarsjóður, 1961.
- Einar Ól. Sveinsson. *Íslenzkar bókmenntir í fornöld.* 1. b. Reykjavík: Almenna bókafélagið, 1962.
- Kristján Árnason. *Stíll og bragur: Um form og formgerðir íslenskra texta.* Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 2013.

- O'Donoghue, Heather. *The Genesis of a Saga Narrative: Verse and Prose in Kormaks saga*. Oxford: Clarendon Press, 1991.
- Pons-Sanz, Sara M. „Two Compounds in the Old English and Old Norse Versions of the Prose Phoenix.“ *Arkiv för nordisk filologi* 120 (2007):137–156.
- Simek, Rudolf. *Altnordische Kosmographie: Studien und Quellen zu Weltbild und Weltbeschreibung in Norwegen und Island vom 12. bis zum 14. Jahrhundert*. Ergänzungsbände zum Reallexikon der germanischen Altertumskunde. 4. b. Berlin/New York: de Gruyter, 1990.
- Svanhildur Óskarsdóttir. „The World and its Ages: The Organisation of an ‘Encyclopaedic’ Narrative in MS AM 764 4to.“ Í Gareth Williams og Paul Bibire, ritstj. *Sagas, Saints and Settlements*, 1–11. The Northern World. 11. b. Leiden: Brill, 2004.
- Yerkes, David. „The Old Norse and Old English prose accounts of the Phoenix.“ *Journal of English Linguistics* 17 (1984):24–28.

Helgi Skúli Kjartansson
Prófessor í sagnfræði við Háskóla Íslands
Stakkahlíð – Enni
IS-105 Reykjavík
helgisk@hi.is

Jónas Kristjánsson

VÉSTEINN ÓLASON

JÓNAS KRISTJÁNSSON

10. apríl 1924 – 7. júní 2014

JÓNAS KRISTJÁNSSON kom víða við í íslensku menningarlífi á sinni löngu ævi. Ungur gerðist hann ötull og orðhagur þýðandi leikrita og sagnarita, fornra og nýrra, og gagnrýnandi nýrra skáldverka. Í ritaskrá hans fer þó miklu mest fyrir útgáfum fornra bókmennta íslenskra og ritum til rýni þeirra og kynningar. Kandidatsprófi í íslenskum fræðum lauk Jónas við Háskóla Íslands árið 1948 og hélt síðan rakleiðis til Kaupmannahafnar til frekara náms og þjálfunar við útgáfustörf. Þar dvaldist hann fjögur ár, drakk í sig fornan fróðleik og samtímamenningu og agaði vinnubrögð sín við fótskór Jóns Helgasonar, sem var þá höfuðskörungur textafræði á Norðurlöndum og þótt víðar væri leitað. Á Hafnarárunum átti Jónas margbreytileg og fjörug samskipti við Íslendinga og Dani, auk lærdómsfólks af ýmsu þjóðerni sem sótti Árnasafn heim til náms og rannsókna. Á því skeiði komu frá honum tvær fræðilegar útgáfur, en einnig lagði hann þá grundvöll að öðrum sem síðar komu fram.

Heimkominn sinni Jónas kennslu og var ráðinn til útgáfustarfa fyrir Hið íslenska fornritafélag og Háskóla Íslands, en frá 1957–63 var hann skjalavörður á Þjóðskjalasafni. Árið 1963 var hann ráðinn til starfa við Handritastofnun Íslands, annar af tveimur sérfræðingum, eins og það var þá kallað. Nokkrum mánuðum fyrr hafði Einar Ól. Sveinsson prófessor verið skipaður fyrsti forstöðumaður stofnunarinnar, en árið 1971 tók Jónas við því starfi. Nafninu var breytt í Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi 1972 í kjölfar samninga Danmerkur og Íslands um skil íslenskra handrita úr dönskum söfnum. Jónas var forstöðumaður þangað til hann lét af störfum fyrir aldurs sakir 1994.

Í ritgerðasafninu *Sagnalif*, sem út kom árið 2015, er skrá um útgáfur Jónasar og önnur ritverk, og verða titlar því ekki tilgreindir hér. Frá því hann hóf rannsóknir í Kaupmannahöfn og þangað til doktorsritgerðin

Um *Fóstbræðrasögu* kom út árið 1972, gaf Jónas út bæði Íslendingasögur og riddarasögur í textafræðilegum útgáfum og auk þess bindi með Eyfirðingasögum í ritröðinni *Íslensk fornrit*. Á því skeiði sem Jónas var forstöðumaður Árnastofnunar birtust frumrannsóknir og athuganir á fornum handritum og bókum einkum í greinum, en auk þess vann hann mikið starf við kynningu handrita og bókmennta, bæði með fyrirlestrum, sem hann flutti víða erlendis, og meira eða minna alþýðlegum fræðiritum. Ríkulega myndskreytt rit um handritamenningu Þjóðarinnar birtust bæði á íslensku og fjölda annarra tungna. Saga íslenskra fornbókmennta, sem Jónas samdi upphaflega til birtingar í 2. og 3. bindi *Sögu Íslands*, birtist síðan aukin og endurskoðuð á ensku og þýsku. Starf þetta er fjölþættara en svo að hægt sé að leggja á það nokkurt heildarmat í fáum orðum, en verkin tala sínu máli. Auk vandaðra útgáfna má ætla að varanlegasta framlag Jónasar til íslenskra fræða verði rannsóknir hans og rökræða um tímatal íslenskrar fornsagnaritarar, bæði í doktorsritgerðinni og annars staðar.

Eins og ritaskrá Jónasar sýnir fór því fjarri að hann legði niður stílvopnin þegar hann komst á eftirlaunaaldur, en sérstök ástæða er til að geta starfa hans við ritstjórn *Íslenskra fornrita*. Hann sat í stjórn Hins íslenska fornritafélags frá árinu 1979, en varð síðar ritstjóri *Íslenskra fornrita*, síðustu árin með Þórði Inga Guðjónssyni. Á þeim árum tók útgáfa félagsins nýjan fjörkipp, og hafa á því skeiði komið út þrjú bindi biskupasagna, fjögur bindi konungasagna og tvö bindi með eddukvæðum. Jónas var vandvirkur og athugull ritstjóri bæði um efni og frágang. Útgáfu eddukvæða annaðist Jónas sjálfur ásamt þeim er þetta ritar. Hann hafði að mestu lokið sínum hluta verksins, frágangi texta og skýringa, árið 2008, en var með í ráðum um hvað eina allt fram á vorið 2014, þegar hann féll svo sviþlega frá.

Eins og áður var getið þýddi Jónas og ritdæmði samtímabókmenntir á æskuárum sínum, en á efri árum fann áhugi hans á bókmenntum sér nýjan farveg. Hann birti tvær skáldsögur um söguleg efni: *Eldvígslan* kom út 1983 með efni tengt *Ragnars sögu loðbrókar*, en *Veröld við: Skáldsaga um ævi og örlög Guðríðar Þorbjarnardóttur* 1998. Í kjölfar þeirrar sögu kviknaði áhugi Jónasar á staðfræði Vínlandssagna, sem leiddi til nokkurra ferða til Nýfundnalands og bæklings um þau efni. Í ritinu *Sögubjóðin*, sem birtist 2012, kom fram áhugi Jónasar á því að nota fornbókmenntirnar og efni þeirra til að efla áhuga á sögu lands og þjóðar. Þar fetaði hann í fótspor föðurbróður síns og nafna, Jónasar Jónssonar frá Hriflu, og hinnar frægu

og langlífu kennslubókar hans í Íslandssögu. Sjálfur lýsir hann ætlun sinni þannig: „Þá kviknaði með mér sú hugmynd að gera nýtt verk um íslenska fornöld, í sama stíl sem verk frænda míns, en hlutlausara og ætlað full-orðnum ekki síður en börnum.“ Þetta rit fræðaöldungsins, samið þegar leið á níunda tug æviára hans, ber stílsnilld hans og heillandi frásagnarlist fagurt vitni, ekki síður en þekkingu og ást á fornum heimildum. Færi betur að sú bók næði til sem flestra lesenda. Okkar tímar munu því þó heldur andsnúnir að slíkt rit verði jafnvinsælt og langlíft og Íslandssaga frænda hans.

Of langt yrði upp að telja hvers konar trúnaðarstörf sem Jónas annaðist fyrir opinbera aðila og áhugamannasamtök. Hann var lengi formaður sögu-nefndar Þingeyinga, í stjórn Hins íslenska Þjóðvinafélags, ritari og forseti Vísindafélags Íslendinga, í Íslenskri málnefnd í tvo áratugi, formaður orðunefndar í áratug og í fjölda stjórna um lengri eða skemmri tíma. Jónas sat í stjórnnum Snorrastofu og Stofnunar Sigurðar Nordals á fyrstu árum þeirra og veitti þeim þann stuðning og uppörvun sem hann mátti. Þá var hann félagi í ýmsum erlendum vísindaakademíum og hlaut margs konar viðurkenningar erlendis, kjörinn heiðursdoktor við Uppsalaháskóla 1991.

Þulu þessa um verk Jónasar og þátttöku í þjóðlífinu mætti enn auka og fylla, en mál er nú til komið að víkja að starfi hans við Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. Það fór mjög saman að Jónas Kristjánsson var skipaður forstöðumaður Handritastofnunar Íslands, að fullgiltur var 1. apríl 1971 sáttmáli milli Danmerkur og Íslands um flutning hluta af handritum Stofnunar Árna Magnússonar og Konunglega bókasafnsins í Kaupmannahöfn í vörslu og umsjón Háskóla Íslands, dagsettur 1. júlí 1965, og að fyrstu handritin, *Flateyjarbók* og *Konungsbók eddukvæða*, komu heim 21. apríl 1971. Enn einn áfangi náðist á þeim sömu misserum þegar flutt var inn í nýreist hús, Árnagarði við Suðurgötu. Með öllu þessu var grunnur lagður að framtíðarskipan sérhæfðra íslenskra rannsókna á handritum og þjóðfræðum. Í Árnagarði var starfsvettvangur Jónasar síðari hluta starfsævi hans. Á eftirlaunaárum stundaði hann fræði sín í meira mæli á heimili sínu handan Sturlugötu en hafði jafnframt afdrep í Árnagarði fram undir ævilokin, leitaði þar heimilda og kannaði eða sat samstarfsfundi.

Mikið og mikilvægt verk var að hafa forystu um mótun stefnu og starfshátta í nýrri stofnun. Mörg verkefni höfðu raunar farið af stað að frumkvæði fyrri forstöðumanns og stjórnar Handritastofnunar, en í þann mund sem Jónas tók við forystu hafði stofnunin eflst að starfskröftum.

Sérfræðingarnir urðu þá fimm, og vaskur hópur styrkþega var jafnan við störf. Þótt stöður styrkþega væru í upphafi hugsaðar sem starfsþjálfun í fáa mánuði eða ár, fór oft svo að styrkþegar ílengdust og fengu fastráðningu. Spurningu um starfsmannaveltu við Árnastofnun hefur löngum mátt svara á þá leið að þar láti menn ekki af störfum fyrr en á dánardægri, þótt lög leyfi ekki að greiða þeim laun eftir sjötugt. Segir það nokkuð um þann starfsanda og starfsumhverfi sem skapaðist í Árnagarði á dögum Jónasar. Eitt af þeim verkefnum sem snemma var hrundið úr vör var útgáfa *Griplu*, og ritstýrði Jónas henni meðan hann var við störf, fyrstu átta bindunum, á árunum 1975 til 1993.

Jónas var lipur stjórnandi og hafði gott lag á að miðla verkefnum til starfsmanna sem hverjum og einum hentaði og hvetja þá til dáða, en sjálfræði höfðu menn allmikið undir hans stjórn, enda gert ráð fyrir að ástin á fræðunum væri öflugri hvati til starfa en ótti við yfirvald. Miklu skipti að handritamálið var enn í fersku minni þjóðarinnar og Árnastofnun naut pólitísks velvilja stjórnámálanna úr öllum flokkum. Jónas hafði frá upphafi gott og náð samband við ráðherra menntamála og ædstu embættismenn í ráðuneyti hans, en vitaskuld hefur þessi stofnun eins og aðrar þurft að sætta sig við minna fé til starfseminnar en hægt hefði verið að nýta til góðra verkefna.

Bæði Jónas og aðrir munu hafa litið svo á að mikilvægasta trúnaðarstarf hans, auk starfs forstöðumanns, hafi verið seta í nefndinni sem falið var að skipta íslenskum handritum í dönskum söfnum milli Íslands og Danmerkur. Ákvæði dönsku laganna voru almenn og nefndu ekki önnur handrit en þau tvö sem fyrst var skilað úr Konungsbókhöfðu, *Konungsbók eddukvæða* og *Flateyjarbók*. Í nefndinni sátu jafnmargir fulltrúar íslenskra og danskra stjórnvalda. Mörg álitamál voru um hvernig skipta ætti, og var fast haldið á málum af beggja hálfu. Nefndin starfaði frá 1972 til 1986, en að lokum skáru dönsk stjórnvöld úr nokkrum ágreiningsefnum sem út af stóðu. Handritaskilum lauk formlega árið 1997. Jónas lagði mikinn metnað í þetta starf og taldi þjóðarheill í veði að ná heim svo mörgum handritum sem kostur væri. Líklega hefur dönsku fulltrúunum í nefndinni stundum þótt sem líkja mætti ágirni hans til handrita við skaphöfn Egils Skallagrímssonar. Hefði Jónas kunnað vel að meta þann samjöfnuð, hygg ég. Hann mátti líka allvel við úrslit málsins una. Þótt allhart væri tekist á um handritin, bæði meðal danskra stjórnamála- og fræðimanna og

í skilaneftdinni, varð lausn handritamálsins farsæl. Hin besta samvinna hefur verið með einstaklingum og stofnunum á Íslandi og í Danmörku allar götur síðan málinu lauk, og rannsóknarstarfsemin hefur notið góðs af í báðum löndum.

*

Yfirlit yfir helstu störf manna og árangur gefur mynd af æviverki, en kann að segja fátt um manninn sjálfan annað en að góðum hæfileikum hafi verið beitt af elju og samviskusemi. Ófús er ég því að kveðja langvin minn og samstarfsmann án þess að reyna að bregða upp blæbrigðaríkari mynd og persónulegri en þeirri sem slíkt yfirlit gefur kost á.

Jónas var borinn og barnfæddur í Suður-Þingeyjarsýslu á þeim árum sem Ísland fetaði sig óstyrkum fótum fyrstu sporin á braut fullveldis, árum óróa í stjórnámálum innan lands og utan og erfiðum krepputímum. Ekki þarf að orðlengja um lífsmátt og rætur þeirrar menningar sem dafnað hafði með þingeyskum bændum um áratuga skeið, þegar hér var komið, og ekki er að efa að Jónas naut þess alla ævi að eiga þar rætur. Hvar sem hann var á ferð var hann jafningi og glaðvær viðmælandi hárra sem lágra en bar með sér í fasi og sjálfsmynd sinn menningarlega arf. Hann var hógvær og varkár í framkomu við fyrstu kynni en átti létt með að opna eigin hug og ljúka upp dyrum hjá þeim sem fyrir voru, svo að leiddi til fjörugra samræðna og samskipta. Ekki var Jónas hár í lofti, en vakti þó eftirtekt í fjölmenni.

Jónas var ekki alltaf allur þar sem hann var séður í samskiptum, en því fylgdi aldrei ódrengskapur. Hann hafði gaman af ráðagerðum sem ekki voru öllum ljósar, vissi að beinasta leiðin að marki er ekki alltaf sú greiðasta. Gjarnan leitaði hann ráða annarra og fylgdi þeim, ef honum leist þau góð, en hann vissi ævinlega vel hvað hann vildi, hver voru meginmarkmiðin, og þegar að þeim kom reyndist hann einatt fastari fyrir en ætla mátti í fyrstu. Hann var ljúfur og elskulegur við alla en mat þó ekki alla jafnmikils. Í fræðimennsku sinni naut hann afar góðs minnis og djúptæktrar þekkingar á fornum heimildum, en fræðileg, sértæk framsetning virtist honum einatt úr lausu lofti gripin, og hann mat ekki mikils verk sem honum þóttu markast meira af fræðilegum vangaveltum en nákvæmum skilningi texta, talaði gjarnan í gamni um höfunda slíkra texta sem óramenn. Þá sem lögðu allt kapp á að kollvarpa gömlum „sannindum“ nefndi hann hörgabrjóta. Um þessi efni greindi okkur stundum á, en alltaf í góðu. Við vorum sam-

mála um að hafna öfgum til beggja handa, en ekki alltaf sammála um hvar mörkin lægju milli hins léttvæga og hins þungvæga.

Jónas Kristjánsson var mjög þjóðrækinn maður í besta skilningi þess orðs; hann var stoltur af íslenskri menningu og ávöxtum hennar, unni henni heitt og vildi veg hennar mikinn, en hann fyrirleit ekki menningu annarra þess vegna. Áherslur hans og tilfinningar á þessu sviði einkenndust vitaskuld af þeim tímum sem ólu hann, lokaskeiði sjálfstæðisbaráttunnar. Af þeim sökum gat orðið blæbrigðamunur á skoðunum hans og áherslum og þeirra sem yngri voru, en enginn gat mælt því í mót að Jónas var fordómalaus heimsborgari. Hann var t.d. með öllu laus við þá andúð í garð Dana sem mjög gætti í fyrrnefndri sögubók föðurbróður hans og raunar hjá mörgum af hans eigin kynslóð, hvað þá þeim sem eldri voru. Hugmyndafræði sjálfstæðisbaráttunnar hefur látið undan síga hægt og hægt á löngum tíma. Nú er öllum ljóst sem hafa þekkingu og yfirsýn af því tagi sem Jónas bjó yfir að oft var réttu máli hallað í hita baráttunnar.

Hálf öld er nú síðan ég kynntist Jónasi. Ég var á stúdentsárum mínum um tvö skeið styrkþegi á Handritastofnun. Þótt Jónas væri vinmargur í hópi jafnaldra sinna og þeirra sem eldri voru, var hann skjóttur til viðkynningar við sér yngra fólk og tók öllum sem jafningjum. Þeir Jónas og Ólafur Halldórsson voru þá daglegir leiðbeinendur og verkstjórar í handritasal Landsbókasafns, því að forstöðumaður hafði vinnuáðstöðu annars staðar. Báðir voru þeir ljúfmenni og gott til þeirra að leita en fylgdu jafnframt þeirri fornu uppeldisaðferð að hver nýliði mundi læra mest á því að reyna sig og reka sig á. Þeir voru báðir sjálfsagðar fyrirmyndir um nákvæm og vönduð vinnubrögð. Ég veitti því fljótt athygli hve auðvelt Jónas átti með að einbeita sér að verki. Þegar hann settist við skrifborð sitt, e.t.v. eftir glettnar samræður og skemmtisögur, var eins og hann hyrfi allur inn í heim verkefna sinna, sem bergnuminn. Væri hann truflaður gat litið svo út um stund að hann væri að vakna af svefni. Þannig mun hann hafa unnið bæði á vinnustað og heima, og er það vafalaust lykillinn að því hve miklu verki hann gat afkastað.

Hver sá sem les bækur Jónasar og greinar finnur skjótt hve mikið vald hann hafði á íslensku máli. Kjarninn í máli hans var vafalaust sóttur til bernskunnar, í samræður við ættmenni hans í sveitinni, hámenntuð í þjóðlegum fræðum, en ekki leyndi sér heldur hve mjög still hans auðgáist af bókmenntalegum áhrifum, ekki síst frá Íslendingasögum og riddarasögum,

þeim textum sem hann hafði fengist við að gefa út. Málsnilld Jónasar var ekki bundin við ritað mál. Hann var skemmtilegur í samræðu, frábær sögumaður og afbragðs tækifærisræðumaður.

Ekki skal hér undan dregið hve gestrisinn Jónas var og hvílikur höfðingi heim að sækja. Þar naut hann eins og í flestu öðru liðsinnis eiginkonunnar, Sigríðar Kristjánsdóttur. Auk starfsfólks stofnunarinnar er fjölmennur sá vinahópur, erlendur og innlendur, sem naut alúðlega fram borinna veitinga og skemmtilegra samræðna á heimili þeirra, fyrst á Sunnubraut í Kópavogi og síðan á Oddagötu, steinsnar frá Árnagarði. Jon Gunnar Jørgensen lýsir því vel í inngangsrítgerð bókarinnar *Sagnalif* hvernig Jónas bauð gesti velkomna og sinnti þeim, hvort sem voru viðkunnir prófessorar eða ungir stúdentar að feta fyrstu spörin við rannsóknir.

Jónas var lengi forstöðumaður Árnastofnunar og andlit hennar út á við. Inn á við var hann fremstur meðal jafningja. Starf stofnunarinnar hófst á tímaskiði þegar fornescjulegir stjórnunarhættir, sem lengi höfðu viðgengist í háskólum og rannsóknarstofnunum, voru á undanhaldi. Þeir vindar blésu á Íslandi um 1970, og hygg ég að tekist hafi á sársaukalausán hátt að finna í Árnastofnun meðalhóf milli nauðsynlegrar forystu og ábyrgðar og dreifðrar þátttöku í ákvörðunum í anda akademísku frelsis.

Jónas Kristjánsson var gæddur svo mikilli starfsorku og andlegum þrótti að það kom ekki að sök þótt hann dreifði kröftum sínum í margar áttir. Honum tókst að einbeita meginþunga starfa sinna að því sem honum var mikilvægast. Það var gæfa hans að fá að starfa á þeim vettvangi sem hugur hans girntist mest og kraftar hans nýttust best. Það var gæfa samstarfsmanna hans og þeirrar stofnunar sem hann veitti lengi forystu að þær leiðir lágu saman.

Vésteinn Ólason

*Fyrirv. forstöðumaður Stofnunar Árna Magnússonar
í íslenskum fræðum og prófessor emeritus í íslenskum
bókmenntum við Háskóla Íslands*

Nýlendugötu 42

IS-101 Reykjavík

vesteinn@hi.is

ANDREA DE LEEUW VAN WEENEN

CORRECTION
TO THE *LEMMATIZED INDEX*
TO THE *ICELANDIC HOMILY BOOK*

Correction of the analysis of *faret* 65r20.

The form *faret* in the sentence ‘þá láti hann brátt faret. ok sé skammrækr.’ has been analyzed both by Ludvig Larsson in his *Ordförrádet* and in my *Index to the Icelandic Homily Book* as the past participle of *fara*.¹ Looking at it again, I think the better analysis is accusative singular with article of the noun *fár*.

The sentence is part of the translation of a list in chapter 4 of St. Benedict’s *Rule*, to know of the sentence ‘iracundiae tempus non reservare’.

BIBLIOGRAPHY

- Larsson, Ludvig. *Ordförrádet i de äldsta isländska handskrifterna: Leksikaliskt och gramatiskt ordnat*. Lund: Lindstedt, 1891.
- de Leeuw van Weenen, Andrea. *Lemmatized Index to the Icelandic Homily Book, Perg. 15 4° in the Royal Library Stockholm*. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 2004.

¹ Ludvig Larsson, *Ordförrádet i de äldsta isländska handskrifterna: Leksikaliskt och gramatiskt ordnat* (Lund: Lindstedt, 1891), 84a; Andrea de Leeuw van Weenen, *Lemmatized Index to the Icelandic Homily Book, Perg. 15 4° in the Royal Library Stockholm* (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 2004), 43a.

HANDRIT

- Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, Reykjavík*
- AM 104 fol. 15
AM 105 fol. 15, 16
AM 106 fol. 15
AM 107 fol. 15
AM 112 fol. 15
AM 122 b fol. (*Reykjarfjarðarbók*) 15
AM 255 fol. 223
AM 257–258 fol. 223
AM 433 1 fol. (*Orðabók*) Jóns Ólafssonar úr Grunnavík 193
- AM 210 f 4to 187
AM 371 4to (*Hauksbók*) 15, 16
AM 445 b 4to 15
AM 552 r 4to 232
AM 591 g 4to 239
AM 604 4to (*Staðarhólsbók*) 83
AM 605 4to (*Selskinna*) 84
AM 622 4to 217
AM 667 V 4to 139, 140–42
AM 667 X 4to 139
AM 667 XI 4to 139, 140–42
AM 757 a 4to 242
AM 960 I 4to 194–95, 204
- AM 146 a 8vo 81, 82–84, 96
AM 154 VI 8vo 217
AM 167 b III 8vo 233–37, 239
- GKS 2006 fol. (*Flateyjarbók*)
- GKS 2365 4to (*Konungsbók eddukvæða*) 29–51
GKS 2367 4to (*Konungsbók Snorra-Eddu*) 29
- SÁM 72 (*Akrabók*) 233
Uppskrift Gríms Helgasonar af texta *Hrólfis rímna* í AM 146 a 8vo
- Landsbókasafn Íslands–Háskólabókasafn, Reykjavík*
- ÍB 105 4to 185, 203, 204
- JS 400 4to 201, 203
- JS 493 8vo 198, 201–2, 203–4
JS 496 8vo 202, 202, 204 JS 509 8vo 198, 201, 202, 204
- Lbs fragm 74 58–60, 63–64, 71, 75–76
- Lbs 42 fol. 223
- Lbs 625 4to 195, 204
Lbs 936 4to 195–96, 203
Lbs 2125 4to 192, 196, 201, 203, 204
Lbs 2676 4to (*Lystiháfur*) 185, 188, 189, 190, 194, 205, 214
Lbs 2856 4to 197, 204
- Lbs 162 8vo 198
Lbs 163 8vo 198, 202, 204
Lbs 692 8vo 198
Lbs 705 8vo 198, 204
Lbs 769 8vo 198, 204
Lbs 1082 8vo 199, 203, 204
Lbs 1174 8vo 199, 203, 204
Lbs 1608 8vo 200, 204
Lbs 1999 8vo 200, 203
Lbs 2170 8vo 192, 200–01, 203

- Þjóðskjalasafn Íslands, Reykjavík*
Hannes Þorsteinsson, *Ævir lærðra manna*
AM 192 fol. 233, 234, 236–39, 245
AM 238 II fol. 57, 67–69, 71
AM 202 k I–II fol. 233, 234, 235, 236, 237, 239
- Bibliotheca Apostolica Vaticana, Città del Vaticano*
Lat. 8565 60, 63–4, 71
Ottonianus, lat. 120 60, 63–64
Palatinus, lat. 582 60, 63–64
Regina Sueciae, lat. 528 60, 63–64
- Bibliothèque municipale d'Angers, Angers*
804 59, 63–4
- Bibliothèque nationale de France, Paris*
Lat. 13761 59, 63–64
Lat. 16736 59, 63–64
- Bibliothèque royale de Belgique, Brussels*
Cod. sign. 12461 59, 63–64, 71
Cod. sign. 9636–7 63–64, 71
- Bodleian Library, Oxford*
MS Borealis 132 203, 204
- British Library, London*
Cotton Cleopatra C.x 69, 72
Cotton Nero E.i, part 1 60, 63–4
- Cathedral Library, Exeter*
FMS/3 60
- Cathedral Library, Salisbury, UK*
221 60, 63–4
- Den arnamagnæanske samling, Nordisk forskningsinstitut, Københavns Universitet, København*
AM 75 c fol. 187
- AM 203 fol. 233, 234, 235, 236, 237, 239, 245
AM 242 fol. (*Codex Wormianus*) 29
AM 284 fol. 187
- AM 544 4to (*Hauksbók*) 29, 240
AM 591 k 4to 233, 234, 236, 237, 240
AM 655 VI 4to 57, 64, 66–68, 70, 72
AM 764 4to 276, 277, 279
- AM 165 8vo 36, 37
AM 194 8vo 275, 277
- Det kongelige bibliotek, København*
NKS 1891 4to 233, 234, 236
Passionael 1492 142
- Herzog August Bibliothek, Wolfenbüttel*
Cod. Guelf. 42. 7. Aug. 4to (*Kollsók*) 84
- Kungliga biblioteket, Stockholm*
Papp. fol. 35 215
Papp. fol. 38 37
Papp. fol. 60 215
Papp. fol. 64 185
- Papp. 4to 2 215
Papp. 4to 34 234, 235
- Papp. 8vo 9 215
- Perg. fol. 3 (*Reykjahólabók*) 142
Perg. 4to 22 (*Krossnessbók*) 84
Perg. 4to 23 84

Uppsala universitetsbibliotek, Uppsala
DG 11 4to (*Codex Upsaliensis*) 29

Stiftsbibliothek St. Gallen, St. Gallen
566 59, 63–64

*Österreichische Nationalbibliothek,
Wien*
Cod. Series Nova 4635 Han 60, 70–72

Handritanöfn

Akrabók, sjá SÁM 72
Codex Upsaliensis, sjá DG 11 4to
Codex Wormianus, sjá AM 242 fol.
Flateyjarbók, sjá GKS 1005 fol.
Hauksbók, sjá AM 371 4to og AM 544
4to

Kollsbók, sjá Cod. Guelf. 42. 7. Aug.

4to

Konungsbók eddukvæða, sjá GKS 2365

4to

Konungsbók Snorra-Eddu, sjá GKS

2367 4to

Krossnessbók, sjá Perg. 22 4to

Lystiháfur, sjá Lbs 2676 4to

Orðabók Jóns Ólafssonar úr

Grunnavík, sjá AM 433 1 fol.

Reykjabólábók, sjá Perg. fol. 3

Reykjarfjarðarbók, sjá AM 122 b fol.

Selskinna, sjá AM 605 4to

Staðarhólsbók, sjá AM 604 4to

